

ВЕЛИКА СРБИЈА

НОВИНЕ СРПСКЕ РАДИКАЛНЕ СТРАНКЕ
СПЕЦИЈАЛНО ИЗДАЊЕ

БЕОГРАД, ФЕБРУАР 1999. ГОДИНЕ
ГОДИНА IX, БРОЈ 608, ЦЕНА 3 ДИНАРА

ЖИВОТ ЗА СРБИЈУ

Потпуковник
Веселин Мисита
(1904-1941)

ПОТПУКОВНИК
ВЕСЕЛИН
МИСИТА

РОЂЕН 1904. НА БУНИ КОД
МОСТАРА
ПОГИНУО 31. АВГУСТА 1941.
У ЛОЗНИЦИ

КАО ПОТПУКОВНИК ВОЈСКЕ
КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ
ПРЕДВОДИО 1200 ЈАДАРСКИХ
УСТАНИКА И ПОД ЊЕГОВОМ
КОМАНДОМ ЛОЗНИЦА ЈЕ 31.
АВГУСТА 1941. ПОСТАЛА ПРВИ
ОСЛОБОЂЕНИ ГРАД У ПОРОБЛЕНОЈ
ЕВРОПИ.

ПОСМРТНО УНАПРЕЂЕН У ЧИН
ПУКОВНИКА И ОДЛИКОВАН
КАРАЂОРЂЕВОМ ЗВЕЗДОМ 1. СТЕПЕНА
СА МАЧЕВИМА.

ЗАВХАЛНИ СРПСКИ НАРОД ЈАДАРСКОГ
КРАЈА И МАЧВАНСКОГ ОКРУГА
31. АВГУСТА 1998. ГОД.

ЗЕМУНСКЕ НОВИНЕ

ЗЕМУН, ФЕБРУАР 1999. ГОДИНЕ

ГОДИНА X • БРОЈ 229 • НОВА СЕРИЈА БРОЈ 70
СПЕЦИЈАЛНО ИЗДАЊЕ

ГЛАС НАРОДА ПОШТЕНОЈ ВЛАСТИ

БАЊАЛУКА, РЕПУБЛИКА СРПСКА

Оснивач и издавач:
др Војислав Шешељ

Главни и одговорни уредник:
Синиша Аксентијевић

**Заменик главног
и одговорног уредника:**
Душан Весић

**Помоћник главног
и одговорног уредника:**
Јасна Олујић

Редакција:

Момир Марковић, Мирослав Васиљевић,
Наташа Јовановић, Јадранка Шешељ,
Жана Живаљевић, Огњен Михајловић,
Весна Арсић, Коста Димитријевић,
Ивана Ђурић, Драгољуб Стаменковић,
Вељко Дукић, Александар Вучић,
Дмитриј Јанковић

Секретар редакције:
Љиљана Михајловић

**Технички уредник
и компјутерски прелом:**
Северин Поповић

Дизајн колора:
Борис Ступар

Лектор:
Зорица Илић

Карикатуре:
Синиша Аксентијевић

Председник Издавачког савета:
др Ђорђе Николић

Потпредседник Издавачког савета:
Петар Димовић

Издавачки савет:

Томислав Николић, Маја Гојковић,
Драган Тодоровић, Ратко Гонди,
др Никола Поплашен,
Стево Драгишић, Зоран Красић,
Милован Радовановић,
Јоргованка Табаковић,
Ратко Марчећић, Владимир Башкот

Шеф дистрибуције:
Зоран Дражиловић

Штампа:
НИГП "АБЦ-ГРАФИКА" д. д.
Влајковићева 8, 11000 Београд

Редакција прима пошту на адресу:
"Велика Србија", Трг победе 3,
11080 Земун

Рукописи се не враћају

Новине "Велика Србија" уписане су у Регистар средстава јавног информисања Министарства за информације под бројем 1104, од 5. јуна 1991. године.

Министарство за информације Републике Србије 19. августа 1991. године дало је мишљење број 413-01-551/91-01 да се "Велика Србија" сматра производом из Тарифног броја 8, став 1, тачка 1. алинеје 10. за чији промет се плаћа основни порез по стопи од 3%.

Србија је, после више од пет деценија од ослобођења, почела да одужује свој дуг оним ослободиоцима који су је задужили у четничкој униформи и под отаџбинским знамењем. Недавно је у Лозници, не без ометања, великом српском јунаку, потпуковнику српске војске, Веселину Мисити, подигнут споменик и одржан парастос какав је давно заслужио.

Дуго скривану истину о јуначком подвигу потпуковника Мисите, сачувану у сећању његових савременика из јадарског краја, дефинитивно су од "братског" загрљаја потомака оних који су му пуцали у леђа, спасили српски радикали, о чему сведочи и специјално издање "Велике Србије" које је пред вама.

У мозаик ове приче савршено се уклапа и недавни догађај, који се збио одмах после инаугурације др Николе Поплашена, председника Републике Српске, изабраног по вољи народа, када су Жак Клајн и Карлос Вестендорп ангажовали снаге СФОР-а да са овог дела српске груди протерају најугледнијег председничког госта, др Војислава Шешеља.

У овом броју доносимо и наставак актуелних и стручних анализа из пера др Војислава Шешеља на тему емигрантског опуса професора Лазе М. Костића, у којима се, после тематских целина "Срби католици", "Његош и српство", "Српска Бока Которска" позабавио проблемом националних мањина и вештачких нација у српским земљама, актуелизујући драгоцено сведочанство о јединству и недељивости српског корпуса.

Оснивач и издавач:
Скупштина општине Земун

За издавача:
Стево Драгишић

Главни и одговорни уредник:
Огњен Михајловић

**Заменик главног
и одговорног уредника:**
Маринко Марић

**Помоћник главног
и одговорног уредника:**
Ивана Борац

Редакција:

Дејан Анђус, Весна Арсић,
Драгана Глушац, Ивана Ђурић,
Жана Живаљевић, Наташа Жикић,
Дејан Лукић, Јасна Олујић,
Весна Марић, Северин Поповић,
Стана Станојевић, Емил Бели,
Драган Перић, Зорица Стојановић

Лектор:
Загорка Јоксимовић

Фоторепортер:
Крсто Голубовић

**Техничко уређење
и компјутерски прелом:**
Северин Поповић

Дизајн колора:
Борис Ступар

Сарадници редакције:
Љубица Давидовић, Коста Димитријевић,
Радомир Ђурђевић, Бранко Надовеза

Председник Издавачког савета:
Владимир Смиљанић

Издавачки савет:

Владимир Башкот, Тодор Бошковић,
Стево Драгишић, Миодраг Матић,
Ратко Павловић, Милан Срдић,
Саша Цупин, др Војислав Шешељ

Шеф дистрибуције:
Зоран Мијоковић

Шеф маркетинга:
Славица Дух

Илустрације и карикатуре:
Синиша Аксентијевић

Штампа:
НИГП "АБЦ-ГРАФИКА" Д.Д.
11000 Београд,
Влајковићева 8, тел. 3240-551

Редакција прима пошту на адресу:
СО Земун-Земунске новине
Трг победе 3, 11080 Земун

Рукописи се не враћају

Земунске новине су уписане у Регистар средстава јавног информисања Министарства за информације под бројем 891, од 20. марта 1989. године.

Министарство за информације Републике Србије 12. марта 1991. године дало је мишљење број 413-01-335/91-01 да се Земунске новине сматрају производом из Тарифног броја 8, став 1, тачка 1 алинеје 10. за чији промет се плаћа основни порез по стопи од 3%.

СЕЋАЊЕ НА ПОТПУКОВНИКА ВЕСЕЛИНА МИСИТУ

ЈУНАШТВО ОТРГНУТО ОД ЗАБОРАВА

Српски радикали су, 31. августа 1998. године, на лозничком гробљу одржали парастос за покој душе српског борца и великог патриоте, потпуковника Веселина Мисита. Тога дана било је предвиђено и постављање његове бисте у самом центру Лознице, испред просторије Српске радикалне странке. Међутим, онима који још увек желе да негују Брозову идеју комунистичког везирата, то се није допало. Ношени ниским страстима забранили су постављање бисте човека који је ослободио Лозницу немачке чизме, али, нажалост, Србију није могао спасити домаћих издајника

Ветрови зла који дувају Србијом, ломе је и покушавају да ставе на крст српског народа. Српски народ сатанизују не само западне силе, већ и домаћи издајници. Тако је било раније, тако је и данас. Међутим, у тој несрећи има и оних честитих јунака који бране своју отаџбину и који су увек спремни да своје јуначко срце заложу за Србију. Један од таквих јунака био је и потпуковник Веселин Мисита.

Гробља скривају различите животне приче. Док последње свеће догорелају сећамо се оних на које смо поносни и који су нам остали у ланом сећању.

Лозничко гробље је, 31. августа, било пуно света који је дошао да још једном ода почаст српском сину, српском јунаку, Веселину Миситу. Лозница је запамтила јуначку одбрану потпуковника Мисита. Истинита прича о Миситином јунаштву није могла да остане сакривена. На данашњи дан, пре 57 година, угасио се један млади живот, престало да куца јуначко срце, али Лозница је била ослобођена.

Дуго скривана истина о Мисити

Дакле, ако су Титови следбеници и покушали да сакрију од Срба праву истину о Мисити, ипак то нису успели, јер прича о јунаштву најмлађег потпуковника војске Краљевине Југославије наставила је да живи, да се преноси с колена на колена. О Мисити смо разговарали и са његовим живим сродницима који настављају причу великана, какав је био Мисита.

Драган и Јелена Мисита су брат и сестра, Миситини унуци. О потпуковнику Мисити знају из прича тетке Мирјане, очеве сестре. Такође, то знање надопунили су и текстовима који су изашли у "Великој Србији":

Драган Мисита каже да ће му увек бити жао што није имао прилику да упозна свог деду хероја. Али, живот је тако одлучио. Слажу се и Драган и Јелена да је требало да прође 50 година мрака да би

Веселин Мисита (1904–1941)
елитни офитир Војске Краљевине Југославије

се једног дана права истина о јунаштву потпуковника Мисите сазнала.

Српска груди брани се срцем

Драган Мисита: Заточени страхом српских Брозових пастира, наши родитељи су се трудили да нам што мање причају о Велином јунаштву. Сматрали су да ће прича о херојству нашег рођака само пробудити радозналост и поноситост, па ћемо о томе говорити на улици, јавно. Желели су да нас поштеде непријатности макар док смо били мали. Наравно, како ниједна истина не може да остане ве-

Нерасветљена тајна

Славко Мисита: Мајка се за оца удала врло млада, много тога није знала и није се сналазила у ситуацијама кроз које је водио живот. Али, зато је био ту стриц Вела, који је својим саветима, упућеним мојим родитељима, увек умео да их смири и да боље преброде све проблеме које живот ставља пред њих. Мајка Велу памти као крајње племенитог човека, пуног енергије. Приче кажу да је био човек који зна шта хоће и кога је било тешко преварити и надмудрити. Иначе, чика Вела је имао пресудан утицај на мог оца који је, такође, био предатни официр. Захваљујући чика Вели, мој

зине, само показује колико су ти људи заведени идејом таме. Колико греше и колико мрзе. Мржња никоме није донела добра. Проклете су душе свих јаничара историје. Црни облаци комунизма још увек нису ишчили из појединих острашћених душа. Забрањили су постављање споменика зато што се боје истине. Али, нису могли да нам забране да се данас окупимо у част таквог јунака какав је био мој стриц, Веселин Мисита.

Данас се није овде окупила само родбина и српски радикали, већ ту има и људи који су дошли из оних крајева Србије да одају почаст патриоти, мом стрци Веселину Мисити. И то је доказ да се истина о српском чојству и јунаштву ипак зна.

Вука Шкоро је сестра јунака Веселина Мисите. Родила је кћерку Мирјану која се данас презива Симовић. Сећања Миситине сестричине, Мирјане Симовић, су топла и нежна, и док прича о њему у гласу јој се осећа гордост каквом одише скромна и чуварна српска жена.

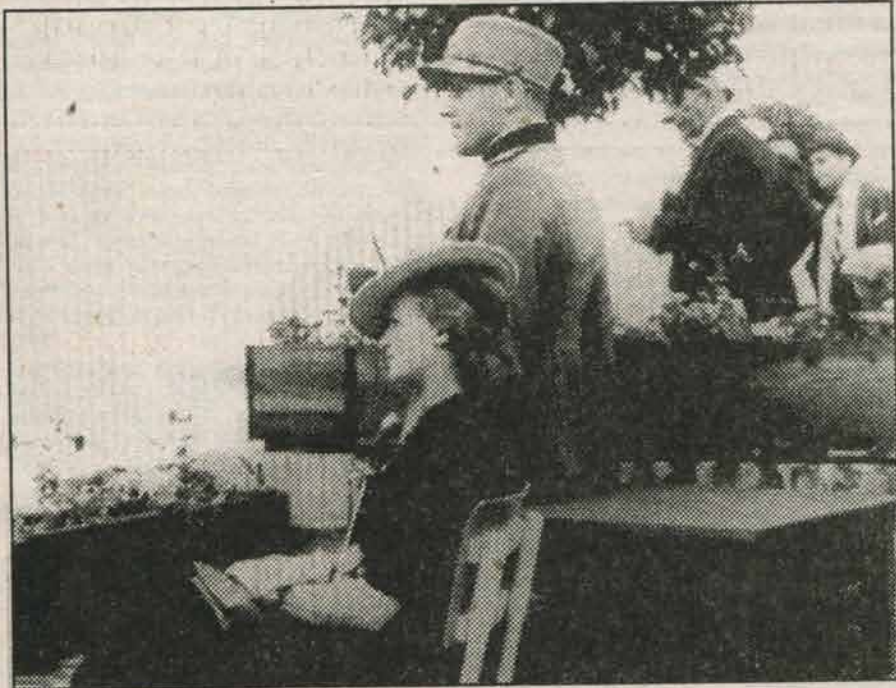
Карађорђева звезда за храброст

Мирјана Симовић: Рано сам остала без оца, живели смо у Сарајеву. Ушли су нас животни проблеми, и ујак Вела, човек топлог срца и честите душе, није могао да дозволи да се мајка и ја саме носимо са животним недаћама. Зато нас је позвао да живимо с њим у Београду. Из наше заједничке куће отишао је у борбу, отишао у смрт, отишао у историју великих. Била сам његове мезимца, а он је мени давао праве родитељске савете. Говорио ми је шта да читам, шта да учим, објашњавао све што не знам. Била сам тада у петом разреду гимназије. Разговор с ујка Велом носио је неку ноту небрижности и одговорности у исто време. Никада није викао, никад није грдио, а када је упозоравао, то је чинио на неки посебан, топао начин, тако да никада нисам имала разлога да му се супротставим. Чула сам да је такав био и у опхођењу са војницима.

Дакле, ујак је из наше заједничке куће отишао у борбу. Дуго нисмо имали гласа од њега, а онда су нас неки пријатељи, који су слушали радио Лондон, обавестили да је Веселин Мисита, потпуковник, добио чин пуковника и Карађорђеву звезду зато што је ослободио Лозницу. Тада смо и сазнали да је убијен. Истину сам дуго крила од мајке, јер сам знала да би је то погодило и повредило.

Ујка Вела, по васпитању и по изнереној српској традицији која је јако негована у нашој породици, никада није могао да буде задовољен идејом комунизма. Знали су то и други. Било је оних којима је сметало што један јунак неће да се опрости од части српске традиције, и неће да пређе у издајнички табор комунистичких чопора. Зато су га убили.

Ујка Вела није погинуо у борби. Он је мучки убијен с леђа. Пао је од руке неког домаћег издајника. Ја знам праву

Веселин Мисита са својом девојком, Чехињом Маргит Кешликовом, на Калемегдану пред рат

чито прекривена велом тајне, тако ни Миситина истина није могла да остане сакривена. Када су наши родитељи то схватили, прво бојажљиво, а онда све храбрије и гласније, почели су да причају о нашем рођаку, српском јунаку, Веселину—Вели Мисити.

Погинуо је као патриота, и то је забележила историја. Они који су му замерали што је погинуо под кокарлом, ипак морају да признају да је био већи јунак од свих Брозових послушника. Као да је уопште битно за српски народ, за све патриоте, да ли се земља брани овом или оном идеологијом. Српска груди увек се бранила срцем, тако је било и тако ће бити. Док год је таквих српских јунака, Србија ће дисати, Србија ће живети.

Славко Мисита рођен је четири месеца после јуначке погибије пуковника Веселина Мисите. Зато је Славко доста потиштен што је замало избегао прилику да упозна свог стрица. Неправду коју наноси изненадна смрт и губитак драге особе, покушала је да надокнади мајка Славко Мисите причама о јунаштву и патриотизму Веле Мисите.

отац је отишао у војну академију и неговао српску историју и традицију на идентичан начин као што је то радио чика Вела. И мој отац је, такође, скончао свој живот у вихору Другог светског рата. У сваком случају, тужно је и болно што се једна истина толико година крила, што се о једном јунаштву тако дуго ћутало.

У крајњем случају, и то што се у периоду мрачног Брозовог војевања ћутало о јуначима, попут чика Веле, није спречило људе да на кућним окупљањима шапућу причајући истину о јунаку Вели Мисити. Једном испричана прича у кући морала је да нађе пут за излазак и ван куће, нарочито што су Велу знали и у Београду, и у осталим деловима Србије. Решио је Вела да се бори јуначком крвљу против Немаца, да ослобађа српску груду од окупатора. Кренуо. Ослободио и погинуо.

О његовој смрти и погибији писци Брозове историје су ћутали, али права истина о јунаштву и одбрани српске грудле ипак се сазнала. То што су покушавали да нам ових дана ускрате задовољство постављања Велине бисте у центру Ло-

Ратник у цивилу: такав човек је понос свим Србима и пример за углед свим данашњим генерацијама.

истину. Бојала сам се данашњег дана, јер је за мене ово велико узбуђење, велика радост. Не знам како да се захвалим др Шешељу на свему што је учинио да би се права истина о мом ујаку, Веселину Мисити, сазнала. Драго ми је што је оволико народа данас дошло на парастос мог ујака. То је гроб јунака који, на неки начин, живи и чува српску традицију, српско васпитање.

Ристо Мисита је рођак Веселина Мисите. На парастос је дошао из Завале, из Поповог поља. О пуковнику Мисити чуо је приче, оне праве, оне које говоре о српском сину, српском јунаку.

Ристо Мисита: Мој рођак Мисита погинуо је од издајничке комунистичке руке. Од предака оних који данас нису дозволили постављење бисте. Грех и срамота никада не остају некажњени, као што и истина никад не остаје сакривена. Значи, пабе им је што се труде да обезвреде патриоту какав је био Мисита, јер ћемо ми једног дана бисту поставити. Тај дан није далеко.

Ђетко Мисита је из Чапљине, пореклом је из Поповог поља. До скоро није имао прилике да сазна праву истину о свом рођаку. А када је сазнао, дошао је да се покљони моштима великог јунака. Не може да сакрије огорчење због забрањене постављања бисте, али ни истинско дивљење чојству и јунаштву које је Мисита показао за време свог кратког живота.

Тамничари српске истине

Ђетко Мисита: Мисита је ослободио Лозницу. То је урадио као официр војске Краљевине Југославије. Његово јуначко дело Брозови тамничари нису могли да приграбе за себе. То му нису опростили и ликвидирали су га. Страшно. То су тамничари српске истине који и данас покушавају нашу децу да затрују неистином. Захваљујући др Шешељу и српским радикалима истина о потпуковнику Мисити изашла је на светлост дана.

Љубица Мисита је удата за једног члана породице Мисита, живи у Новом Саду. Љубица, такође, тврди да су све Мисите овенчане велом храбрости и истином. Њено порекло је из Попова поља, и каже да су сви из тог краја такви.

Љубица Мисита: Овај скуп, овај тужни и свечани чин, има много више значења него што би то неки хтели да признају. Овај доживљај буђења једне дуго скриване истине смета онима који желе да од нас, Срба, направе људе без националног идентитета. Као што видите, то им није пошло за руком. Сви ми, данас окупљени на гробу овог јунака, показали смо да се Србија неће лако предати.

Наше национално биће спознало је све српске истине. То што западни моћници покушавају да нас ставе на стуб срама, само говори о томе колико злобе и богохуљења има у њима, а честитости и патриотизма у нама. Петоколониши, којих је увек било, овај пут су изгубили битку. Победила је част, поштење и патриотизам. Мислим да је то највеће хвала посмртним остацима мог рођака Веселина Мисите.

Рајко Мисита је из Косанчића. Дуго није знао истину о пуковнику Мисити, а кад је једном сазнао, наставио је да се распитује и да гута све што је икада написано и објављено о пуковнику Мисити.

Рајко Мисита: На гробу тог великог човека, застидео сам се свих српских издајника затрованих Брозовом идејом. А поносио сам се српским јунаком какав је био мој рођак.

Божидар Станић је 1941. године имао 15 година и може да се похвали да је имао прилике да се упозна и разговара са пуковником Миситом. Међу првима је иницирао постављање надгробног споменика.

Мисита отишао у историју

Божидар Станић: Миситу сам видео 1941. године на збору војних одређеника који је одржан изнад гробља манастира Трноша. Наиме, тамо су пошли мој отац и стриц. Као радознали дечак успео сам да их наговорим да кренем са њима. Када сам дошао видео сам групу официра. Било их је много, са њима је била и група народа, војних обвезника. Игуман Влада Зечевић држао је опело и заклетву ако неко погине да не буде сахрањен неопеван.

У чинове се нисам разумео, али сам приметио крупног човека који се издвојио из групе војника. Био је то пуковник Мисита. Ми смо смо га овде звали Мисита. Том приликом, Мисита је рекао да су данима и сатима чекали наређење за напад на Лозницу и да се више нема времена. Ја сам се вратио кући, а они су кренули у ослобађање Лознице.

После неколико дана сазнао сам поражавајућу вест – потпуковник Мисита је погинуо. Био је однет у болницу, а ја сам био очајан. Једно јуначко срце, једна српска душа отишла је у историју коју су неки покушали да сакрију.

Саво Јеринић припада оним људима који с поносом могу рећи да су добро познавали потпуковника Миситу. Изне-

нађен је што није дозвољено постављење Миситине бисте. Напа се да ће та неправда ускоро бити исправљена.

Саво Јеринић: Пре рата у Краљевини Југославије Мисита је био познат као честит и поштен човек. Не знам тачно одакле је дошао у Лозницу, али знам да сам га једног дана срео, упознао се са њим и кроз разговор сазнао неке, за то време, врло важне и битне ствари. Мисита ме је питао да ли хоћемо да организујемо устанак у лозничком крају.

После краћег договарања око позиција мештана и војних обвезника, кренули смо у Трношу, а од устанка нас је делило само неколико дана. Затим је, 31. августа, наређено да се крене на Лозницу, и то из четири правца. Ми смо на Лозницу кренули од Клубаца. У току напада Мисита је био неких двеста метара испред мене. Грабили смо јуначки према Вуковом дому. Онда се војила борба око Братића кафане и продавнице. Ми смо продужили даље, а Мисита је остао да нам штити одступницу. Остао је потпуно сам. Борац поред мене био је тешко рањен. Желећи да рањеном борцу што пре помогнемо, кренули смо пут болнице. Потпуковник Мисита и даље се јуначки борио сам. Када смо се вратили, имали смо шта да видимо. Мисита је већ погинуо.

Касније су испредане разне приче. Било је нагађања да ли су Миситу убиле Немци из кафане Лаза Хајдуковића, или неки домаћи издајник. Тајна је остала нерасветљена. Отишла је у гроб с јунаком.

Драго Милић каже да је потпуковника Миситу познавао из виђења. Србија је изнедрила јунака. Од српског семена саткана је историја. Током свих српских одбрана гинули су деца, мошци, људи, војници, али Србија се није дала.

Драго Милић: Потпуковник Мисита погинуо је на почетку устанка, у првом налету 1941. године. Ја тада још нисам служио војску, нисам имао ни оружја. Био је 31. август, подне. Време за ручак. У кафани Лазара Хајдуковића било је доста Немаца. Кафеџија Лазар се повукао с Немцима у једно двориште које је личило на чардак, односно на бункер.

Пуцало се. Тада је наишао Мисита. Неко је пуцао из пушкомитраљеца и рафал је Миситу закачио по средини тела. Пао је. Престало је да куца срце храброг ратника. За мене је потпуковник Мисита највећи патриота ове наше земље. Пао је за српство бранећи отаџбину, а то свих ових 50 година нисмо смели гласно да кажемо.

Миодраг Ристановић живи у Бањи Ковиљачи, а пореклом је из Херцеговине. О јуначкој погибији свог даљег рођака, потпуковника Веселина Мисите, чуо је још раније. Поносан је што припада таквом јуначком роду, какав је род потпуковника Мисите.

Миодраг Ристановић: Ми Херцеговци смо посебан сој људи. Увек смо на бранику отаџбине. Ничега се не плашимо, а свака издаја националног нас вређа. Такав је био и потпуковник Мисита. Узоран војсковођа, храброг срца, прави српски патриота. Погинуо је од издајничког метка, али легенда о њему и њего-

вој храбрости наставила је да живи. Зато смо ми данас овде, да још једном одамо почаст војсковођи на чијем примеру млади могу да виде и науче како се брани отаџбина.

Милан Средојевић је свештеник пркве посвећене св. Петру и Павлу, која се налази више Бање Ковиљаче. Црква је грађена од 1969. до 1975. године. Милан Средојевић сматра да вера не сме да буде у служби ниједне политике.

Сачуван српски патриотски дух

Милан Средојевић: Свештеник не сме страначки да се усмери и определи, јер тиме себе искључује из првенствене мисије да буде Христов сведок. Католичка црква је са папом Гргуrom VII 1071. године увела целибат (безбрачног свештенства) како би свештеник целог себе могао да посвети Божјој мисији. Српски свештеник има обавезе према породици, жени, деци, према народном бићу, па сходно томе нема времена за политичка и страначка опредељења. О ослобађању Лознице, о Веселину Мисити и његовим саборцима, који су се борили за слободу српског народа, много тога сам чуо.

Трагедија српске војске, старе југословенске војске, управо је у томе што су се политиком бавили они којима она није требала. Нажалост, један такав официр старе југословенске војске врло рано је изгубио живот за слободу Лознице и Бање Ковиљаче. То је потпуковник Мисита. Мене су на његов парастос позвали чланови Српске радикалне странке. Част ми је да држим парастос потпуковнику Веселину Мисити.

Српски официри војске Краљевине Југославије знали су да морају да бране државу коју су, 1918. године, створили. Србија је често била у ратовима и много је своје челади изгубила. Али оно што је најважније, јесте да је српски патриотски дух ипак сачуван. Током свих својих одбрамбених ратова Срби су морали своју државу да бране од агресорских немани. Тако је било и те 1941. године, 31. августа, када је бранећи отаџбину погинуо Мисита. Мисита је ту борбу прихватио из патриотских разлога, не из интереса и не због некакве славе. Не да би историја његово име исписивала златним словима, него да би сачувао опстанак српске нације. Зато је потпуковник Мисита јуначки дао свој живот.

Постоји индиџија да је Мисита убијен с леђа. Кажу – убили су га они ко-

јима је сметало сазнање да је он официр Краљевине Југославије. Није им одговарало да официр краљевске војске буде ослободилац Лознице и Бање Ковиљаче.

Увек је било петоклонаша и увек су се појављивали у најтежим моментима по Србију. Петоклонаши, људи чемерна срца и подмитљиве душе, никада нису разумели шта значи спас нације, спас српских гробова, одбрана предака, спас отаџбине. Једног тренутка српски народ заведен је на криви пут. Ова наша нација је 50 година живе ла у једноумљу где је изгубљен ниво права политичког изјашњавања. Такво време изродило је послушнике у политици, и то је највећа мана српског народа.

Клиса комунизма нагризла српско национално биће

Клиса комунизма озбиљно је нагризла српско национално биће. Међутим, процес националног трежњења је отпочео, тако да су многе неистине изашле на видело. Зато смо ми данас на овом парастосу пуковнику Мисити, у неку руку, дали неки нови завет српским коренима.

Прота Добривоје је свештеник пркве посвећене покрову Мајке Божије. Пре шест година дошао је у Лозницу. О 50 година таме и прикривања истине о српским јуначима, какав је био пуковник Мисита, прота Добривоје каже:

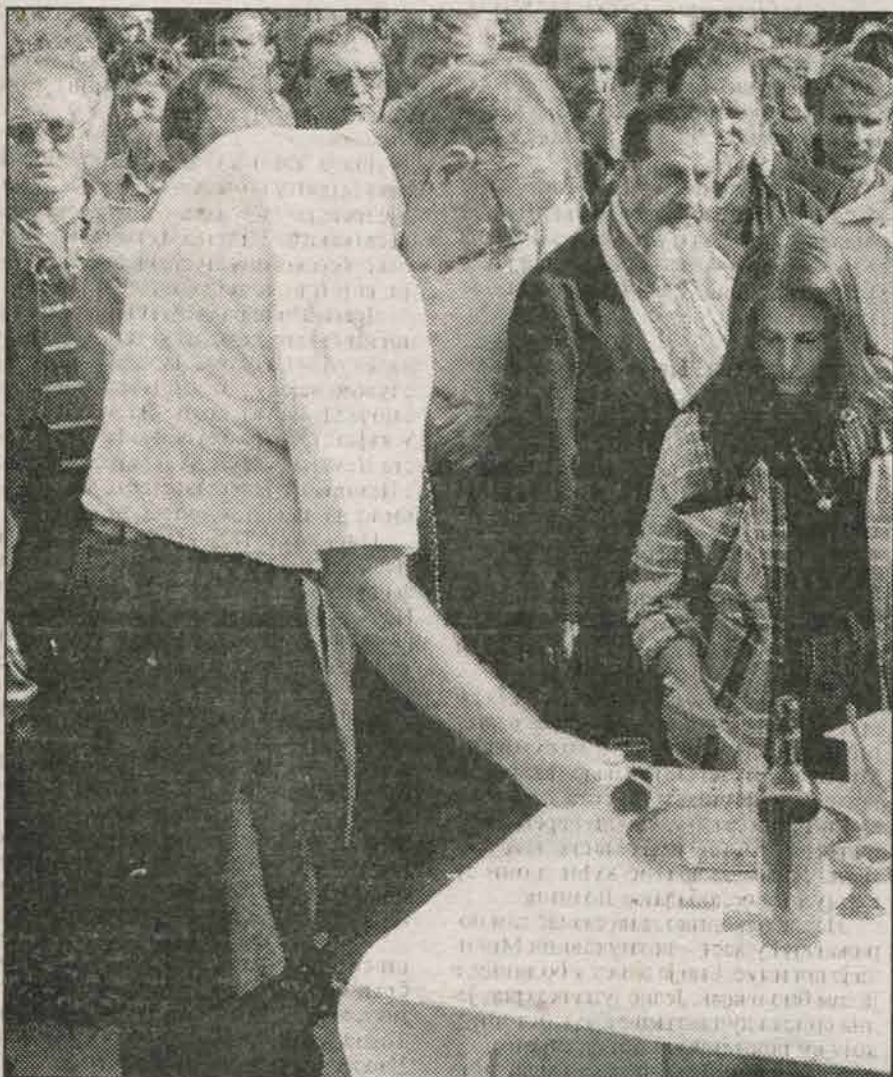
Без права на националне јунаке

Прота Добривоје: Ми смо народ који је годинама био сатанизован од стране власти. Живели смо у једноумљу у коме нисмо имали право на националне јунаке. Дивим се пуковнику Мисити који је дошао из Херцеговине да подигне народ лозничког краја на борбу против окупатора. Драго ми је што потиче из реда оних јунака који су поникли и стасали у бившој југословенској војсци.

Униформу своје земље никада није скинуо. У тој униформи је дао свој живот за слободу српског народа. Овај срамни чин недозвољавања постављања Миситине бисте, доказ је колико се неки људи плаше истине. Истини треба гледати у очи, а не бежати од ње. Они који су хтели да сакрију храброст и јунаштво Веселина Мисите морају да схвате како се ниједна истина не може до века крити.

Др Војислава Шешеља посебно поштујем као политичара који се бори за истину. Колико га поштујем, толико се и бојим за његов живот. Има доста оних који не воле истину. Њихових руку се бојим. Ми, Срби, захваљујући политичару какав је др Војислав Шешељ, враћамо се српским истинама, традицији и коренима. Српска сазнања о многим годинама скриваним истинама тек предстоје. Верујем да нас путем истине води др Војислав Шешељ. Зато сам још више поносан што сам био на парастосу таквог војника отаџбине, какав је Мисита.

Јасна Олујић

Лозница, 31. августа 1998. године: парастос на гробу првог устаника у поробљеној Европи, потпуковника Веселина Мисите

ГОВОР ДР ВОЈИСЛАВА ШЕШЕЉА НА ПАРАСТОСУ ПОТПУКОВНИКУ ВЕСЕЛИНУ МИСИТИ

"Браћо Срби и сестре Српкиње!

Данас смо давали парастос једном великом српском јунаку, пуковнику југословенске краљевске војске у отаџбини, Веселину Мисити, који је подигао устанак српског народа 1941. године, и 31. августа, на челу свог војно-четничког одреда, ослободио Лозницу и Крупањ. Тог дана је погинуо од издајничке српске руке. У једном дану десио се велики подвиг и још већа издаја. Јунак ослобађа, а издајник пуца у леђа. Као да је у том догађају садржана сва трагедија српског народа од Косовске битке наовамо. Увек су јунаци ослобађали, увек су се борили, и увек су издајници ударали с леђа. Али, српски народ Лознице и Јадра, јуначко дело потпуковника Мисите није, нити може заборавити. Неће га заборавити генерације које су рођене после Другог светског рата, јер је остала легенда. Остала је легенда како се бори и гине за слободу свога народа и отаџбине.

Браћо Срби и сестре Српкиње, комунистичка злочиначка диктатура пола века је забрањивала и саму помен Миситиног подвига. Рођен почетком овога века у долини српске Перетве, у Буни код Мостара, у часној, поштеној породици, пореклом са Кијева Дола, са Повлана, између Попова поля и Јадранског мора, из љутог крша, живео дуго у Бања Луци, бриљантан официр, елитни официр Војске Краљевине Југославије, понос војске. Није хтео 1941. да преда оружје, није хтео да иде у заробљеништво, борио се против Немаца код Добоја, пружао отпор док се отпор имао чиме пружати, дошао у Србију и наставио да се бори. Такав човек је понос свим Србима и пример за углед свим данашњим генерацијама.

Рођен је у породици у којој се од памтивека развијао патриотизам, оданост православној вери. Мисита нема много у српском народу. Живе у Херцеговини, у Бања Луци, у Црној Гори, у Дубровнику, у Београду. Врло мали, али стари род. И где год сретнете некога Миситу и с њим поразговарате, он ће вам прво с поносом рећи да се никада није десио да се иједан Мисита потурчи, да се иједан Мисита покатоличи.

Ово велико дело, морало је, изгледа, трагиком наше судбине, да буде запретано тонама пепела пуних пола века. Победили су они којима

Српски народ Лознице и Јадра није, нити може заборавити јуначко дело потпуковника Мисите

српство ништа није значило, који су отаџбину бацили под ноге. Јуначки српски борци, српски четници, остали су издани крајем Другог светског рата. Власт су, вољом великих сила, преузели они који су своју идеолошку правоверност доказивали тако што ће више напакостити сопственом народу. Да нам је другачија била историјска судбина, да је било више среће и другог сплета околности, све би било данас различито од онога што нас је снашло. Толико различито да не бисмо остали ни без српске Македоније, ни без српског Дубровника, ни без српске Босне, српске Херцеговине, српске Далмације, српске Лике, српске Баније, српског Корлуна, српске Славоније и српске Барање.

Неки идеологијом затровани људи, који и данас мрзе, покушали су да спрече и парастос и спречили су постављање споменика у центру Лознице потпуковнику Мисити. Наравно, могли смо ми и другачије да поступимо. Да се тучемо, не би нам било први пут. Али нећемо да се тучемо са својом заблудом браћом, него ћемо им доказати да се истина не може победити, да се истина не може закопати и да су част и љубав према отаџбини већи од сваке идеологије. А нека погледају добро шта је њихова идеологија донела. Да

1945. године власт нису преузели комунисти, не би се цепао и делио српски народ, не би данас имали проблем Косова, не би данас остали без две трећине српске територије. Да су победили српски четници, југословенска федерација би била сведена на три федералне јединице на велику Србију, малу Словенију и још мању Хрватску, према пројекту Стевана Мољевића. Зато су се борили српски патриоти.

А они којима је идеологија била важнија од судбине свога народа доказивали су своју идеолошку правоверност тако да су сатирали српство. Али српство је преживело. Српство је ојачало толико да у овом отаџбинском рату ниједан партизански син, који је учествовао у борби против Хрвата и муслимана, није хтео да се назове партизаном. Сви су се звали четници и јуначки борили под четничким барјацима. Синови знају боље од заблуделих очева, синови су се вратили српству, а очеви још увек као да вуку историјском странпутицом, као да вуку низбрдо, као да им није било доста разарања, па би да га доврше.

Убеђен сам, браћо и сестре, да је ово један од почетака нашег враћања српским слободарским традицијама, и да ће отаџбина све ствари да постави на своје место, да ћемо уз божју помоћ да се отарасимо свих идеолошких предрасуда, да ћемо у најскорије време ове нечасне људе, који су спречили данашње подизање споменика, оборити са власти, да ће Лозницом владати српске патриоте и да ћемо величанствен споменик потпуковнику Мисити подићи и открити, осветлати у самом центру Лознице. Бог ће нам помоћи да испунимо тај велики аманет.

Данас, када држимо овај парастос, знамо да нам је отаџбина са свих страна угрожена, да наши данашњи непријатељи користе оно што су комунисти скривили, што су нам комунисти напакостили. Отели нам западне српске земље, кидишу нам на Косово и Метохију, на Црну Гору, на Рашку област, на Војводину. Али не дамо, борићемо се док имамо даха, имамо снаге, имамо памети, имамо мудрости, имамо одлучности, имамо храбрости. Следимо пут великана, српског великана, потпуковника Веселина Мисите. Нека му свевишњи Бог подари рајски благослов".

ПЕТ ДО ДВАНАЕСТ ЗА РЕПУБЛИКУ СРПСКУ

Ко је ко у Републици Српској, више није загонетка. Прилог који доказује истинитост ове тврдње је скидање маски појединих посланика Срба, на свечаној седници Народне скупштине Републике Српске, одржане 29. октобра 1998. године у Бања Луци.

После свечаног пријема, који је у хотелу "Босна" приредио председник Републике Српске, др Никола Поплашен, сфорове оклопне јединице опколиле "Босну", блокирале путеве и све то само да би у Србију "испратили" др Шешеља. Налог "испраћаја" дао Клајн или Вестендорп, "признали" сфорови војници

Након септембарских избора, а по вољи српског народа, Република Српска добила је свог новог и легитимног председника, др Николу Поплашена, председника Српске радикалне странке за Републику Српску. Српски народ одлучио је, још једном, да покуша да спасе своја, огњишта и за домаћина своје земље одабрао најбољег међу Србима. Глас српског народа је одговарао западњачким "миротворцима" којима су руке, на први поглед, биле везане, јер се против воље народа тешко изборити. Белосветски марифетлуци, већ препознатљиви на овим теренима у политичким "играријама", нису долазили у обзир, па су представници великих сила одговорили почетак ове свечане седнице Народне скупштине. Међутим, ни то одлагање није могло да иде унедоглед, па је седница, ипак, заказана.

Политичке играрије Запада и даље на сцени РС

Кроз штампу се дало наслутити да ће се игранка "глувих" и "немих" наставити у просторијама Народне скупштине Републике Српске, али, ипак, постојала је и тињала нека притајена нада да ће западни моћници на овим просторима, предвођени Карлосом Вестендорпом и Робертом Беријем, ипак имати мало образа и обзира према вољи српског народа. Нажалост, слутње и бојазан народа ипак су се оствариле, и то кроз наставак играња жмурки, ко је ко и шта ће ко, у Републици Српској, односно у Банским дворима. Очито је да је у овим прљавим играријама политичких моћника и Америке, велику улогу одиграо и део издајничког кукоља у Срба.

Дакле, свечана и конститутивна седница Народне скупштине Републике Српске, заказана је за 29. октобар са почетком у 11 часова, на скупштини су били присутни и представници међународне заједнице: Карлос Вестендорп, високи представник за Босну и Херцеговину, Роберт Бери, шеф мисије ОЕБС-а

Избор српског народа:
др Никола Поплашен нови становник Банских двора

у Босни и Херцеговини, као и Елизабет Реџ, специјални изасланик генералног секретара Уједињених нација. Наравно на седници је била и већ бивши председник Републике Српске, госпођа Плавшић, која ниједног тренутка није могла да сакрије своје (не)расположење, као и новоизабрани председник, др Поплашен, Мирко Шаровић, новоизабрани потпредседник Републике Српске и председавајући Председништва Босне и Херцеговине, Живко Радишић.

Посматрано споља, све је изгледало добро и углавном, али добри познаваоци политичких прилика и дешавања у Републици Српској, осетили су да ова седница неће бити на нивоу какав јој приличи и да ће представници издја-

шкрипи и зашто се одуговлачи с почетком ове седнице. Новинарска нагађања су, наравно, варијала, те Вестендорп поставља овакве и онакве захтеве пред председника Републике Српске, које др Поплашен, као српски радикал, не може и неће да прихвати, те главни разлог спотивања је договор око будућег премијера Републике Српске.

Ишло се чак до таквих претпоставки које су биле бескрајно тужне, а биле би и смешне, да се не дешавају нама Србима. Нажалост, и поред професионалне радозналости, ништа нисмо успевали да сазнамо, што већ нисмо знали. Неколицина нас покушала је да потражи одговор од Биљане Плавшић, бившег председника, јер се претпостављало да

кида седнице. У надметању само је Карлос Вестендорп имао осмех задовољства на лицу, тако да се стварао утисак да ће се остатак седнице одвијати по његовом плану, односно по идејама западњачких "миротвораца", што за српско народно биће Републике Српске значи наставак агоније, и, евентуално, стапање са онима против којих су се борили.

Када је председавајући Народне скупштине Републике Српске, Петар Ђокић, прочитао дневни ред и предложио његово усвајање, салом зачудо се негодовање српских радикала и представника Српске демократске странке. ОDMAH се за реч јавио Драган Калинић, који је предложио да заједно са новоизабраним посланицима парламента, свечану заклетву полагају и новоизабрани председник и потпредседник Републике Српске, др Никола Поплашен и Мирко Шаровић, као и новоизабрани председавајући Председништва Босне и Херцеговине Живко Радишић, и новоизабрани посланици у Представничком дому Парламентарне скупштине Босне и Херцеговине.

На предложени дневни ред примедбу је имао Сулејман Тихић, представник Коалиције за цјеловиту и демократску Босну и Херцеговину, који је затражио да се дневни ред допуни изнеом послоника Народне скупштине, чији би смисао био да се муслиманским послоникима у српском парламенту омогући полагање свечане заклетве која би имала верски карактер, "клањања Алаху". У српској Скупштини, где се српски послоник, да се муле клањају Алаху, па то не иде, чак ни под палицом Вестендорпа. Овај предлог изазвао је негодовање послоника Српске радикалне странке и Српске демократске странке.

Калинићев предлог подржала је Српска радикална странка и Српска демократска странка, што није било довољно за добијање скупштинске већине, тако да је редослед полагања свечане заклетве остао непромењен.

После избора Верификационе комисије, за чијег представника је изабран Немања Васић, посланик Српске демократске странке, приступило се верификацији мандата.

Мандати су верификовани за 82 послоника, осим посланику Српске демократске странке Мићи Вуковићу, чији ће статус бити решен после исхода жалбе коју је Драган Чавић упутио Уставном суду Босне и Херцеговине, због скидања с посланичке листе од стране високог представника Карлоса Вестендорпа.

После верификације мандата, новоизабрани послоник су полагали заклетву која је имала и верски део, који је присутне подсетио да би данашња седница требала да има свечарски и традиционални обичај. Наравно, овај верски део полагања посланичке заклетве, као и обично, био је бојкотован од стране послоника Коалиције за цјеловиту и демократску Босну и Херцеговину, чији су послоник, у тренутку вер-

Српска породица Поплашен: др Никола са женом Миром, синовима Марком и Петром и кћерком Јеленом

ничких српских странака, већ испробаним рецептом, водити и ну испрљивања послоника, празним преговорима, вођеним иза затворених врата кабинета високог представника "међународне заједнице", Карлоса Вестендорпа.

Оно што се само наслућивало, нажалост, остварило се. Наиме, већ је увелико прошло 11 часова, а свечана седница није почињала. Присутна нервоза, узнемиреност и незадовољство читало се на лицима послоника из редова Српског народног савеза (чији је председник Биљана Плавшић), док је Милорад Додик неуверљиво убеђивао поједине послонике, чак и из своје странке, по аулама Банских двора, како је извесно да он остаје премијер Републике Српске, те како му српски радикали ништа неће моћи, јер ће их Запад принудити да сарађују са њим. Колико су му они које је убеђивао у то поверовали, показале време.

Стрпљење представника седме силе било је променљиво, баш као и временске прилике тих дана у Републици Српској. Шетали смо од једних до других, заштитивали, провозирали, али никако нисмо успевали да сазнамо шта

би она морала да зна шта и зашто шкрипи, али ни ту нисмо добили прави одговор. Све у свему, показало се да је чекање наше једино решење. Онда је као гром из ведре неба, гогово неочекивано чак и за поједине послонике, свечана седница започела неколико минута пре 13 часова, и то интонирањем химне "Боже правде", којој нису присуствовали послоник коалиције за цјеловиту и демократску Босну и Херцеговину.

Посланичко неслагање око дневног реда

Осим председавајућег Народне скупштине Републике Српске у старом сазиву, Петра Ђокића, у радном председништву били су најмлађи и најстарији посланик из новог сазива парламента, Љиљана Мариновић (Странка независних социјалдемократа) и Марко Спаић из Српске радикалне странке Републике Српске.

У скупштинској сали Банских двора, међу послоникима, била је приметна нервоза и нерасположења. Изгледало је да ће међустраничке разлике сваког тренутка ескалирати и довести до пре-

ског дела заклетве, напустили скупштинску салу Банских двора.

После овог, донекле нарушеног, свечаног чина полагања заклетве посланика Народне скупштине Републике Српске, изабрана је Комисија за избор и именовање на челу с Бранимиром Савовићем, послаником Српске демократске странке. Задатак ове комисије био је да предложи кандидате за председника, двојицу потпредседника и генералног секретара Народне скупштине Републике Српске.

Пауза као део Вестендорпове игре

Била је ово тачка око које су се многи посланици упињали, на овај или онај начин, да дају своје предлоге... Међутим, најављена је пауза од два сата. Посланици су напустили Банске дворе и нама, новинарима, чинило се да наставак данашње седнице неће почети у заказано време.

Пауза, која је почела у 16 часова и 20 минута, отегла се на вишечасовно беспредметно шеткање Банским дворима. Ту и тамо могао се видети по који посланик, било је већ прошло 20 часова, а седница још није почињала. На наша питања, у смислу "шта се дешава и када ће бити настављена седница", посланици су слегали раменима, објашњавајући да Вестендорп још увек није завршио преговоре с појединим посланичким клубовима. Они новинари који већ имају искуства у праћењу седница Народне скупштине Републике Српске, констатовали су да ће и овог пута седница почети у ситним, поноћним сатима, јер Вестендорп понгто-пото жељи да исцрпи све оне посланике који бране српство, а то су српски радикали и Српска демократска странка.

Очигледно, прекоокеански "мироворачки" ветрови, који дувају на овим просторима, не одустају од гушења српског народног бића! Главни ударац је срачунат управо на наш дух као основно извориште народног бића. Тај дух растачу од азбуке до музике.

Окупација у безброј слика

На српским просторима, у овом рату, уташено је више српских епархија. Цркве су порушене, куће попаљене, а народ растеран. Читав српски простор и остатке Матице, као да је у дитању паганска пустиња, нападају убачене групе неких нових, осмишљених, вера, формираних самос једним циљем: растурилити српско народно биће на безброј комадића! Оне наступају агресивно и моћно, иза њих је велики амерички капитал, носе идеологију апсолутног зла, готово до самог сатанизма. Нико им се не супротставља ни делима ни речима. Извесно, остаје отворено питање: ко су кривци опште несреће српског народа?

Једина права и непатворена истина, коју је српско народно биће одавно схватило гласи: Окупација није мир! Прогон није демократија! Лик окупатора према

Србима је на делу: они заустављају, легитимишу, претресају, избацују, забрањују...

Демонстрирајући силу, они застрашују српски народ.

То је, свакако, резултат спровођења једне политике, али и онај унутрашњи набој, који у сваком окупаторском војнику, појачава ревност, јер пропаганда о "мрском народу Србима", постиже свој потпуни циљ.

Реално је питање, колико та политика може да потраје и колико та страшна пропаганда, заснована искључиво на лажима, може да има трајнији утицај на осећања и свест људи?!

Ситуација свих Срба налаже да потпуно рационално приступимо сагледавању оваквог стања!

Политичке уцене у име "демократије"

О каквом признавању Републике Српске је реч, о каквом "споразуму" и миру можемо говорити ако НАТО убија Србе без повода, ако учествује у заробљавању српских војника и официра?! Заглушени смо њиховим сталним оправдањима, како све то чине у име демократије и мира.

О каквој демократији се може говорити, ако се политичком уценом и оружјем претњом појединим политичарима српског народног бића одузима право говора, политичког мишљења и слично.

Где је ту воља народа, та основна претпоставка демократије?!

Где је ту поштовање воље народа, па, у крајњу руку, и поштовање посланика, изабраних вољом народа? Зашто се морају поштовати само правила и права домаћих издајника и високог представника међународне заједнице, Карлоса Вестендорпа? Сасвим је извесно да је данашње заседање такозване свечане седнице, било дириговано искључиво из Вестендорпове канцеларије, зато је наставак данашње седнице и почео нешто мало пре поноћи.

Видно уморни, исцрпљени и незадовољни, посланици који заступају опшину српског народа, надјачани домаћим издајницима, нису могли да се изборе са марифетључима Вестендорпа, а све само с једним циљем: не би ли Додик и даље остао премијер?!

Наставак ове "свечане" седнице заказан је за 4. новембар 1998. године, како би се направили неки успешнији међустранички договори, било је објашњење којим је председавајући Скупштине, Петар Ђокић, зачинио завршетак данашњег дела седнице?!

У ваздуху Републике Српске лебдело је неизговорено питање Срба: "Где је ту наша воља и право избора"?

Изгледа да данас сви људи на свету имају право да бирају своје вође, институције и носиоце народних послова, осим Срба. Изгледа да су други одлучили да бирају уместо нас.

Зашто се једна држава ставља под старатељство неке стране силе, а воља народа суспендује, као непостојећа?!

Не постоји реч која је више овладава нашим језиком, у последњих неколико година, од наслова "Дејтонски мировни споразум".

Овај споразум западни "мироворци" константно мењају, дорађују и модификују, наравно, све то чине у "корист мира". Због толиких дорада, које је Дејтонски споразум доживео, почели смо да га доживљавамо као врсту колективне збње. Наше стрепње потврђују се из дана у дан, кад год се од ове изморене државе захтева нешто крупно и велико, спомине се "спровођење Дејтонског споразума".

Једноставно, више нисмо у стању ни да наслутимо бесконачност тих захтева, који иду све до колективног несталика!

Пропаганда против српског народа је велика и моћна, има хиљаду лица и безброј смишљених.

Поред великих и моћних западних сила, у игри "истребљивања" свесрпског, посебно место заузимају домаћи издајници, чије је шуровање и "дружење" с демократијом какву предлажу "мироворци" Запада, врло често инспирисано цакловима долара, као и изигравањем донетих и признатих закона. Свакодневна примена двоструких аршина представника међународне заједнице, постала је српска свакидашњица. Утаминчени смо на сопственој земљи, испред сопствених огњишта, од стране оних који у интересу "светског мира" бомбардују земље које одаберу по сопственом нахођењу у жељи за постављањем неке нове хијерархије моћних, у којој ће њихова доминација бити неприкосновена.

У колективној и социјалној беди, реално је очекивати да чин издаје представља срамну "робу" која, истина, има добру цену на светској берзи.

Ово посебно важи за ауторитете политике, политичких странака. Издаји је прибегло доста њих. Болно, али истинито, гледала смо њихове метаморфозе, на пример, како од једног националисте калибра Биљане Плавшић постаје домаћи издајник, која само запомаже и зове Олбрајтову, како би и даље остала на функцији. За то време, српско народно биће све дубље и дубље тоне. "Има ли изласка из овог тунела српских недаћа", било је питање које је мучило све честите борце Републике Српске. И таман када се, готово стилљиво, на видуку појавио излаз у облику патриотског блока српских странака, председничких и парламентарних избора, када је народ својим гласањем одлучио да је др Поплашен нови председник Републике Српске, започеле су нове црне игрице западних сила.

Опет је опрезност постала мајка мулдрости, а ниви страх од оних који нас уче демократији неког новог светског поретка, започео је са новим "вирусима" слоге, и то у скупштинским одајама Банских двора!

Под њихов утицај потпали су они који се поводе за јефтиним рачуницама, па је тако шверц-комерци, који се одвија под патронатом западних сила, добио нека нова обличја и ликове.

Због таквих пискних страсти и нових, наметнутих нам, "демократских" принципа, а све у "циљу спровођења Дејтонског споразума", и ова свечана седница морала је да буде одржана из два дела, на којима је главна идеја била што више изнурити и измаћтретирати постављањем нових неприхватљивих услова.

Коначно конституисан Парламент Републике Српске

На другом наставаку конститутивне седнице Народне скупштине изабрано је ново скупштинско руководство, чиме је званично конституисан Парламент Републике Српске.

За председника Републичке скупштине изабран је поново Петар Бокић, посланик Социјалистичке партије Републике Српске. Један од двојице потпредседника је и Јован Митровић, посланик Српског народног савеза, док други предлог за потпредседника није прошао, а то је Јово Радић из Странке независних социјалдемократа.

Момир Матић, посланик Социјалистичке партије Републике Српске, изабран је за генералног секретара Народне скупштине, док је за његовог заменика изабран Боро Благојевић (Српски народни савез).

Седници је присуствовало осамдесет посланика, новонабрани председник др Поплашен, потпредседник Мирко Шаровић, председавајући Председништва Босне и Херцеговине Живко Радишић, чланови Владе и бројни представници међународне заједнице, као и Карлос Вестендорп и Роберт Бери.

После избора скупштинског руководства које је, углавном, текло у међустраначком надмудривању и подизању издајничких партија међународној заједници и њеним представницима, српски блок патриотских странака је био прегласан. Истина, скупштинско руководство је било у крњем саставу, без једног потпредседника, али и то је игра оних који "пролају образ за вечеру", уследило је свечано полагање заклетве новонабраног председника Републике Српске, др Николе Поплашена, и потпредседника Мирка Шаровића, као и председавајућег Председништва Босне и Херцеговине, Живка Радишића.

Свечану заклетву су положили и петорица посланика српске националности из састава Народне скупштине Републике Српске, који ће бити представници Срба у Већу народа Парламентарне скупштине Босне и Херцеговине.

После полагања заклетве председника и потпредседника Републике Српске, за говорницу је још једном стала Биљана Плавшић, која је у свом обраћању посланицима нагласила како жели да пред народом изврши примопредају дужности, наглашавајући да је Репу-

блика Српска, захваљујући њеној умешности, кренула путем чврсте демократије.

Озбиљност ситуације у којој се налази целокупни српски народ није дозвољавао смех. Иначе, о поставци такве демократије, како је види бивша председница, госпођа Плавшић, много пута је причано. Наиме, њено политичко понашање водило је директно у долдровање представницима међународне заједнице. Права истина је да се госпођа Плавшић с тешком муком одвојила од досадашње функције.

Од свих епитета, цинизам би био прави израз за све оно што је Биљана Плавшић том приликом изрекла...

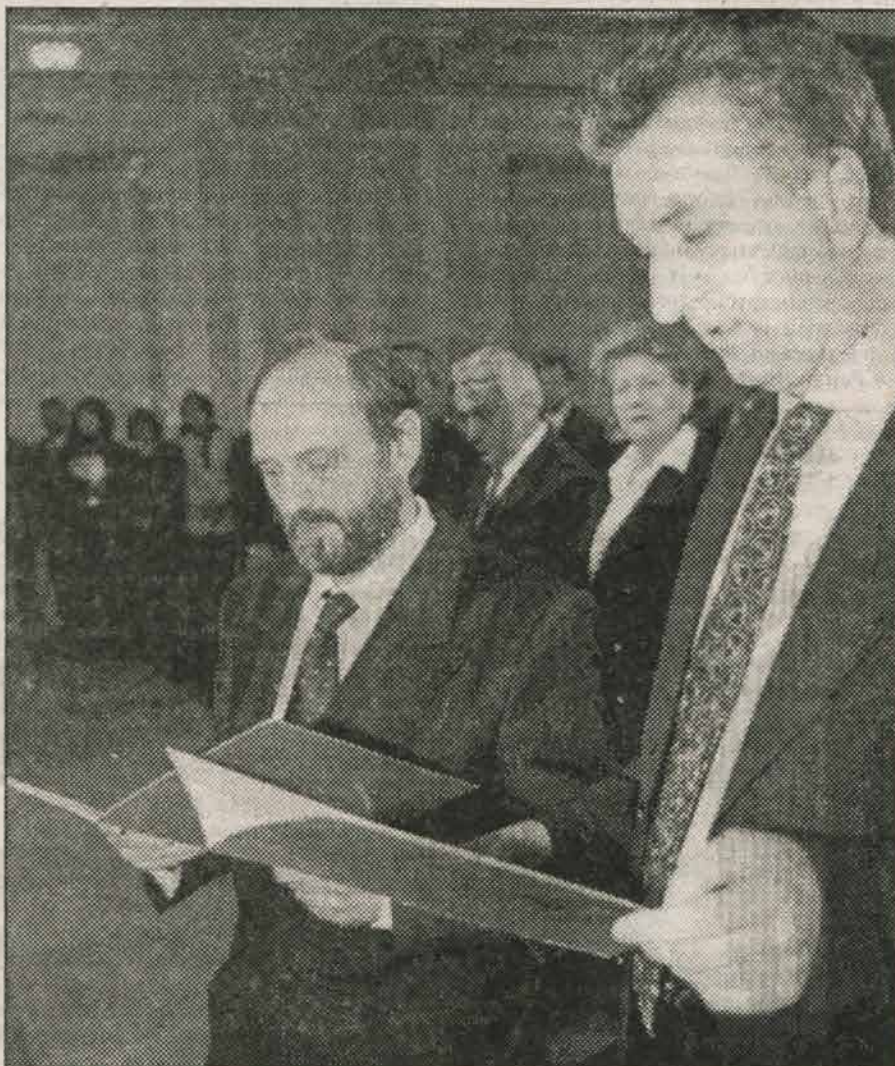
Време, кажу, брише успомене. Међутим, време ипак не може све да избрише. Време и догађаји што долазе, буле сећања. Све у живима и све око њих, подсећа их на најмилије, којих више нема. И то сећање се јавља, опорно и горко. Стижу годишњице бракова, а нема мужева. Крсне славе, а нема синова. Сви су пали на бранику отаџбине, а то се никада не сме заборавити, нити избрисати неким новим поданичким "принципима" демократије, коју нам нуде западне силе!

Поставља се питање како толике судбине живих и њихових погинулих могу да истрпе овакве приче, какве се нуде за говорницом Народне скупштине Републике Српске?!

Противнике патриотизма можемо схватити искључиво као издајнике. Издајник, на српску жалост, није реч од јуче. Она већ читав низ векова прати српско народно биће. Јавља се толико често током наше историје, да је мало народа који би је тако добро разумели као Срби!

Говор др Николе Поплашена, председника Републике Српске

После Биљане Плавшић, говорници Народне скупштине пришао је председник Републике Српске, др Никола Поплашен. Поздрављен је топтим аплаузом од оних који заступају патриотску опцију. Они други, који рале за западне силе, који се тајно и јавно чују и састају с Медлин Олбрајт и Вестендорпом, гледали су председника Републике Српске испод ока, покушавајући да прикрију нелагодност која им је струјала издајничким жилама, али своју дрскост и даље

Заклетва изабраних Срба: др Никола Поплашен председник Републике и Мирко Шаровић потпредседник

су демонстрирали на већ опробани начин.

Што се муслимана тиче, они чак ни су ни покушали, макар из пристојности, да поздраве председника Републике Српске. Једноставно, њима и њиховим интересима не иде у прилог да први човек Републике Српске буде патриота, јер немају с ким да се договарају и цењају око даљег цепања српске земље.

Извесно је да Срби из безнађа у коме се налазе, могу да изађу само трезвеном одлуком, озбиљним опредељењем и правим избором одлучног пута. Такви одлучни и храбри Срби изабрали су за председника Републике Српске др Николу Поплашену. Његов инаугурациони говор није био намењен посланицима Народне скупштине, већ српском народу, који убудуће неће стрепети од разноразних распродаја, ценкања и договарања поткрепљених доларима.

Свечани пријем председника Републике Српске

Др Никола Поплашен прошао је све тешкоће рата, прошао сва искушења једног патриоте у најнеизвеснијим српским данима. Заједно са др Шешељем и осталим српским радикалима, бранио је отаџбину. Некада речима, причом, понекад корисним компромисом, али увек доследном политиком. Када је ситуација налагала, отаџбину је бранио и осталим средствима.

Политика српских радикала је увек била доследна, таква је и данас. Традиција, вера и патриотизам представљају нераздвојиву целину. Патриотизам увек испољавају снажно и без компромиса. Зато су српски радикали излаз из мрачне стварности у коју је запао српски народ. Без патриотизма нема државе, без државе нема политичара и државника, то је идеја коју испољавају и у Србији и у Републици Српској.

Како то налажу традиција и васпитање код Срба, патриота, али и код државника, др Поплашен је, у част председничке победе 13. новембра приредио инаугурациони пријем у хотелу "Босна".

Свечарска атмосфера је била оно што се на самом уласку у Републику Српску примећивало. Још увек је народ славио победу др Поплашену. Од места до места по Српској, ситуација је била слична, весела и пуна позитивног ишчекивања, најављених промена.

Председнички град, град домаћин, Бана Лука, своје угледне госте сачекала је ведро и оптимистички. Као да су заборављене све бране које су амерички виновници демократије једног тренутка раширили као кугу. Био је то мрачни период нетрпељивости између Срба. Изгледало је, макар тог 13. новембра, да су све српске несугласице превазиђене.

На свечани пријем др Поплашен је позвао стране и домаће госте, многе званичнике, стране дипломате, домаће политичаре.

Пријему су присуствовале и многобројне телевизијске и новинарске екипе, које су се на просто утркивале у прикупљању свежих информација и, наравно, по којег трача.

Домаћин, др Поплашен, како то традиција у Срба налаже, своје госте је чекао на улазу у салу, са свима се срдечно поздрављао, примао честитке и осмехивао. Поред њега, као у неким тешким, никад заборављеним данима, и овога пута стајала је супруга Мира. Сећања су, у овој прилици, била потиснута, дала су предност новој зори, новој победи личној и политичкој.

Међу званицама примећени су и представници кинеске делегације, затим потпредседник Савезне владе Зоран Лилић, потпредседници Владе народног јединства: др Војислав Шешељ, Томислав Николић, Милован Бојић, министар за информације Александар Вучић, министар за саобраћај и везе Драган Толороч

вић, министар за локалну самоуправу Гордана Поп Лазивић, као и Стево Драгишић, председник Скупштине општине Земун и председник Градског одбора Српске радикалне странке. Овом званичном пријему присуствовала је и већина политичара из Републике Српске: Живко Радишић, Милорад Уолик, Драган Калинић. Много пријатеља и поштовалаца националне српске идеје.

Честитања и погледи упрти у заједничку српску будућност, као и повезивање Срба с ове и оне стране Дрине, дали су основно обележје овој вечери. Није било политичких наумудривања и подозривих и завидних погледа. Једини међу свим званицама који није могао да сакрије поглед "рањене звери", био је Додик, али чак ни то га није спречавало да коментарише и провоцира, у смислу ко ће бити премијер. Наравно, његове провокације су биле упућене искључиво новинарима.

Председничка здравица

Поздравну председничку здравицу одржао је председник Републике Српске, др Поплашен:

"Поштовани гости, драги пријатељи, браћо и сестре, даме и господо, топло захваљујем свима који су вечерас дошли на наше дружење и разговор. Захваљујем свим људима добре воље, захваљујем свима који имају жељу и надања да ћемо и на овим просторима живети просперитетније, да ћемо живети свестраније, у бољим односима са самим собом, са нашим суседима, са свим народима и државама и источно и западно од Републике Српске. Уверен сам да сви желимо цивилизацијски напредак, да смо убеђени да одржавање мира, економске и политичке стабилности представља општу и заједничку карактеристику свих нас који желимо оваква и будућа дружења међу нама. Уверен сам да изражавам заједнички став да све што није добро, што нас је раздвајало и сукобљавало, мора бити превазиђено на основама међусобног уважавања, на основама равноправности, на основама поштовања сваког појединца, сваког народа, сваке државе.

Уверен сам да ћемо поштовањем таквих вредности, практиковањем таквих вредности упозоравати и оне који то не чине и због тога желим да нагласим да ће то бити и оријентација Републике Српске, њених државних органа. Та оријентација, наравно, није новост, она само изражава спремност српског народа у Републици Српској и других њених грађана да поштују основне цивилизацијске вредности, да се боре за свој напредак, не оспоравајући такво право ниједном другом народу, ниједној другој држави. Желећи добро здравље и срећу свима који сте овде вечерас, желим добро здравље, пун напредак и лепу будућност народу Републике Српске у годинама које су испред нас. Још једном поздрављам потпредседника господина Шаровића у моје име, најлепше захваљујем што сте дошли и ја вас у то име поздрављам. Живели!"

Гарда Републике Српске одаје почаст новоизабраном председнику

Др Војислав Шешељ: "Ово је велика победа за Републику Српску и за читав српски народ"

Пријем је у потпуности успео, а гости председника Републике Српске, др Поплашена, осећали су се пријатно, чак и када су коментарисали протекле изборе и седнице Народне скупштине. Колико ова председничка победа значи за српски народ, сазнали смо из разговора са др Војиславом Шешељем, потпредседника Владе народног јединства:

Изјава др Војислава Шешеља: Велика победа српског народа

"Ово је велика победа за српски народ и за читаву Републику Српску, поготово за Српску радикалну странку. Убеђен сам да ће нови председник Републике Српске, др Никола Поплашен, бити у стању да обједини све српске политичке партије, све српске политичке потенцијале у борби за одбрану и развој демократије у Републици Српској. Мислим да је он човек који ће стварати опште расположење, толерантну атмосферу, човек који ће знати да налази консензус међу појединим политичким субјектима, човек који ће смирати тензије и обезбедити бољу будућност Републици Српској".

Томислав Николић, потпредседник Владе Србије, сматра да председничка победа др Поплашена представља победу српског народа, и каже:

"Надам се да је ово само права фаза до коначне победе српског народа која би била означена тиме да Република Српска буде најпре самостална држава, а онда да заједно са Републиком Србијом и Црном гором чини нову српску државу. Никола Поплашен је заслужено победио, без обзира на отпоре које је имао од стране такозване међународне заједнице, без обзира на то што је и међу самим Србима имао јаке противкандидате. Снага Николе Поплашена се огледа у његовој истрајној и неуморној борби за Републику Српску и у томе

што представља Српску радикалну странку која води српски народ".

Александар Вучић, министар за информације, тврди да ће председник Поплашен своје дужности обављати, пре свега, у складу са интересима грађана Републике Српске, српског народа у целини:

"Др Никола Поплашен је, као што видите, новоизабрани председник Републике Српске, добио подршку не само политичких снага које су уз њега биле и у време избора, већ и многих других. И не само одавде из Републике Српске, већ и из матице, Републике Србије и Савезне Републике Југославије, што би требало да му значи и буде додатни подстрек у будућем, верујем, успешном раду и у интересу свих грађана ове западне српске државе".

Потпредседник Републичке владе, Милован Ђојић, рекао је да се радује победи др Поплашена, пре свега, као могућности да патриотске снаге формирају владу која ће штитити националне интересе:

"У сваком случају, мене и као човека и као потпредседника Владе Републике Србије, радује да је за председника Републике Српске, односно да су у Републици Српској патриотске снаге у могућности да формирају владу и да буду у извршној власти. То је нарочито важно ако се схвати да је међународна заједница, својим односом према српском народу у протеклом периоду показала своје право лице. Мислим да је оно што се дешавало са распадом прехodne Југославије и велики притисак који су сада пренели на Косово и Метохију, организовано тако да се најтеже и најнеподношљивије реперкутује управо према српском народу. Верујем да ће ова победа, и верујем да ће будући премијер и институције власти у Републици Српској, учинити све да се у Републици Српској живи боље, и да прожимање веза и односа између Републике

Српске и Републике Србије и Савезне Републике Југославије буде још интензивније за добро и једног и другог српског народа и свих народа који живе у тим земљама".

Дуго очекивана победа

Драган Калинић сматра: ако већ међународна заједница на сва звона пропрати демократију и поштовање демократских форми, онда ће по том демократском праву дозволити председнику републике да обавља своју дужност без спољних и унутрашњих притисака:

"То је победа коју Српска демократска странка чека већ двије године, након што је госпођа Плавшић на регуларним изборима победила у име Српске демократске странке, а затим напустила Српску демократску странку и политику Српске демократске странке. Показало се да је то изузетно добро што је створена коалиција Српске демократске и Српске радикалне странке и њен први и највећи резултат са протеклих избора је преједничка победа тандема Поплашен-Шаровић.

То је важно због тога што су то заиста људи који ће највише што могу радити у интересу српског народа и Републике Српске, и српског народа у целини на овим просторима. Имамо још мале проблеме са владом господина Додика, који, ево, као што видите, уназад два дана поново, потезима које вуче, доказује да његова влада води једну антиерску, антинационалну, антипатриотску политику. Ваљда је са свим српским странкама у Народној скупштини Републике Српске постало јасно о чему се ради.

Ми из Српске демократске и Српске радикалне странке инсистирамо на формирању свесрпске владе. Сматрамо да је могуће од странака из Републике Српске формирати парламентарну већину која је у стању да изгласа свесрпску владу. Били смо врло близу тих договора, али, тако, стицајем различитих политичких околности и манипулација ти договори нису реализовани на протеклом скупштинском засједању.

Очекујемо сутра да ће председник републике, на основу предлога бројних странака с којима је обавио консултације, предложити мандатар за нову владу Републике Српске. Ако то буде човек из Српске демократске странке, онда ће он свом снагом инсистирати на томе да се формира свесрпска влада која је у стању да штити интересе српског народа на овим просторима и свих других грађана Републике Српске, а да са међународном заједницом сарађује на један коректан и просперитетан начин у циљу сачувања темељних вриједности које се односе на Републику Српску, а дефинисане су Дејтонским споразумом.

Наравно, таква влада водиће, вероватно више него она досадашња, рачуна и о једном избалансираним, уравнотеженом развоју цијеле Републике Српске, о једном равномјерном распореду државних органа и институција и привредних ресурса, једном равном-

јерном и функционалном распореду, што треба да учврсти јединство Републике Српске до које нам је, наравно, и у овим тешким временима, понајвише стало".

Зоран Липић, потпредседник Савезне владе, сматра да је Република Српска кренула путем јачања, управо захваљујући председничкој победи др Николе Поплашена:

"Мислим да сте сведоци да смо ових последњих месеци имали великих проблема, бар је то тако изгледало до јуче, до потписивања споразума председника Милошевића и Ричарда Холбрука. Зато је добро, када је у питању национални корпус, када су у питању заиста она питања од високог националног интереса, да нема разлике међу Србима. Можемо бити идеолошки различити, можемо бити различити у многим другим питањима, али не смејемо бити различити по основу националних питања. Зато смо вечерас овде".

Нису свесни колико су бесни!

Септембарски избори су прошли, народ Републике Српске је исказао своју вољу, исказао своју политичку зрелост. Онај ко оружјем одбрани државу, уме да цени њену праву вредност. Изабрали су посланике и председника државе, др Никола Поплашена, доброг домаћина у кући, доброг домаћина своје земље. Извесно је да су у Републици Српској на цени патриотизам и одбрана националног интереса. Показао је и вечерашњи свечани пријем да српско национално биће неће више другима дозвољавати, па макар они били и моћнији, да се мешају у унутрашњу политику државе српског народа.

Такозвана међународна заједница, у ликовима Роберта Берија, Карлоса Вестендорпа и Жака Клајна, није успела од Републике Српске да створи пролазну станицу на свом освајачком путу. Бацају су новац, стварали нове политичке странке и покрете, према личним интересима обликовали "кртице и шпијуне", писали и брисали различита правила. Они су одређивали правила игре да би их сами кршили. Новац, тв рекламе, лажна обећања, све је требало да засени простоту, да збуни осиромашени народ изнурене воље.

О свим тим триковима могли би да се напишу томови књига. Међународна заједница, са свим својим мегаломанским трошковима и улагањима у "кртице и шпијуне" и на брзину формирање политичке групе, потучена је до ногу.

Ликови, попут Берија и Карлоса Вестендорпа, такве поразе не праштају чак ни Србима. Како против воље народа и против правила која су они поставили, нису могли да се изборе и нису могли да окриве, одлучили су, из сопственог страха и немоћи, да је главни кривац српског буђења др Војислав Шешељ.

Страх и немоћ су болести за које не постоји лек. Уплашени и немоћни, Бери, Вестендорп или Клајн, сасвим је свеједно ко је од њих донео одлуку, после

На писмени захтев Клајна и Вестендорпа, др Шешељ је морао да напусти Републику Српску: детаљ са конференције за новинаре

председничког пријема, да се др Војислав Шешељ по хитном поступку, уз пратњу СФОР-а, "испрати" из Републике Српске.

Нешто мало пре поноћи, власник хотела "Босна", Пантелија Дамјановић, у коме је одржан председнички пријем, одслужбеника са реперије сазнао је да су јединице СФОР-а окружиле хотел "Босну" и да су сви прилази Бања Луи блокирани. Пантелија је прошетало по хотелу и испред хотела, и уверио се да најмање 20 оклопних возила СФОР-а стоји на све четири стране хотела, а да су војници до зуба наоружани. Чуде су се приче да су сфоровци, по налогу Вестендорпа и Жака Клајна, дошли да избаци др Шешеља из Републике Српске.

Директор хотела, Дамјановић, остао је збуњен, а дилема ко је шеф државе, Поплашен или Вестендорп, те вечери остала је без одговора. Покушао је да разговара с војницима, нагласивши да је овај хотел само кућа у којој конобари дочекују и служе госте. Гости су, углавном, угледни и поштени људи. Вечерас, због најезде сфоровских "термита", гости су узнемирени. Зато је Пантелија замолио "термите" да напусте хотел како не би изазвали инцидент. На ову љубазну молбу, директору хотела одговорио је један од сфорових војника: "Треба би отићи до британске полиције. Ово је ствар полиције. Ми имамо само посао који треба да радимо и не желимо да останемо у вашем хотелу дуже него што морамо. Нећемо се мешати у ваш посао и нећемо ићи по ресторану".

Занањен предлогом да се тражи помоћ британске полиције у сред српске земље, Пантелија Дамјановић је покушао, колико је то могао у таквим околностима, да буде мирољубив: "Гости хотела су јако узнемирени вашим присуством. На њихову интервенцију сам реаговао.

Питају се људи шта се дешава и у којој се земљи недођији то налазе. Војници, обучени у сфорове униформе, до зуба наоружани, говоре страним језиком, прете и шетају од хотела до оклопних војних возила – шта је у питању?! Која криминална радња тера сфорове "термите" на упад у хотел? У хотелу је 300 гостију, 300 душа уплашено је због нашег понашања. Овај хотел има јако добро обезбеђење, а обезбеђење ваших јединица овом хотелу није потребно. Ово је моје власништво и ја га штитим. Зато вас молим да одложите ваше "дугачке цев" и уђете у моју кућу, као гости попијете пиће и мирно изађете".

Сфорови војници су добили свој задатак од претпостављених. Позив "љубазног" домаћина одбили су уз објашњење да их занима само један човек из хотела, а то је потпредседник Владе Републике Србије, др Војислав Шешељ. Наиме, нагласили су како чекају да стигне председник Републике Српске, др Поплашен, с писмом Жака Клајна.

Конференција за новинаре после поноћи

Недуго затим, појавио се др Поплашен са писмом. Све је указивало на чињеницу да се Република Српска још увек налази под неком врстом жестоке окупације. Извесно је да амерички окупатори по сваку цену желе да униште српски народ. Зато, писмо Жака Клајна, упућено председнику Републике Српске, представља неку врсту ултиматума. Међународна заједница је очекивала жустру и агресивну одлуку др Шешеља. Међутим, након краћег већања, потпредседник Владе народног јединства, др Војислав Шешељ, одлучио је да Републику Српску напусти без инцидента. Пре напуштања хотела, сат времена после поноћи, српски радикали су одр-

жали конференцију за новинаре на којој се новинарима обратио др Шешел.

Др Шешел: Поводом свега овога што се дешава, очигледно је да је Република Српска под перфидним обликом окупације. Амерички окупатор жели да уништи Републику Српску. Амерички окупатор ништа од тога не би могао да уради да није српских издајника, да није у стању да нађе слуге унутар српског народа. Ми смо одлучили да вечерас, без икаквог инцидента, напустимо територију Републике Српске, да не бисмо отежали послове новоизабраном председнику републике, др Николи Поплашену, који има важне уставне обавезе ових дана пред собом.

Али позивамо све патриотске политичке партије да се удруже, српски народ да буде јединствен. Само се на тај начин може спречити уништење Републике Српске. Ако се и даље поједини српски политичари буду такмичили у томе ко ће више, ко ће интензивније, ко ће ефикасније да служи окупатору против сопственог народа, Републици Српској неће бити спаса.

Ревизија Дејтонског споразума

Ја лично позивам све српске политичке партије да формирају патриотску владу националног спаса, да се спасава Република Српска, јер је на делу већ ревизија Дејтонског споразума. Ово што се сада дешава није предвиђено Дејтонским споразумом, ово што се сада дешава је покушај да се укине Република Српска. Имате ли ви неко питање?

Новинар: Господине Шешел, значи, ви сада напуштате Републику Српску?

Др Шешел: Да.

Новинар: Да ли вам је безбедан пут?

Др Шешел: Ја сам навикао и на опасније ситуације у животу.

Новинар: Да ли су они тражили да ви напустите Српску?

Др Шешел: Да, они су то тражили, не директно од мене. Упутили су писмо председнику републике, др Поплашену, и у том писму захтевали да хитно напустим Републику Српску и забранили ми улазак у њу.

Новинар: Да ли је било претњи?

Др Шешел: Каквих претњи?

Новинар: Ако не напустите Републику Српску.

Др Шешел: Не, никаквих претњи није било. Али ви знате колико је то деликатна ситуација са аспекта уставних обавеза које стоје пред председником републике у наредних неколико дана. Ми не бисмо желели да неки инцидент буде повод за ономогућавање председника републике да изврши своје уставне дужности.

Новинар: Господине Шешел, вама је било забрањено да дођете у Републику Српску, чини ми се у предизборно време, када сте хтели да дођете у Брчко на једну сахрану. Тада је била забрана од стране Владе.

Др Шешел: Никаких забрана није било. Забрана је правни акт. Било је само брутално заустављање на путу и вра-

ћање назад. Ни сад нема забране на основу правног акта, ово је самовоља Вестендорпа или његовог помоћника Жака Клајна, а ви знате шта они смарају српском народу, шта су им крајњи циљеви, па не треба то подробно ни да вам објашњавам.

Новинар: Можемо ли вас опет очекивати?

Др Шешел: Наравно, у најскорије време ме можете опет очекивати у Републици Српској. А надам се, у најскорије време и да ће престати окупација Републике Српске.

Новинар: Имају ли мандат да вас хапсе?

Др Шешел: Ја не знам како то ви у праву објашњавате – мандат за хапшење? Ваљда се хапсе људи због кривичног дела. А све што је мимо кривичног дела и мимо закона, није мандат за хапшење, него може бити убијање, може бити отмица, може бити нешто друго.

Новинар: Да ли имају права?

Др Шешел: Овде права нема, према томе не може бити ни мандата. Мандат проистиче на основу неког права. На основу Дејтонског споразума, тог мандата, како ви кажете, ни права, једноставно нема, јер Дејтонски споразум гарантује слободу кретања и домаћим грађанима и странцима. И Дејтонски споразум гарантује слободу идеја, политичког деловања, слободу демократског процеса и, наравно, размену идеја између појединих субјеката, држава и слично. То се у овом случају све обуставља.

Новинар: Још једно питање, малопре један господин каже да је један од сфороваца вечерас рекао да сте ви дошли да хапсите ратне злочинце. Како ви то коментаришете?

Др Шешел: Па ја не знам на кога то злочинца мисле, можда на Жака Клајна. Жак Клајн је велики ратни злочинац, он је крив за егзодус сто хиљада Срба из источне Славоније и Барање.

Новинар: Господине председниче, ви сте разговарали доле са представницима СФОР-а. Како се ви осећате у овом тренутку?

Др Поплашен: Тешко се после свега осећам у републици у којој сам председник и разговарам са једним генералом који је дошао издалека са генералским ознакама на тему конституције.

Др Шешел: Ако немате више питања, хвала вам.

СФОР-ови хеликоптери пробудили Бијељину

Др Шешел, потпредседник Владе, Драган Тодоровић, министар за саобраћај и везе и министар индустрије, Лука Митровић, после одржане конференције кренули су пут Београда.

Испред хотела "Босна" већ се окупио српски народ. Поздрављали су Шешела уз повике: "Војводо, не иди, ово је српска земља"! Отпоздрављајући, др Шешел је обећава да ће се ускоро видети, јер он нема намеру да престане да долази у Бања Луку, уопште у Републику Српску.

За то време, сфорови војници су улазили у оклопна возила, спремали се да крену. И кренули су, али за аутомоби-

лима делегације из Србије. Читавим путем до Павловића хуприје иза аутомобила Војислава Шешела смењивала су се два-три, до пет оклопних возила. Изнад, али не много високо, Војислава Шешела испраћали су и сфорови хеликоптери. Из Бања Луке су кренула два, касније су се придружила још два, а у Бијељини још два. Поред пута, малтене на свакој раскрсници, на сваком укључењу, стајало је по неколико оклопних возила са сфоровим војницима који су у рукама имали аутоматско оружје.

Кажу, није окупација Републике Српске, него је то само брига за српски народ. Хвала им на таквој бризи, кад због њих Срби још увек трагају за моштинама своје деди, рођака, пријатеља...

Било је четири сата ујутру када смо стигли у Бијељину. Јутро хладно. За људе који нису спавали дан и ноћ, и који су имали ту "чаг" да их прате сфорови војници, било је време за доручак. Идеално време за бурек и јогурт. Бијељина је спавала.

Заустављање делегације Војислава Шешела, потпредседника Владе народног јединства, изазвало је нову панику у главама сфорових војника, а команда коју су добили од "брижног" Клајна или Вестендорпа, гласила је, вероватно: "Појачај контролу, оклопна возила и хеликоптере".

Команда коју је издатао врх окупаторских снага била је испуњена. Са свих страна смо били "опкољени" наоружаним сфоровцима. Четири хеликоптера, која су се спустила ниско над Бијељином, допуњена су са још два. Заглушујућа бука, коју су стварали сфорови хеликоптери, допринела је раном буђењу Бијељине. Светла су се палила по оклопним становима, људи су излазили на прозоре запањени, питајући се шта се то дешава, да ли их то западне "демократе" бомбардују или чувају. Од кога ли их чувају, ако не од себе и њиховог вида демократије.

Савезни посланик Вељко Ружић, заинтригиран ситуацијом, кренуо је ка сфоровим војницима. Рекао им је да се не плаше, да он само жели да разговара са њима. Међутим, сфорови војници нису били расположени за разговор. Очито им је било рано за причу. Ружић им је објашњавао да немају разлога за страх, истина је да се налазе на српској земљи и да "прате" једну патриотску делегацију коју предводи Војислав Шешел, потпредседник Владе, али они су и даље ху-тали.

Лена је Бијељина у свитање, али да ли су тако мислили и војници СФОР-а? Било је већ прошло пет сати, када је доручак завршен. Кренули смо према Павловића хуприји. Као верни пси пратили су нас и хеликоптери и оклопна возила.

Павловића хуприју смо прешли, а заглушујући звук хеликоптера остао је да лебди изнад Дрине.

Лебди нека чудна демократија изнад Републике Српске која Србима забрањује да буду Срби. Забрањује им веру, слободу говора, и традицију.

Јасна Олујић

ИНАУТУРАЦИОНИ ГОВОР ПРЕДСЕДНИКА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ ДР НИКОЛЕ ПОДАШЕНА

Ваше високо преосвештенство, уважени гости, поштовани народни посланици, даме и господо!

У годинама иза нас створена је Република Српска. Она је плод борбе српског народа за слободу и право на достојанствен живот, ослоњен на елементарне цивилизацијске норме о људским правима. Извесно је да ће историја оно што се догодило у протеклим годинама, као и оно што се догађа данас, оцењивати различито. Постоји уверење да су Срби у целини и у Босни и Херцеговини могли државно и политички постићи више. На другој страни, неки мисле да је сплет неугодних међународних околности и унутарсрпских грешака и неспоразума, произвео резултат који нас ипак обавезује на извесно задовољство.

У сваком случају, догодио се Дејтон који се директно односи и на нас.

Дејтонски мировни споразум има обележја једног легалистичког компромиса карактеристичног за западни свет. Свако оспоравање тога споразума било би неутемељено, нереално и бесмислено. А реално је и оправдано да бранимо одредбе тога споразума у тачкама које се односе на Републику Српску, на Федерацију Босну и Херцеговину, на Босну и Херцеговину, на суседне државе и на све потписнике тога документа. То ћемо понекад морати чинити бранећи друге од нас – од наших импровизација, једностраности и површиности. А понекад и бранећи нас од једностраног тумачења и примене норми Дејтонског мировног споразума, па и онда када такви покушаји долазе и од неких представника међународних организација или великих земаља, потписника Споразума.

Једино тако ћемо сачувати мир као прилику и услов за било какав напредак. Тако ћемо учинити корак напред од крвопролића и разарања, а ми нећемо обнављати нити стварати услове за такву несрећу.

Све ово значи да морамо стварати, сачувати и развијати добре односе са европским и светским међународним организацијама, са земљама Запада и Америком. Коректни односи на бази разумевања разлике и уважавања различитих интереса од оварају свима, па и Републици Српској.

Уважаваћемо интересе Федерације Босне и Херцеговине и подржати рад свих заједничких органа Босне и Херцеговине.

У интересу је оба ентитета и сва три народа у њима, свих грађана Бо-

сне и Херцеговине да се све заједничке функције предвиђене Дејтонским мировним споразумом учине функционалним и ефикасним. У овом контексту, интерес је Срба да се народи који су са нама били у ратном конфликту, нашим чињењем или не чињењем не осећају закинути или осујећени – тако

можемо превазићи непотребне напетости и проблеме.

Посебан интерес Републике Српске је чување и продубљивање свестраних братских веза са Републиком Србијом, Републиком Црном Гором и Савезном Републиком Југославијом. Убеђен сам да јачање таквих веза, унутар истој

И против воље западних сила:
нови председник Републике Српске на редовном послу

и између различитих народа, може бити добра основа за боље и разуђеније односе са другим државама и народима, а не полазиште за сукобљавање са било ким.

Уверен сам да треба јачати односе и са земљама Заједнице независних држава, посебно са Руском Федерацијом и Белорусијом, са којима нас спаја не само историјско пријатељство, него и низ културних, друштвених и привредних спона, које је нужно обновити и учврстити.

Даме и господо, уважени народни посланици!

Очување мира и одбрана одредби Дејтонског мировног споразума су нужан оквир за афирмацију оних вредности за које смо се мање-више определили консензусом.

Законске основе за приватизацију привреде и тржишне економске односе усвојили смо у претходном сазиву Народне скупштине Републике Српске. Јасно је да ће овај нови сазив Народне скупштине бити у ситуацији да разматра и неке измене или допуне да би се у највећој мери избегле штетне последице. Али, највећа штета ће бити ако поновимо лоша искуства па измислимо нове разлоге за одлагање реализације процеса приватизације, иако нас политичка воља народа и важећи закони на то јасно обавезују. Дакле, пред Републиком Српском, посебно пред њеном Владом и другим надлежним органима, је непосредни задатак планирања и реализације оперативних послова у области приватизације.

Од изузетне је важности кредитна и донаторска помоћ Републици Српској у обнављању привреде. Међутим, наша трајна оријентација је сигурно у склапању бројних интересних аранжмана са страним фирмама. Реално је очекивати да у краћем времену испред нас, привредни потенцијал Републике Српске учинимо продуктивнијим, конкурентнијим и привлачнијим за иностранство и као инвестиционо подручје и као тржиште роба. На тај начин ће Република Српска постати богатија – тако ћемо се кретати улазном линијом подизања животног стандарда грађана и побољшања положаја његових корисника – пензионера, просветних и здравствених радника, увећавања буџета, а повећаће се и проценат запослености. Једном речју, ради се о перспективи у којој извесност налазе и садашњи становници Републике Српске, али и они "исељеници" са наших подручја који очекују прилику да се овде врате.

Демократизација Републике Српске је следећа важна област нашег деловања у двогодишњем мандату који нам предстоји. У Републику Српску, као и у ову Народну скупштину, неповратно је закорачио вишестраначки живот – очигледно без монопола, једне било које странке и једне врсте идеја. Та чињеница ће развити свој демократски потенцијал уколико сви снажно подржимо начин понашања који респек-

тује Устав и законе Републике Српске. Наравно, неке уставне и законске одредбе могу бити лоше или насупрот укусу неких или већине, али морамо их поштовати све док их не променимо на легалним поступком предвиђен начин. А да бисмо тако поступили морамо бити много ближи са принципом толеранције и демократском процедуром прилагођавања другачијим уверењима.

Наше страначко надметање јесте механизам за освајање поверења бирача, а сви који су изабрани дужни су да уважавају чињеницу да ће сви народни посланици и сви изабрани функционери Републике Српске и Босне и Херцеговине добро остварити свој политички посао, уколико искрено схвате да је народни интерес одређен Дејтонским мировним споразумом, Уставом и законима Републике Српске, да је изнад свих страначких и групних потреба и оријентација. Ипак, када је то изван нашег политичког става и укуса, дужни смо да се путем зрелог компромиса међусобно приближимо, усагласимо, испољимо мудрост и наше јединство.

Једно од најважнијих и најосетљивијих питања јесте стварно решење проблема бројних избеглих и расељених лица. Нећемо погрешити ако у овој области наставимо да инсистирамо на доследној и потпуној примени одредби Дејтонског мировног споразума. Када узмемо у обзир све могућности које нуди тај Споразум јасно је да се не може сувише учинити преко ноћи, али само тако се може доћи до трајних решења. Решења која поштују верификовану личну, индивидуалну вољу сваког појединца, никог не обесправљујући, не остављајући на улици, без обзира на националну или верску припадност. Иако је за овако решење проблема избеглих и расељених лица потребно и време и знатна материјална средства, сигурно је да ти наши људи морају имати приоритет чак и у релативном сиромаштву Републике Српске. Убеђен сам да неће изостати ни помоћ међународних организација и развијених земаља, која је у овој области већ знатно присутна.

Даме и господо, уважени народни посланици!

Можда звучи парадоксално, али кључни тест демократског приступа биће коначна арбитражна одлука за град Брчко. Заправо, по слову Дејтонског мировног споразума и свему што је учињено у Републици Српској тај град је, без дилема, одавно требало да буде саставни део територије Републике Српске. Свака другачија одлука довешће у питање кредибилитет арбитражног трибунала и земаља потписника Дејтонског мировног споразума и сам тај Споразум. Зато је наше очекивање да се ускоро за Републику Српску донесе повољна одлука политички и правно потпуно утемељена и оправдана.

Нема демократизације друштва без високог професионализма у основним

државним службама. Ради се о потреби да се и полиција и правосудни систем у најкраћем могућем року учине потпуно одговорним за своје законито деловање, да се ослободе овог или оног страначког утицаја и било чијег неоснованог и незаконитог притиска. Ради се о томе да реформским стварањем одговарајућих услова правосудни и полицијски систем очистимо од инертности, корупције и криминала.

Опет наглашавам да су професионализам, законитост и конкретна одговорност једине основе за напредак у свим областима. Као што нема криминала који је користан и продуктиван, тако нема ни прихватљивог и корисног кршења закона и Устава Републике Српске. А то нам се догађало, и таквих настојања ће бити још, са разних страна, а увек се нађу наводно "добри" разлози који произилазе из неких интересно-политичких процена супротних Уставу Републике Српске.

Да бисмо живели у демократији наш рад мора бити јаван – онако како то предвиђају законске норме и највиши демократски стандарди. Важан део демократске јавности свакако су и медији, који свакодневно утичу на јавно мњење и политичку свест уопште. Рад многих медија, посебно неких радио-телевизијских станица и новинских кућа, учинићемо одговорним најпре и највише ако се и сами тако будемо понашали. Једино тако можемо осујетити пропаганду националне и верске дискриминације, па и оне антисрпске, присутне у неким медијима чак и у Републици Српској – иако неки очигледно мисле да ти медији тако обављају важан историјски посао.

Даме и господо, уважени народни посланици,

Систематско и озбиљно обављање народних послова које сам делом поминуо, подразумева избор компетентне и одговорне Владе Републике Српске. Нова Влада ће морати да се и храбро и професионално суочи са многим проблемима. Уверен сам да ће се компетентност и одговорност Владе повећати уколико иза њеног избора буде стајао што већи број народних посланика и посланичких група. Због тога главни критеријум при избору чланова владе мора бити стручност, способност, одређеност за поштовање Дејтонског мировног споразума, Устава и закона Републике Српске, а регионална страначка, национална или верска припадност су другоразредна обележја.

На крају, захваљујем досадашњем председнику Републике Српске, госпођи Биљани Плавшић, на резултатима које је постигла у претходном мандату. Надам се да ћу успехе сачувати, а уз ваше деловање и одлуке и сарадњу свих добронамерних, да ћемо имати период мирног и просперитетног развоја Републике Српске.

МЕЂУНАРОДНО НАСИЉЕ НАД ДР ВОЈИСЛАВОМ ШЕШЕЉОМ

ЗАКОН У ТОПУЗУ

Западне силе против слободе говора др Војислава Шешеља о српским националним интересима

Политички посао евроамеричког естаблишмента на простору бивше СФРЈ у протеклих десет година остаје у историји упамћен као изразито антисрпски по циљевима, средствима и резултатима. Окосница те вишеструке арбитраже је коренито ускраћивање српском народу оних политичких права која се обилато дају несрпским народима. Последња у низу антисрпских акција "међународне заједнице" је забрањивање др Војиславу Шешељу политичке и непolitичке посете Републици Српској. Да најпре подсетимо на две чињенице.

Роберт Бери, господин који је стигао у Муслиманско-Хрватску Федерацију и Републику Српску из далеке Америке и који у њој никада неће живети, потписао је 4. 9. 1998. забрану др Војиславу Шешељу да помаже Српску радикалцу странку Републике Српске у кампањи за парламентарне изборе. У писму господину Николи Поплашену, поменути функционер на високој плати, изразио је "узнемиреност" због јавних политичких ставова др Војислава Шешеља. Шта га је узнемирило? Политички

говори Војислава Шешеља пореметили су му миран сан и безбрижност дана. И то: 1) именовање етничких Албанаца као Шингара, 2) критика политичких противника, 3) критика диктаторског понашања "међународне заједнице" у Републици Српској, а што "имплицира да је пристрасна и корумпирана".

Кршење међународних стандарда понашања

Ова три опасна исказа била су довољна да господин из далеке Америке квалификује говор Војислава Шешеља као "кршење међународних стандарда понашања". Свако ко логички мисли, запазиће да у наведеним описним исказима нема чињеничког доказа, а фраза о међународним стандардима је до те мере офурана да је изгубила сваки сувисли садржај. Ти стандарди могу бити све и ништа. С друге стране, могао би се господин Роберт Бери упитати у којој мери државе Запада поштују стандарде о којима је реч. Онај ко тражи од другог

поштовање правила, мора их се сам доследно придржавати. (О дволичној политици евроамеричких држава писао је аутор овог текста шире у књизи "Друго лице демократије".)

Ако занемаримо кардинално незнање о Шингарима, тј. Албанцима, остаје изван сваке сумње закључак да су Војиславу Шешељу одузета политичка, национална и грађанска права да се опредељује унутар народа коме припада због "вербалног деликта". Њему је забрањено да политички говори у Републици Српској, при чему је свако из белог света могао да навија и финансијски помаже своје несрпске и антисрпске фаворите.

Од огромне је практичне и политичке важности сазнање да се примена "вербалног деликта" остварује под плаштом демократије; а веровало се да овај кривични преступ обележава само тоталитарне режиме.

Фраза о "кршењу међународних стандарда понашања" је део матрице антисрпских интереса, не само у Републици Српској. Ова празна апстракција је

Честитање "од срца": нови и стари председник Републике Српске

само једно од средстава евроамерике да се остваре њихови основни циљеви: усмерити Србе на Србе (разделити их што више и дубље) и фаворизовати несрпске заједнице (помагати их у свему). Цепане српства остварују на више начина (искорењивање и физичко истеривање са његовог вековног простора), корумпирање неких Срба, економско кажњавање Срба, и као у последњем случају, насилним, војним средствима одвајати Србе од Срба. Ово последње средство је демонстрирано невиђеном употребом војно-полицијске силе за избацивање Војислава Шешеља из Републике Српске, 14. новембра 1998. године. Слика до зуба наоружаних страних војника и полицајаца који одвајају једну истакнуту политичку личност српског народа од свога народа, биће трајно урезана у историјско памћење.

Жак Клајн:
арогантни поступак окупатора

Зашто је међународна заједница применила војно-полицијско насиље над Војиславом Шешељем? Образложење је потписао господин Жак Клајн, човек који је направио споразум између Срба и Хрвата у Источној Славонији на тако вешт начин, да је од 140 хиљада Срба остало још 40 хиљада. Тај човек са тако криминалним резултатом своје мисије, уместо да одговара на сваки могући начин, усудио се да забрањује српско-српске везе. У овој прилици се опет користио метод празне апстракције типа: "Не поштује се Дејтонски споразум". Изостаје конкретно: када је Војислав Шешељ напao дејтонски споразум, а више је доказа да је управо "међународна заједница" у неколико наврата погазила овај споразум.

Срамно писмо Жака Клајна

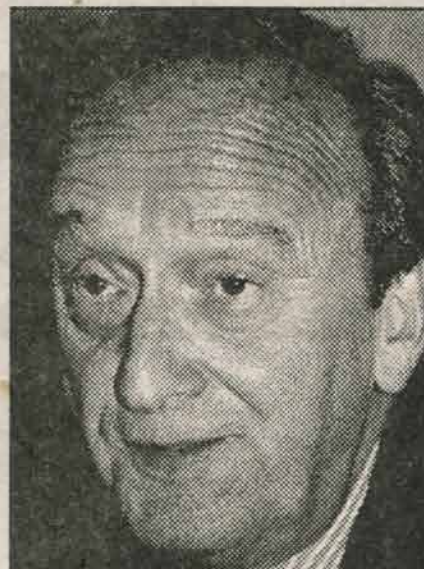
Поменути господин Жак Клајн написао је председнику Поплашениу писмо, 14. новембра 1998, да појава Војислава Шешеља на инаугурацији "представља уплићање у унутрашње ствари Босне и Херцеговине". Овакво образложење пре-

дставља врхунац цинизма и презира једног народа. Осуђује се и само присуство на инаугурацији што представља директан чин дискриминације, а реч "уплићање" већ преврћује сваку меру здраве памети. Фантазија – цео свет се уплиће у Босну, и то од војног до тајног начина, а не може да се уплиће припадник истог народа и то средствима политичког говора.

Окупација Републике Српске

Али, дебело плаћени страни господари Босне грдно се варају ако мисле да је у питању само једна политичка личност. Не. Они су забранили два милиона Срба који су демократски подржали Шешељев партијски концепт, као и легитимитет владе чији је члан. Та господа су извршила војно-полицијско насиље над великим делом српског народа, а у крајњој линији и на државу Србију.

Страшни прогон страних чувара Босне и Републике Српске, демонстриран на примеру Војислава Шешеља, показује да се сила и насиље појављују у новом историјском паковању. Иза демократских фасада брутално се кажњава слободан политички говор. До сада се веровало да само тоталитарни системи газе слободну политичку реч. Јер, Шешељева кривица је управо то што је критички говорио о политици "међународних" чувара Босне и Херцеговине. Он не би био проглашен кривцем да је хутао о намерама и последицама политике иностраних господара Републике Српске. То је нови идеал новог светског поретка – да говори о политици и да заузима независне ставове само онај коме се то допусти. Ако неко види остварење идеала правде и слободе у поретку који оличавају Вестендорп и Клајн, тај ће измислити неку нову историју.

"Гаулајгер" Републике Српске:
Карлос Вестендорп "под гасом"

Цела ова прича о војно-полицијском изгону Војислава Шешеља из Републике Српске само је део мозаика ретко виђеног политичког експериментисања са Србима. Никада није "међународна заједница" тако понижавала један народ као што чини са Србима. И то у име демократије. Али, ту долазимо до поенте. Опасност по демократију не долази од антидемократа, већ од демократа. Као што су комунисти најодлучније допринели пропасти комунизма, тако ће и вајни демократи одвести у једну од две опасности за демократију – диктатуру (деспотију по речнику старих Грка).

Шта нама Србима преостаје? Одговор нека остане за другу прилику. Али, једно је сигурно: у суочавању са убиственом силом иностранства Срби треба храбро и мудро да користе свој говор о властитим интересима слободе и напретка.

Др Зоран Аврамовић

Самоуверени Додик у Народној скупштини

ПРИЛОЗИ ЗА ИСТОРИЈУ

БЕЧАШКА

Република Српска,
Влада кабинет председника,
Бања Лука, датум: 7. 9. 1998.
Број: 01-480/98

Председнику Владе Републике Србије
Господину Мирку Марјановићу

Поштовани господине председниче

Након анализе тока предизборних активности које се спроводе у Републици Српској, слободан сам да вашој пажњи укажем на следеће.

Предизборна кампања у Републици Српској оптерећена је отвореним и јавним ангажовањем једног броја министара и функционера Владе Републике Србије који активно и непосредно учествују у промоцији ставова неких од опозиционих политичких странака у Републици Српској. Њихова лична иступања нарочито су усмјерена на неумјесно омаловажавање па чак и неодмјерено и непристојно вријећање Владе Републике Српске и девалвирање резултата досадашњег рада Владе.

Невјероватно је да један од потпредседника Владе Републике Србије лично учествује на предизборном скупу Српске радикалне странке Републике Српске, и том приликом ријечником улице исказује необјашњиво вулгаран и примитиван однос према стварности у Републици Српској.

Службена возила Владе Републике Србије, којим поменути господа долазе на предизборне скупове, готово искључиво Српске радикалне странке, доводе народ у заблуду да су њихове изјаве и констатације заправо званични ставови Србије.

Иако се ради о сасвим провидној манипулацији морам вас, господине председниче, обавијестити да овакве злоупотребе ипак стварају конфузију која је народу и органима власти Републике Српске најмање потребна.

Моја забринутост због, најблаже речено, недолучних активности ваших сарадника узрокована је дубоким увјерењем да ни Влада Републике Србије ни ви лично о томе нисте ни обавјештени. Увјерен сам да ћете својим сарадницима указати да је мјешање у унутрашње ствари Републике Српске недопустиво и неспојиво са функцијама које врше у Влади Републике Србије. Користим и ову прилику, господине председниче, да вам упутим изразе свог високог уважавања.

Председник
Владе Републике Српске
Милорад Додик

Канцеларија високог представника
Маршала Тита 28, 71000 Сарајево
тел. 387 71 447275 факс: 447420
13. 11. 1998.

Др Војислав Шешељ

Обраћам вам се како бих вас обавестио да сте у складу са овлашћењима датим високом представнику у анексу 10 Дејтонског споразума, те као што је интерпретирано у Бонским одредбама, проглашени "persona non grata" у Босни и Херцеговини.

Одлучио сам се на овај корак због ваших активности и изјава датих током и након рата, што сасвим јасно доказује да не подржавате принципе имплементације Оквирног мировног споразума, а ваше присуство у Босни и Херцеговини озбиљно угрожава имплементацију истог.

Узимајући у обзир ваш миље, сматрам да ваше присуствовање пријему, одржаном у Бањој Луци поводом инаугурације новоизабраног председника Републике Српске, представља уплитање у унутрашње послове Босне и Херцеговине и активност штетну по имплементацију Оквирног мировног споразума.

У складу са горе наведеним, налаже вам се да одмах напустите територију Босне и Херцеговине и наређује да се не враћате.

Jacques Paul Klein
главни заменик
високог представника

Актуелне научне и стручне анализе

Проф. др ВОЈИСЛАВ ШЕШЕЉ
Емигрантски опус професора Лазе М. Костића (2)

СРБИ КАТОЛИЦИ

Костићева публицистичка дела и данас су веома актуелна у савременим политичким и научним расправама, а др Војислав Шешељ их на веома приступачан начин представља широкој читалачкој публици

Историјске и друштвене околности
деловања католичких Срба

Политичко-историјску расправу "Католички Срби" проф. др Лазе М. Костић објавио је 1964. године у Торонту, у издању канадског огранка Српског културног клуба "Свети Сава". Она представља искрено и сентиментално исказивање поштовања према искреним српским патриотима католичке вероисповести који су презрели све примамљиве понуде, превасходно аустроугарских власти да на основу свог религиозног опредељења и евентуалног одрицања од сопствених националних корена постигну највише државне и друштвене привилегије. "Многи су били кажњени, затварани, гоњени, али се од српства нису хтели одвајати, нити га негирати. Ја сам им се као дете дивио: у њима сам гледао апостоле, патријархе, трибуне. Сваки ми је изгледао бескрајно велики, недостижан. И срећан сам што ми се на крају живота пружила прилика да им се у име српства мало одужим: да их споменем, да их отргнем од заборава, да им изразим постхумну захвалност." (стр. 6.)

Историјски, српство је тесно интегрисано са православљем и његовим специфичним изразом који садржи државотворну компоненту, а назива се светосављем. Православље је дало највиши допринос одржању српског народа и вековима је напуштање православне вере значило и раскид са српским националним бићем. Код припростог необразованог света идентификација српства и православља била је готово апсолутна. Међутим, у списима из XVII и XVIII века бројна су сведочанства и о Србима католичке вере који су чували свој национални идентитет, а Буњевце и Шоке су аустројске власти и званично називале католичким Рацима, што значи Србима. Израз Раши је један од старих назива за Србе и очигледно се испојио у називу једне од најстаријих српских држава - Рашке. Половином XVIII века, 1744. године, како наводи Костић, бискуп Матија Караман, поводом питања Срба у млетачком делу Далмације, писао је римској Конгрегацији за пропаганду вере: "Но пошто се ту налази и изванредан број Срба католика, они би хтели за епископа Србина католичке вере" (стр. 10), па наводи извесног Т. Пашића као српског владике католичке вере. "Колективно, односно масовно, дошло је до декларисања српства код оних католика који су одједанпут били свесни да су им стари били Срби, да су они српског порекла, да се крв и народност не мењају, да они остају оно што су и њихови преци били, да друго бити не могу. То је нарочито био случај у оним пределима који су још у VII веку били српски." (стр. 11.) Уз то, превагнуло је сазнање о коме у књизи "Срби у Далмацији" пише истакнути Србин католик Лујо Бокотић: "У чисто народном погледу ми смо водили рачуна о чиници да су Срби били Срби још пре него су примили хришћанску веру." (стр. 11.)

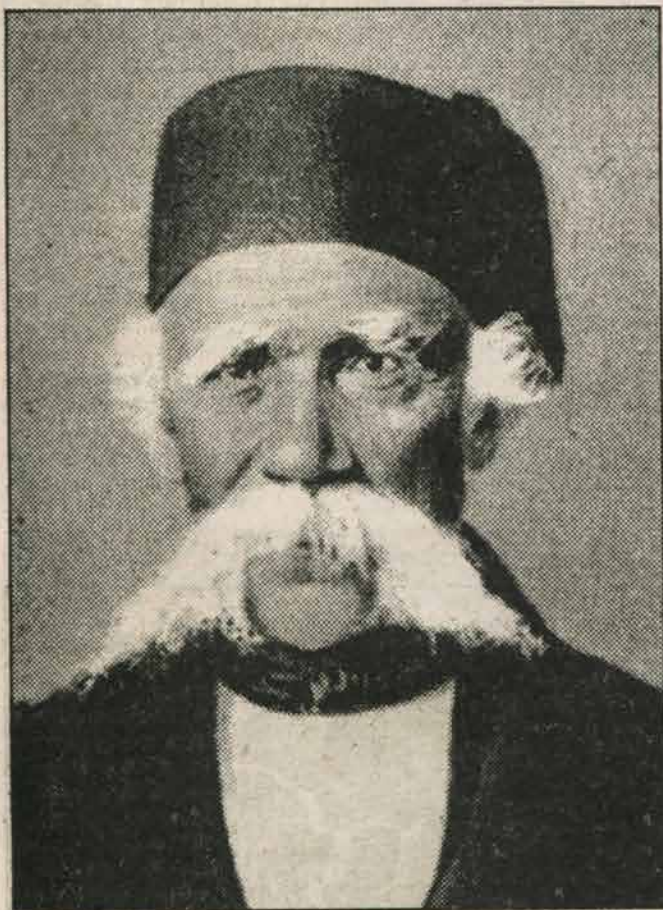
Немачки језуита Ратингер је сматрао да су сви Срби прво били католици, па онда прешли на православље, а Костић истиче да то до хришћанског раскола 1054. године уопште није битно, а после раскола је превагнуо католицизам, да би својом мисијом Свети Сава Немањић довео до превласти

православља. Доцније, већина Срба католика имала је православне претке, али и ту има изузетака јер су, на пример дубровачке племићке српске породице изворно католичке. "Чак и тамо где су преци ових Срба били православни, где се то могло, такоречи, сигурно доказати, нико није проверио односно ревертирао и прешао поново у православље. Они су остали добри, чак и ревносни католици. Пошто је вера самостална форма, а не битно обележје народности, што је, "брат мио које вере био", пошто су њихови преци били дуже католици него прапреци православни, пошто није само туђинска власт већ и домаћа (у Дубровнику) извршила конверзију итд., то су сва ова лица остала верна својој религији. Ово тим пре, што је међу њима било доста клирика, па чак и прелата католичких, и што православни Срби са којима они сад хоће да се изједначе нису нашли ни најмањи приговор да они остану католици. Напротив, Срби су имали разлога да то потпомажу." (стр. 12.)

Буњевце и Шоке аустројске власти су и званично називале католичким Рацима, што значи Србима

На целом српском приморју од Скадра до Шибеника и Равних Котара, староседеоци су већином Срби а досељеници у потпуности, па о томе сведочи и више или мање изражено чување крсне славе, која је искључиво српско обележје, до данашњег дана упркос преласку на католичанство. Дубровачки католички прелат дум Иван Стојановић говорио је својим суграђанима: "Србин си по роду и по обичајима; у српству ти је једини спас; вјера ти ни најмање не пречи да будеш Србин." (стр. 12.) И код оних који су кроз векове губили српску народну свест није превладавала никаква туђинска, него су свој језик називали "нашким", а за разлику од прастановника градова Романа, идентификовали се као Словени. У прошлом веку, у времену буђења националне свести, Срби католици јужног Јадрана листом се изјашњавају као Срби, док у северној Далмацији до изражаја долази хрватски експанзионизам

По Вуку Караџићу, 1849. године у целој Боки било је око 34.000 душа, све правих Срба, трећина католика и две трећине православних

и од стране верских кругова протежирана идентификација католичанства са хрватством. У Боки Которској и Дубровнику до краја XIX века уопште није било Хрвата.

Марко Цар је као истакнути Србин католик 1902. године у "Бранковом колу" објавио чланак "Владика Раде и Срби католици", пишући о Његошевим пријатељским везама са бокелским Србима католичке вере и посебно контом Јосифом Ивановићем, па каже: "Породица конта Ивановића припада и данас католичкој вјероисповједи, што њеним члановима опет не смета да честито "српствују", као прави људи и бокелски старосједиоци. Нажалост, њихово је србовање, као уопште србовање бокелских католика, постало данас веома тешко и до злабога зазорно у очима оних који се вјером служе, да њоме постигну одређене политичке сврхе. Као данас у Боки Которској и у Дубровнику кад католик има срца да се призна за Србина, тај се као грађанин излаже многим неприликама и ступа у отворену борбу са свештеницима своје вјероисповједи, који су сви безмало ревно браниоци антисрпске пропаганде која се тамо тјера." (стр. 15.)

Према географско-статистичком опису Боке Которске из цетињског календара "Трлица" за 1838. годину "у Боки Срби православног исповијенија имаду своји бродова... а Срби римокатоличке вјере имаће трећи дио тога." (стр. 16.) Вук Караџић је писао 1849. године: "У цијелој Боки има око 34 хиљаде душа, све правијех Срба какви и гдје бити могу; једна четврт од овога биће закона римског, а остало је све грчкога." (стр. 16.) На позив да се прикључе бану Јелачићу и Хрватској, који им је упутио Хрватско-славонски сабор из Загреба, 400 највиђенијих Бокела одржало је 13. јула 1848. године збор, у скоро искључиво католичком месту Прчању, у дворишту католичког францисканског манастира, а домаћин је био прчањски капетан Ангун Сбутега. Па ипак су се сви одредили као Славени - Срби и одговор и Загребу и Владици упутили ћирилицом." (стр. 16.) Костић наводи и друге упечатљиве примере. "Општинско веће Котора, опет општине тада са претежном већином католика (бар три четвртине) бира 1861. године за почасног грађанина кап. Јосипа Ђуровића са Прчања, изабраног сина Боке Которске и даје му на српском језику (ћирилицом) и на италијанском диплому, у којој се истиче као "дјелатељан, неуморан у промишљању напретка Србско-словенског народа." И он је био католик као и градоначелник Котора" (стр. 16.) Поводом пружања помоћи херцеговачким устаницима и црногорске објаве рата Турској 1875. године "Славјанска читаоница" у Доброти шаље 17. децембра телеграм књазу Николи у коме стоји: "Доброћани, сусједи заслужној Црној Гори, уохићени срцем вапе: у добар час књаже засијао мач у твојој витешкој десници. Нека се већ скрше ланци сужњи наше браће и понови по теби српска слава!" Телеграм је потписао претседник кап. Видо Каменаровић. Мислим да су сви чланови читаонице, без иједног јединог изузетка, били католици. Али истичу своје српство и вапију за српском славом." (стр. 17.)

Светозар Прибићевић је у својој књизи "Диктатура краља Александра" писао: "Око 1860-1870. било је у Хрватској и Славонији (нарочито Славонији) католика који су се сматрали Србима и који су у Хрватском сабору истицали своју српску народност (на пример Брлић); па чак и међу католичким вођама херцеговачких устаника, који су се борили против Турака, било је убеђених Срба. Понеки пут су се и католички свештеници издавали као Срби. Али је идентификовање православне вере са српском народношћу ускоро постало такво, да је свака српска делатност међу католицима била немогућна, тако да је име Србин било ограничено само на православне." (стр. 17.) Андрија Торкват је писао 1854. године да су "у цијелом Илирском трокуту живили Срби римокатоличког и источног закона." (стр. 17.) У Земуну се поводом 1000-годишњице Светог Ђирила и Методија на католичкој цркви вила српска застава. Хрватски високи државни службеник и књижевник Огњеслав Утјешинић Острожински отворено је писао 1840. године да се сматра Србином.

До аустроугарске окупације босански католици нису имали никакве хрватске националне свести, што потврђују и хрватски историчари Вјекослав Клаић и др Ангун Ралић. Један од војвода херцеговачког устанка католички свештеник дум Иван Мусић носио је црногорску народну ношњу као и православне војводе. Један од својих 12 херцеговачких добровољачких батаљона књаз Никола је назвао "Батаљоном Херцеговаца римског закона." Францискански католички теолог Тома Ковачевић је 1862. године Србима сматрао не само босанске православне, него и католике и муслимане, па чак наводи: "У Босни има 130 хиљада, а у Ерцеговини 30 до 40 хиљада католика. Њих сасвим држе под својом влашћу босански братри - калуђери, међу којима има добрих родољуба, а има и таквих који би прешли у православље, али зато сад није време." (стр. 19.) Он упозорава: "Хрвати, као што се изговара, чланова Сабора њиног видело, траже Крајину босанску. У овој Крајини има сто хиљада житеља, али ниједног Хрвата." (стр. 19.)

Херцеговачки францисканац фра Грга Шкарић залагао се да се народ "пробуди из мртвила туђега ропства и да се припреми за општенито уједињење свих Срба и придружи осталој браћи славне кнежевине Србије." (стр. 20.) Како пише Костић, Шкарић је тражио да се буди српски народни дух и увере католици "да се слобода и независност могу постићи једино

уништењем поменуте мржње и уједињењем свих распарчаних српских огранака" (стр. 20.), израливиши и читава план у дванаест тачака. "Тачка пета каже да треба објаснити народу да су сви наши стари били православне вере све до XIV века докле су и сретни били и наше господаре и владатеље имали, и да су тада дошли францисканци који су народ раставили на два дела." У једној тачки препоруча фра Грге да се народу разложи да реч Србин не означава веру, него само један исти народ једног истог језика, исте народности, истих обичаја, једне исте домовине, једне исте слободе и независности, истих права. У тачки осмој узима у одбрану Србију и каже да је скроз неистинито тврђење католичких свештеника да Србија хоће да преведе народ у православље; да она баш оставља свакоме потпуну слободу савести и вероисповести, да јој је на срцу једино наше ослобођење из ропства, туђег насиља, и уједињење наше народно, без кога се друкчије ропства нећемо избавити. У деветој тачки плана се изражава тежна да се код католика, а по могућности и код муслимана, пробуди сва могућна популарност и симпатије за Србију... У десетој да се положи заклетва оданости и привржености Србији за сваки случај општег покрета, и да католици херцеговачки у сваком случају буду спреми придржити се источној браћи Србима за ослобођење свога народа и домовине." (стр. 20.)

Фра Грга Шкарић је 1869. године дошао у Београд и ту је краљевском намеснику Јовану Ристићу упутио меморандум који је почео следећим речима: "Народ ерцеговачки вас, то је народ српски, брез да икаква другога у истом умјешана има, и то сами они исто признају из своји обичаја, из свога наричија и из предања од непамтивијека своји прадједова; на то их увјеравају развалине старих градова и завода старог српског народа, њихови прадједах што је варварство азијатско поразило и уништило; шгавише, надгробни камен и цртања по истом свјелоче да ту почива прах Срба прадједова њихови, који су жртвом пали за слободу рода и домовине своје." (стр. 21.) Србином се сматрао и главни вођа херцеговачких католика до 1905. године фра Грга Мартић. "Он објављује 1842. године у српском народном листу "Опис Херцеговине", у коме стоји: "Језик је Херцеговача наређе нашег српског језика." Исте године у "Скоротечи" се буну против "црквенословенских ријечи у нашем српском литерарном језику." Описује како је млад тенико примио те речи, настаљајући: "Тако је мени Србину било, а како је туђину морало бити?" Чланак завршава речима: "Прођимо се којекваких мјешарија, него Србин Србима српски српствујемо." (стр. 21.)

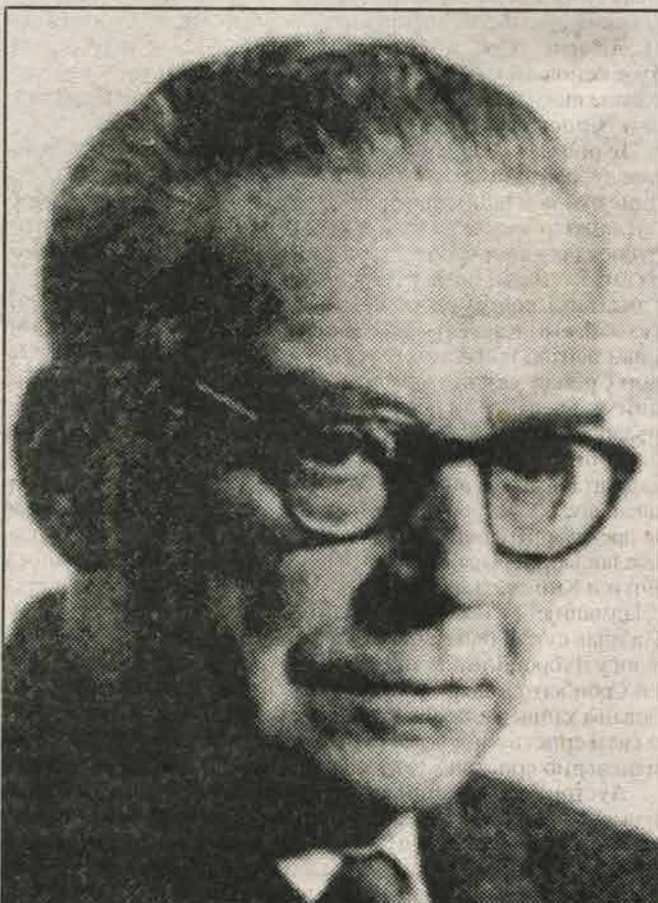
У Краљевини Србији истакнути Срби католици су били велики научници Јосиф Панчић, генерали Бура Хорватовић и Франасовић, породице познатих интелектуалаца Ђаја итд. Многи бачки Буњевици су се изјашњавали као Срби, као књижевница Мара Малагурски и вајарка Ана Бешлић, али ниједан Буњевац се није сматрао Хрватом. У књизи "Срби у Далмацији" Лујо Бокотић је писао: "Једна особита далматинска појава су Срби католичке вере. Било је и има и данас покоји Србин католик и у Босни и Херцеговини, али су ретки. Код нас у Далмацији су у доста великом броју. Већином су интелектуалци, али међу њима има и радника и сељака. Има их свуда по Далмацији: У Книну, Сињу, Имотском, Макарској, Шибенику, Сплиту, у Каштелима, на острвима, али их највише има у Дубровнику и у околини дубровачкој." (стр. 23.)

У време Берлинског конгреса, 1878. године у црногорском приморју је живело око пет и по хиљада католика. "За ове католике успело је било књазу Николи да склопи са Ватиканом конкордат, релативно повољан (између осталог дозвољена је била употреба словенског језика при богослужењу). Циљ, остварени циљ, црногорске владе је био да се тај део католика, коме је на челу стајао католички архиепископ у Бару као примас српски, одржи за српство. Преговоре за конкордат је водио Србин католик из Дубровника конте Лујо Војновић, црногорски министар правде. Водио их је добро, поштено, патриотски." (стр. 24.) Папа је тада декретом потврдио стародревну титулу барског надбискупа као примаса српског. И данашњи надбискуп барски Милиновић био је Србин католик из Пераста. Милиновић и Војновић су се у Риму супротставили да Завод светог Јеронима има хрватски придев, а о томе је велики руски историчар Павле Ровински писао: "Труд је крунисан пуним успехом. Изашло је (папинско) бреше којим

је установљен назив илпирски за колегијум, при чему је објашњено да се другим именом разумеју сви Срби - католици свих страна, и да и они имају права на Завод. Поред тога црногорским опуномоћеницима је успело било да се у колегијуму предаје српски језик са ћирилицом. Црна Гора је тријумфовала и имала је основа да тријумфује, јер ја не познајем други пример у историји папства да је непогрешиви папа мењао своје решење. Није могуће не дивити се томе што је папа учинио концесије Црној Гори и Србима католицима." (стр. 25.)

У Боки Которској и Дубровачкој области аустроугарске власти су ометале и перфидним методама спречавале манифестовање српства, па је отворено испољавање српских националних осећања било најизраженије код интелектуалаца, док је сељаштво углавном чамило у незнању под свеобухватнијим утицајем католичког клера и жандармерије, али пошто Бокељи и Конављани и даље славе крсну славу, католички свештеник им врши и прекаду. Саво Накићеновић је писао 1913. године: "Бокешки католици разликују се од Конављана. Бокешки католици диче се и поносе да су старином из Црне Горе, да су Срби, а то многи Конављани радо прикривају; бокешки католици признају да су били православни, а Конављани то не даду; бокешки католици држе све народне обичаје и крсна имена, а Конављани добрим су их дјелом забацили. Сви католици (бокешки) радо залазе у православне цркве и приносе завјете. Чак одговарају за певницим у нашим црквама." (стр. 27.) Посебно истичући пример потпуно католичке Доброте, Накићеновић истиче: "Стара су насеља сва пропала. Данашњи њени насељеници, све су Црногорци или Херцеговци, који су од зулума турског и нужде оvdје од Косова к нама бјежали, а оvdје их Млечки насилно превјерио. Увјек бјеху на гласу као добри Срби и јунаци; ништа им вјера не смета. Живот и обичају су им као и осталим Србима Бокељима." (стр. 28.)

С друге стране, "све што је било од порекла, угледа и националног поноса у Дубровнику, све је било крајем прошлог и почетком овог века српско. Тако је 1890. године победила на општинским изборима Српска странка "коју су у Дубровнику сачињавали у огромној већини Срби католици" (Лујо Ба-

Иво Андрић: највећи Србин католик нашег времена

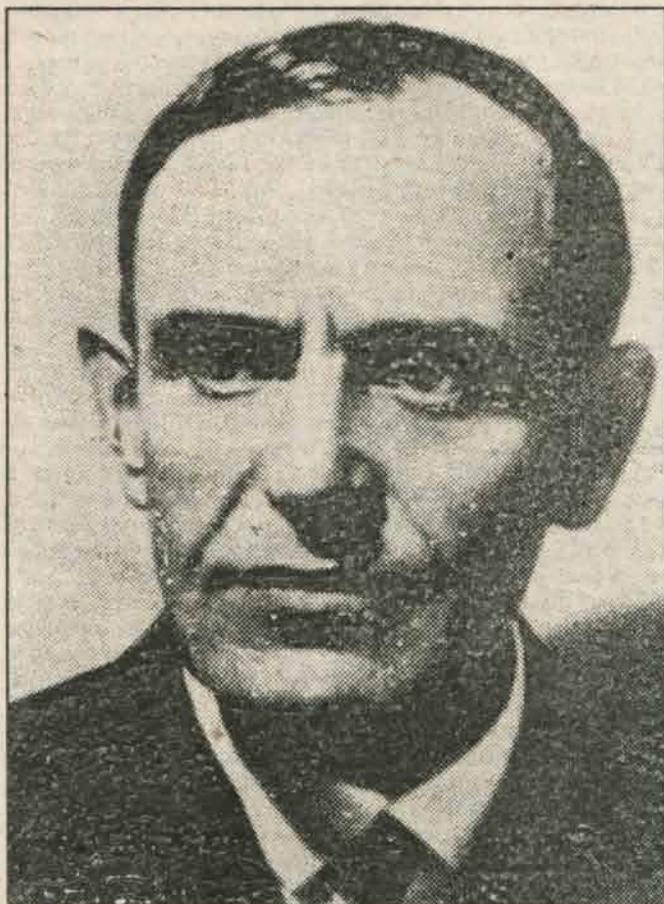
котић, шт. дело, стр. 9.). То је била највећа политичка сензација тога доба у нашим земљама." (стр. 29.) Чех Лубор Нидерле, кога Костић квалификује као највећег словенског етнографа почетком овог века, писао је 1911. године: "Вера је једно од главних знамена за диференцирање Хрвата од Срба: Хрвати су католици, Срби православни и муслимани. Ипак ово обележје није апсолутно. Има бројних католика који се сматрају Србима и које Срби сматрају својим. То су нпр. католици Дубровника и Боке Которске или Шоки, Буњевци и Крашовани Мађарске." (стр. 32.) И аустријски књижевник Херман Бор је почетком овог века писао да у Дубровнику скоро само Срби живе.

Најпризнатији хрватски статистичар Јосип Јакопош у књизи "Народна статистика" из 1914. године жалио се да "ни попис аустријски није лучио Хрвате од Срба, пак зато не можемо одејти тачно границу колико је Хрвата, а колико опет Срба. Док се у Босни помоћу података о вјери могло израчунати број Хрвата, у Далмацији ни то није могуће, јер у њој имаде опет католичких Срба, напоје у два котара, дубровачком и которском." (стр. 32-33.) И два позната србомрса Енглеа Ситон-Вотсон и Американац словенског порекла Луј Адамич, указивали су на дубровачко српство, али, док се први чудио његовом снагом, будношћу и пожртвованношћу, други је тврдио да је реч о Хрватима који су демонстративно тврдили да су Срби.

Срби католици су скоро свуда живели интегрисани са Србима православцима, осим у Дубровнику гдје православцима скоро да није ни било. Ипак, ту су Срби католици организовали разна своја удружења, издавали штампу, држали зборове и националне манифестације под српским знамењима. Најактивније је било удружење "Српска дубровачка академска омладина". У Бечу су листом учлањени у српско академско удружење "Зора" које је обухватало Србе из свих других крајева. Владимир Ђоровић, велики српски историчар, објавио је 1905. године историју тог удружења и у њој истакао да су "уопште Срби католици били најкешћи", као и да су "Срби католици са Јужног приморја били најеклузивнији Срби међу академском омладином Беча." (стр. 34.) Од дубровачких српских листова најинтензивније су србовали "Дубровник", "Славонац", "Срб" и "Српска зора". 1909. године у Дубровнику је основана и Матица српска која је до првог светског рата издала шеснаест књига е националном тематиком. Деловала је и "Српска штампарија".

Бурна и раскошна прослава откривања споменика највећем дубровачком песнику Ђиву Гуцулићу 29. јула 1893. године имала је општегрпски карактер. Тако интензивно и упечатљиво србовање навело је напокон и стране писце да стару дубровачку књижевност сматрају српском. "Они су увиђали да нико аутентичније то не може да исказе него потомци тих списатеља, који су скоро, без изузетка испољавали своја српска осећања." (стр. 39.) После Трста и Задра, Дубровник је постао нови центар приморских и далматинских Срба. "Православни Срби су сачињавали 90% српског елемента приморја, а они су препустили вођство католичком Дубровнику, где је православних Срба, једва практично и било (уколико их је било, били су махом Херцеговци). У Задру и Котору су била седишта православних епископа, у Задру је било седиште православне богословије, тада најбоље у српству (крквено право је предавао Никодим Милотић, најбољи канониста целог православља). За Царевинско веће су бирани Срби посланици у Боки и Книну, за Далматински сабор такође на крајњем југу "Далмације" (у Боки) и на крајњем континенталном северу. Па ипак су сви ови Срби без изузетка признали били водећу улогу у Дубровнику, католичком, али српском." (стр. 40.) Многи Срби католици су у току првог светског рата због свог србовања хапшени, осуђивани и интернирани, али "то их није у свом српству могло да поколеба, нити је иједан због тога изневерио српство." (стр. 40.)

Аустријски публициста Леополд барон Хлумецки, који је извесно време био у државној служби, у својој књизи о Францу Фердинанду сведочи како је напољовола и престолонаследник "тежко примио хладан и одбијајући дочек у српском Дубровнику и резигнирано му се поверио." Како су ипак лојални Хрвати, а како су сасвим друкчији Срби." (стр. 42.) Тај исти Хлумецки другим поводом пише 1909. године: "Не сме се

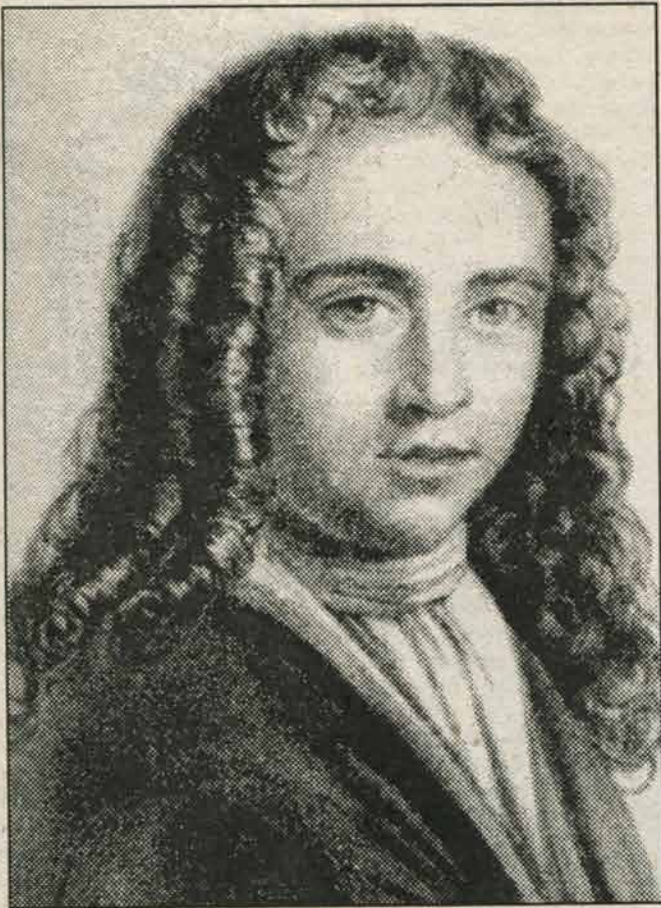

Светозар Прибижевић у књизи "Диктатура краља Александра" писао је: око 1860-1870. било је у Хрватској и Славонији католика који су се сматрали Србима

заборавити да је Дубровник већ годинама жариште велико-српског покрета, који је нарочито захватио градску интелигенцију." (стр. 43.) Али, српство Дубровника је редовно имало и пансловенску ноту која се тако јасно истиче у говору Србина католика др Влаха Матијевића 1893. године на гробу Меде Пушића: "Као што је покојни Меда својим племенитим и патриотским срцем љубио све Словене, као што је он пјевао о словенској слози, а ипак као Дубровчанин знао да не може да буде друго него Србин, тако и дубровачка омладина пружа руку свим Словенима, али уједно не заборавља никад да је она српске народности, и да ту своју народност има да очува." (стр. 48.) Али, Дубровчани су се под аустроугарском доминацијом упорно опирали свакој помисли да се административно припоје Хрватској, а тешко су поднели и прикључење Далмацији с којом никада ни територијалне везе нису имали. Немачки путописац Јохан Фердинанд Нингебаур писао је 1851. године: "Дубровник је најсловенскији у целој Далмацији, али ниод чега се тако не боји као од спајања са Хрватима, које држи за сурове, док је Дубровник заиста веома образовано место." (стр. 54.)

Када су 1939. године дворска камарила кнеза Павла Карађорђевића и најгора српска влада свих времена коју је предвођио Драгиша Цветковић потписали стварање Бановине Хрватске у невероватним границама које су чак и Дубровник обухватале, мада он никада раније није био у саставу Хрватске, нити се с њом граничио, у Дубровнику је превладало запрепашење и констернација. Револт је био тако жесток да се и истакнути прохрватски политичар из Дубровника Перо Чинтрија општо супроставио сједињавању са Хрватском и издвајању од српског залеђа из кога су Дубровчани поникли. Комунисти су тај аншлус потврдили 1945. године, па је Дубровник од културног седишта највишег ранга једне од најзначајнијих лука Јадрана, упао у мртвило најдубље провинције.

У свом поговору за Енгелсову Историју Дубровачке републике, дум Иван Стојановић је између осталог, рекао: "Не-

Иван Гундулић (1589–1638): раскошна прослава откривања споменика највећем дубровачком песнику, 29. јула 1893. године, имала је општесрпски карактер

ма породице дубровачке (осим онијех које дођоше из суседне Италије) која није поријеклом из Херцеговине или из којег околног села. Стари сенат, по крви готово вас од римскијех породица, нађе се на врху петнаестог вијека и у шеснаестом опкољен од народа српскога. (стр. 61.) Из тога је сасвим јасна разлика у етничкој структури далматиских градова и Дубровника, што и Стојановић уочава и прецизира: "У далматинским градовима под влашћу млетачком владаше дух рођен из смјесе културе италијанске (грчко-латинске) с крви и ћуди хрватском, у слободном Дубровнику пак дух рођен из смјесе исте културе италијанске (грчко-латинске) и крви и ћуди српском." (стр. 61.) У "Дубровачкој књижевности" дум Иван Стојановић је још изричитије говорио о маси Срба која се после Косовског боја населила по дубровачким земљама, а даље, у додатку Енгелсовој књизи продира и у догађаје из предкосовског времена. Дубровчани, задобивши околна села, примише њихов језик и тако од Римљана епидаварскијех и сељака српскијех настаде мало по мало народ дубровачки, каомоти у истој власти, исте вјере и истог језика. Нијесу се хтели звати ни Срби ни Хрвати, ни Далматинци, ни Италијанци. Зашто пак у садашње доба прави Дубровчанин себе сматра Србином, а влада упире и настоји да се назове Хрватом, о томе ће бити збора кад доспјемо у трећу епоху, која је епоха смрада и распадања овога славног мртваца. Да је истина што смо рекли, доста је отворити збирке српскијех споменика, сакупљених од Миклошића, од архиепископа Николајевића и од Меде Пуцића. Ту у свакој посланици краљеви "српски напомињу Дубровчанима да су им они "сродници", свака посланица почиње: "Кнезу, Властели и Дубровчанима сродницима, поздрав." (стр. 61)

Попут Константина Јеричека који је утврдио да Дубровчани по сусјелству свуд наоко, и по етнографији, не могу бити "друго него Срби", дум Иво Стојановић даље наводи у својој "Дубровачкој књижевности": "А сва околна села, без разлике, остала су иста и проста од сваке туђе примјесе и утјесцаја, те су до дана данашњег очувала свој урођени првобитни

српски карактер, што се очито види и познаје по обичајима по народнијем пјесмама, ношњи итд... Шта су сељани дубровачки? Народ српски који пребиваше у околини града." (стр. 63.) Истовремено, "племство дубровачко, мудро политиком пригрли језик и неке форме живота од народа српскога, јер с аристократија дубровачка налазила бројно веома слабију према народу. Пошто дубровачки сељаци бројно бијаху далеко јачи од властеле и од грађана, Дубровчани, у сврху да слију у један народ све сељаке земљишта дубровачког, примише њихов српски језик, а културу и остало задржаше." (стр. 65.) Тако је писао и Матија Бан, према коме "српско пјесништво имало се родити у овом граду околу деветога вијека, јер стоји у повјесници, да су тада Дубровчани пјевали јунаштва српскијех витезова, тер да их је један кнез неретвански замолио да његов народ својим пјесмама славе." (стр. 69-70.) Још један славни Дубровчанин, чувени правник Валтазар Богишић сведочи је о пореклу своје породице: "Богишићи као и цјела жупанија Конавља коју спомиње још Порфиогенит међу српском жупанијом, и из које они дођоше, бијаху старином православни; али кад у XV вијеку дођоше под Дубровачку републику, дођоше фратрови и уведоше католицизам." (стр. 70.)

И Конављанин Милан Решетар, католик, бечки универзитетски професор славистике, писао је да се званична дубровачка кореспонденција обављала на српском језику; а реткост старих повеља у архивима и збиркама објашњавао на следећи начин: "Од свих државних творевина на српском пределу само је Дубровачка република издржала турску поплаву, тако да се само оно сачувало што је у Архиву те Републике нашло донекле сигурно склониште." (стр. 70.) И стручним анализом лингвистичких одлика језика на којима су писани официјелни документи, Решетар каже да се "мора неминовно извући закључак да овај јединствен (увек једнаки) дијалекат који употребљавају дубровачки писари... може да буде само српски дијалекат који се говори у Дубровнику." (стр. 71.) Ту се мора имати у виду да је првобитно службени језик био латински. "Српски се у Дубровнику поче писати тек прикрају XV вијека." (стр. 72.)

Српски књижевник Људевит Вуличевић, иначе католички свештеник, фратар францисканац, чије је дело данас готово заборављено, кад је напустио католички самостан објавио је 1878. године књигу "Моја мати" за коју је Вељко Петровић писао да представља једно од најлепших дела српске поезије у прози. Колико је Вуличевић био задојен српством, можда најбоље сведочи следећи цитат из његове књиге, посвећене слободним синовима Србије: "Српски синови, љубите своју матер, јер у њој је благо доброте и сила пожртвована. Мати нам бијаше једина учитељска; вас свијет на Србе настрташе, тиме нас са свију страна бастираше и прекриваше, а саме су нас матере тјешиле и добру училе. Оне нам пјевају народне пјесме и казују мудрост у пословицама; оне нам приповједају приповјетке и догађаје нашег јалног народа. Српске су матере јунаштво и добродјетел српског народа; мати нам усали у срце племенита и слатка осјећања. Ако српски синови узљубе своју матер и њом се узбрину, љубиће и отаџбину; ако српска омладина умјешано и вриједно, памећу и срцем, схвати неуморну и племениту љубав српске матере, заиста ће потпуно познати и српског народа моћ, што се споро али постојано развија у неограничену колу његове неизмјерне духовитости." (стр. 74.) За свој родни Цватат на српском мору каже да је "српски свијет, (који) дивотно цвати поред српског Дубровника." (стр. 75.) А следеће речи Људевита Вуличевића као да су писане ових дана, као да пркосе савременим српским непријатељима, њиховој охолости, осиноности, бескрупулозности и свирепости: "Народ нам се пјесмом узноси; узор му је и сила у пјесми. Узор српски сјајни неће нам га потамнити тмуша хуле злобе худих зловника; Срби неће застранити док траје оно видејло. Показаћемо силу нашег духа кад дође наше доба. Свијет нас је тлачио и још нас тлачи, но од тога у српским грудима нада се не смања. Жалосна је српска пјесма од жалости српског срца, но жалост гоји и ојачава душе... Све бих дао, српски народе, веруј ми, за твоју независност, за твоју слободу; дао бих и ово гњилог и невољног живота." (стр. 75-76.)

Други католички фратар Вид Вудетић-Вукасовић, који се бавио етнологијом, истиче да је све око Дубровника било за-

хумско и травунско, па у студији "Народни везови у Далмацији", објављеној 1899. године, каже за Дубровник: "Он је био осамљени латински градић, а око њега све српске земље и виогради, те није зачудо да се латински живаљ брже стопио у српски, па и дан данашњи најбоље чува народне обичаје." (стр. 77.) За Жупу Конавле Вулетих-Вукасових иначе рођен у Брсечинама, пише: да је била "у средњем вијеку добро напучена српска жупа, те је припадала кнежевини Травунији или Трибунији. Године 1427. властеле су дубровачке заузеле Конавле и подијелили су између себе ову богату жупу а постала је брже најдивнија и најубавија жупа дубровачка, те је најбоље уздржала српске народне обичаје, како су и данас у напону, да им се свак диви, а особито ради славе крсног имена и ради изворнијех српских везова." (стр. 77.)

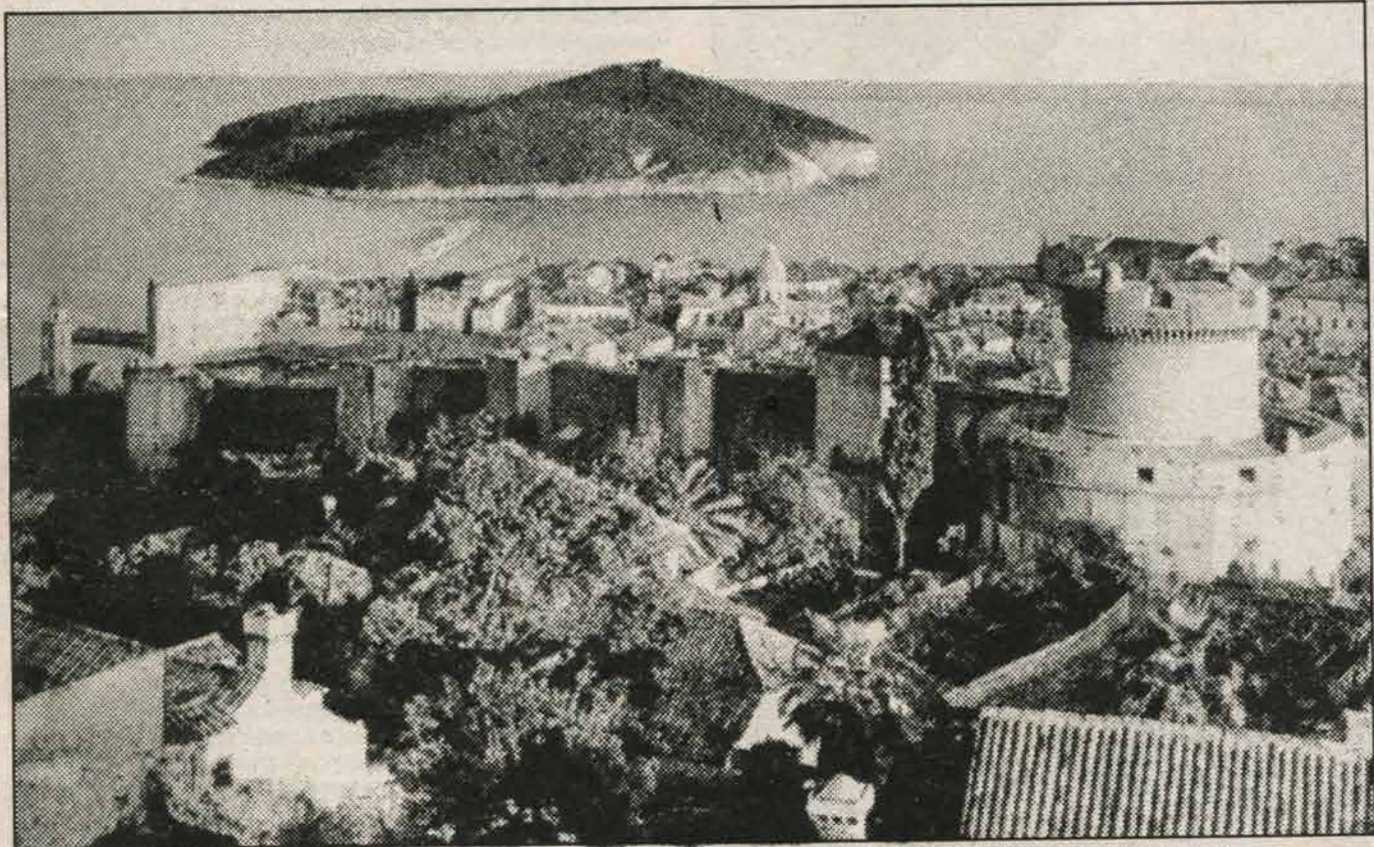
И конте Лујо Војновић писао је о Дубровнику као српској земљи и стару дубровачку књижевност сматрао искључиво српском. У књизи "Дубровник - Једна историјска шетња" из 1907. године истиче: "Најстарији знаменити латински пјесник у Дубровнику је Ел. Ђерва, а најстарији српски су Шишко Менчетић и Џоре Држић." (стр. 79.) Католички жупник у Орашцу, из дубровачке бискупије, дум Андро Мурат, посетивши 1901. године манастир Савине код Херцег Новог, уписао је у спомен књизи следеће стихове:

"Српска Боко, чист српски Босфоре,
Српске душе свети разговоре,
Што ти лаже протусрпска срда,
Кад је вјера ко Ловћен ти тврда." (стр. 79.)

Даље, међу истакнутим Србима католицима, најзначајнију улогу у јавном и научном животу имали су правник Валтазар Богишић, историчар Ангун Дабиновић, компаративни лингвиста Хенрик Барић, економиста Мијо Мирковић, филолог Милан Решетар, професор Луко Зоре, филолог Петар Будмани, академик Петар Колендић, теоретичар књижевности Винко Витезица, историчари Антоније Вучетић, Илија Синдик, Вице Адамовић, Божо Цвјетковић и Антоније Фарчић, књижевник Матија Бан, песник Илија Округић, приповедач Божидар Ђаја, књижевни критичар Марко Цар, романисијер Иво Ђипико, песник Сибе Миличић, публициста Ангун Фабрис, новинар Јован Ђаја, новински уредници

Кристо Доминковић и Мико Вакети, политичар Стијепо Кобасица, новинари Никола Вучетић, Ђиво Вишић и Никола Петковић-Џико, биолог Јосиф Панчић, природословац Иван Ђаја, агроном Александар Ђаја, фармацевт Синиша Ђаја, ботаничар Лујо Адамовић, ботаничар Јосиф Веселић, природословац Бранимир Малеш, математичар Винко Ђуровић, сликари Марко Игњат Јоб, Цвијето Јоб, Пашко Вучетић и Влахо Куковац, адвокат Игњат Бакотић, гимназијски професор Јаков Групковић, публицисти Јово Матличић и Винкентиге Бутијер, политичари Јово Михаљевић и Кажимир Лукегић, апотекар Матеј Шарић, адвокат Балдо Гради, Влако Матијевић, Луко Маркиз Бона, Мато Граинић, Рудолф Сарделић, католички свештеници Марко Вучковић, Нико Луковић, барски надбискуп Никола Добрачић и Симо Милиновић, дум Марко Анштић, Ђуро Перушина, Нико Ђивановић, Анте Анић, српски ђенерал, министар и амбасадор Ђура Хорватовић, српски ђенерал, министар и ађутант кнеза Милана Драгутин Франасовић и многи други официри, бродовласник Божо Бањац из Дубровника, бродарска породица Рачић из Цавтата. Кћерка Николе Пашића удала се за Србина католика Штефија Рачића. Посебну славу је стекао највећи Србин католик нашег времена Иво Андрић.

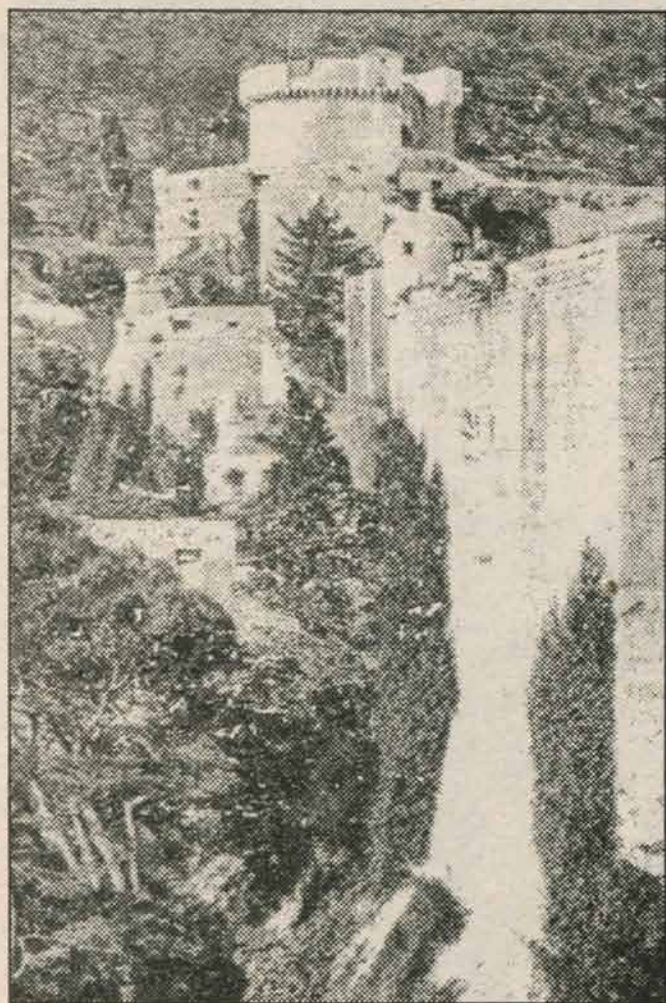
Национални покрет Срба католика пре првог светског рата био је веома јак. Цело приморје Црне Горе и Дубровник били су потпуно српски, као и највећи део Далмације. Отпор Римокатоличке цркве буђењу српске националне свести био је веома слаб, а и многи католички свештеници су отворено србовали. Слична је ситуација била у Босни, Херцеговини, Славонији и Војводини. Ситуација је била за Србе католике још повољнија кад је Краљевина Србија 1914. године склопила конкордат са Ватиканом поводом кога је Римокатоличка црква увела словенско богослужење, српске црквене песме и молитву за српског краља. Припадници Националног покрета Срба католика нису били руковођени никаквим материјалним интересима, него искључиво осећањем срца и историјским успоменама и традицијом, а јавно мњење у Србији било је веома толерантно и широкогрудно у верском погледу. Велика страдања православаца у првом светском рату на територијама под аустроугарском контролом и прогони најис-

Режими Павла Карађорђевића и Јосипа Броза Тита отцепили су Дубровник од српске матице и припојили га Хрватској, као бановини или социјалистичкој републици

такнутијих Срба католика још више су учврстила српску националну солидарност, тако да је српска војска 1918. године дочекана са огромним одушевљењем у свим српским крајевима где су живела браћа латинске вере, па се тако располажење проширило и код католика који раније нису испољавали српску националну свест. "Да је тала Србија задржала за себе оне крајеве које јој је гарантовао Лондонски уговор, постоји велика вероватноћа да би бар половина тамошњих католика пришла српству. Разумљива је ствар да би држава водила чисту српску политику и јавно пропагирала српство." (стр. 111.) Основни закључак који изводи професор Костић је да српство католицима једноставно није требало наметати јер је оно код њих било природно, исконско и свесно.

Све је упропастила Југославија и непромишљеност краља Александра Карађорђевића. Глупост краљеву Лаза Костића и дуструје препричавајући анегдоту према којој се после стварања заједничке државе "један Дубровчанин представио краљу Александру као "католички Србин из Дубровника", а овај му је одговорио да је "православни Хrvat из Београда." (стр. 111.) У првих десет година постојања југословенске државе владала је истинска демократија и потпуни хаос. "Општинске управе је добивала маса, нарочито пркосна, незадовољна, режиму ненаклоњена. Она је фаворизовала све непријатеље режима и изобличавала његове присташе. Панишло је време да је више стидно било бити уз "режим", уз "Београд", уз Србе, камо ли идентификовати се са српством, декларисати се као Србин. Демагогија Стјепана Радића, а и многе грешке режима, учинили су своје. Најеклатантнији доказ да су Конавли, несумњиво српског порекла и доцнијег дoметка, из чијег крила су се развили први Срби католици на Јадрану, постали најжешћи Хрвати, најбунтовнији, Србима највише инаклоњени. У Боки је то теже ишло, јер је огромна већина

Зидине Дубровника: чешки историчар Јиречек (1854-1918) утврдио је да "Дубровчани по сусјетству свуд наоколо и по етнографији не могу бити друго него Срби"

становништва била српско-православне вере, али је и ту хрватство јачало а српство слабило међу католицима. Нових католичких Срба је једва и било. Чак су и они у Бару и Улцињу почели да се колебају, и неки од њих, кад би напустили родни крај, постајали су Хрвати. Од тога нико није могао имати штете, а камо ли да је то било забрањено. Зашто га онда не пробати и испати интересантан, можда чак и херој?" (стр. 112-113.)

После другог светског рата ситуација је била неподношљива. Људе који би се експонирали као Срби католици готово редовно су излагали прогонима, а у Црној Гори ни православи се нису смели изјашњавати као Срби, ако су желели да избегну разноразне непријатности, укључујући и угрожавање личне и професионалне егзистенције. "Православни се означају као "Црногорци", а католици као Хрвати!" (стр. 113.) Дубровник је уведен у хрватску федералну јединицу, прелављен хрватском националистичком пропагандом и фалсификовањем историјских чињеница да би се српство у њему у корену угушило. Томе је поговала и чињеница да је током стотина година аустроугарске окупације скоро у потпуности изумрла дубровачка властела јер су се племићке породице после пада под туђинску власт договориле да се њихови мушки потомци не жене и уопште не остављају потомство. Процес је докрајчила заглушујућа комунистичка идеологија и официјелна пропаганда братства и јединства на изразито анти-српским основама. Па ипак, и по попису становништва из 1953. године било је још увек 8.813 Срба католичке вероисповести, као и 4.709 Црногораца католика. Сигурно је да су се многи декларисали као Срби атеисти, ако су припадали комунистичкој партији. "Повећи број од оних који су рат провели у Србији прешао је на православље. Тако нпр. Стјено Кобасица, бивши народни посланик (Дубровчанин); он је изјавио да не може остати у вери у име које се тамане Срби. Онда конте Александар Видовић из Шибеника, Никола Петровић - Цико из Боке итд. Двојици сам ја лично кумовао при прелазу у православље (Душану Холе, Дубровчанину и Петру Гућу са једног јужнојадранског острва)." (стр. 115.)

Режими Павла Карађорђевића и Јосипа Броза Тита отцепили су Дубровник од српске матице и припојили га Хрватској као бановини или социјалистичкој републици, иако њој никада ни по чему није припадао. Уследила је права поплава историјских, политичких, социолошких, лингвистичких и књижевних фалсификата, а Срби су под диктатуром једноставно ћутали, док су се потпуно надметали у удварачкој послушности и сервилности. 1967. године десио се велики јавни скандал. На Катедри за југословенску књижевност Филозофског факултета у Београду затекао се у прегледу литературе стари уџбеник академика Павла Поповића "Преглед српске књижевности" који је и дубровачку књижевност обрађивао као изворну српску. Деценијама су студенти учили по том уџбенику, а онда је политичком врху затребала афера да би се српском народном бићу заглао нови ударац и пружио још једна прилика српским комунистичким чанколизима да ударајући бескрупулозно на историју и културу српског народа доказују своју идеолошку правоверност. Јуришници Централног комитета Савеза комуниста Србије међусобно су се такмичили ко ће се већим каменом бацити по српству и велике делове културног наслеђа сопственог народа жртвовати гурањем у чељусти похлепне хрватске аждаје. А на хрватској страни, уређујући наводну југословенску енциклопедију, на челу огромне групе фалсификатора стајао је лично Мирослав Крлежа. Систематски је свему дубровачком додан вештачки хрватски атрибут. Оптимали су и Гундулића и Руђера Бошковића, Валтазара Богишића и Влаху Буковица, пелу породицу Бунића која се италијански презивала де Бона, упркос чињеници да је Луко Маркиз Бона био вођа Српске стражне у приморју. Чак су и Марину Држићу чије је српство било скоро пословично, и на надгробној плочи приписивали да је највећи хрватски комедиограф ренесансе. Данашњи католици у Дубровнику су натерани да се изјашњавају као Хрвати, вештачки су изрежирани пописи становништва, а онда су њихови резултати пројектовани и у далеку прошлост. Српски комунистички судови су забрањивали књиге и публикације због изношења истине, а београдска "Политика" је предначила у сузбијању националне свести свога народа и служењу његовим непријатељима. Ипак, с времена на

време је "кроз београдску и кроз загребачку штампу провејавало с каквим се тешкоћама комунистички жбири носе сучељавајући се са старом песмом дубровачки Срба католика "На врх Срђа вила кличе: "Здраво српски Дубровниче!"

Српство Дубровника

Све су то били разлози да се проф. др Јаза М. Костић прихвати писања књиге "Насилно присвајање дубровачке културе" која је објављена 1975. године у Мелбурну и састоји се из два дела у којима аутор обрађује језик старог Дубровника и дубровачку књижевност.

питање језика старог Дубровника је веома комплексно. Првобитно језик народа је био специфичан влашко-романски дијалекат, а званични латински. Како је јачао словенски елемент у становништву, тако се ширио и српски језик, али су се опет осећале разлике у језику патриција и плебса. Код патриција је српски језик имао мноштво латинских речи и израза, док је обичан народ говорио у језичком смислу исправније. У дипломатији су текстови намењени западним земљама писани на латинском и италијанском језику, а кад је реч о источним државама онда је то чињено на српском језику и хириличним писмом. Првобитна књижевност је била на латинском језику, а касније упоредо на италијанском и словенском. Словенски није био јединственог израза и разликовао се по временским периодима и спољним утицајима на аутора, па су с времена на време присутни и извесни чакавизми и икавизми. Међутим, Милан Решетар недвосмислено тврди да јединствени дијалекат дубровачких писара "може да буде само српски дијалекат који се говори у Дубровнику." (стр. 22.) То објашњава чињеницу да се у Дубровник досељавало само српско становништво из Захумља и Травуније и постепено асимилovalo у етничком погледу, првобитно старороманско. Извесне дубровачке специфичности он назива рагузанизмима, па каже "Рагузанизми су се развили махом после XV века, тако да је у XIV и XV веку овај дијалекат сигурно био ближи херцеговачком, него у XVI и XVII веку." (стр. 22.) Овај став објављен у Бечу 1891. године у Архиву за словенску филологију, Решетар 1894. године у прелговору за књигу "Преглед дубровачке лирике" још убедљивије прецизира: "Дубровник има у историји нашег народног живота уопште, а нарочито у историји литературе, сасвим одвојен положај изникавши као неко острво на које се спасе нешто романског елемента што надживје словенску поплаву, Дубровник се није нигде сасвим изједначио са својом српском околицом: политичкој самосталности дуго помагаше и етнографска одвојеност, а кад се стари романски град нешто пресељавањем Срба са стране, а нешто посрбљавањем домородаца мало по мало, барем у погледу језика претвори у српски град, Дубровник опет сачуваше своју индивидуалност" (стр. 22-23.)

И академик Александар Белић је писао да је колонизација Дубровника претежно вршена од Требиња, Хума и Неретве, па је она очигледно српска, али се делимично вршила и са острва и са севера Далмације доносили извесне црте чакавштине. "Уосталом, како је Дубровник био у вези са морем, па према томе и са нашим живљем на острвљу, неке заједничке црте са њим у њему се и доцније развијају (изговор сугласника и на крају речи као н, са назализацијом вокала које му претходи и сл.). С друге стране, како је књижевни рад у Дубровнику отпочео у другој половини XV века када је чакавски књижевни језик био у пуном развоју, сасвим је природно што су се први дубровачки писци насланили на тај књижевни језик." (стр. 23.) Он тиме објашњава чакавизме код Шишка Менчетића и Цоре Држића који су ипак писали добрим херцеговачким наречјем. "Писци као Иван Гундулић (1588-1638) обраћају пажњу нарочито на чистоћу језика, старајући се да народним речима замене туђе. Али и код њих има још увек доста архаизама најразличнијих врста." (стр. 24.) У једној полемици са академиком Радоњићем који је у складу с официјелним настојањима говорио о јужнословенским утицајима на Дубровник, професор Хенрик Барић је истакао: "Зашто избегавати да су то племена природног српског залеђа Дубровника. Тиме нећу да кажем да није било и чакавског елемента нарочито радничког и занатлијског у Дубровнику. Тешко је рећи који је слој старији, чакавски или штокавски, али нема сум-

Мирослав Крлежа (1893-1981): стајао је на челу велике групе фалсификатора која је свему дубровачком систематски додавала вештачки хрватски атрибут

ње да је овај други био неупоредиво јачи, тј. јачи по броју и економски јачи, и да је он дао романском Дубровнику свој неизбрисиви словенски тип." (стр. 25.)

У књизи "Најстарији дубровачки говор" из 1951. године Милан Решетар каже да "греше и Вајан и Белић и Барић, ако сматрају да се мора узети да је пре првих песника један део дубровачког становништва био чакавски и да су од њега неки чакавизми ушли у дубровачки народни говор, а по Белићу и у дубровачки песнички језик. Ја то последње одлучно одбијам јер да то верујемо, треба прекројити дубровачку историју која ништа не зна да ли су се трговци, поморци или рибари у густим хрпама досељавали у Дубровник, па зато ја још увек тврдим, као што сам тврдио пре 50 година, да се у Дубровнику није никада говорило, ни у њему као целини ни у једном његовом делу, далматинским чакавско-икавским говором, него увек само херцеговачким штокавско-јекавским." (стр. 25.) Решетар је тако мислио и 1889. године пишући: "Дубровчани нијесу никад били чакави, јер је српски језик дошао у негда романски Дубровник из старог Захумља и старе Травуније, где се увек штокавски говорило." (стр. 26.)

Кад је реч о досељавању у Дубровник најупечатљивије податке на основу архивских истраживања пружа најистакнутији хрватски историчар Вијекослав Клаић, који се, иначе, није либио да у сврху поткрепљивања великохрватских претензија прибегне и ординарним фалсификатима. У овом случају он ипак констатује постојање старе хронике у којој "има попис властеоских породица дубровачких и за сваку се каже одакле је дошла у Дубровник. У попису су 154 породице, од којих су се доселиле: из Зете 11, из Захумља 15, из Котора 22, из Травуније 30, из Босне 7, из Албаније 8, из Задра 6, из Србије 4, из Бутарске, из Сплита, Трогира и Осора по једна, из Италије и других земаља 47." (стр. 26.)

Иван Стојановић је у књизи "Дубровачка књижевност" писао: "Дубровник је с почетка био склоп двију елемената римског и словинског. Иза пада српског царства на Косову, Срби се распршише, не само по Дубровнику него још и преко Не-

ретве по Далмацији." (стр. 27.) Указујући да су многе српске породице ушле и у дубровачки сенат, иначе, опкољен српским народом. "А у приватноме животу сасвијем се посрбише породице римске, било властееоске, што дођоше из Епидавра или Аскривија (Котора), било грађанске, те случајно дођоше из Италије јали из Далмације." (стр. 27.) Након што је превео познату Енгелсову "Историју Дубровачке републике", Иван Стојановић је штампао са својим опширним додатком у коме налазимо и следеће: "Како су, пак Дубровчани сами себе држали, кому ли су племену припадали, бива: они Словици који се у Дубровнику први настанише? Кад би се судило по књижевном писању првијех пјесника, могли би припадати и племену хрватскоме, чакавштине ради, али по сусједству свуд унаоколо, и по етнографији, не могу бити друго него Срби. Утјенај српски, и бројем првијех становника и ради политичкијех одношаја које су имали са сусједним краљевима, банима и жупанима, бијаше тако јак, да и у књижевности преоте штокавштина и јекавштина прије него по осталој Далмацији. Јагић припознаје превласт српску и моћ штокавштине, која потисну чакавштину из књижевности. Миклошић опет мисли - што је доста приличније да се за чакавштину није никад ни знало у Дубровнику, него да су само писали тако да буду у сагласју књижевном с осталим даламтинскијем списатељима" (стр. 28.) Иван Стојановић је још изричитији и прецизнији у закључку, "да је први Дубровник, на хриди нама Св. Марије, био основан од људи народности римске, који дошпје, како рекосмо, припремише језик српски, док је сјеверна страна била напучена становницима народности словенско-српске, који се с Римљанима стопише у пук дубровачки.. За наше се ове не може рећи ни по чему да су били Хрвати. Земље наоколо које су држали у току вјекова, припадале су бановима и краљевима племена српскога." (стр. 29.)

И други католик, др Лујо Бакотић 1938. године пише: "Што се тиче Срба на подручју Дубровачке републике, познато је да су Дубровчани, осим самог града Дубровника, сву осталу територију добили скоро искључиво од српских владалаца. На пијелим тим територијама пребивао је народ православне вере." (стр. 29.) Све српске породице које су на дубровачку територију под Турцима избегле, прешле су на католичанство. Немачки историчар Гебхарди 1808. године наводи: "По пропасти веће аварске државе опколише сорабски или српски насељени грађани њихов град и населише најближу земљу, чак и место старог Епидауруса у своју сопствену корист под врховништвом грчког цара." (стр. 31.) Енгел тврди да су Срби Дубровнику и име дали, а да се у њему до XI века говорило италијански када је почео словенски елемент да превладава. "Како се град повећавао, то његови становници нису могли више да живе само од лова и роболова и они почеше да се шире, да обрађују поља и винограде. Да би то могли да врше сигурно и несметано, плаћали су 30 златника жупану српских Травунаца, а исто толико годишње жупану српских Захумљана, јер усред њих оба био је дубровачки предео. Плаћање ове камате ослободило је Дубровчане истовремено од сваког мешања Словена у њихову унутрашњу управу. Узајамни трговачки саобраћај са оба ова српска народа беше за све њих користан." (стр. 31-32.)

Руски историчар Виктор Васиљевич Макушев наводи још један интересантан податак: "Ако је италијански језик био језик науке и државног говора, а Дубровчани су се толико старали о његовом усавршавању што су законом забранили женама да изучавају иностране језике." (стр. 32.) Турски путописац Кол такође пише о српском Дубровнику, а немачки барон Ото Рајнсберг и Ида фон Диригфелд кажу да дубровачка народност није ни италијанска ни српска, него то обоје у исти мах. Познати енглески историчар и дипломата Артур Еванс писао је да је Страдун делио српски део насеља од романског и да је засут "када је у XIII столећу престао антагонизам између Срба и Романа и када је српски језик постао матерњим језиком потомака епидаурских избеглица." (стр. 33.) Он каже да је отпочетка 15. века матерњи језик Дубровчана најчистија форма српског. Слично пишу француски књижевник Луј Леже и немачки историчар Ханс Хелмонт, као и Норберт Кребе и Константин Јеричек.

Костић сматра да је могуће да је у Дубровнику ипак живео мали број чакаваца који су без сумње Хрвати, као што је

и сва околина била несумњиво српска. Првобитно се Дубровник састојао само од града-полиса и најближег предграђа, а постепено је задобијао најближу српску околину, па чакавци никада због своје малобројности нису могли одређивати основни карактер. Како Енгел наводи: "Стефан Војислав, обновитељ и ослободилац Србије од византијског суверенства око 1040. до 1050. године када је из пријатељства према Дубровчанима, даровао њима долину Жупе, заливе Ријеке, Гружа и Мелфија (?), као и целу обалу до Орашца - плодну област. Исто гако изгледа да је био дарезљив Михаило, син Стефанов (1050-1080), према Дубровчанима, својим савезницима. Он им је даровао острва Колочеп, Јлопуд и Шипан." (стр. 36-37.) Константин Јеричек наводи да је крајем средњег века српски говор превладао у Дубровнику и Котору због изумирања старих градских породица и доласка многих нових територијалним ширењем и интензивирањем трговачког саобраћаја, а Костић закључује: "Дубровник је сам могао имати, бар испочетка, мешан етнички карактер. Кад је он развио градске зидине и проширио се у свим правцима сем према мору, он је бивао све више и више изразитије српски.

Валгазар Богишић (1834-1908) правник, родом из Павтата: међу Србима католицима имао је значајну улогу у јавном и научном животу

Дубровачка република била је неспорно српска по већини свога становништва." (стр. 38.)

У почетку су Дубровчани говорили специфичним романским језиком који је представљао мешавину влашког и латинског, а властела је употребљавала чисту варијанту тосканског језика која се значајно разликовала од венецијанског дијалекта далматинских градова који су били под млетачком влашћу. Српски језик је испочетка незванично увођен као помоћни ради административног управљања прикљученим територијама од почетка XIII века, како наводи Решетар, "службена кореспонденција између Дубровачке републике и српских земаља води се искључиво у српском језику." (стр. 41.) Остало је у анализима да се и један Дубровчанин са Хвара 1688. године обраћао Дубровачком сенату ћирилицом. Постојали су и посебни писари за српски језик који су се звали дијаци-

ма српским за разлику od дијака латинских. Сва документа су се брижљиво чувала у архиву, па како истиче Хрват и бечки професор Ватрослав Јагић, "овој високо развијеној брзи Републике за архивима, захваљује српски језик за његове најстарије, најплеменитије перле." (стр. 43.) Ни у једном свом тексту Јагић није ни поменуо хрватски језик као евентуално говорни у Дубровнику, него само латински, италијански и српски.

Свој српски језик који су говорили, Дубровчани су често називали нашким, словенским, дубровачким, а понекад илирским. Милан Решетар је установио да је 1512. године у Мленима штампан један од најстаријих штампаних дубровачких докумената - српски молитвеник и то ћирилицом. Мало касније је штампан молитвеник за католичке мисе које је лапшички професор и један од највећих слависта 19. века Аугуст Лескин назвао "Далматинско-српски мисал." И тамо где се језик назива дубровачким писано је ћирилично. Постоје и сведочанства да се латински језик називао влашким, а то се допуњује и сачуваним повељама босанског великог бана Матије Нинослава који је своје поданике називао Србима, а Дубровчане власима. Било како било, хрватски језик се нигде не помиње, чак ни код Пажанина Бартоле Кашића који је дуго живео у Дубровнику половином XVII века. Само модерни фалсификатори убањују хрватске атрибуте где стигну, па макар то и крајње гротескно деловало. Иако је Кашић вероватно био Хрват, мада му је право име Бартоломеј Касио, он користи изразе дубровачки, далматински, босански, словински, илирски, али никада и хрватски језик.

Ни помена од хрватског језика нема ни у XVIII веку нити се у књигама махом говори о илирском или словинском. Арделио Делла Беда каже да је српско писмо ћирилица на којој се писало илирски или словински, а такве тврдње наводи у свом речнику илирско-италијанско-латинског језика који је први пут објављен 1728. године. Он се просто извињава што је његова књига објављена латиницом јер словенски алфабет није јединствен и састоји се из четири варијанте: стари руски, модерни руски, српски или ћирилични и јеролимски или глаголитски.

Изворно, Дубровник није могао бити ни српски ни хрватски. Био је романски. Српски је постао накнадно јер су Срби живели свуда око њега и ширио се на њихову територију, обухватао српско становништво, Срби су се у њега уселјавали, да је постепено изгубио романске карактеристике и попримио српске у њиховом специфичном изразу. Хрватски никада суштински није могао постати, али му је хрватство насилно наметнуто алхемичарским етничким експериментима Католичке цркве у првој половини XX века, катастрофалним промашајима карађорђевићевског режима и концентрисаном антисрпском политиком комунистичке диктатуре.

1566. године дубровачки Сенат је на српском језику упутио поводом ступања на престо четитку турском султану Селиму II, сину Сулејмана Величанственог. 1638. године објављен је један оглас на италијанском језику са српским додатком, да би га свако боље разумео, како је то образложено у италијанском делу текста. Оба текста су у службеним списима заведена на италијанском језику уз објашњење да им је оригинал на српском. Тако су и закони проглашавани на српском језику на јавним трговима да би их свако боље разумео. У старом рукопису који потиче с почетка XVIII века и чува се у францусканској библиотеци у Ватикану, прва реченица каже Костић штигера је на италијанском, а друга следи на српском: "У једној српској књизи где су апостоли и еванђеља који се читају преко целе године на српском, чита се после тога такође на српском: "Нека се зна када се почео Дубровник градити од града Цавтата на 626. годиште Исуса Христа." (стр. 63) То је кључни доказ да се српски језик користио и у римокатоличким црквама.

У последњем периоду Дубровачке републике постоји огроман број сведочанстава о значајној употреби српског језика. "У листовима сачуваним у Дубровнику и тако сачуваним за српство, спомени се српско име стотине, ако не и хиљаде пута: било да се означаје етничка припадност околних људи, било да се обележава језик којим говоре или писмо којим пишу. И у италијанском, и у латинском, и у српском језику стално се налази на адјективе (понекад и супстантиве) ср-

пски итд. Хрватски никад и нигде. И на основу тога Хрвати, данашњи Хрвати и они прошлог века, закључују да је Дубровник био хрватски! У тим листовима спомињу се многи други народи и њихове земље, удаљенији од Хрватске, али ови никада или бар скоро никада." (стр. 66-67.) У књизи "Српски народ и његов језик" професор Павле Ивић је још прецизнији и износи да има "укупно четири или пет помена хрватског језика у Дубровнику или самог Дубровника у кругу хрватских градова искључиво код песника, и то у нарочитим приликама као што је куртоазно обраћање некоме из хрватских страна, или наслов штампане књиге која ће можда обезбедити ширу публику, или поетска гирада у којој поређење дубровачког са хрватским има, у ствари, циљ да истакне предност Дубровачког ... Постоје уосталом и примери где дубровачки аутори помињу Хрвате, али на начин из кога се јасно види да у њих не убраја Дубровчане... Насупрот томе, врло је честа појава да су "Дубровчани, почев од краја XV па до почетка XVIII века називали свој језик српским (*lingua serviana*) и то најчешће у службеним актима кад је требало означити народни језик Дубровника за разлику од италијанског или латинског језика докумената који садрже ове помене." (стр. 67.)

Оснивач модерне славистике, католички фратар језуитског реда и универзитетски професор, Чех Јосиф Добровски писао је Јернеју Копитару почетком 19. века "Географски називи ме мало интересују. Та Дубровчани, Македонци и Босанци су Срби. Крањци, Безјапи, Панонски Хрвати су по пореклу Хрвати." (стр. 75.) Нешто касније, у свом животном делу "Славин" из 1834. године Јосиф Добровски категорички тврди: "Границе између право хрватског и српског (илирског) језика у Далмацији могао би најбоље да наведе неки Хрват који је добро вешт у оба дијалекта. Ако некоји као Златарић у предговору својих песама (Млени 1597.г.) далматинско-илирски (српски) језик називају хорватски језик, то није тачно говорећи, то се догађа због политичке везе са Далмацијом. Далматинско-илирски и српски јадрим у суштини још увек као исти језик. Ја знам добро да далматински и српски нису сасвим истоветни говори. Али, у основи, оба припадају, без обзира на разне провинцијализме и друга мања одступања, ипак самој једној језичној врсти, као што су и становници обе земље по свом пореклу српског стабла." (стр. 75.)

Словенац Јернеј Копитар је 1822. године писао: "Српски или илирски дијалекат говори у Србији, Босни, Црној Гори, Дубровнику, Далмацији, Истри, Хрватској Граници, Славонији и српским насељима по јужној Угарској, четири до пет милиона, од којих су око половина грчког обрета (ово Копитар пише латински, а рецензија је на немачком), али богослужење обављају на словенском језику." (стр. 77.) Други велики слависта, млађи од Добровског, али не мање значајан, објавио је 1833. године у Пешти на немачком језику "Српска зрнаца за читање" у којима наводи: "То је историјски и лингвистички доказана чињеница да као што Срби у Србији, Босни, у Славонији, Херцеговини, Црној Гори и Далмацији у својој укупности сачињавају само једну грану великог словенског стабла, па макар припалали источној или западној цркви, исто тако и њихов језик представља само једно наречје, мада са више безначајних варијетета." (стр. 77.) У Бечу је 1858. године Словенац Франц Миклошич, такође општепризнат слависта, објавио на латинском језику књигу "Српски споменици" у коју је уврстио све дубровачке исправе, повеље и писма писане на српском језику, а накнадно пронађене Чех Константин Јирчек у књизи под истим насловом. Сличне су ставове имали Јакоб Грим, Јохан Северин Фатер, Луј Леже, Јосиф Карасек.

У току првог светског рата конте Лујо Војновић је писао о старој дубровачкој држави: "једна чудна република, која је своје записнике редиговала на латинском и напоследку на италијанском, али чији сенатори дискутоваху на српском језику и кореспондирају на том језику са српским кнежевима, обележавајући на српском имена њихових кућа (породица, племена). Она је редиговала и шифрирала на српском тајна упутства упућена њенима амбасадорима. Интолерантна у погледу вере, она је држала по страни од својих граница Словене преко брда али им је она слала у њихову отаџбину подстреке на српском језику и на српском језику им је правду изрицала." (стр. 81.) Познати загребачки свеучилишни профе-

Кћерка Николе Пашића удала се за Србина католика, Штефија Рачића, члана бродовласничке породице из Цавтата

срп-сплитског порекла Натко Нодио 1883. године је закључио: "У Дубровнику, ако не од првог почетка, а то од памтивека, говорило се српски, говорило се како од пучана, тако и од властеле; како код куће, тако и у јавном животу. Јесте истина, да су се записници разних вијећа водили латински, а прилика је такође да под кнезовима млетачким, њих ради, на вијећима се нешто исправљало и млетачким и кајкавским говором. Него у општини од Млетака опроштеној, српски је исправни језик." (стр. 82.)

Познати француски географ и етнограф који се посебно бавио балканским изучавањима, Ами Бусе писао је 1840. године да су Далматинци, Морлаци, Дубровчани и Бокељи неспорно Срби, што изричито потврђује и оснивач аустријске статистичке науке барон Карл Черниг 1857. године. Истог су мишљења и статистичари Адолф Фикер и Бракели. А немачки етнолог Кол пише 1872. године: "Она тако цветајућа и славна у средњем веку, република Дубровник беше српска комуна. Назвали су је "српском Атином", и властееске породице њене још и сад траже корене њихових генеолошких стабала у планинама и ливадама Босне и Србије." (стр. 83.)

Вук Караџић је 1834. године закључио да је дубровачки језик прави херцеговачки од кога се разликује по томе што има глас х, што Дубровчани не кажу ћеза него дјеза и што имају превише италијанских речи. Ото фон Рајнсфелд - Диригсфелд је 1864. закључио: "Латински, у почетку језик народни, беше још 1450. тамо и амо у употреби, али са захватањем словенског језика тако покварен. Српски, напротив, задржа као језик жена, деце и служинчади, премом у кући. После се разви постепено из многоструке употребе са странцима (у трговачком, социјалном и литерарном саобраћају) један полутански језик, дубровачки дијалекат, који је био састављен из српског и италијанског и који је једнако био покварен колико је писани словенски језик Дубровчана одржан класично чист." (стр. 91.) Артур Еванс је 1875. године писао да се у Дубровнику чује најлепши српски језик. Зато трагикомично звуче речи Јураја Бјанкинија у писму Миховилу Павлиновићу из 1879. године: "По писму Пушића, по писму Врчевића

итд, по ријечима Вида Каменаревића, који је овдје био ових дана, и поштеног попа Вуловића из Котора, који је такође овуда прошао, ја циеним да кад би Клаић и Хтио, да би мучан барем његов избор у Дубровачком, гдје се уобиче најалост држе да су Срби." (стр. 101.)

Познати хрватски филолог Иван Милчетић објавио је 1905. године своје записе о путовању кроз Далмацију 1874. године: "Ја сам међу образованим Далматинцима нашао онда и Далматинаца и Славо-Далмата..., Славјана, нашинаца (Дубровчани) и Срба (Бокељи и гдјекоји Дубровчанин), али Хрвата нијде." (стр. 102.) А можда нам је најинтересантније сведочанство груписе пропагатора хрватства у Дубровнику половином прошлог века захваљујући којима је професор Лаза Костић дошао до драгоцених статистичких података: "Бурне 1848. године је излазио у Дубровнику лист "Лавенире" ("Будућност"). На њему је стајало да је "хрватски лист написан италијански", јер приморски "Хрвати" нису знали "хрватски". Уредник му је био Иван Аугуст Казначић. У једном броју од октобра те године он наводи "статистику словенских народа" у којој има рубрике "језик" и "наречје". Као језик Јужних Словена наведен је "илирски", а као наречја (дијалекти): бугарски, српски, хрватски и словеначки оди. "крањски" (карнико, а у градама вендо, тј. вендски). Као лица која имају српски дијалекат убројени су сви православни (2.880.000), а затим скоро милион и по католика (1.490.000) и 550.000 Муслимана. Хрватски дијалекат само 801.000, сви у Аустрији, дакле нико у Босни. - У рубрици "Турска" стоји даље да у њој говоре српски дијалекат скоро милион и по људи (1.490.000), хрватски нико. Тада су Босна и Херцеговина биле под Турском. Ето, они "Хрвати" Дубровника сами тако тврде, бар пре сто година. То је тада било опште мишљење науке и публицистике, коме се није било лако одупирати." (стр. 102.)

Кључни циљ Хрвата ипак није стари и нестали дубровачки језик, него присвајање дубровачке књижевности. Пошто је аргументовано доказао да је дубровачки језик могао бити само српски и такав закључак поткрепно недвосмисленим изјавама највећих, светских ауторитета из области славистике и историографије, Лаза Костић закључује да је на српском језику могла настати само српска литература, јер је литература главна еманација језика, његов производ, највиши израз, дело људи који су не само писали на српском језику него и својим пореклом припадали српском народу. Сукоб мишљења српских и хрватских теоретичара друге половине прошлог и прве половине овог века око етничког одређења Дубровчана, њихове историје, културе и књижевности био је веома стимулативан за интензивна, свеобухватна и веома детаљна научна истраживања. Објективни и непристрасни резултати су увек доводили до прецизне српске идентификације, али под Павлићевим усташким и Титовим комунистичким режимом на сјелу је удебеницама, публицистиком, стручним периодиком и политичко-пропагандним гласилима распрострањена тврдња да је реч о хрватској књижевности, а свако супротстављање могло је актера довести под удар кривичноправних санкција. Полувековна комунистичка диктатура и идеолошки монополизам једноставно су искривили свест људи и млађе генерације једноставне и образовале на лажима и фалсификатима. Протек времена је учинио своје па су и текстови у најугледнијим страним енциклопедијским издањима трпели квазинаучне ревизије. Оркестрирана халабука официјелних хрватских националних идеолога и комунистичких званичника, уз подрепашки улизички однос српских намесника и тлачитеља сопственог народа, вештачки је мењала друштвене узусе, научну методологију и теоријски мисаони супстрат. Чак су и српски научници од моралног дигнитета, изричито никада не признајући да је дубровачка литература хрватског националног карактера, а несмејући отворено да кажу како је недвосмислено српска, бежали у неку варијанту самосталног одређења и идентификације, инсистирајући на њеном ширем југословенском оквиру.

Иначе, дубровачка књижевност, према мишљењу таквих научних ауторитета као што су Никола Томасео, Јернеј Копитар, Матија Мурко, Милан Решетар, В.В. Макушев, Н. Бахтин, Артуро Крониа, Ђовани Мавер итд, нема неку значајнију литерарну вредност јер је у суштини невестшта имитација и компилација италијанских ренесансних аутора, пре свега

Дантеа, Торквата Таба, Бокача и других, уз додавање извесног локалног колорита. Она је Хрватима важна јер никакве друге књижевности нису имали, а уколико је убедљивије присвоје могле би им послужити као доказ да свој данашњи језик нису преотели од Срба него да имају иоле озбиљнији изворник. Костић изводи комплетну аргументацију, показујући да је, иако изворно правник, овладао основним категоријама теорије књижевности, а након исцрпне елаборације водећих научних ауторитета изводи следећи закључак: "Дубровачка књижевност на српском језику је била најбоља у почетку, око XVI века и почетком XVII века. Место да буде после боље, могао се установити један катастрофалан назадак. И то не само назадак у лепоти и вредности литературе (углавном поезије), већ и у језику. Место да се усавршава језик у даљим генерацијама, он је био све слабији. Доцније се све више писало романски, углавном мешавином латинског и италијанског језика. Чак је у словенским текстовима практикована та мешавина. Нарочито су уврштани у туђи текст латински верзи, и то махом новолатински, прилично удаљени од класичног латинског језика." (стр. 122-123.)

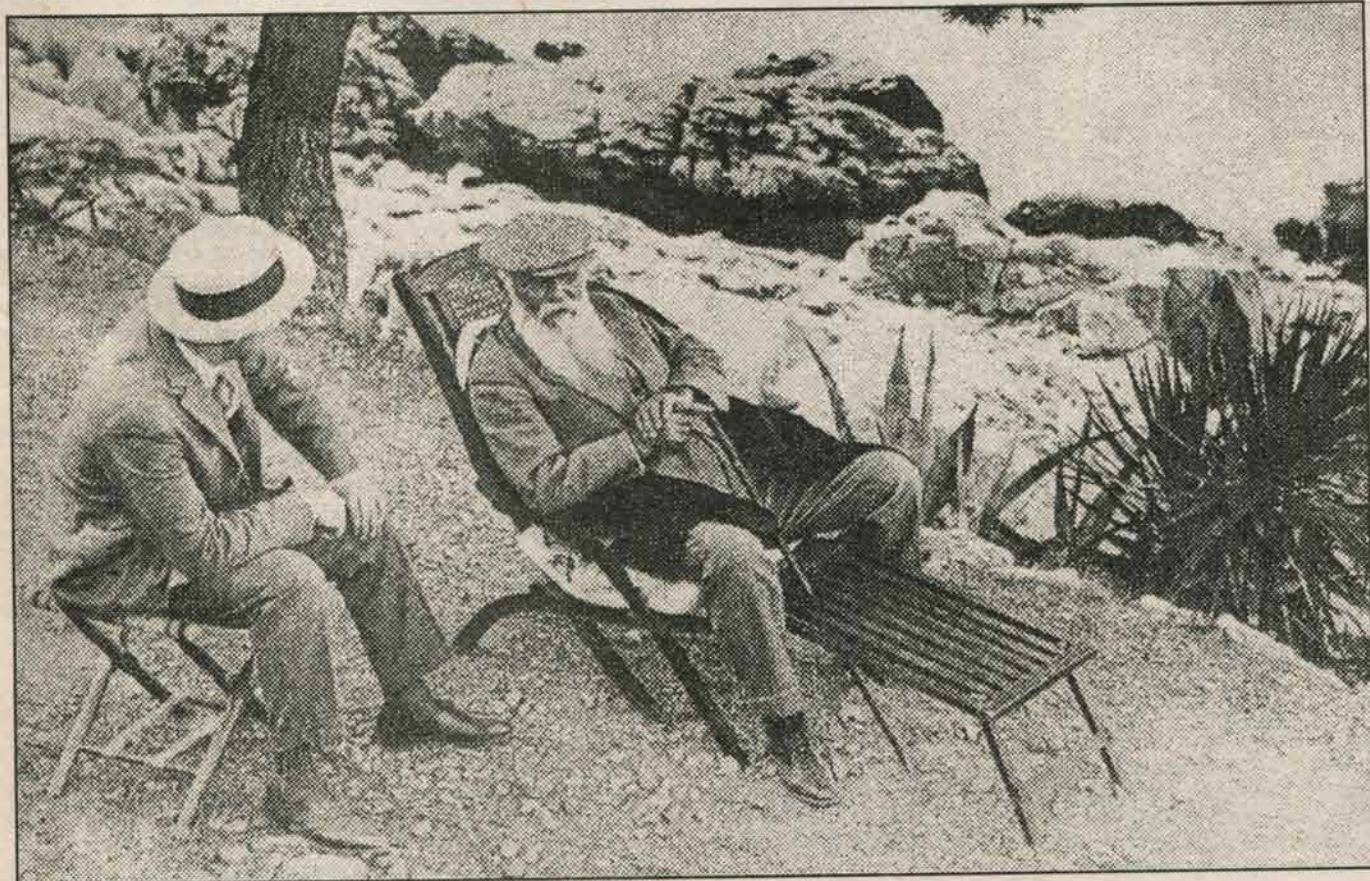
Према томе, стара дубровачка књижевност не обогатује много укупно српску литературу. Она је далеко испод нивоа српских народних песама из истог периода, али то није разлог да је се ми Срби одричемо и препуштамо је Хрватима. Она је наша, а ако се уопште с неким можемо спорити око њене културне природе и карактеристика, онда то могу бити искључиво Италијани, јер је Дубровник кључна додирна тачка српског и италијанског народа. Чак и хрватски историчар Ватрослав Јагић цитира ријечког професора Шиму Љубића који је 1865. године објавио "Огледало књижевне повјести југословенске" и, између осталог навео: "Иста хроника дукљанска, најстарији споменик нашега језика, писана без двојбе од Србина у српској земљи, и дјела најстаријих писатеља дубровачких и которских, родом српских или одгојених барем под утливом српскога наречја, како нпр. Шишка Менчећића, Ђоре Држића итд." (стр. 127.)

Професор прашког универзитета Карл Кадлец, иначе експерт за историју словенских права, писао је 1913. године да није важно "да ли се Дубровник налазио под непосредном

влашћу српских владара, него и то, да је дубровачка култура делом српска (а делом и талијанска). Неки историчари претресају у оквиру српске историје и историју Дубровника. То чини нпр. Мајков. Слично је и са Босном." (стр. 128.) Руски слависта Виктор Василевич Макушев 1867. године је писао: "У Дубровнику су у исто време процветале три литературе: латинска, италијанска и српска. Латински се језик употребљавао у научним саставима, у свечаним беседама, а и у поезији; то је био по превасходству дипломатски и правнички језик. Италијански су писани састави са више практичним карактером и песме чији је сиже узиман из обичног живота. Рођени српски језик ограничавао се на породични живот, поезију и приповеди народу." (129-130.)

1837. године објавио је немачки филолог Ернест фон Еберг "Историјски преглед словенских језика и словенске литературе" у коме каже: "Западни Срби беху израна подељени у мање државе, од којих су неке и имале и неку врсту аристократско-републиканског устројства. Овде ћемо само навести Републику Дубровник, колевку далматинске гране српске литературе." (стр. 130.) Иначе, посебан одељак његове књиге носи наслов: "Литература Далматинаца или Срба који припадају Римокатоличкој цркви", а постоји и пододељак "Световна литература далматинских или католичких Срба". Немачки путописац Ј. Кол 1851. године истиче да су "народни живот и поезија највећег дела далматинских становника потпуно исти као и осталих Срба." (стр. 130.) И аустријски етнограф барон Черниг и мађарски историчар Швикер дубровачку књижевност сматрају несумњиво српском.

Француски књижевни историчар Селест Куријер 1879. године пише да је дубровачка књижевност након турске инвазије "ново цветање српске књижевности избачене из својих постојбина." (стр. 131.) Слависта Луј Леже изричито каже да је Гундилић Србин, а историчар и географ Жак Ансел, проучавајући српску усмену књижевност закључује: "Поред ове народне литературе, која по усменом предању иде од певача до певача, од покољења ка покољењу, једна литература научна одржа се трајно у Дубровнику, где је у XVI и XVII веку српски мало помало одменио италијански као језик елите, богатих трговаца и конта." (стр. 132.) Николо Томазо пи-

Никола Пашић на одмору код пријатеља у Цавтату

Академик Александар Белић (1876–1960): колонизација Дубровника вршена је претежно од Требиња, Хума и Неретве па је она очигледно српска

сао је 1853. године: "Србија се ослободила турског јарма пре него Грчка; Дубровник је имао три књижевности: латинску, италијанску и Српску, самосталније од италијанске, а дао је Италији Балвија и Бошковића." (стр. 132.) Импресиониран Томазевим текстовима Костић поставља питање: "Како то да се Хрватска књижевност није појавила за време хрватске државе? Једва има из тога доба и најмање знакова хрватске писмености, док ми из српске средњовековне државе имамо цео низ књижевних састава, повеља, па чак и величанствени Душанов законик на српском језику!" (стр. 132-133.)

И румунски историчар Никола Јорга 1924. године пише да постоје три Србије и три српске литературе, а овде преносимо укратко шта мисли о трећој, далматинској Србији "Ова Далматинска Србија, током читавог средњег века имала је латинску литературу која, што се рече тиче, припада Србима. Али у модерној епохи постоји читава серија продуката ове исте литературе која сад није више латинска; она је српска књижевност Далмације, то је у првом реду књижевност Дубровника." (стр. 133.) Букурештански професор словенског права Каушански и старо дубровачко право из XI и XIII века сматрао је српским без обзира што су сви правни акти писани на латинском језику: "Од старијих споменика јужнословенског права треба даље споменути законодавство цветајућег српског домаћег града мале републике Рагузе (српски Дубровник)." (стр. 133.)

Лаза Костић истиче да су сви значајнији српски историчари књижевности попут Павла Поповића и Тихомира Остојића дубровачку литературу сматрали српском, као и Срби католици Милан Решетар и Петар Колендић. Посебно се дијво академик Колендић јер "је и после рата без икаквог околишавања називао дубровачки језик српским и књижевност на њему српском." (стр. 135.) Сремац др Јован Суботић објавио је 1850. године у Бечу на немачком језику расправу "Неке основе српске књижевности" и навео: "Други одсек српске историје књижевности обухвата литературу дубровачке републике и простире се на XV, XVI и XVII век. Као и сло-

бода српског народа, тако се и његова литература склони у зидине малог, али паметног и срећног Дубровника. Баш тада пронађена вештина штампања књига и њоме изазван слободнији саобраћај духова, много су је помогли. Српска уметна поезија подиже се до највишег степена уметничког савршенства. Њен први мајстор и репрезентант је Иван Гундулић (1620.) са својим неуморним "Османом". Имена као што су Држић, Минчетић, Палмотић, Ђорђић преовладала су у овој периоди српске литературе. У дубровачкој поезији је утицај италијанских мајстора сасвим видљив. Напредовање Турака према Јадрану, с једне стране, и ширења Млечана према Загорју с друге стране, довели су малу српску републику у опасан шкрипац и у грувању оружја које је томе следовало, ућути се овде српска муза". (стр. 137.) Чак и један од родоначелника српске социјалдемократије Душан Поповић писао је 1917. године у оквиру тада актуелних расправа међу аустријским социјалним демократима: "Српска република Дубровник била је у средњем веку не само важан трговачки центар, већ је произвела песнике, научнике и мислиоце који су понекад уживали европски глас." (стр. 137.) Јован Цвијић је недвосмислено Дубровчане сматрао Србима, а дубровачку књижевност српском, и за Дубровник каже да је био "срећан спој латинског и српског духа". (стр. 138.)

Један од највећих српских песника свих времена Јован Дучић писао је 1893. године: "Открива се споменик великом српском песнику Ивану Фр. Гундулићу; име српског народа, нарочито име слободног српског Дубровника, највећма је уздигао песник Османа, племић српски Ђиво Фрањин Гундулић, чије велико име прославља српство сад приликом његове 400. годишњице у Дубровнику, месту његова рођења, дана 14. јунија о.г. ... Свети pepeo великог српског песника Гундулића мирно почива у гробу, срећан што спомен његов велича и прославља данас цео српски народ. Још за који дан, па ће усред српског Дубровника да заблиста велики и величанствен споменик његова славна сина и највећег српског епског писца... У оно време док су се Србија, Босна, Херцеговина и Црна Гора бориле и крвиле с вечитом душманином, у то доба је у питомом Дубровнику Српском цветала просвета и ширила се књига српска... Дубровник је био легло великих духова-песника и књижевника српских ... Нема ваљда лепших и милијих успомена него су успомене што остају у души онога који је икада видео такве свечаности и успомене што понесе српски родољуб враћајући се из ведрога српског приморја... Нека се, ко иоле може, олазове овој љубави коју је велики српски син и песник Гундулић спрам српства гајио, с којом је љубављу српство повезао, и с којом је у хладни гроб легао." (стр. 138-139.)

Чак и највећи хрватски слависта Ватрослав Јагић који је у младости тврдио да је дубровачка књижевност хрватска, у зрелијим годинама више пута исправљо младачка заблуде, износићи став да је дубровачка књижевност ипак заједничка и Србима и Хрватима. У издањима његових дела после Другог светског рата сви ти његови ставови су цензурисани, али их је професор Костић стрпљиво пронашао у првим издањима и архивама. Слично су поступали Матија Мурко и Имбро Ткалац Игњатијевић, а бискуп Јосип Јурај Штросмајер ускукао се и испаметио 13. јуна 1893. године: "Ми Хрвати, који смо први издавати почели дубровачке и далматинске писце, ми смо се морали од првог почетка шијелој ствари на челу ставити и значај јој хрватски утиснути. Сад кад су то Срби учинили, све што ми у том смислу учинили будемо, биће само сјена онога сјаја, којим се српство у опреци према хрватству обасија." (стр. 143.)

И по својој тематици стара дубровачка књижевност је општа, словенска и дубровачка." Многи су дубровачки писци свих векова њихове писмености били инспирисани догађајима и личностима српске историје, али ниједан једини макаквим догађајем из хрватске историје. Нити спомињу њихове лажне краљеве, нити њихове историјске подвиге." (стр. 153.) Свој закључак професор Костић убедљиво поткрепљује мишљењем Јована Дучића: "Никад, ни некад Гундулић, ни дошњи Војновић, нису певали о Хрватима, нити су ни себе ни свој град звали хрватским. Хрвати, међутим, својакају и Гундулића и Војновића, као што су покрали српске народне песме, чега се стидео један Јагић." (стр. 154.) И све бугаршти-

це, које су дуго покушавали приписати Хрватима, имају искључиво српску националну тематику у садржају. Коментаришући део дубровачког историчара Мавра Орбинија "Краљевство Словена" Павле Ивић је у књизи "Српски народ и његов језик" написао: "То ће краљевство бити отеловљено пре свега у средњовековној српској држави. Да такво уживљавање у српске ствари није било књишко ни извештачено, знамо по народним песмама које су у оно време забележене у Дубровнику и околини, а у којима нас пресрећу кнез Лазар и кнегиња Милица, Милош Кобиловић и Вук Бранковић, браћа Југовићи, Страхина Бановић, Марко Краљевић, деспот Вук и многи знанци из знатно каснијих Караџићевих збирки." (стр. 158.) Анализујући подробно Гундулићевог Османа, Лазо Костић закључује своју студију о српству Дубровника: "Гундулић је српство не само знао и препознавао, већ просто величао: он га је проширио до неслућених граница, више него иједан песник, иједан литерат словенског југа, више него иједан народни певач." (стр. 161.)

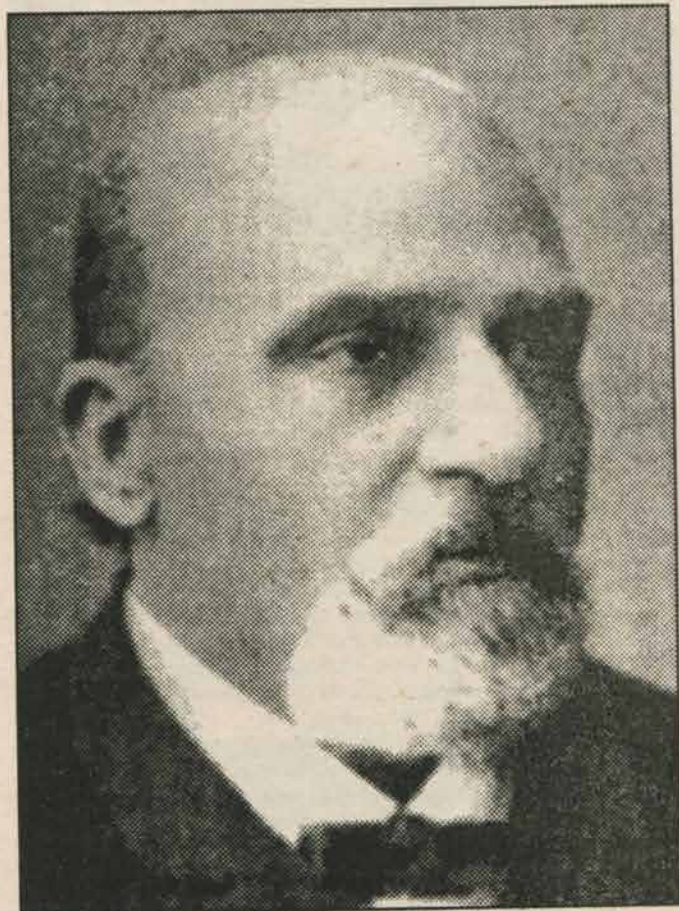
Српско море

Професор Лазо Костић је 1963. године у издању "Српске мисли" у Мелбурну објавио књигу "Српска историја и српско море", показујући да су Срби по доласку на Балканско полуострву своје прве државе формирали на морској обали и тамо развили нову сопствену културу под утицајем других, тада цивилизованијих народа. За своје тезе он одмах тражи упориште у делима признатих научних ауторитета, па тако већ у старту цитира немачког историчара Константина фон Хефлера који је 1882. године провизорно одредио границе првобитне српске државности: "Дуго времена је такође изгледало да је за Србију важније шта се догађа на обалама и острвима Јадранског мора од Драча до Дубровника и од Дубровника до Задра, него што се збива на левој обали Вардара, који је толико дуго представљао источну границу Србије, ако се уопште за то доба може говорити о једној српској држави." (стр. 8.) И познати румунски историчар Никола Јорга, који је био један од најпризнатијих балканолога, писао је 1922. године да се прва српска војнополитичка формација територијалног карактера појавила у Боки и њеном залеђу, па се ширила према југу, обухватајући Бар и Уљин, и северу до капија Дубровника. Прво је формирана Дукља, са израженим западним утицајима. Две године касније Јорга тврди да је Србија првобитно имала три дела: "Србија унутрашња, византијска, управљана извесног момента према Дунаву и најзад Цариграду; затим Србија јадранских обала и Србија далматинска. Од старе Зете, које је после понела име Црне Горе, из Котора је формирано прво краљевство Срба, које није било ни византијско ни православно, ни источњачко, него католичко по вери, латинско по канцеларији, а западњачко по правцу. Континенталне области, кнезови (то Јорга српски означаје, ЛМК) постали су краљеви по вољи народа. Они су тада бацили свој поглед према краљевској круни и Света Столица јој им је да ла." (стр. 9-10.) Да је Дукља, данашња Црна Гора седиште прве српске државе, слажу се и Константин Хефлер и Пјер Марж. У време кнеза Михаила културна оријентација је прозападна, а само датирање иде око 900. године. Ратингер приморске Србе назива јужнима и каже да се деле на четири племена - Неретљане, Захумце, Травунце и Дукљане. Он сматра да је прво настала Захумска а онда Дукљанска држава.

Шафарик обалу српског мора лоцира на подручју од Бара до ушћа Цетине, да би у Немањино доба дошла до ушћа Дрине. И руски историчар Аполон Александрович Мајков је сматрао да је Зета прва српска држава, као и да је обухватала Дукљу и Далмацију. Константин Јиричек стање у XI веку већ прецизније одређује: "Код Срба је у то доба било два средишта са две династије. Једна је кућа Стефана Војислава, владара у Приморју, у покрајинама Дукљи, Травунији и Захумљу. Како је ова област сретно одбила нападе Византинца, постала је она у XI, прва народна сила. У унутрашњости и некадашњој и првобитној земљи Срба, владала је друга лоза, која је од краја XI века својим непрекидним нападима на Грке бацила потпуно у заснак владаоце у Приморју, те их је пред крај XII са свим потиснула и у Дукљи." (стр. 11-12.)

Зетски владари су били први српски краљеви. Византински летописац Георгије Кедрон наводи да је први српски краљ био Јован Владимир, а његова лоза најпознатија под Стефаном Војиславом који се још помиње као Стјепан Доброслав Војислав. Хрватски историчар Фрањо Рачки писао је у прошлом веку о краљу Бодину, кога је називао Будим, као потомку Стефана Војислава: "Имајући у власти дједовину Зету, Травуљу и Хум, размакну и на овој страни прам сјеверо-истоку границе до горње Босне. Тим је начином Будим опет ујединио српске земље у поријечју Зете, Раше, горње Босне и Дрима, те постао господаром давних српских жупанија." (стр. 14.) Рачки пише истом приликом да се делатност српског народа са Бојане и Мораче померила ка Истоку на подручје Дрине и Мораве, као и да је у време Стефана Немање српски народ преузео примат на Балкану. Српска држава доживела је нагли развој управо у периоду када се Хрватска увелико гасила, што Рачки на сликовит начин формулише: "Када је хрватскоме народу западало сунце, српскоме је пуцала зора." (стр. 15.)

Јован Цвијић такође пише да се прва српска држава Зета формирала у Приморју, али и да је заузимала Северну Албанију и да јој је престоница била у Скадру. Слично пишу Стојан Новаковић и Чедо Мијатовић, а академик Никола Радојчић 1936. године указује да је погрешно проучавање историје српске државе почети од Стефана Немање, јер је његова држава само наставак претходних српских државних формација. И у то време неки приморски градови с претежним романским становништвом имали су унутрашњу аутономију. Континенталном експанзијом средњовековне српске државе приморје никада није запостављено, а из његове историје у правном смислу тумачено је питање континуитета. И Свети Сава како наводи Лазо Костић, тражи легитимитет за крунисање свога брата у њиховом пореклу из Дукље и наслеђу Дукље. Код Доментијана стоји да је тражио круну "да круниса свога брата на краљевство по прином отечаству краљевства њихова, у коме се и отац њихов роди... у месту званом

Натко Нобило (1834-1912):
у Дубровнику се од памтивека говорило српски

Диоклетија, које се зове велико краљевство од почетка." (стр. 16.)

И Фран Миклошић, Стојан Новаковић, Никола Јорга и Константин Јиричек говоре о српској немањичкој краљевској титули као праву следбеништва на дукљанску, а после су, у складу са феудалном традицијом свога времена, краљевској титули прибравали разне земље под њиховом влашћу. Сви српски владари до пада Деспотовине титулисали су се као господари Приморја или западних страна, што је касније преузео и босански краљ Твртко, истићући, да је наследник престола својих прародитеља српске господе. И сви његови наследници се називају господарима Србије, Босне и Приморја, додајући постепено новоосвојене територије.

Постоје и писани подаци који се односе на девети и десети век. "Први историчар Срба на Балкану, цар Константин Порфириогенит (у половини X века) каже да "Сербли не станују само у Срблији, Захумлији и Тербунији, него и у Паганији. На другом месту да су српски архонти (кнежеви) владали Паганијом, "да је српски владар Петар (око 891. до 917.) имао у рукама Паганију, земљу Неретљана." (стр. 22.) Хефлер пише о том најстаријем периоду српске историје: "Србија се делила у четири главна дела: Србија, Захумље (Херцеговина), Зета или Дукља (планине око Скаларског језера) и Требиније; нити је постојало државно средиште, нити заједнички старешина (владалац), није било ни државе ни патријарха, као што смели гусари не Неретви постојаху засебно и иђаху својим путевима." (стр. 22.) Неретљански Срби задуго нису примали хришћанство па су зато називани Паганима, а њихова област Паганијом. Стојан Новаковић је писао 1880. године: "Мада су Паганија или Неретва и Хумска земља после спојене уједно, у Хумску земљу, из старине су то две области које се не смеју мешати. Они Неретљани или Пагани, што су били славни по гусарству и по тврдоглавом држању у старој претхришћанској вери, нису били исто што и Хумљани, становници предела на левој обали Неретве. У почетку српског становања и српске историје у тим пределима, то су биле две области, са две засебне управе, два центра и две историје." (стр. 22.) Фердо Шишић, један од најзначајнијих хрватских историчара писао је 1928. године да се "неретљанска област растурила већ на почетку XI века (свакако пре 1020.), па је једна и то већа чест, наиме копнене жупаније Расток, Макар и Доље припала краљевини Хрватској, од острва Брач и Хвар, а друга мања чест, острва Корчула и Мљет, Захумској области." (стр. 22.)

Неретљански Срби су без сумње први Срби који су ушли у историју. У Задру је 1872. године о њима писао далматински историчар Боглић: "Страшни, одважни, срчани, жељни боја и ратована, олушевљени живом жељом за независношћу, Неретљански Срби имаху слободну (своју сопствену) владу, и на мору које оплакује наше обале не трпљаху страну власт." (стр. 24.) Фарлати за њих каже: "Српско племе, дивље и опоро." (стр. 24.) Неретљански прота Љубо Влачић објавио је 1901. године у Мостару књигу "Из прошлости српске области неретљанске" у којој констатује: "Ова снажна, у почетку за три стотине година независна српска република, која се до Петине протезала, заданала је страх морепловцима Јадранског мора." (стр. 24.) Даље Влачић каже: Неретљане називају Србима сви историчари, као и сви хроничари млетачки. И Луцијус у својој Историји (књ. III, гл. 14, 5), а Рачки у "Повјести Словенства" стр. 17, називље их Србима. Шиме Љубић такође признаје да је "Неретљанско Приморје српско, па вели: "Године 1443. бијаше у Србском приморју јака ватра распламтила међу Млечанима и Стјепаном, војводом Св. Саве (Преглед повести хрватске, стр. 109.) Ђурађ Војисаљих, војвода "Доњих крајева", синовац Хрвојић, сматрао је и звао своје људе уз Неретву доњим Србима, "(Миклошић, Монумента Србика 320, 445, 467)." (стр. 24.)

Паул Јозеф Шафарик 1843. године пише да се с Неретљанима појављују први сигурни подаци о Србима, давно пре формирања Дукље, "Почетком IX века беше њихова моћ тако порасла да су постали страх и трепет за Млечане; због тога их је напао дужд Јован Партиципацијус на мору и принудио на мир (око 820.). Дужд Тредонико обнови уговор са Дросакном који је канда био неретљански жупан око (836.). Али су Неретљани и даље вршили испаде на мору и 840. победише Тредоника у поморској бици. Њихова смелост на мору изроди се ус-

коро у гусарство. Тако опљачкаше и заробише изсланике папе Адријана кад су се враћали из Цариграда са Сабора. Сви акти овог Синода падоше у њихове руке (869-870) ... Дужд Урсул Партиципацијус се бори против њих без успеха... Године 917. подврже их српски велики жупан својој власти; без сумње су се опет ускоро ослободили, јер се 932-948 тако смело понашају и тако се снажно боре са Млечанима." (стр. 23.) И даље се о Србима Неретљанима налази код Шафарика: "Њихов наласе повољан положај на мору, између ушћа Петине и Неретве, моћ до које допреше поседовањем острва... спречише Млечане да их понизе док им напоследку не зада дужд Петар Урсул II смртни ударац године 997., једнако као и њиховим хрватским савезницима, од када њихова моћ све више поче да опала. У XI веку потпуно се потчинише железној руци Млетача." (стр. 23.)

Неретљански Срби и њихови тадашњи савезници Хрвати граничили су се на реци Петини, која се код Омиша улива у Јадранско море и то је прва територијална граница између Срба и Хрвата за коју историја зна. 1930. године немачки научник Штајницер тврди да су Хрвати увек били под туђинском влашћу па ма у ком виду. "Супротно даламатинским Хрватима, далматински су Срби јужно од Неретве очували своју пуну независност. Заштитени природом земље, они су се, у првом реду Неретљани, истакли смелим гусарењем тако да су Византија и Млечи били принуђени да се ослободе ове напасти плаћајући данак. Тек крајем X века наступише Млечи против Неретљана који 998. изгубише острва Хвар, Корчулу и Ластово у корист Млетача, и мораше се повући у своја каменита гнезда на континенту." (стр. 24-25.)

Зетски кнез Војислав са синовима Гојиславом и Радославом потукао је 1042. године код Бара неупоредиво надмоћнију византијску војску. Сведочанство о тој великој победи налазимо у Летопису попа Дукљанина или Барском родослову који представља најстарије дело српске књижевности и историографије и датира око 1200. године из чега и Фердо Шишић извлачи закључак да је "у Зети код Срба католика било словенских профаних књига, дакле литературе и пре Стефана Првовенчаног и Св. Саве, а мађарски историчар Лудвиг Талоши 1898. године закључује: "Важна је и та околност да је Летопис попа Дукљанина са свим својим варијантама угледао света у јужном делу Далмације, где је старосрпство, које је ту на обали код своје куће оставило снажне трагове у литератури. Нигде друго није нађен ни један примерак." (стр. 26.)

Летопис или Барски родослов Хрвати су на све могуће начине фалсификовали и присвојили, о чему је академик Никола Радојчић, писао 1951. године: "Барски родослов је, по свом писцу, по месту где је настао, по народу чију прошлост највише описује и по државним формацијама чији развитак приказује, домаћи српски извор. Али, српски домаћи извори писани су претежно старим црквенословенским језиком у српској редакцији, а овај извор сачуван нам је на латинском језику, који можда бар један његов део, не представља језик оригинала него превода... Барски родослов је историјски извор највише за она времена из српске прошлости где је моћна Зета стајала на челу српских држава... Хрватске прошлости је у Барском родослову толико мало, да је хрватски преводилац једнога дела овог извора морао увлачити Хрвате где их није нашао у оригиналу, да би на тај начин оправдао своју намеру као да се цели преведени део Барског родослова тиче хрватске прошлости. У хрватску историографију средњег века смештен је Барски родослов највише због додатка преводу једног његовог дела који се тиче смрти краља Димитрија Звонимира. Али та легенда има само толико везе са Барским родословом, што је његов почетак преудешен у њен увод. Ништа више." (стр. 27.)

У доба Немањича центар српске писмености постао је манастир Хиландар, али не српско приморје у културном смислу опет засјати пуним сјајем када је у Ријеци Прнојевића 1493. године прорадила прва српска штампарија. Чак и Јагош Јовановић, историчар кога Лаза Костић сматра једним од креатора црногорске нације, о штампарији пише следеће: "Петинска или ободска штампарија била је врло кратког века. Била је свега две године (1493-1495.), али и поред тога она је најкрупнији догађај у културној историји српског народа, јер је била прва српска штампарија, а друга по реду међу сло-

венским народима." (стр. 27-28.). Енглески историчар уметности Сесил Стјуарт је открио да је црква Св. Луке у Котору, задужбина Стевана Немање из 1196. године у стилском погледу основица комплетне српске манастирске архитектуре средњег века. И најстарији црквени портрет, сачуван у Стоћу, представља српског краља Михаила, сина требињског кнеза Војислава.

Српске приморске државотворне традиције имао је у виду и књаз Никола када се 1910. године у Народној скупштини на Цетињу прогласио за краља: "Ја примам краљевско достојанство, које проширеној Црној Гори припада по историјском праву и по сопственим заслугама, будући тврдо убеђен, да ће све велике силе са благословом поздравити, поред једне српске краљевине у српском Подунављу, ову другу у српском Приморју." (стр.29.)

Још је Јиричек установио да стара српска држава није имала сталне престонице. Владари су се обично, зависно од времена и других услова селили из једног двора у други. Тако је један од владарских дворова Стевана Немање био у Котору. Сталне селилбе владара разлог су што су средњовековне повеље издаване у разним местима тадашње Србије. Детаљном анализом Костић показује да је то била устаљена пракса у европским феудалним државама јер је сталним селидбама владар обилазио све територије, иначе на феудалан начин децентрализоване државе, а и равномерно је на све поданике распоређивао трошкове издржавања његове многобројне дворске свите.

Историјски извори, кад је реч о српском приморју, сведоче да је дукљански краљ Михаило имао престоницу у Котору и Прапратни код Бара. Повремено су дукљанске престонице биле Скадар и замак на Превлаци, где је у време Св. Саве био и седиште зетске епископије. Поред Превлаке, Балшићи су често боравили у Будви. Котор и Бока су 1186. године ушли у састав Рашке и наредних двеста година су понос немањинке државе. Историчар Јован Радонич је писао 1950. године: "Котор је за време српске владавине од 1185. до 1420. био један од најзначајнијих градова у српској средњовековној држави и његов утицај је био нарочито снажан за време цара Стефана Душана." (стр.55.)

После Немањића и Балшићи су столовали у Скадру, Улцињу, Бару и Будви, али и на Превлаци. 1930. године пише Нико Луковић, католички каноник из Котора: "Стефан Немања је утврдио Котор и у њему саградио двор. У Котору је био и двор дукљанског краља Михаила, босанског војводе Сандаља Хранића и синовца му Херцога Стефана, затим господара Зете Стефана Црнојевића и његовог сина Ивана." (стр.57.) У Бару је било седиште и деспота Ђурађа Бранковића од 1440. до 1441. године, кад су Турци први пут освојили српску деспотовину. Херцег Нови је једно време био престоница Херцеговине, у време Херцега Влатка, млађег сина херцега Стефана, о чему сведоче Константин Јиричек и корчулански Србин католичке вере Антоније Форчић. 1887. године аустријски официр Врбанић у Загребу је на немачком језику писао: "Херцегнови је некада био један од најважнијих градова херцогства Св. Саве, које је овде почињало, завршавало на Цетини и простирало се далеко у унутрашњост." (стр.59.) Град је основао краљ Стефан Твртко и првобитни назив му је био Свети Стефан, па Нови и напоследу Херцег Нови у време херцега Стефана Вукчића Косаче, који га је доградио.

По палу српских земаља у турско ропство Срби су изгубили потпуно контролу над приморјем. Касније су потпомагали Млечане у освајању приморских градова, њиховом преотимању од Турака. Тек 1813. године црногорски и бокељски прваци донели су Добротску конвенцију о успостављању заједничке државе по протеривању Француза. Котор је био предвиђен за престоницу, па је владика Петар први своје седиште и преселио у њега од 27. децембра 1813. до 1. јуна 1814. године, кад му је стигла порука руског цара да је цела Бока предата Аустрији. Уз детаљно разматрање државно-правне историје, Костић се бави и територијалним надлежностима разних нивоа црквене организације.

Територијалним ширењем српска држава је постајала много национална и обухватала земље са грчким, бугарским и арбанашким становништвом. У њеним српским деловима живели су и Власи потомци прастановника Балкана. Као из-

разити сточари насељавали су планинска подручја и у прво време се нису мешали са Србима иако су и они били православне вере. Касније су потпуно асимиловани од стране српске већине дајући јој нови, неизбрисиви, етнички печат.

Душан Силни се самовољно прогласио за цара и изазвао отпор скоро свих суседних земаља. Само су га Бугари одмах признали, а бугарски патријарх Симеон учествовао је у његовом крунисању заједно са српским патријархом Јоаникијем. Византија је Душана сматрала дрским узурпатором, а васељенски патријарх Калист га је анатемисао. Оспоравано је и проглашење српског патријарха. Превелико ширење српске државе сигурно је један од кључних разлога њене скоре пропасти. То Душан није успео да сагледа. Њега је као опсесија руководила идеја о освајању Цариграда. О томе пише 1912. године Стојан Новаковић: "Неспособни да обухвате сав хоризонт свога доба и да тачно процене своје сопствене снаге и снаге својих непријатеља, нарочито оних моћника у Анатолији, који су ишли за истим циљем, али са компактном организацијом, Срби XIV века се дадоше завести привилегијама и посташе само калаузи Турцима... Дело Милутина и Душана нишчезе одмах после смрти овог последњег. Нарочито се после смрти Стефана Душана читавао не само недостатак духа за повезивање и целокупност, него врх свега недостатак духа јединства... Сама идеја великог царства није постојала ни код народа ни код великана тога доба, идеја проистекла од Душана и династије Немањића... Њихова лична снага ју је одржавала на животу; њиховом смрти угаси се и сама идеја... Ми данас треба да гледамо у прошлост само зато, да бисмо схватили почињене грешке и упознали рђаве примере које треба избегавати." (стр.83-84.)

На сличан начин пише и Владимир Ђоровић: "Душан је створио једну царевину која није била српска, него мешовита, а састављена од Срба, Грка и Арбанаша. Његова је навета мета била да освоји Цариград и да буде наследник његове

Контe Иво Војновић (1857-1929), књижевник: ни Гуидулић ни он никада нису певали о Хрватима ниги су себе и свој град Дубровник називали хрватским

империје. Цар као такав, владар Балкана, а не само својих Срба. У тој коншепцији постојало је више заметака дошњим злу. Српска физичка снага није била довољна да то све трајно одржи, нарочито ако њом буде управљао човек слабијег духа а мање личне способности." (стр.85.) Душан је занемарио Босну и српски Јадран, а да је успео да постане византијски цар то би био крај српског народа. Како каже Лаза Костић: "Немањићи би могли владати Византијом, али не Срби. А мени су важнији Срби него Немањићи." (стр.90)

Неколико текстова на ову тему Костић је објавио у емигрантској штампи и наишао на прекоре и огорчење националних романтичара који сматрају да им срце може одменити мозак у политичким стварима. Шта би се тек десило да је почео отворено да пише о краљу Александру Карађорђевићу који је поновио фаталне грешке цара Душана и у овом веку поново упропастио Србију. Усијаним емигрантским главама се то педесетих и шездесетих година једноставно није могло објаснити. Њима су Карађорђевићи били основни смисао живота. Видели смо већ у тексту о српским заставама које су биле забрањене под Александровом диктатуром, да је Лаза Костић заузео врло изражено критичку дистанцу према краљу-мученику који нам је упропастио државу пре него што је пао као жртва њених непријатеља.

Сва јадранска обала од Цетине до Драча првобитно је припадала Србима и њиховим државама, а онда су те територије постепено уступане, како су се државни и династички циљеви Немањића усмеравали према југу. Само је град Дубровник непрекидно био самосталан, а онда је почео да се шири захваљујући донацијама српских владара. Од Бодиновић предака добио је Жупу, Груж, Ријеку, затим острва Колочеп, Лопуд и Шипан. Реч је о Михаилу и Војиславу: 1333. године Душан му уступа Стон у Пељешан. Од краља Радослава је око 1230. добио Ластово, а од цара Уроша Мљет. Лујо Војновић о томе пише 1907. године с много прекора према непромишљеном цару: "Море остаје у рукама јадранских општина - држава, срећенијих односа, јаким аристократијом заложених латинском цивилизацијом. Млечи и Дубровник држе Јадранско море - држаће га до најновијих времена - а српска држава и њезини аутономни дијелови, као што је Босна, прогресивно се удаљују од мора, удаљују се од топлине, од културе коју таласи доносе, од друштва са поморским силама у којима се елаборише колективна европска душа. Ни сам цар Душан, и нарочито он, неће марити за море, него опијен сухоземном политиком и утваром далеког усудног Цариграда, инаугурираће ону српску политику која се још и дан - данашњи огледа у македонској утвари, у постојаној оријентацији српске државе далеко од поморских веза, које саме утврђују способност за живот модернијих држава." (стр.103.)

У правном смислу је уступање Стона и Пељешца значило давање у закуп. Дубровчани су се обавезали на плаћање данка који је цар Душан усмерио према српском манастиру у Јерусалиму, а касније светогорске манастире Хиландар и Св. Павла који су данас примали све до француске окупације Дубровника. Дубровчани су се при примању Душанове повеље обавезали да ће православни свештеници вршити верску службу у Стону и на Пељешцу, али су у првој историјској прилици то погазили и извршили потпуно покатоличење. У Споменници католичких фратара из 1394. године говори се да је земља Стоноског рта или Пељешца "пре него је потпала под власт дубровачке господе, била скоро 300 година подложна шизматичким и патаренима, ни помену ту не беше о обради католичке вере, већ су ту боравили калуђери и свештеници рашки (српски)... Али, као католици, дубровачка господа уведоше ту римску веру и ради тога поставише поменуте фратре и саградише им места за живљење. Ти фратри, уз помоћ Божије милости, обратише ондашњи народ и крстише, као што обраћају и данас оне који сваки дан долазе у исту земљу из шизматичких земаља." (стр.112-113.)

Католик са Пељешца др Никола Звонимир Бједовић писао је 1922. године: "Године 1371. пишу (Дубровчани) угарско-хрватском краљу; "наши сљезани на Полуотоку дођоше из Србије, и пошто бијаху православне и богумилске вјере, као и њихов жупан Никола Алтомановић, покрстимо их на католичку вјеру већи дио." Године 1386. насељују Дубровчани Србе из Србије и из Источне Босне у Стон и околину, о чем

обзнањују њихове бивше владаре. Ови су Срби бјежали испред Турака у Приморје. У XV и XVI вијеку имамо више случајева да се Срби, особито их Херцеговине насељују на Полуотоку бјежећи пред Турцима. Овим новим насељима долази опет српско пучанство на полуоток Рат, те оживљује богумилска и православна вјера, која потраја до готово XVII вијека на Полуотоку." (стр.115.) Константин Јиричек наводи да католици нису проводили само прозелитизам него и инквизицију почетком XV века кад су Дубровчани преузели Конавле.

У својим повељама и писмима српски средњовековни владари су Дубровчане ословљавали као рођаке. С друге стране, кнез Лазар је Повељом био проглашен Дубровачнином, као и сви његови потомци. И црногорске владике су увек Дубровчане ословљавали као једнородну и једноплемену браћу без обзира на верске разлике. Митрополити Сава и Василије су 1. септембра 1763. године писмом тражили новчану помоћ од Дубровачна и то овако образлагали: "Да учините нашој цркви и народу црногорском једном сумом одасприх, како Срби Србима и својим сусједима." (стр.129.) Другом приликом 25. јула 1775. године митрополит Сава Петровић писао је дубровачком сенату: "Ваша славна република зна да је сво господство и слава сербска пала и ништа није остало од вас, како један свијет на вас свијет... може се сербска земља с вама поносити." (стр.129.)

У новијој историји често се говорило да Босна и Херцеговина имају излаз на море у Суторини и Неуму. Лаза Костић истражује како је до тога дошло. Морејским ратом Турска је изгубила све поседе на српском делу Јадранског мора и препустила их Млечанима. Млечани су сада са свих страна опкољавали Дубровник, што се дубровачком племству нимало није свиђало, па су Турцима уступили појасеве своје територије на северу и југу како би их изоловали од Млетака. 1927. године о томе је писао Фердо Шишић: "Бојећи се сусједства млетачкога, дубровачка је република издејствовала код склапања мира у Пожаревцу, да је Турској уступљена узана чест територија на северу и југу њена, дубровачкога владарства, на тај начин је Турска 1718. године избила с двије тачке на Јадранско море. Ове двије тачке јесу: на сјеверу Неум - Клек, испод ушћа Неретве, и Суторина на југу, на улазу у Боку Которску. Обје ове енклаве рачунају се још и данас у Херцеговину." (стр.131.) Слично је писао и Милан Рештар: "Дубровник се 1684. године вратио под врховну власт немачког цара као угарскога краља, а у Карловачком миру 1699. године постигао је, да га са севера и с југа уски комад турске земље одели од млетачке области." (стр.131.) Више су, дакле, Дубровчани волели да буду опкољени од Турака, него да се директно граниче са истоврсним Млечанима. Сада их Млечани нису могли с копна угрозити а да не изазову нови рат са Турцима. Како истиче професор Костић: "Дубровчани су знали шта раде. Они се нису руководили верским сентиментима већ државним интересима." (стр.136.)

Костић наводи и чланке дубровачког властелина конта Антонија ди Сорго који је 1839. године објавио на француском језику, као бивши градоначелник Дубровника под француском окупацијом. Сорго наводи да је дубровачки посланик 1815. године на Бечком конгресу онемогућен да говори и избачен из сале, а спремао се да предложи пројекат да се Дубровник уједини са Боком и Црном Гором у једну федеративну државу. "То је био званичан предлог властеле и грађана Дубровника који су само неколико година пред тим сачињавали Републику, па и тада, на Бечком конгресу желе да иступају као њени представници." (стр.141) Владан Ђорђевић 1914. године наводи да је сличан пројекат сачинио црногорски митрополит Петар I и проследио га у Петроград молећи да се након победе над Наполеоном, као непријатељем целог света, "уједине у једну државу ове провинције: а) Црна Гора са Подгорцијом, Служем и Жабљаком; б) Бока Которска; в) Дубровник; г) Далмација." (стр. 143.) Томе следе предлози: "То уједињене некадашње провинције славено-српско царства да се утврди под једним општим именом за вјерна времена... Највишој титули сверског цара додати и титулу славено-српског цара." (стр.143.) Како Костић истиче, историја и крв су наводили разноврну српску браћу у овим областима да теже јединству.

Актуелне научне и стручне анализе

Проф. др ВОЈИСЛАВ ШЕШЕЉ
Емигрантски опус професора Лазе М. Костића (3)

ЊЕГОШ И СРПСТВО

У својим студијама о Његошу Костић је доказао невероватну сопствену ерудицију и исказао дубоко поштовање и љубав према српском великану

1. Уводне напомене

У Београду је 1995. године изашла књига Васка Костића "Црногорац свесрпски великан" о професору др Лазе Костићу. Аутор наводи податке да је раних педесетих година Костић своје текстове потписивао и псеудонимом др. Л. П. Поповић, што би значило Лазо Попов Поповић зато што му је отац био поп, а припадао је огранку Костића који су се називали Поповићи, јер им је у породичној традицији било да многи чланови делују као свештеници. Псеудоним је Костић користио због бројних опасности од усташке одмазде у првим деценијама после Другог светског рата, кад је хрватска емиграција бројна и добро организована, агресивна и бескрупулозна, често прибегавала терористичким актима.

Васко Костић објављује и многе друге, до сада непознате, биографске податке о Лазе Костићу, његовој бунтовној младости, бекству из аустроугарске војске у Првом светском рату, одметништву, формирању српске гарде у Боки Которској кад је ослободилаш утврђења Радишевић итд. Правни факултет је у Београду завршио за две године. Као професор универзитета 1939. године најквалификованије и најаргументованије се на скупу Српског културног круга, уз одобравање Слободана Јовановића и Слободана Дранковића, супротставио уредби о санкционисању Споразума Цветковић-Мачек и формирању Бановине Хрватске. Његова педантна и доследна правничка анализа била је необорива.

У периоду боравка у избегличком логору у првим годинама емиграције Лазе Костић није имао могућности да се бави озбиљним научним радом. Носио је са собом Његошева дела, и читавао их и размисљао. У њему је тада сазрео један оригиналан приступ највећем делу српске књижевности свих времена. Костић га је 1963. године прегнантно изразио у неколико реченица: "Може се писати о Његошу као човеку, као државнику, као патриоти (Србину) итд. Све је то корисно. Ипак је најкорисније дати нова тумачења његових дела, односно појединих ставова у тим делима. То се ради већ сто година, и дуго ће се још радити.

Његошева дела су тако велика да се исплати истраживати сваки детаљ и објашњавати сваку, ма и најбезначајнију мисао у његовим песмама. А књижевна историја је показала да има код Његоша доста места којима је потребан коментар. Коментар се не мора давати увек егзегетично (у сваки поједини стих на који се односи), још боље и ефикасније у систематском излагању појединих основних мисли и схватања писца и његових актера. Тако смо ми поступили у свим својим расправама о Његошу, па тако и сада поступамо. Његошове песме заслужују највећу пажњу и вечно старање о њима свих људи од пера. Ко год ту нешто корисно допринесе њиховом разбистравању и пропагирању, он чини за српску науку и српску нацију корисно дело, јер су те песме наш сталан понос и наша највећа дика. С њима можемо стати уз прве народе света, с њима се можемо мерити са најбољима, са њима се не можемо никад осрамотити. Зато је једновремено и част и задовољство свима који се могу бавити Његошем."

Петар II Петровић Његош (1813–1851):
песник, владика и владар Црне Горе

Најтежи проблем с којим се сусретао Лазе Костић је објављивање књига. Увек је имао по неколико рукописа спремих за штампу и увек је морао много енергије да троши трагајући за спонзорима који би по неку књигу објавили. Они који су књиге волели нису имали новца. Они који су имали новац по правилу књиге уопште нису интересовале. Убрзано стицање богатства неминуовно ствара похлепу. Похлепа је једна од најгорих социјалних и психолошких болестина. Као проклетство. Човеку је увек мало. Нешто га просто тера да стиче све више и више, не знајући заправо шта да ради и с постојећим. Похлепни ивици нису спремни да материјално потпомогну стварање научних и културних дела.

Општи приступ

Иначе, Његош је био неколико првих емигрантских година основна преокупација Лаза Костића. 1952. године у Чикагу је изашла његова студија "Из Његошевих дела. Анализе и интерпретације", поводом стогодишњице смрти великог српског песника. Поједини делови студије писани су по догорима, у одсуству било какве литературе осим оригиналних дела о којима је Костић писао, па и он сам наводи да је његов рад спонтани резултат читања. Сви прилози су раније објављивани по разним српским емигрантским новинама и календарима, али без сумње представљају компактну целину. Његош Костић приступа не са књижевног, него са правног, социолошког, економског, политичког и идеолошког погледног. Он врши анализу разлога истраге потурица, облика владавине у Црној Гори, међусобне односе црногорских главара, као и односе Срба и потурица, верске обреде и народне обичаје, а пре свега карактерне особине, схватање морала, слободе, законитости, правде, тираније итд.

У Мелбурну 1958. године изашла је Костићева књига "Правни институти у Његошевим песмама", у којима аутор проучава институте државног права кроз анализу државне форме, односе Срба и Турака, владарске акте и поступке, као и преговарачки процес с Турцима. Елементе међународног права проучава пре свега кроз обичаје пружања уточишта странцима и поступак откупа робља. Рад судова, извршење смртне казне и институција освете су основа за студију кривичноправног аспекта, док се приватно право врло мало може назрети кроз Његошеве спевове.

1963. године у Минхену, Костић штампа књигу "Религиозно - фолклорни став песника Његоша" у којој објашњава идолотрију крста, појам божје срибе, народне клетве и заклетве, молитве и молбе, правду и неправду, али и свештенички и монашки сталеж, улогу архијереја и патријарха, као и специфичан теократски систем Црне Горе. У издању Просветне библиотеке Српске народне одбране у Канади, у Хамилтону је 1963. године објављена и Костићева књига "Његош и Црногорци", поводом стогодишњице песниковог рођења, а у Мелбурну 1976. године брошура "Његош и антика" у издању "Српске мисли", док је такође у Мелбурну, 1981. године постхумно штампана збирка културно-историјских расправа "Подсећање на антику". У свим овим радовима Костић се доказао као један од најбољих познаваоца Његошевог дела уопште.

Основна студија

Разматрајући кључну преокупацију "Горског вијенца" - истрагу потурица, Костић запажа да је то један од ретких историјских догађаја који није имао никакву економску позадину. И код Филипа Вишњића и код свих других народних певача поводом судара са Турцима, па и у самом Првом српском устанку, веома је изражена економска мотивација побуне - висок харач, казне, пљачке. Мотиви истраге у Црној Гори су идеалистички. Мала држава, опкољена непријатељем са свих страна, инсистирала је на јединству вере и идеологије, патријархалног морала, менталитета, културних надахнућа и патриотизма. Зато није примарни циљ да се потурице протерају или истребе, него да се врате у прадедовску веру.

Преварити, значило је ставити се отворено у службу непријатеља. Повраћајем у хришћанство проблем најопасније варијанте угрожавања државе решаван је, и зато више нема ни речи о додатном малтретирању, кинењу или приговарању због ранијих поступака. Ни ту нема ни материјалне уцене или материјалног обећања, ако се повратак у прадедовску веру прихвати или не прихвати. Домаће потурице, уосталом, нису ни имале неки повлашћени положај, нити су припадали властели. Углавном су на агинским имањима живели плаћајући десетину прихода, па им се социјални положај није битно разликовао од положаја православца.

И кад је завршена истрага, нема никаквих сцена пљачке, отимања, материјалног користољубља. Потурице се ликвидирају, њихове куће и имање уништавају. Како истиче Костић у првој књизи: "Црногорци су предузели истрагу потурица у једном за Турке веома непријатном моменту, кад су

били поражени код Беча и кад су њихова кола обрнута низа страну. Док су Турци били сасвим јаки, није Црногорцима ни падало на памет да чисте земљу од некрста. Они су државнички искористили моменат турске слабости. Али су витешки пружили Турцима могућност да се покрсте или да се иселе. Јасно су им рекли шта их чека ако остану, мухамеданци у земљи. Па ни онда се нису хтели користити њиховом имовином. Никакве аналогije са поступком усташа два и по века дошпије." (стр. 22.)

У Његошевим делима приказани су облици вршења државних послова и одлучивања очигледно суверене народне власти. Државна власт у Црној Гори, с почетка 18. века, почивала је на савезу племена и нахија, који су се опет делили на братства, села и катуне. Костић мисли да јој све то даје конфедеративно обележје. "Свак је припадао вишој заједници кад је хтео и обележје је хтео. Свака компонента могла је у свако доба да одрекне послушност и да се за моменат и формално осамостали или да приђе неком другом." (стр. 24.) Централна власт није ефикасно вршена и почивала је на општој сагласности. Кључне државне функције обављене су на нижим нивоима. Није било никаквих писаних уговора о савезу племена. Сваки члан савеза је сам одлучивао колике ће бити његове обавезе и када ће их поштовати, а када неће. Уместо правних, ту су примењиване социјалне норме које не потичу од ауторитативног извора права и не могу се позвати на ауторитет физичке принуде. Оне су на нижем нивоу развоја и од обичајног права.

Једини стални орган централне власти био је владика и првобитни извор његовог ауторитета је свештеничко звање. Представљао је симбол државног јединства и вере, али на доношење правних аката није се могао самостално упуштати. На скупштини је први у части, али и са свима другима изједначен у правима. Његови судови и формулације одлука, после расправе у којој сви слободно и без устезања учествују, прихватају се због снаге аргументата, а не положаја на коме се налази. Сви главари у скупштини су били раноправни без обзира на звање и титуле. Њих је бирао директно народ ценећи их искључиво по личним заслугама и квалитету. Одлуке се доносе на скупштинама главара једногласно.

"Црногорац свесрпски великан":
др Лаза Костић (1897-1979)

Конфедерално обележје: државна власт у Црној Гори, почивала је на савезу племена и нахија

Само тада оне имају смисла и постају општеобавезујуће, али их прати само морална санкција за неизвршавање. Скупштинске су се одржавале само посебним поводом, редовног заседања није било, као ни државних пореза.

Црногорска државна власт из тог времена била је специфична комбинација монархије, аристократије и демократских права наоружаног народа. Главари су имали најважнију суштинску улогу, али они нису представљали аристократију у правом смислу речи. Костић сматра да је крајње погрешно црногорски систем владавине називати теократијом. И у праву је. Нема ту владавине свештеника. За владара је биран један од чланова владарске куће, а тек по избору би се замонашио и стицао епископско звање. Дакле, прво је постојао владар, а онда првосвештеник. У време Шћепана Малог, пресудну улогу је преузео народ. И владика и главари су били у немогућности да га контролишу. Повео се за лажним царем, јер је у њему препознао неке друге општељудске вредности. И тада је направљен значајан корак у правном обликовању државе. Демократски елементи су у оно доба били могући и због мале територије и свега тридесетак хиљада правослаvnих становника у времену у коме се радња "Горског вијенца" одвија. "Услед саме титуле, нико није могао аспирисати на неку већу друштвену важност. Ако ће да остане поштован, сваки је морао изнова да даје доказе свога чојства и јунаштва. Једном добијена титула није давала сама никакву гаранцију." (стр. 45.)

Посебно импонују међусобни односи Његошевих јунака, узајамно поштовање кад је реч о Србима, безазлене шале и простодушност, али и нетрпељивост према потурицама, презир издајника и осећај опасности од губе која би могла друштво и народ изнутра да изеле. Костић указује и на Његошеве квантификације, које су лирски преувеличане, уметнички и идејно функционалне, али не могу представљати релевантне историографске податке. И из Његошевих дела се може сагледати специфичност српског православља, прелупног паганских мотива. Срби нису разумевали у потпуности суштину хришћанства и православља, али оно што су знали било им је довољно за националну и верску идентификацију, поготово за изградњу државотворне свести. Њихов еп слави жртвовање за веру и отаџбину афирмише духовну моћ клетве и заклетве. Људске карактере осликава онакве какве јесу, али с наративним претеривањима карактеристичним за динарско поднебље. Ако су људи добри, онда су најбољи. Ако су лоши, сигурно су најгори. Тако резонује наш обичан човек и Његош то показује у својим песмама.

Да је заиста темељито проучио Његошева дела, Костић доказује и расправом о коришћеној интерпункцији указујући на неке погрешне назнаке допнијих Његошевих приређивача и издавача које су мењале смисао текста. Врло опширно се бавио објашњењем архаичних и мање познатих израза, па

и на више места исправљао великог славистичког ауторитета и тумача Његошевог дела Милана Решетара. Ту се тек Костић исказује као ерудита у пуном смислу речи. Расправљајући Његошев однос према тиранији он увиђа да је ту реч о супростављању самовољи, сили и безбожности. Владавина која вређа људско достојанство и природна права, мора се оборити. Таква је увек туђинска владавина, поготово ако је крвавим насиљем наметнута.

Црна Гора је неколико векова била у турском ропству, али је због конфигурације територије имала фактичку аутономију, јер се Турцима није сувише често залазило у непроходне гудуре где би се излагали огромним ризицима, а плодови евентуалних успеха били су у материјалном и политичком смислу толико мали да се жртве у судару са побуњеницима не би исплатиле. "Већ сама основна радња Горског вијенца указује на дотадашњу несuverеност Црне Горе. Ради се о истрази потурица, који су били не само инфилтрирани, већ толико растићили да су чинили канда бројну већину Црне Горе. Тих конвертита је било и у самој престоници, а непосредно уз млетачку границу (у Ђеклићима), скоро свуда. А потурица је било уопште само тамо где се распростирала турска власт. Ван турске територије нигде се хришћани нису турчили, нити би то било разумљиво. Наш народ осуђује и оне који су се турчили тамо где је Турчин владао и чинио притисак на њих. Кад би се неко турчио без невоље, срамота би била још већа и гора." (стр. 161.)

Да није било истраге потурица, не би било ни црногорске независности, јер се турска власт управо на потурчено становништво ослањала. Док је турска држава била јака, потурицама се ништа није могло. Кад је ослабила, ту прилику је требало искористити да се искорени "губа из торине." Ни Његош, ни остали црногорски владари нису имали правничко ни било какво систематско образовање. Али су непогрешиво доносили моралне судове и до краја разумевали правду и правичност која у нашим условима није робовала ни робовласничком ни феудалном погледу на свет. Ропство никада нисмо имали, а феудализам је био уништен пронашћу српске средњовековне државе и више нико није озбиљно ни помишљао да га обнавља. У народној естетици феудални односи су се све више везивали за суштину турске окупације, док се сваки српски сељак својатао са лозом Немањића, ни мање ни више. То је ударило сигурне темеље осећању демократије и демократичности која се код других европских народа једноставно не сусреће, па они Србима имају на чему да завиде.

У Црној Гори од свих људских врлина јунаштво је било на највећој пени. За њега се везивало порекло и то тако што се свакоме памтило како су му се стари држали, уз инсистирање да се јунаштво с колена на колена преноси и на томе врши једина социјална диференцијација. То је попримило толике размера да се у новије време протежирање сојевића нарочито у државним пословима до краја изокренуло. "Црногорац жели да буде јунак, али не анонимни јунак. Он је калар да погине са вјером у слободу, лакше него ма ко други, али ће несрећан умрети ако зна да ће то проћи незапажено. Њему је до славе било мртвом или живом. Ако је уверен да га слава чека, његовом пожртвовању нема границе: он иде у бој као на свадбу, он гине са осмехом на уснама." (стр. 178.) Слична је ситуација и кад је реч о наградама и признањима. "Црногорац се задовољава наградама и одликовањима најидеалније врсте. Није он очекивао награду као данашњи англосаксонски авијатичари, није он очекивао ни земљиште ни куће побеђеног као што су то очекивали немачки ритери, није аспирисао ни на плен као што сви други рале, није тражио ни власт над својим, а камоли над другим, ако у рату победи, као што то траже и силом реализују његови савремени потомци. Он ничег материјалног није тражио и у томе је светост његова пожртвовања." (стр. 178.)

Прва Костићева књига о Његошу изазвала је највише реакција српских интелектуалаца у иностранству. Каснија дела су била праћена са све мање оглашавања из једноставног разлога што су интелектуалци постепено умирали, а интелектуални слој националистичке емиграције напросто није обнављао свежим приливом из отаџбине, док су се потомци емиграната систематски асимилovali и однарођавали. Не-

колико најупечатљивијих изјава и мишљења и сам Лаза Костић наводи цитирајући чланке из српске емигрантске штампе. Тако бивши министар Јован Боновић каже: "После књиге Јована Дучића коју је издала СНО, то је најозбиљнији књижевни рад Срба у изгнанству." Владика Николај Велимировић истиче: "Књигу др Л. Костића прочитао сам још у коректури. Сасвим оригинална и неслична ма којој другој књизи о Његошу. То је једна озбиљна друштвеноправна студија у којој се, са утањеном анализом осветљавају људи и прилике у старој Црној Гори. Ја сам из те књиге много научио, а верујем да ће и други научити".

Слично се оглашава и познати историчар и предатни универзитетски професор др. Ђоко Слијепчевић: "Цела књига Костићева је поникла из интимног пишчевог култа према великом песнику. Изданак једне старе свештеничке породице, у којој се живело Његошевим колоритом, пореклом Црногорац... писац је и у себи и у наслеђу које је понео из куће, имао солидне предиспозиције да у Његошевим делима исправно схвати оно што их чини особеним и у нашој књижевности изузетним... Ова књига проф. Костића је озбиљан, солидно писан и пуно духовитих запажања допринос проучавању Његошевих дела у једном правцу у коме до сада није ништа урађено." Универзитетски професор из Висконсина др Михаило Петровић пише: "Костићев коментар Његоша долази нам од једне генерације која је скоро све изгубила осим вере... Но ипак није само вера написала ову учену студију. Као јурист, аутор је унео у своје дело одважну смелост анализе и објективности. Као културан човек, он је умео да црпи из обилне ризнице знања и из једног тако углађеног стила... Др Костић је несумњиво бацио ново светло на многе аспекте Његоша, захваљујући својој дисциплинованој аналитичкој способности и свом познавању црногорског миљеа... Упркос његове дивљења достојне објективности, аутор је пришао предмету са жарком љубављу и дубоком удубљеношћу једног избеглице, који дубоко осећа вредност животног пута кога... више нема."

Правни институти

Проучавајући правне институте у Његошевим песмама Костић је био свестан да детаљна анализа радова највећег српског поете и повезивање свих мисли у јединствен систем са унутрашњом развијеном логиком, израженом кохерентношћу и конзистентношћу, једино може пружити и сигуран одговор на сва питања која се тичу гигантског дела овог несумњивог књижевног великана. Тако је и друга Костићева књига из његошевог серијала једна темељита, бриљантна и до танчина изведена расправа.

Већ код питања облика владавине који је преферисала српска национална и политичка свест оног времена разумљиво је одређење за монархију јер други облик у народу није ни схватан у условима турске доминације или ослободилачких ратова. Венеција је ипак била далеко и њен републикански поредак несхватљив. Несхватљиво је било нашем припростом и еписком роматичарским заносом опијеном народу да владарска власт може било чиме бити ограничена. То показује да околни Срби углавном нису разумевали ни државно устројство Дубровачке Републике. Схватити су могли само учени људи, а они су били реткост. С друге стране, пошто је у оба случаја реч о аристократским републикама у којима су демократска права ограничена на крајње узак круг грађана, и дистанца према другим људима била је превелика.

Али, између монархистичке свести црногорских Срба и њиховог понашања у свакодневном животу такође је постојала огромна разлика. У машти се сматра владар монарх неприкосновеним, али је ретко ко спреман да му то у стварности призна и прихвати. Племенска и нахијска аутономија за цетинског владикау као практичног монарха била је непремостива баријера. Његови државнички прерогативи сматрани су само привременим стањем док се не обнови српско царство у свој његовој величини, светлости и сјају.

У таквој средини је зато и била могућа појава лажног цара Шћепана Малог. И део царства у српском народу увек је подразумевало да је цар наше крви и нашег језика. "Црногорци пристају на монархију, али монархију само једног типа, тј. ца-

рства, којем ће држава дати велики значај, али чији титулари неће народу одузети никаква права. Они хоће цара, јер само то даје накнаду за Косово али цара без власти, и то је више него сигурно цара који не купи порезе, цара који скоро ништа не кошта. Јер знају они, Црногорци, да им царство може подићи међународни углед и домаћи ентузијазам, али никакво царство није у стању да учини црногорске литице богатим. Истина, тај цар којега Црногорци прижељкују, биће некад општи српски цар, јер Срби не могу имати два цара. А једнога већ морају да имају. Ако га сад Црна Гора добије, то ће бити доказ да се судбина окренула у корист српског народа и да предстоји освета Косова и стара српска слава. Отуда толика чежња за царем на Цетињу." (стр. 28.)

И из Горског вијенца је очигледно да Његош указује на двојство световне и духовне власти турских султана - враг са два мача и две круне. Ту се изражава контраст са цивилизованом Европом оног времена која је већ увелико реализовала принцип стриктног раздвајања државне и верске власти. То је један од момената који Његошеви савременици у српском народу нису теоријски разумевали, али су услед свог витешког кодекса једноставно срцем подразумевали. Није ни мало случајно што је већ Његошев наследник Данило дефинитивно то питање разлучио у Црној Гори проглашавајући се за кназа, и одбијајући да се замонаши и хиротонише у владику.

Његош кроз своје песме дочарава црногорски став према прогоненим и азилантима свих врста. Црна Гора је свакоме пружала уточиште, а најрадије борцима за правду и слободу, хајдучима и антитурским побуњеницима. Ту се до краја сагледавају слободарске традиције и демократичност којој ни данашња Европа није дорасла. Нема те силе и такве претње која би могла поколебати слободарски дух и осећање части и образа које налаже да се помогне људима у невољи и пркоси силницима. Јунаштво и племенитост могу имати и крајње духовиту црту, као и мотивима размене заробљених Турака за мачванске свиње и дебеле волове, уместо за злато и

Вовјода Марко Миљанов: од свих људских врлина јунаштво је било на највећој цени у Црној Гори

друге драгоценоти. Узети крмка за Турчина крепи срце, представља душевну храну и јуначку сатисфакцију па се с презиром одбапује кеса дуката за коју би се стотине свиња могло купити. Ако је Турчин роб верске предрасуде па се ужа сава свиња, за њега је најбоља лекција чињеница да вреди управо колико и крмк за кога је замењен и захваљујући коме је спасао живот и дочепео се слободе. Слободарска свест Црногораца ужасава се пред турским судским системом, али не може да разуме ни млетачки. У Турској долази до пуног изражаја самовоља и осиноост власти, изрицање пресуда по тренутном хиру и расположењу онога ко пресуђује. У Млечима постоји правни поредак и закон, али такође неразумљиво окрутно поступање са осуђеницима и очигледна нехуманост. За црногорске Србе боља је смртна казна од заточења на галијама, јер не виде економску подлогу таквог пенолошког система. Витешка свест оправдава смртну казну за сваки тежи злочин, али је веома блага и милосрдна према прекршцима нижег степена одговорности. Зато у Црној Гори затвора није ни било. Они су недостојни човека и срамотни као појава у туђинском свету.

Истовремено је присутна аналогија освете као врховног моралног чина. Отуда и народна пословица - "ко се не освети, тај се не посвети." "Црногорци су сматрали да је основни задатак њиховог државног бивствовања освета Косова и освета свих зала које су њима и Србима уопште Турци учинили." (стр. 125.) Кукавно српство уташено, уништене средњовековне српске државе, понижење робовањем Турцима, освету уздижу на пиједестал смисла живљења, борбе и жртвовања. "Црногорци живе "на потрку свијема мукама", злопате се и у свему оскудевају, живе са налом освете и због освете. Далази једна генерација за другом, дефинитивна се освета одгаја (делимична се врши увек), и свака се генерација нада у ишчекивању освете. Иначе се не би живело, живот би постао потпуно беспредметан и неинтересантан. Освета је мисија црногорства, суштина и главни циљ њихове државне самосталности." (стр. 125.)

Поводом друге Костићеве књиге о Његошу огласио се Јозеф Матл, професор славистике у Грацу и угледни научник: "Ја нарочито поздрављам да је један тако искусан и уважен стручњак... прочитао и претресао ову нову тему. Тиме је први пут проблем Његоша увучен у укупну проблематику културну, социјалну и народно - историјску." Професор Влајко Влаховић као један од најбољих познавалаца Његоша писао је: "Две књиге Лазе Костића нагвештавају нови правац приказивања Његоша, и потврђују да има још много да се о њему каже, што до сада није ни додирнуто. Да ли ће се и са Костићевим правцем наставити или не, ја не знам. Али је једно сигурно да је овај начин проучавања Његоша потпуно нов... Новина коју Костић уноси показује се првенствено у томе што је он правник, што материјал посматра кроз правну односно друштвену науку; и друго што је он Бокел, ту испод Ловћена, само са друге стране... И Костић је као поручен да проучавање Његоша упутити новим, свежим правцем... У Костићу је Његош добио не само свог интерпретатора, него и свог популаризатора. Његове обе књиге нису само студије засноване на научним основама, него оне могу бити и народне читанке, које могу бити онолико популарне и приступачне народним масама као и Његошева дела, она дела на којима су ове две књиге засноване."

5. Религиозно - фолклорни ставови

Књига "Религиозно-фолклорни став песника Његоша" директно се наставља на студије "Из Његошевих дела" и "Правни институти у Његошевим песмама." Костић полази од чињенице да се Његош иако православни владика није превасходно бавио верским пословима, него националним и државним. И кад се упушта у религијска питања или расправља религијске појмове, код Његоша је очигледно да у потпуности схвата и прихвата специфично комбинације и јединствен израз основних елемената хришћанског учења и паганског словенског наслеђа, који је толико карактеристичан за српски народ у целини. Религиозни појмови су уједно симболи којима се озиравају савремени догађаји и обогаћује оригинални песнички израз.

Тако је, на пример, крст симбол страдања и свесног жртвовања. То је и знамење које се јавља у облику две укрштене муње на небу као предзнак блиских будућих херојских догађаја или народне патње. Крст је обележје целог српског народа и основ разликовања од најопаснијег непријатеља - Турака и потурчица. "Луна, одн. полумесец, то је заиста симбол мухамеданства као што је крст симбол хришћанства, али су они дошли у сукоб и тај сукоб неће престати док нестане једнога од та два симбола." (стр. 21.) Али ту треба имати у виду, "Кад Црногорац каже крст", он мисли само на православни... Католик је "Латинин" (протестанте Црногорац не познаје), а Латинин је оно што није хришћанин. У Боки се целокупно становништво дели на хришћане и Латине, ни један Србин не каже за себе да је православач него да је хришћанин чиме се битно разликује од Латина (који, према томе, није хришћанин)." (стр. 22.)

Објашњавајући и божју казну која је задесила Србе, Његош указује да је она снашла цели народ иако је он у целини

У Црној Гори није било затвора, они су недостојни човека

није заслужио, није у целини згрешио, него само његови великаши, његове велможе, цареви, тако што су се међусобно преганјали, спорили, сукобљавали, што су били несложни у најкритичнијем историјском моменту. Његош често заклице, а још чешиће куне. У целој српској књижевности вероватно нема убедљивије клетве од следеће: "Истурчи се плахи и лакоми, млијеко их српско разгубало." (стр. 60.)

Костић врши детаљну етимолошку анализу клетве и заклетве и указује да су оне истородног порекла. Оне су и једна од главних окосница Његошевог дела што говори о чињеници да су у свакодневном народном животу играле велику улогу. Поента је прегнантно исказана кроз субсумирање општенародног схватања: "Срби су дуго, вековима страдали под Турским јармом. Неко их је проклео, нема друге. Страдање је последица "трдне клетве." Али је клетва била условна; она

престаје са устанком и ослобођењем Срба. Све је то "отац Србије", Карађорђе, инаугурисао. Клетва је изгубила свој значај, услов је испуњен, она отпада. Али Његош, и кроз њега васцело српство, не могу да чекају док се она сама склони, они је терају: одлази, апаге, не виделе те више наше очи! Боје се да није превидела што се десило, и да јој више нема места: Срби су испунили завет и клетве над њима више не може бити". (стр. 84.)

Костић врши детаљну анализу суштине и смисао молитве, молбе, кумљена и кликтања у Његошевим делима и српском народном животу уопште и тиме се упушта у квалитетну етнолошку и антрополошку расправу. Његош тумачи апсолутну небеску правду и правичности преноси на овоземаљске прилике. Правда је везана за слободу, неправда за ропство, излажу, понижење. Жена Ивана Црнојевића у стању је да прокуне сопственог сина Станишу зато што се потурчио, што је преверио, издао.

Када се то има у виду, разумљиво је запрепаштење и разочарење које су доживели црногорски Срби кад су схватили да су једном приликом заробили васељенског патријарха Есперијуса, кога су Турци ставили у своју службу и инструментализовали да смирује побуњену рају, да хришћане убеђује у нужност слепог покораванја турском султану. "Његош није ову сцену тражио, она му је наметнута, и по свој прилици непријатна, зато је са толико пуно обзира описује и оставља. Али је као карактеристика Фанара добро дошла и врло драгоцена, нарочито у поређењу са српским првосвештеницима. Они су сви ребели против Турака, непомирљиви њихови непријатељи, активни борци где треба, патриоте по цени смрти. Не примају ни мир са Турцима, не пристају на саму неактивност, која се нпр. једина тражи од пећког патријарха, а камо ли да активно помажу турску управу и политику. Фанар се ставља потпуно у службу Порте. Али да толико далеко иде да сам поглавар цркве и највиши правослазни првосвештеник иде по граници као обичан агент турске власти, то прелази веровање ондашњих Црногораца и садашњих читатеља Владичиних дела. А изгледа да је стварно тако, или приближно тако, било." (стр. 205.)

За разлику од васељенског патријарха Есперијуса и његове кметске душе, српски свештеници у Његошевим делима су у првом делу патриоте и борци за слободу свога народа, а ту борбу потпуно успешно укључују у основни смисао православне вере. "Црногорски свештеници како их Његош представља могли су само у Црној Гори и у српству да се појаве. Чим се чита шта они раде и говоре, одма се зна да то нису ни Грци ни Руси, ни Бугари. Они су незамењиви, они су спешни." (стр. 207.)

Скоро сваки свештеник, кога Његош помиње, истакао се и на бојном пољу. Он је можда неписмен, неук, припрост, али је по правилу велики јунак и боље се служи сабљом него кационом. "Није само мирско свештенство тако бојовно и отаџбинско, већ целокупно свештенство и световно и духовно, и мање и више, и посвећено и преосвећено. Све служи у првом реду народу. Ако може у исти мах да служи и вери, добро је, то ће бити "споредан продукт" његове делатности. Не може ли једновремено да служи вери и народу, оно запоставља дужности према вери. Оно олобрава убиство, и благосиља убице, и само убија ако је то потребно (поп Мића Требјешанин, прото Жутковић итд.) ...Свештенички чин не ослобађа од народне дужности. Он пружа нове обавезе али не дистанцира од општих, народних. Он намеће обавезу учитеља, главаре, вођа, али не ослобађа од обавезе борца, прегаоца, радника на народном послу. Олтар је само додатна палестра, а у исто време једно одликовање, једна почаст ономе ко се као народни човек и борац афирмисао. Њега то још више обавезује да се држи народа и да пази на своје достојанство." (стр. 207.)

Дакле, код Срба нема свештеничке класе или касте. Свештеници су поникли директно из народа. Мисле и осећају истоветно као народ коме припадају, раде и делују, боре се и гину јуначки. "Владикама је несумњиво било стало да одрже јединство и хомогеност народа, тим пре што су од тога зависили њихова моћ и њихов углед. Али они никада нису проповедали неку чистоту вере. И они су своју улогу видели првенствено у чувању српства. Они су били мисионари српства и чувари српских интереса." (стр. 218.)

Костић овде наводи и додатни аргумент за своју тезу да Црна Гора у односном времену није била теократска држа-

Цетињски манастир: свештеници су поникли из народа, осим владике, никакав други свештеник, као такав, није имао власт

ва: "Иако је на Цетињу заиста "резидирао" православни владика, духовно лице са архијерејским саном, његови подручни органи нису били свештеници, нити је иначе неки систем јерократије био даље изведен. Осим владике, никакав други свештеник није имао као такав неку власт. Он је само због личних, не духовних, чак и антидуховних заслуга могао бити старешина, сердар, војвода. Нижа свештеничка звања нису била скопчана са световним звањима." (стр. 218.) Детаљна анализа историјских прилика, обичајног права, идеолошке свести и посебног положаја свештених лица Костићу је пружио основу и за крајњи закључак по питању облика политичког режима у Црној Гори: "Режим цетињских владика и митрополита био је свакако један владавински облик, суи генерис, који нема директне паралеле у суседству, а тешко и даље. Он се не да уврстити у познате државно-правне категорије. За историју то није ни нужно." (стр. 224 - 225.)

6. Карактерологија Црногораца

Невеликом студијом "Његош и Црногорци" Костић допуњава претходне три обимне књиге. Овде се прво бави црногорским односом према другим народима. Црна Гора је имала само два суседа - Турску и Венецију. С Турцима се непрекидно ратовало, а са Млечанима су се перидично измењивале фазе сукоба и сарадње. Од других држава, углавном се знало за Русију, чији је култ систематски грађен. Таква је ситуација била све до почетка 19. века, до Неполеонових ратова. Турци су онтолошки непријатељи и ту помирења једноставно

не може бити. "Разуме се да љубави између Црногораца и Турака не може да буде... Они се мрзе, они реже један на другога, они ће се ухватити у коштац чим им се пружи прва прилика ако то већ нису учинили." (стр. 10.)

Његош се крајње негативно односи према Турцима, приписујући им редовно најгоре људске особине. Понегде има помена и о њиховим јуначким квалитетима, али само онолико колико је потребно да се опише црногорско херојство, јер оно може само да се постигне ако је снага непријатеља респективна. По Његошу, Турци су јато проклетог кова, а дова жвала, људска куга, врајји кот, пасји милет, нељуди опијени злом и неправдом, којима трагови смрле нечовештвом. "Босанце и Арнауте хвале Црногорци као одличне војнике, негде заједно, а негде посебно. Никад се нису рђаво о њиховим војним способностима изразили. А добро веома често." (стр. 11.) Њихови војни квалитети се признају пре свега зато што су српског порекла, сви Босанци и становници северне половине Албаније. Наравно, под босанским Турцима се подразумевају и херцеговачки. Тако Његош пева у "Свободнијад":

"Насрнуше Црногорци
Са природном ваљаношћу
Ко на прве турске војске.
Али Бошњак, Херцеговац,
Срб је турске вјере збиљски:
Не кће с мјеста и мегдана
Он шенути, узмакнути
Без велика меса, крви,
Већ се бојак прекрви
Три дни бјела и три ноћи
Све на једно мјесто држи." (стр. 12)

Прави Турци су иначе презирали Бошњаке као неку другоразредну категорију сународника. Бошњак је првобитно био подругљив термин. Његош искрено жали што су ти Срби преварени и однародили се, а у "Лажном цару Шћепану Малом" истиче:

"Кад Бошњаци, наша родна браћа,
Слијепи су, те не виде ништа.
Куран им је очи извадио,
Куран им је образ оцрнио;
У њих нејма душе ни образа
Који не би за Куран умро, -
То је њина кукавна светиња.
О слободи и о народности,
У њих нико поњатија нејма,
У гроб су их обје сахранили." (стр. 13)

На сличан начин третира и Албанце у истом делу:

"Арнаут је ни вода ни вино
Народности ни слободе нејма,
Он за образ не зна и поштење
Продаје се ко му више даде;
За новце ће свашта учинити,
Матер продат а оца заклати.
Та витеза Скендербега Ђуро,
Који њима не бјеше приличан
(На ујаке Ђуро надицаше,
На Балшиће, на српске кнежеве),
Баш овога славног витеза,
Кога више никад стећи неће,
Продадоше за новце Турцима.
Да им ноћу Ђуро не утече,
Из постеље, те некако чудно,
Хоћаху му главу откинути,
И продат је за новце султану.
Скендербегу ми смо помагали
Борити се против силе турске;
Арнаути то знати неће
Они су нам највећи врагови." (стр. 15)

О Млечанима мишљење Црногораца је увек негативно. Сматрали су их кукавицама, ружним, без поноса и образа. Куће су њихове тесне и смрдљиве. Судови су им нехумани, а масовно се међусобно одају ухођењу и шпијунирању. Као да су покрштени Турци. Спремни су да у свако доба излају Црно-

Његош је живео за српство: нико рељефније није истакао српске тежње, и боље формулисао српске идеале

горце, па чак и да њихову децу и жене немилосрдно предају Турцима, ако случајно потраже уточиште на територији под млетачком контролом.

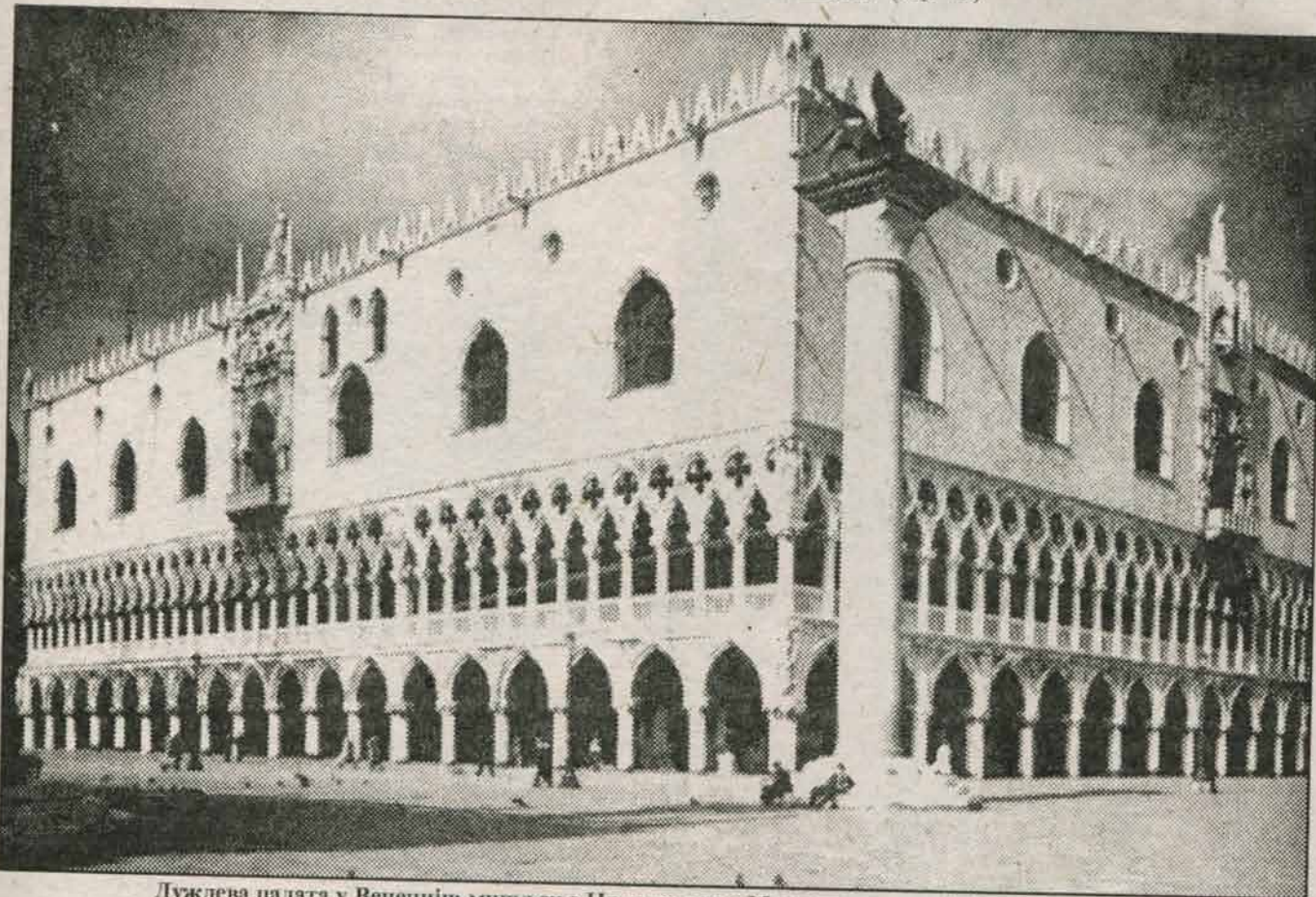
Да би упечатљиво приказао лоше српско историјско искуство са латинским светом, латинско лукавство, лажљивост и превртљивост, Костић опширно питира другог емигрантског писца и професора Вука Бјелопавловића: "Пословица "Латини су старе варалице" створена је под утицајем вековног искуства народног. То латинско варане наглашено је у пуно народних српских песама, а није изостало ни у уметничкој поезији и књижевности уопште. По њима Латини су, даље, слаби, често смешни, способни да учине пакост кад год им се да прилика, тражећи лакши пут у спровођењу својих циљева, они не бирају средства. Српски народ је био на удару Латина с којима, као што је већ речено није водио борбу и Турака с којима је имао непрестани рат. Први су гледали ипак, да без борбе, путем лукавства, искористе Србе и поробе их верски и политички; а други, Турци, већ су били поробљивачи... Турчин је одскакао читаво коплје у поређењу са Латиним. У једној својој причи каже Љубиша: "Учаше ме дјед да су Млечићи лукавији него Турци, а он је ходио и полазио Млетке и Цариград и спуштавао се на њихова ужа." Такав народни суд о Латинима створио је појам да је и латинска вера много даље од православне вере него турске. Није неприродан био онај Црногорац који је на питање Господарево коју веру највише цени после своје, одговорио: "Ја турску, Господару, јер да пређем у турску вјеру надио бих се да ћу доћи међу људе, а да пређем у латинску, дошао бих у друштво нељуди." (стр. 19-20.)

Најпозитивније мишљење Срби имају о Русима, иако је ту било горких искустава кад су заједно ратовали против Турака, па би Руси склапали мир не водећи рачуна о интересима Црне Горе. Присутан је и висок степен идентификације са Русијом, која је исто што и ми, само неупоредиво већа и, нажалост, сувише просторно удаљена. Зато се увек с поносом изговара:

"Да су Руси наша родна браћа,
Нејма силе у свијет никакве
Која би нас могла разбратствити.
Па да нама ни браћа нијесу,
Него да су из пакла ђаволи,
Опет су нам милији но Турци." (стр. 22.)

Срби у Црној Гори су непрекидно били под оружјем, увек спремни да крену у бој. Мобилизација је увек општа, на први бојни поклич. Ако би неко случајно дезертирао, прикрио се, избегао учешће у рату, заслужио је општи презир и више му није било места у друштвеној заједници. Црногорци нису прихватили ни источњачке понижавајуће церемонијале покорности. Поносно су се обраћали и књазу и митрополиту. Својом гордошћу и образом и владарско достојанство су потенцирали. Већа је привилегија бити владар храбрим, поносним и часним људима, него господар робовима и понизним.

Општроумним људима, какви су редом Црногорци, поред исказивања јунаштва, импонује кад неко умно, паметно и течно говори, беседи. У Црној Гори се "може слободно говорити, и лепо говорити, и ти говори дају чар животу, и смисао. Њима се нападају поколења. Да није ништа друго, само то би било довољно да учини живот у Црној Гори интересантним. Причање може да замени све друге разоноде, па чак и да надокнади и надомести све тегобе живота." (стр. 41.) Врхунац беседништва је епско певање уз гусле. Песма је "била махом импровизирана, или ју је бар сваки певач на свој начин интерпретирао и модификовао. Али су ту Црногорци, и само ту, признавали предност и првенство ономе ко уме боље да песме саставља. Разуме се да су му признавали предност само на том пољу. Ту се није сваки лапао гусала. Чим би се неки бољи певач појавио други би пред њим устукнули. Певачи су били веома цењени, али само уколико "поју уз гусле." Тај квалитет им није давао већу политичку важност и виши социјални углед. Међутим, добар "разговор" и добро бесеђење водисали су појединце изнад других, чинили га друштвено већим и важнијим." (стр. 42.)

Дуждева палата у Венецији: мишљење Црногораца о Млечанима увек је било негативно – сматрали су их кукавицама, ружним, без поноса и образа

Кроз своје радове Његош описује положај жена у црногорском патријархалном друштву. Жене су заштићене, цени се њихова оданост породици али и храброст ако је негде истражу. Оне нису доминантне али се и не понижавају. Из јавних послова су одстрањене, мушким селима не присуствују, али имају прилике и да свој став истражу. Ни мушкарци се не мешају у оно што се сматра чисто женским пословима.

Костић се посебно детаљно бави феноменом тужбалица, где улога жене долази до врхунског друштвеног значаја и представља конститутивни елемент херојског епоса. "Тако жена црногорска (и бокелска) постаје арбитар (та реч је првобитно значила судију који суди по осећању, а не по писаним законима) мртвим и живим људима. Њен суд никоме није индиферентан, а нико јој не може противуречити. За време тужбе то је формално немогуће; после тужбалице то је и анахронично и неумесно. Најзад, није фер да човек жени чини приговоре, а не сме ни да је бије нико сем њеног домаћина. Њена реч остаје без поговора. Тако имају жене, бар неке жене у Црној Гори и на српском приморју, необично јако оружје у социјалном животу тога народа: оне дају карактеристике појединаца које немају апелата и којима може многи појединац, а и много племе да се уздигне или спусти. У земљи где је усмен глас важио као најјача "карактеристика" и појединаца и колектива, ово је моћно, ово је убојито оружје. Нешто слично нису имале жене ни у другим српским крајевима ни у иностранству." (стр. 62.)

Ову, четврту књигу из серијала владике Рада, Костић завршава расправом "Његош и српство", па каже: "Под највећим Србима људи су обично сматрали оне који су највећу славу српству допринели. И онда је свакако Његош морао да дође на први план. Он је живео за српство, чак само за српство. Он је волео српство више него ико. Сав његов резервоар љубави испрљиван је само према српству, он није имао никог ни ближег ни милијег. Нико није ни пре ни после њега лепше и потресније описао национални положај српске муке и пат-

ње. Нико није рељефније истакао српске тежње, нико боље формулисао српске идеале. Његош је био сав Србин и Црнин. Ако се икад у једном човеку могао да инкорпорише цео народ, то се инкорпорисало српство у Његошу." (стр. 64.)

Ту Костић долази до есенцијалних проблема најег времена, у коме је после стогодишњег заклињања васколиког српства, у Његоша дошло до готово катаклизмичких поремећаја. "Одједанпут, у његовој ужој отаџбини настаје преокрет, не спонтано и органски, већ декретирани и силом наметнути. Црногорци се одвајају од српства и проглашавају као посебан народ. Југословенски комунисти донеше указ да су Црногорци засебан народ, различит од српског. Пошто су иза указа стајали терор и брахијална сила која не трпи опозицију, сви су се Црногорци морали томе повиновати, иако не искрено и убеђено. Настала је ситуација, колико год лажна и привремена, али тек болно стварна, коју је Његош унапред формулисао њему својственим и ненадмашним стиховима: "племе ви се све одрекло себе!" (стр. 64-65.)

Под титоистичким комунистичким терором "не сме се рећи чак да је Његош српски песник, већ црногорски и југословенски. Горски вијенац се издаје без посвете Карађорђу и претежно латиницом итд. Његош се десрбизира, черупа му се српско перје, покушава да одузме и српска срж. Још никад у историји књижевности није било беднијег атака на мисли једног мртвог писца. Ни средњи век то није био у стању да учини, ни сама инквизиција. Они су ништили и палили дела противника, али их нису фалсификовали. И то тако простијачки фалсификовали, да је црно проглашено белом, а бело црним. Мртви Његош морао је сто година после своје смрти да претрпи касапљење, извитоперење, крајњу злоупотребу своје мисли. Нико, на пример, не сме износити ма какву идеју која би Његошево српство афирмисала. С друге стране, износи се како је Његош био "револуционар" и претеча комунизма." (стр. 65.)

Срби у Црној Гори су непрекидно били под оружјем, увек спремни да крену у бој: мобилизација је увек била општа, на први бојни поклич

Костић не мисли да таква оспоравања могу дуго трајати, нити да се могу историјски одржати. "Доказивати противно, доказивати да је Његош Србин и пре свега Србин и само Србин, било би необично. Сваки гимназист би могао из његових дела за најкраће време да извуче више од хиљаду стихова којима би то доказао." (стр. 65.) Нема никакве сумње да "Његош није само истицао у позитивном смислу своје српство, него је, више него иједан српски писац, више чак него сам народни певач, бацао анатему на издајце српства." (стр. 66.) Његошев аманет најпрецизније је и најубедљивије изражен следећим стиховима из: "Лажног цара Шћепана Малог."

"Сваки Србин који се превјери,
Просто вјеру што загрли другу,
Но му просто не било пред Богом
Што оцрни образ пред свијетом,
Те се звати Србином не хоће.
Ово ти је Србе искобило
Робовима туђим учинило." (стр. 67.)

Зато се не треба ни мало чудити, што су комунисти "са Његошем на великој муши. Он је најјачи представник слободе и нацираности носилац српског јединства. Он је ствари слободе и јединства дао цео свој духовни живот. У тим напорима је и сам сагорео. Својим филозофским остварењима окрунисао је ореолом херојства и мучеништва главу Карађорђа и српског народа." (стр. 67.) Зато, "Његошева зубла са Ловћена најјачи је бранилац свих светиња и моралних тековина српског народа. Она их сажиже (комунистичке изроде) својом ослободилачком ватром и каже им да "не требају царство нељудима, нако да се пред свијетом руже." (стр. 68.)

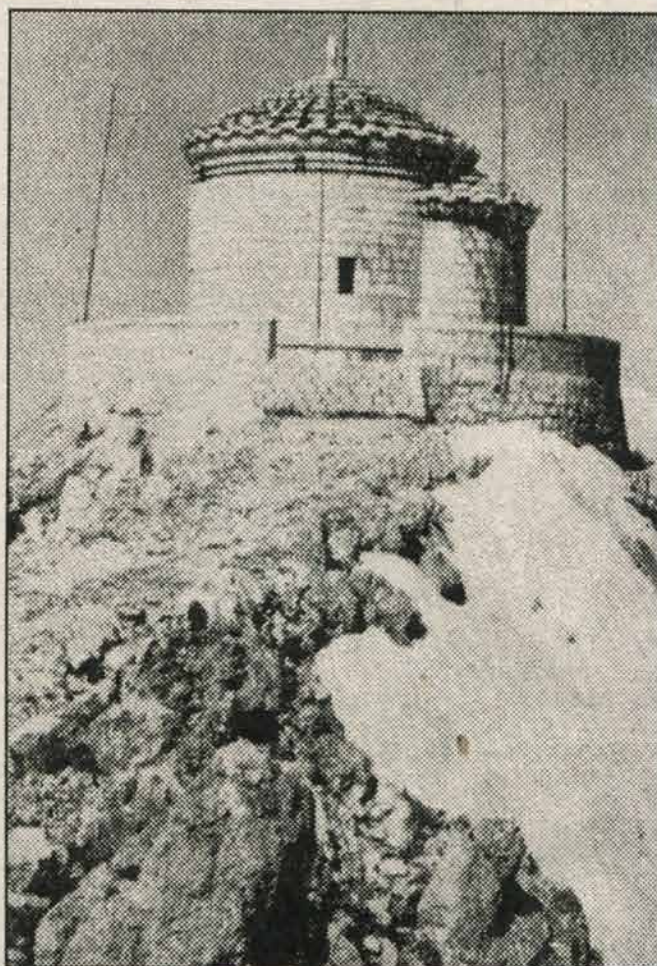
7. Поређење са античким узорима

У летопису "Српска мисао" за 1974 - 1975. годину, који је 1976. године изашао у Мелбурну, Лаза Костић је објавио студију "Његош и антика" у којој указује на аналогију Његошевих стихова и изјава старогрчких мислилаца. Без обзира на непостојање било каквог географског или временског континуитета Костић је сматрао да постоје велике сличности друштвених прилика Црне Горе у времену турске окупације српских земаља и хомеровског периода грчке историје. Пре Костића још је Гледстон настојао да изведе поређење "црногорског јунаштва са јунаштвом бораша на Термопилима и Маратону који га може чак и превазићи, јер се врши "са бројним и материјалним средствима далеко мањим, а противу непријатеља несравњено храбријег и страшнијег." (стр. 6.)

Комунистички идеолог Милован Ђилас је тврдио да је такво поређење бесмислено и жестоко се обрушио на Исидору Секулић која га је потенцијала. Побивајући Ђиласа, Костић наводи сведочење немачког књижевника и путописца Јохана Георга Кола да је такво поређење са антиком и сам Његош правио, па му једном и дословно рекао: "Ја се надам да ћете много шта интересантног код нас наћи, и ја замишљам, ви ћете овде бити често подсећани на Омира и на стања народа која он описује." (стр. 7.) На то Кол додаје: "Ја бих рекао да су ове владине речи биле оне које су давале тон и правац за цео ток мојих мисли за време нашег боравка и малог хаџилука у Црној Гори, који нам је готово у свему изгледао као неки коментар Омира." (стр. 7.)

На сличности и подударности црногорског народног живота са античком грчком указивали су аустријски конзул Александар фон Варсберг, немачки књижевници Рикард Фос и Херман Бар. Професор Герхард Гезман прави директну паралелу између старе Спарте и Црне Горе. Кол је подударности сагледавао у народним обичајима, смислу за слободу, крвноросвети, украшавању оружја, величање смрти у борби, начину спремања хране, кроју и изгледу народне ношње, народним старешинама, њиховом положају и особинама, поштовању ораторске вештине, презиру према лукавству, у сталним раговањима и јуначким народним песмама.

У третирању рата и борбе Костић проналази подударност ставова Хераклита и Његоша. Два општоумна и нешколована човека који су дали више од две хиљаде година историје, размишљали су о истим стварима, имали подударне опер-

Комунисти нису поштедели ни Његошев гроб: капела на врху Ловћена коју су порушили и на њеном месту саградили безбожнички маузолеј

вације и медитације и дошли су до сличних закључака о свету у коме су живели. Противречности у природи и друштву, стална борба супротности основа су суштине хармоније на којој свет почива. Његош презире гомилу, потцењује је омаловажава и ниподаштава и ту Костић налази сличности са Платоном.

Костићева књига "Подсећање на антику" сведочи колико је аутор био преокупиран античком културом, филозофским мишљењем и демократском традицијом. Он полази од Протагорине идеје да је човек мера свих ствари потенцирајући на тај начин значај субјективног односа човека према свету око њега. Разуме се да је тај однос као субјективан истовремено и релативан, што значи да се разликује од човека до човека. Али и сваки човек мења сопствени став зависно од позиције у којој се налази и начина живота који води. Теорија индивидуализма води ослобађању човека, али се не сме злоупотребљавати ради релативизације истине и морала.

Костић се и даље бави појмом осуде лакомости и похлепе према материјалним вредностима, као и истицањем разборитости, трезноће и умерености као врлина. Стари Грци су избегавали физички рад. Ценили су доколицу у којој су могли да се посвете филозофији, али и ују у такмичење у духовним и спортеким дисциплинама. Костић и ту прави паралелу са Србима за које каже да такође не воле физички рад. Даље, он разматра филозофски однос почетка према целини подухвата, магично и религијско значење броја седам, симболично значење штапа у разним варијантама, институцију и церемонијал венчавања, екстраваганцију, нарочито обдарених људи као што су научници, књижевници и уметници, љубавне мотиве античке поезије итд. Он општоумно пореди традицију и праксу разних народа са српским искуствима и обичајима и тако овом студијом завршава свој истраживачки шилус о Његошевим делима.

8. Насилно преотимање српских писаца

Костић је у Милвокију 1975. године у издању Српског народног универзитета који је носио његово име, у облику шапирографских скрипти, објавио књигу "Насилно преотимање српских писаца" обрађујући духовна и културна сакаћења српског народа пројектом вештачке црногорске нације, који су перфидно пласирали југословенски комунисти да би ефикасније разорили српско национално биће.

У првом плану инаутурације тог пројекта био је извесни самозвани књижевник Радослав Ротковић, као бојовник режимског удружења књижевника. "Послат је прво у борбу један из више разлога. Пре свега, то је био пробни балон да се види реакција и суда и јавности. Ако не успе, сва срамота на једном. Зато су одабрали једног црногорског новајлију, једног "потурицу." А сматрало се, можда, да активна легитимација за вођење спора више личи појединцу него колективу, више физичкој него правној личности." (стр. 2.) Костић посебно потенцира покушај постхумне дескрбизације Његоша, Стефана Митрова Љубише и Марка Миланова, те на чиненицу где је наступила права "ескалација црногорске посебности и црногорског национализма, на културним и другим пољима. Доказује се чак да постоји посебан црногорски језик, чак да је Вук украо Црногорцима њихов језик и прогласио српским (неки Никчевић, истакнути "просветни радник" Црне Горе). Неће ни привреду заједничку са Србима, по могућству самосталну, али никако повезану са српском." (стр. 4.)

Пре више од двадесет година Лаза Костић је био у стању да направи прецизну, потпуну и детаљну анализу тог псеудоисторијског инжењеринга. "Не може се рећи да је то општа појава у Црној Гори. Напротив, она наилази на све жешћи отпор у самој тој земљи, или - како они воле да кажу - у самој тој "републици." Изгледа чак да су присташе заједничке српске културе и већи по броју и по ваљаности, да су оно што каже католичко црквено право парс мајор ет сениор. Али присташе посебности или антисрби међу Црногорцима грлатији су, агресивнији, безобзирнији, жешћи. Они се више чују и настоје да се више чују. Они говоре без страха од цензуре, док су њиховим противницима уста бар на пола затворена... Присташе посебне црногорске културе су махом колико дрски, толико и неписмени." (стр. 4-5.) У тим прљавим играма активно је учествовао и титоистички режим из Београда, прогонити искрене српске патриоте, а форсирајући издајнике и продане душе. Костић приговара и српској емиграцији због млаког и неадекватног реаговања на такве појаве, што је резултат потцењивања стварне опасности од насилног издвајања Црногораца из српског националног корпуса.

Лаза Костић посебно анализира чувену полемику Павла Зарића и извесног црногорштвајућег трабанта Милорада Стојовића из 1969. године, у којој је Зорићева аргументација била толико јака, јасна и упечатљива да је узнемирила и највиши комунистички врх из оног времена. Посебно је упечатљива Зорићева констатација психолошке природе Стојовићеве полемичарске и прозне бахатости и надмености, која упечатљиво сведочи о општем жалосном стању официјелне идеолошке свести оног времена: "Он је показао један духовни менталитет од којег, чини ми се, нема опаснијег за литературу: склоност да о књижевним питањима расправља на нивоу политичких подметања. Такав саговорник увек рачуна са елементом страха код свог опонента. Он се нада да ће се опонент неуротизовати при помену имена Драгише Васића. Њему није стало до начелне расправе, него до демагогије.

Он замењује књижевне чиненице политичким чиненицама, вулгарно схваћеним и верује да ће паролама доказати да Његош не припада српској поезији. Стојовић ме пита: Где бих ја ситуирао читав низ аутора из Црне Горе ако поричем постојање аутономне црногорске књижевности? Да не буде забуне и да би питање Милорада Стојовића лишено патетичне неизвесности, одговорићемо сасвим кратко: у српској књижевности где се, уосталом, знатан део поменутих имена већ сасвим добро осећа... Најбољи писци из Црне Горе имали су увек свест да припадају српској књижевности, и ту никаква довијања не могу ма шта битно да измене." (стр. 7.)

Појавама црногорског одметања правог супротстављања није ни било. Одроди су "грдили српство и Србе гледод им се прилика дала, не само у својој "републици" већ још више, у београдској штампи, која је морала отворити своје ступице овим нападима на народ који је чита и издржава. Црногорски

руководиоци у Београду старали су се да то без застоја и без приговора пролази. Ђетићима ипак није ни то довољно. Они траже да ни историчари српске књижевности, ни српски научници, ни професори универзитета, нико не сме њима противуречити. Ако они кажу да је црно бело, свако мора да то прими, ако они кажу да је слано слатко, свако то мора да прихвати." "Куку њему ако неврјова!" Кад Црногорци надувају свој "народ" и своју "културу" докле хоће, заиста им нико са српске стране није одговарао, нико противуречно. Једно што не смеју (јер би били прогонени), друго што неће. Али они не усвајају црногорске мегаломанске и анексионистичке прохтеве. Они хуће. То сад Ђетиће доводи до лудила. Они траже да сви српски писци, сви научници, сви професори и академици, усвоје тврдње једног Ротковића и њему сличних да побрљају своје најбоље научнике, да блате своју историју и свој народ, да се одричу својих предака и своје културе итд. То они сами имају да раде, по комунистичком рецепту. Кад нису могли друкчије, хтели су то да реализују судским путем. При томе исто им је толико стало, ако не и више, да од Срба отму, као да себи приграбе. Само да није српско, па чије год било. Зато су они више од икога другог пропагирали македонску самосталност, зато су пристали да њихову Метохију присаједине аранатском Косову само да би се Срби мајоризовали и терорисали. Они помажу и хрватске захтеве, нпр. према дубровачкој књижевности и све што иде на уштрб Срба. Они сад настоје да Србе толико понизе да они сами кажу како Његош, Љубиша итд нису њихови, већ да су их пређашњи Срби кради од Црногораца. Хоће не само да их окрње у њиховом благу, већ да их осрамоте као краљевце. Хоће да Срби сами себе као краљевце представе." (стр. 8-9.)

Расрбљивање Његоша је заиста невероватно. "То што је он "писао и дисао" српски, што је био величанственог израза свим највећим моралним вредностима српског народа, што је никако у једном крају где је косовски култ његован религиозном вредношћу, а Обилића култ заносио људе и плано их јунаштвом, што се његов Горски вијенац смаггао, у свим српским крајевима, неком врстом националне библије, његови стихови цитирали су се од Горских Котара до Битоља - све то није важно овим мазговима на тако високим положајима. Главни је да се строго следи линија партије која Црногорцима сагорева српство и чини их неком посебном антисрпском нацијом." (стр. 11.) Кад су видели да у јавности наилазе на подсмех, црногорски комунисти су се обратили и Уставном суду комунистичке Југославије са захтевом да прогласи како Његош није српски него црногорски књижевник.

Случај заиста крајње гротескан, поготову кад се има у виду да је тада председник Уставног суда био познати титоистички тиранин Блажо Јовановић. Подносиоци уставносудске иницијативе у својим јавним наступима тим поводом су се позивали и на Маркса и Енгелса. И целог Његоша би у те сврхе уклопили у марксистичку теорију, иако је и ланцима јасно да је марксизам као идеолошка подлога једној од најопаснијих тоталитаристичких пројеката двадесетог века био изразито антинационалистички. Тако и Костић истиче да би на основу садржаја његових књижевних радова, Маркс и Енгелс Његоша "презрели и анатемисали, јер је он националиста и шовиниста, каквих мало данас има, и какви се у Југославији на вишегодишњи строги затвор осуђују. Он је "назадњак, реакционар, занешен верском тмином." Логично би било да га се црногорски комунисти одрекну, а они га својатају и не дају никоме другоме! Они се с њиме поносе, а његова учена и његове изјаве куну! Како се то слаже?!" (стр. 14.)

Даље Костић бриљантно и минуциозно анализом расправља све могуће правне реперкусије једног оваквог уставног процеса кроз коју заправо разголићује кључне елементе комунистичке идеологије која бескрупулозно гази све кључне правне принципе ако процени да јој нису корисни и употребљиви. Међутим, залагај је у овом случају био превелик и за титоистички режим на врхунцу његове снаге и моћи, али су велика јавна брука, комедиографски заплет и оперетски ликови, довели до буђења успаване српске националне свести. Многи књижевници су почели слободније да говоре, упркос забрањеној новина и књига и другим репресивним мерама. Истовремено се развијала и национална драма око рушења капеле на Његошевом ловћенском гробу и изградње паганског маузолеја којим се ударало директно у срце српског народа. Прва фарса, на сву срећу, није успела, али се зато

Некадашњи Титоград: под комунистичким терором није се смело рећи да је Његош српски песник већ црногорски и југословенски

друга претворила у велику трагедију, да се проноснирани усташа Иван Мештровић уз режимску свеобухватну помоћ и подршку, изругује једном од највећих српских великана свих времена.

Пошто није успело пресотимање Његоша као искључиво црногорског писца из српске културе и традиције, српски народи су се досетили да га прогласе општејугословенским и писцем целог човечанства. "Да ли се могао Његош, можда најнационалнији велики писац целог човечанства, више нагрдити него на тај начин? Да ли је он свачији!!! И то у крајњој линији значи да је без дома, без отаџбине, ничији!... Они који су хтели да Његоша учине својим, направили су га ничијим. Кад су хтели да га подигну на општи пиједестал и прогласе генијем целог човечанства, они су га стрмоглавили на ниво човека без народности и отаџбине (јер су то корелати), на степен бескућника и просјака. Он који је био владар једног гордог народа, најгласнији песник и представник српства, није сад више ни Црногорац ни Србин, већ исто тако Словенац, Македонац, Хрват, Арнаут, Турчин, Ром! Он који је целу своју мисију видео у борби са некрстом, сад се сам проглашава некрстим. Свак иначе може да припада некој нацији, својој нацији, само не он, најаутентичнији од свих Срба, репрезентант и врх нације." (стр. 38.)

С друге стране, Његош се не може сматрати ни опште југословенским песником. "Он за Словенце није ни знао, нити је овај народ до 1848. године постојао (настао је после Горског вијенца). "Македонски народ је створен 1945. и по Његошевим списима не би се рекло да би га он никад признао. Тада су била два "југословенска народа": Срби и Хрвати. Он се национално одређивао као Србин... Његош је себе сматрао Црногорцем, био је чак и поглавар те земље, али никад није Црну Гору и црногорство издвајао из српства. Он је био "интегрални Србин"... Што се тиче Хрвата, он их је свега два пута споменуо у својим делима. Једном у Горском вијенцу како у галијама млетачким труну "Далматинци и храбри Хрвати." Из тога изводити његово хрватство, исто је као установити његово "далматинство." Други пут је у "Огледалу српском" казао "и Хрвати плаћени солдати." (стр. 39.)

Да бисмо показали колико је све то доведено до апсурда, овде ћемо ући у малу дигресију, у односу на основну тематику проблема који расправљамо. Проблем се тиче националног бића Хрвата и Словенаца. Хрвати су као државотворни народ историјску сцену напустили још 1102. године, а Словенци су се сасвим изненада недавно појавили, баш као из бајке.

Словенци никада никакве државе нису имали. Повремено њихови историчари или политички идеолози покушавају државом представити карантанијски савез словенских племена чије су вође устоличаване на Господетском пољу. Али то са данашњим Словенцима нема никакве везе. С друге стране, покушавају присвојити неколико чешких владара

поистовећујући придеве словенски и словеначки. Како својатају кнеза Саму који је владао од 623. до 658. године у држави која је настала на северним чешким горама, у области Крхоноша, и у једном тренутку се проширила све до Јадранског мора. Кнез Само се истишао значајним успесима у ратовима са Аварима. У истој области око 745. године је владао војвода Борут као баварски вазал. Његовом народу је силом наметнуто хришћанство. Око 770. године на његовом месту је био кнез Хотимир који је у неколико наврата покушавао да се супротстави баварским властима, посебно њиховој политици германизације и насилног верског преобраћања. Око 876. године Моравском, Словачком и Панонијом владао је кнез Светоплук. Панонију је изгубио ратујући са Мађарима. Земља кнеза Хотимира потпала је под франачку власт, а и један део земље кнеза Светоплука.

Ниједан од ових владара ништа заједничко није имао са данашњим Словенцима. Словенци су кроз историју прошли потпуно незапажено, па су у том погледу, нарочито по питању порекла и националне свести, а и данас научна мистерија. Највећи део територије данашње Словеније почетком деветог века обухватала је Посавска Хрватска под Људевитом Посавским. Хрвати су говорили кајкавски у тој првој држави и живели су углавном под врховном франачком влашћу, након што су Авари потиснути. Отуда франачком сличност хрватског и словеначког језика, заправо идентичност кајкавштине. Пред Турцима Хрвати су се померали ка северу и губили националну свест. Остала је само свест о припадности Словенима. Отуда нововековни назив Словенци. У време илирског пренорода на подручју Хрватске, Славоније и Далмације, под утицајем бечког двора прихваћен је српски књижевни језик, а на подручју директне аустријске управе промовисан словеначки. Хрвати су, дакле, подељени језичком баријером, изгубили добар део етничке масе и то надокнађивали преузимањем Срба католика у хрватски национални корпус. У другој хрватској држави раног средњег века, Приморској Хрватској, говорило се чакавски и како је хрватска етничка маса потискивана, углавном се задржао на северно-далматинским острвима, Истри и Кварнеру.

Даље се Костић просто поиграва са режимским фалсификаторима и манипулаторима. "Ако је нпр. Његош "пре свега наш југословенски писац", како каже Бранко Ћопић, онда га могу уврстити у своју историју књижевности и Словенци, па чак и "Македонци." Ако је општи словенски писац, онда га могу уврстити у историју својих књижевности и Словацци, и Јужички Срби, Чеси, Пољаци, Руси итд. Ако је општег човечанства, онда би био у књижевности Немаца, Француза, али и Сенегала, Кеније итсл." (стр. 39-40.)

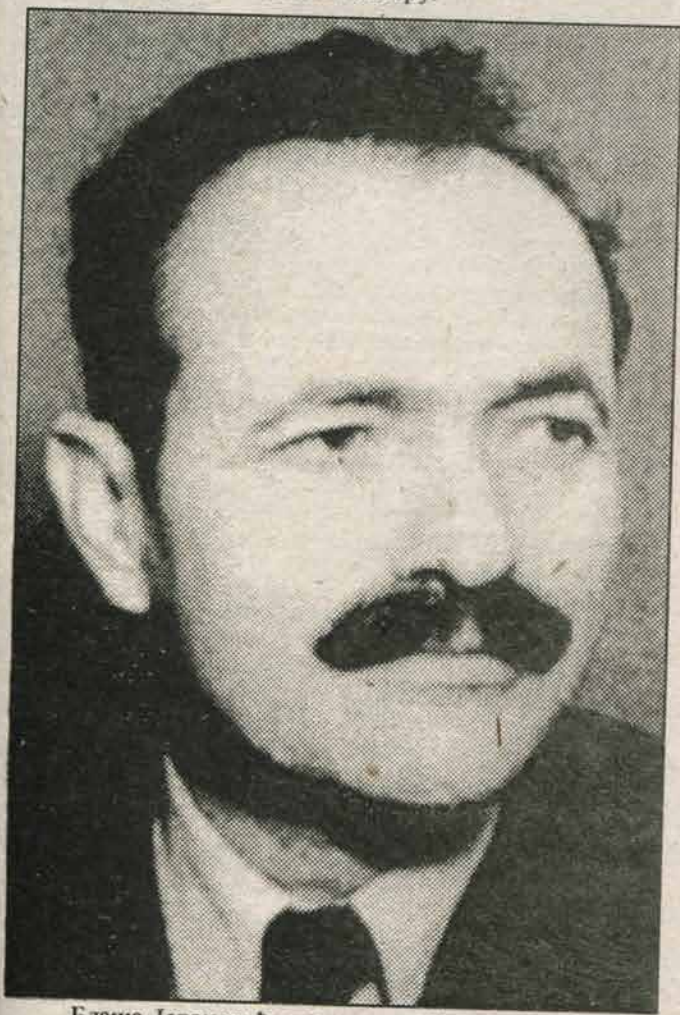
Костић излаже и како је два пута био отиман велики Србин из Будве, пореклом из Паштровића и Грбља, Стјепан Митров Љубиша. Први пут су се краће латили Хрвати невестито је образлажући и објашњавајући, а онда црногорствујући који су то учинили брутално и насилно. "Они просто отимљу и наређују да се Љубиша не сме сматрати Србином и да се мора уврстити у "црногорске књижевнике." Никакав аргумент они не износе, нити је то њима потребно. Они имају власт и то је доста. Власт ће заповедити: јао ономе ко је не послуша." (стр. 42.)

Хрвати су својатали Љубишу, иако је као истакнути књижевник био један од најутисајнијих политичких вођа Срба у Аустроугарској, јер се у једном периоду залагао за прикључење Далмације Хрватској, како би се и далматински Срби спојили са онима који су живели на територији Хрватске. У Далмацији је у то време живело далеко више декларисаних Срба него Хрвата, а српски политичари су се заносили идузијама да је са Хрватима могућа политичка сарадња ради општег добра. "Да у Далмацији није било практично Хрвата, ја ћу се позвати на један натпис из тога доба, а из пера еминентног хрватског писца. Признати хрватски културни "последник" и филолог Иван Милчетић (рођен на Крку 1853, умро у Вараждину 1921.) објавио је 1905. једну студију о Николи Томасеу, и то у годишњаку "Хрватско коло" које је издавала њихова Матица хрватска, у којој је описао и стање у другој половини 19. века. Ту он каже (стр. 311) да је међу Далматинцима тада важило гесло "Славјани да, али Хрвати никада." То он сам продужује наловезујући сад своја запажања: "Но истина је и то, да у кругу хрватске интелигенције одгојене у Италији не бијаше обљубљено хрватско име, да га (чак) То-

мазо и није оцрнио. А у Италији је хрватско име мрско пореди граничара који, борећи се за свога цара, с неправом прибавише своје народу име робова, tlačитеља и крвника туђе слободе. Тако је ето било још године 1874., кад сам ја прелетао Далмацију од једнога до другога краја. Ја сам међу образованим Далматинцима нашао онда и Далматинца Славо-Далмата (ови бијаху аутономиши, противници сједињења с Хрватском), Славјана, нашинаца (Дубровчани) и Срба (Бокелци и гдјекоји Дубровчанин), али Хрвата нигдје." (стр. 44.)

Кад су схватили да се Срби политички и национално могу одржати и у оквиру Далмације као аустријске провинције, паралелно са већином Срба на подручју под угарском контролом, и Стјепан Митров Љубиша и владика Стефан Кнежевић из северне Далмације, преобразили су се у директне противнике уједињења Далмације са Хрватском. Да праве озбиљне и искрене сарадње са Хрватима не може бити, сви далматински српски политичари су схватили 1878. године, када су Хрвати здушно подржали аустроугарску окупацију Босне и Херцеговине, чему су се Срби огорчено и јединствено супростављали.

Чак је и которски бискуп Павко Буторац, познат по изразито усташким ставовима, 1838. године у Загребу објавио да је Стефан Митров Љубиша "књижевник, бокелски Србин, који се још од године 1861. борио за идеју сједињења Далмације са Хрватском, те се године 1870. заклињао на своје крсно име (Св. Димитар), да ће на све могуће начине настојати око овог сједињења, подигао је против себе почевши од 1873. многе приговоре од стране народних људи, док није 1877. отворено устао у Далматинском сабору против сједињења, тврдећи да сва Далмација, а особито Дубровник и Бока, нема права да припадне угарској, па по томе ни хрватској круни." (стр. 46.) У бескрајној мржњи и бесу, Хрвати су чак организовали да се Љубиши без икаквог правног основа одузме и посланички мандат у Далматинском сабору.

Блажо Јовановић: председник Уставног суда Југославије који је гротескно пресудио да Његош није српски него црногорски књижевник

На заседању Земаљског сабора за Далмацију у Задру 30. јануара 1877. Стефан Митров Љубиша је изјавио "Ја нијесам никад припадао Народној партији, но од Косова припадам оној несретној, али јуначкој и поносној народности српској, коју шгују и уважавају и њени исти душмани." (стр. 49.) Истакнути Србин католик Марко Цар 1924. године писао је да је Љубиша одрастао "у крају где је српски народ можда најбоље очувао своје предање и своје обичаје... Нема писца који је више волео српски језик и толико полагао на његову изворност... Његове приповетке иду несумњиво међу најискреније документе људске природе уопште, а српског народног карактера напоосе... Као уметник могао је Љубиша, од потоњих српских приполевача, бити кудикамо и надмашен, али као зналац народне душе, као тумач народног хумора и филозофије, као сликар народне прошлости и народног говора, Љубиша остаје јединствен." (стр. 57.)

Претражујући читаво море литературе, Лаза Костић крајње документовано конституише своје научне судове, па по питању националне припадности Стјепана Митрова Љубише закључује: "Сви писци одреда, сви књижевни историчари и критичари, истичу не само Љубишину припадност српству, већ његов ентузијазам за српство, његову синовску љубав коју ништа не може да надомести. Никад он није казао да је Црногорац, никад се није ни дружио са Црногорцима, није стремио ни ка Цетињу, ни њима. И данас га они не само својатају, већ хоће да жигосу као краљевца Срба којима је припадао душом и телом и који хоће да га задрже, да га мртви не демантују, да их не прокуне из гроба. Поред насиља над мртвим Његошем, и још пре њега, овај атак црногорских комуниста показује не само њихову слепу мржњу на све што је српско, већ и нагон да силом, фалсификатима, указима и судским пресудама натеривају Србе да лажи приме као истину, фалсификат као правилно решење." (стр. 57.)

Лаза Костић се подухватио да од комунистичког својатања одбрани још једног српског великана, кучког војводу Марка Миљанова. Миљанов у својим делима редовно Куче назива Србима, а никада Црногорцима, јер је појам црногорства историјски и биографски ограничен на свега четири нахије: катунску, црвичку, ријечку и љешанску. Толико укупно дело Марка Миљанова одише српством, толико је изричито српског карактера, да никоме нормалном дегенијам није падало на памет да то оспорава, нити се неко трудио да докажује оно што је ноторна чињеница. Како истиче Костић, "до појаве посебне "црногорске народности" и "црногорске културе" никоме није ни на крај памети падало да о томе пише. Изгледао би лудак доказивати да је млијеко бијело. Али кад црногорски фалсификатори и силетије покушаше доказати да је млеко црно, ето на мене спаде дужност да докажем да није црно него бело. Они су само црни изроди и неваљалци." (стр. 78.)

Да трагедија буде већа, великог писца Михајла Јаљинића још за живота су хтели отргнути од српске књижевности. Јаљинић је истина био убеђени комуниста, али му се изворни патриотизам не може оспоравати, а велики шамар је задао тадашњем режиму јавно оптирајући за укључење у радни састав Српске академије наука и уметности.

9. Одбрана Марка Краљевића

Српски национално-културни клуб у Швајцарској је објавио 1968. године у Берну друго шаширографисано издање расправе Лазе Костића "У одбрану Краљевића Марка (одбијање хрватских напада)." Повод су били хрватски литерални покушаји да се Марко Краљевић представи у што негативнијем моралном контексту, како би се кроз такве карактерне црте оклеветао цео српски народ. Поједине стихове из народних песама су надували, другима изокретали значење, треће погрешно тумачили, давали тенденциозна објашњења историјских прилика. Костићев циљ је био да прикупљањем релевантне документације Србима пружи аргументацију за контролирање хрватским подлостима и подметањима.

Као илустрацију метода којима прибегавају Хрвати наводи цитат из књиге: "Хрватска и Србија", извесног усташког емигранта Влаха Рајића: "Тако је српска пјесма опјевала као свог највећег јунака Марка Краљевића, који реже дојке ђевојци која га је примила на конач, Марка који персонализира нејеру и издају; Марка који служи влашког војводу Мир-

чету или цариградског султана како је вријеме; Марка кавга-цију или пијанипу љуту, некултурну пуштакију. Али управо тај и такав Марко Краљевић персонифицира стољетни српски народни живот какав се формирао у турском ропству, превара, невјера, издаја, окрутност према слабијем, према свладаном, а служински однос према моћнијем од себе, без потребе културна живота, али незаситан у јелу и неумјерен у пићу." (стр. 6.)

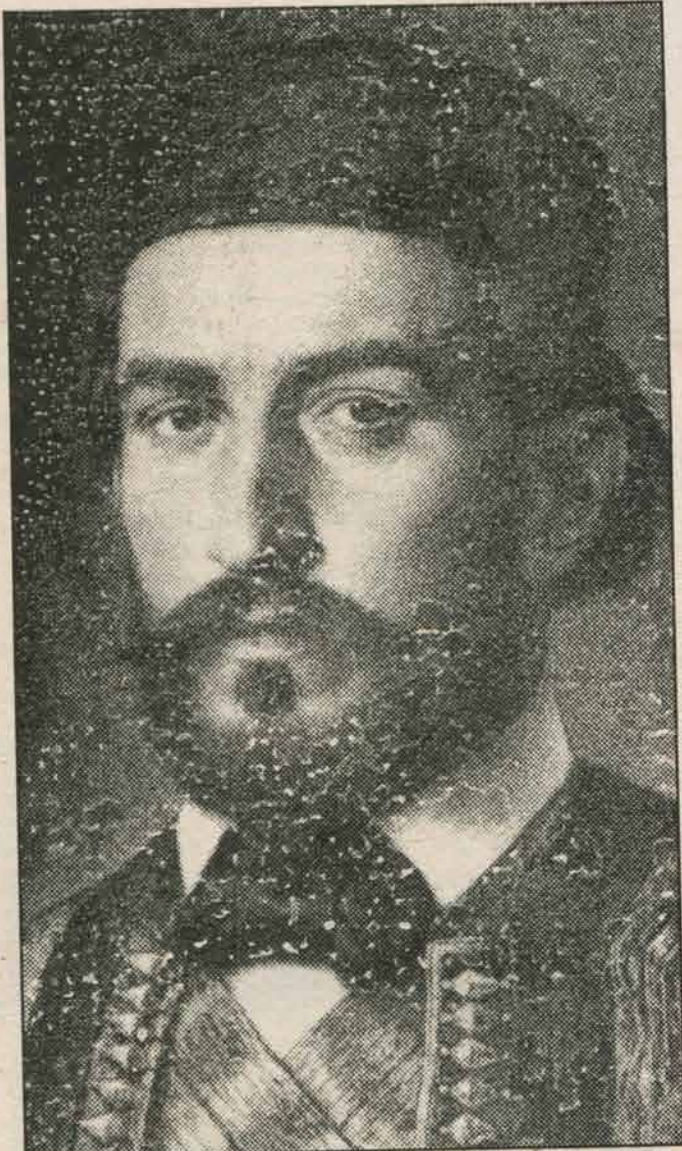
Костић истиче да су најтемељитије одговоре на хрватске нападе у српској емигрантској публицистици пружали Адам Прибићевић и Раде Кораћ. Прибићевић показује да један од главних клеветника Иван Менштровић није ни схватио Марка, па га је својевремено вијао као "оличје сирове, елементарне силе, без мозга, срца и душе." (стр. 7.) Насупрот томе, за српски народ Марко Краљевић је "морална величина: праведни судија; бранич свога народа и вере од завојевача; заточеник друштвене правде; заштитник свију потлачених. Он ни од кога ничега не отима, већ брани оно што припада његовом народу. У највишем залету свога духа, он у своје велико срце смешта и све што је живо на земљи и бори се за њ као за свој народ." (стр. 7.) Зато он не може бити симбол насиљности, животности и злочинства, како га виде Хрвати тврдећи да их Срби систематски утњетавају.

Наш епископски јунак је појам честитости и моралности која избија из духовног бића народног песничтва. "Шта вреди српство ако није у служби човечанства, његовог вечног стремљења према божанском реду ствари на земљи? Стога Марко не србује фразама, но брани потлачене, суди против рође-ног оца и стричева, односно самог себе; слуша као добар син своју стару мајку; излаже свој живот за своје званице; вран је до саме смрти својим пријатељима; има дубоко и жарко социјално осећање и даје му израза чак и према свом милом побратиму бегу Костадину, с којим је скупа и погинуо; кука над мртвим Мусом Кесевићем: "Јао мене до Бога милого, ће погубих од себе бољег." Кад су племенитије речи изашле из уста икојег хероја у историји света?" (стр. 8.)

На сличан начин резонује и универзитетски професор др Раде Кораћ кроз анализу не историјских чињеница, него српских народних епова, па изводи закључак о хрватској националној моралности: "И као што хиљадугодишње робовање Мађарима и сопственим спахијама, који су у интересу свога бољег живота идентификовали себе са хрватским народом, почели називати хиљадугодишњом културом, тако данас усташки криминално-патолошки неморал желе да усвоје као морал." (стр. 10.)

Марко је турски вазал постао повинујући се огромној сили и настојећи да њену оштрину ублажи, као што су то чинили многи други средњовековни феудални великаши. Само се хрватски гроф Петар Зрински добровољно нудио у службу турском султану ради очекиване личне користи. Код бугарског писца Константина Филозофа остало је забележено да се Марко Краљевић пред битку на Ровинама поверио Константину Дејановићу да би волео да хришћани победе, па макар и сам погинуо. У песмама налазимо и кајање због греха, и покушаје испуљења, што је невероватан критички однос за поезију тог времена. И Марко може да се пренадне, поколеба и расрди. Он је грешно биће а не пророк, али ситуације у које га ставља народни песник одишу поносом и изворном народном демократичношћу која је непозната Европи тога времена. Племенитост се не огледа само у односу према људима, него и према животињама.

Костић шитира велики број немачких, италијанских и француских аутора који су писали о српским народним песмама и посебно ценили етички кодекс из ставова о Марку Краљевићу, као и руске, чешке и полске. Да иронија судбине буде већа, и многи Хрвати су се својевремено дивили Марку Краљевићу и савршенству српског народног уметничког генија, посебно Ватрослав Јагић и Владимир Дворниковић. Лаза Костић запажа да "оба хрватска научника, најмеродавније у својој струци, тврде у суштини исто: да су Маркове рђаве особине последица ширења тих песама према северу. Тек у близини Хрвата или чак међу њима, Марко бива карикан и добива негативне карактеристике... Мање од Хрвата, јер Марко остаје српски јунак и српски мит, али од Срба који су под утицајем Хрвата. Тако да се, напоследку, све те рђаве особине Маркове враћају Хрватима као бумеранг, од стране најкомпетентнијих Хрвата." (стр. 24.)

Његов: иако православни владика није се превасходно бавио верским пословима него националним и државним

Марко Краљевић као епископски јунак не само да је био популаран међу Хрватима, него су га Хрвати покушавали присвојити, украсти, отети. Тако, на пример, "отац домовине др Анте Старчевић сматрао је Марка Краљевића "згољним Хрватом", тако да се згражава чешки социолог Јозеф Холечек, који је у чешким новинама "Народни листи" за 1901. писао: "Што је било добро у народу српском, то је Старчевић присвојио за Хрвате, тако да је присвојио и самога цара Душана и Краљевића Марка." (стр. 33.)

Када је 1892. године поводом бечког извођења представе "Краљевић Марко" Петра Прерадовића загребачки "Вијенац" писао да се у Марковој личности "зрицали хрватски живот, типови и обичаји", српска "Босанска вила" жустро је реаговала: "И опет је скочила несита хала, да својим грабљивим каншама зграби и привуче у своје опако и несито гнијездо још једну нашу велику баш нашу српску стечевину и понос... И опет се дигао полутански загребачки "Вијенац" у броју 23. да нам отме и присвоји узасве остале још и нашег српског највећег народног узор-јунака, хоће и он... да нам отме и похрвати нашег Краљевића Марка, поручујући својој позоришној дружини да га у Бечу приликом ове музикално-позоришне изложбе, као свог хрватског народног јунака прикаже. Лијено се и лако браћо - а још боље небраћо - китити и дичити туђим перјем, али пазите, да и уз све то перје, не останете голишави, јер се већ полако прочишћава између нас и вас овај тамни и нестални терен, на ком ви тако неосновано и шовинистички градите своју салању и будућу славу и величину." (стр. 33.)

Актуелне научне и стручне анализе

Проф. др ВОЈИСЛАВ ШЕШЕЉ
Емигрантски опус професора Лазе М. Костића (4)

СРПСКА БОКА КОТОРСКА

Са посебном љубављу и прецизном научном аргументацијом Лазе Костић је писао о родном крају, о свом завичају, и, као нико пре њега, оставио величанствено сведочење о Српској Боки, њеним људима и историји

1. Опште напомене

О Боки Которској Лазо Костић је написао три књиге: "О српском карактеру Боке Которске", "Бока и Бокељи" и "Стогодишњица Првог кривошијског устанка". У предговору прве, књиге која је штампана у пишчевом издању 1961. у Цириху, он говори о својој духовној мотивацији: "Ову књигу сам радио са неким нарочитим жаром, са неким религиозним расположењем. Из два разлога: прво што се њоме настоји доказати српски национални карактер краја у коме сам се родио, где сам провео детињство и сваке године свој годишњи одмор, где су моји преци живели три века и имали једино једино занимање: очување православља и српства свога краја... Друго, што се сличним проблемом дуго бавио мој отац и набавио огромну литературу. Он је писао историју Превлаке, некадашњег седишта Зетске епархије одн. митрополије која се налазила у његовој парохији, а то је у суштини историја православља и српства Боке Которске." (стр. 3.) Српској Боки прете две опасности: хрватске аспирације да је присвоје и лажно прикажу и покушаји црногорских комуниста да јој избришу сваки историјски траг српства.

До 1918. године Хрвати су своје претензије на Боку инкорпорисали у захтеву да се Далмација припоји Хрватској и Славонији, а Бока и Дубровник су већ у административном смислу, као територије под аустроугарском влашћу, били прикључени Далмацији. Хрватска и Славонија су биле саставни део угарске компоненте двојне монархије. Било је, међутим и изричито инсистирање да се ове српске земље припоје хрватској административној области, па тако, 29. априла 1861. године, Хрватско-славонски сабор у Загребу упућује аустроугарском монарху захтев да се са "краљевинама Хрватском и Славонијом здруже: краљевина Далмација, Дубровник, Котор и Кварнерски отоци." (стр. 13.) И најпопуларнији хрватски историчар Вјекослав Клаић тврдио је да је Бока хрватска позивајући се само на један стих Качића - Миошића да је которска бока хрватска дика. С њим је у књизи "О српском имену по западним крајевима нашег народа" 1914. године полемисао српски научник, родом Личанин, професор Василије Ђерић: "Да је В. Клаићу стало до истине, он би овде додао мисао налик на ријечи Ив. Кукуљевића: "бунца вриедни Качић", па би из самог Качића споменуо примјере који говоре против поменутог мјеста." Костић ту додаје: "Ђерић цитира самог фратра Качића, који тврди да су се Хрвати населили били само до Цетине." (стр. 13-14.)

После Првог светског рата Бока Которска је постала део Зетске области, па Зетске бановине. Али, чим су се осетили сигурним и заштићеним од италијанских, аустријских и мађарских претензија, Хрвати су обновили своја историјска парничена и мегаломанске апетите. Тражили су поделу државе, формирање хрватске државотворне јединице и прикључење многих српских територија тој јединици. Мала ни

Др Лазо М. Костић: моји преци у Боки имали су једино занимање – очување православља и српства овог краја

капитулантским споразумом из 1939. године Бока није припала Бановини Хрватској, водећи хрватски политичари су то сматрали само првом фазом, провизорним решењем, до потпуног задовољења свих својих амбиција. Костић се позива на аутентично сведочење новинара Симе Симића у књизи "Покрштавање Срба за време Другог светског рата", па каже: "Тамо стоји да је др Мачек био изненађен понудом Београда" за уступке "и у томе види слабост партинера". Због тога је одмах поставио захтев укључивање Босне и Херцеговине, једног дела Војводине и целе Боке Которске у будућу Бановину Хрватску. Политичко иступање Вл. Мачека добило је најширу потпору хрватског клера и усташа. Тако је

отпочела кампања за хрватску територију коју би "Београд" морао да призна." (стр. 14.)

Такве претензије су биле очигледне и из чињенице да су по оснивању Бановине Хрватске на хрватске бискупске конференције позивани и бачки и которски бискупи, али не и београдски, барски и скопски. Загребачки надбискуп Алојзије Степинац је у фебруару 1941. године посетио Боку Которску и тамо изјављивао да му сваки бокелски камен мирисе хрватством. Касније, у току Другог светског рата, чим је Италија капитулирала, Павелић се Немцима обратио са захтевом да се Бока припоји његовој импровизованој држави, о чему Хрвати нису смели јавно да говоре док је та територија била под Мусолинијевом окупацијом. "Исход рата није им ишао на руку. Бока је, истина, олузета Србији, али није дата ни Хрватској." (стр. 15.)

За извесно време такве хрватске претензије у Југославији су утихнуле, али су брижљиво неговане у усташкој емиграцији. Лаза Костић је више од двадесет текстова објавио у српској емигрантској штампи жустро полемишући са хрватским фалсификаторима. Хрватски аутори систематски изједначају католичанство са хрватством, а најгласнији су били Влахо Рајић и Доминик Мандић. Томе су се прикључивали Јурај Крњевић и читава булумента политичара који су се раније легитимисали као пројугословенски. Крњевићу је чак сметала изградња пруге Београд-Бар јер је сматрао да то угрожава хрватске интересе. "Не само да неодговорни надринучници пледирају за хрватство Боке, већ то чине и одговорни хрватски политичари, ревиндицирајући је без икаквог зазора. Не кажу чак на чему базирају те своје "ревиндикације", не спомињу никакве "наслове" претензија на Боку; по старој својој пракси, они сматрају да је доста да они поставе неки захтев и да је тиме свако "право" фундирано." (стр. 17-18.)

Хрвати не признају суштину ни смисао моралне, политичке и историјске одговорности. Спремни су да бескрупулозно отимају туђе, фалсификују историјске чињенице, а не презају ни од најгорих злочина да постигну оно што су њихови идеолози одредили као национални интерес, а католичка црква благословила као прворазредан верски задатак. Костић, реагујући на хрватске подлости, сматра да се у бризи за

опстанак Југославије не сме политиком сталних уступака пристајати на слабљење српске позиције и да "Србима треба да отвори очи да имају своје море, дивно, исконско српско море, без кога не могу да опстану." (стр. 20.) Он на тај начин дефинише и циљ своје књиге којом аргументовано, научно, убедљиво доказује да је "Бока била српска и да је данас српска и само српска. Тиме постаје сувишно одбацити данас јој наметнуто црногорство. Ако се кроз црногорство афирмира српски карактер Боке, онда ова књига нема ништа против њега; ако се, пак, црногорством негира српство, као што данашња пракса у комунистичкој Југославији то стриктно спроводи, онда ће аргументи изнети у књизи једнако погодити црногорство као и хрватство. Мимо српства, Бока не зна и неће да зна за неку другу нацију." (стр. 21.)

2. Историјска ретроспектива Котора

Полазећи од Саве Бјелановића који је посебно наглашавао како је Стјепан Митров Љубиша истицао да је "Бока била српскијех Немањића и Балшића, последије млетачка, некад више или мање независна; - и да се својеволјно, по билатералном уговору, предала Аустрији; дакле Хрватска никад" (стр. 21.), Костић цитира руског историчара Аполона Александровича Мајкова, који је у својој "Историји српског народа" у другој половини 19. века писао: "За дуго прије Немањића језгро је Србије била Зета, која се у тјешњем смислу зваше Далмација и Дукља. У Зети је била Србија власт... Зета је била њен најглавнији дио, који је највише могао у државним пословима... Зета бијаше највиши угао Лужне Србије... Зета, иако бијаше на мору, држећи залив которски где је пристаниште једно између најљепших на свијету, опет имаше што имају земље које нијесу на мору, јер у њој над равницама које јој народ хранише, те могаху бити без морске трговине, владаху планине које је везаху са осталом Србијом. Од значења тежачког и трговачког бијаше у њој претежније државно које имаше за Србију. С тога, кад остале области отпадоше од Србије, она бијаше једнако с њом у вези." (стр. 23.)

Највећи румунски историчар и један од најауторитативнијих балканолога свих времена, Никола Јорга, у својим сор-

Српска Бока : жустро полемишући са хрватским фалсификаторима историје, Лаза Костић је писао: "Србима треба отворити очи да имају своје море, дивно, исконско српско море, без кога не могу да опстану"

бонским предавањима почетком XX века рекао је и следеће: "Извори који се односе на прве векове српске државе формиране, под утицајима које сам покушао да анализирам, на обалама Јадрана и која је много доцније нашла у унутрашњем пределу Рашке центар и кристализациону тачку. Организација српска почела је од стране Јадранског мора, у Дукљи, инфлуенцирана у свим односима животом латинског запада; она се фиксирала и најзад консолидовала у унутрашњем пределу Рашке." (стр. 23.)

И хрватски историчар Фердо Шишић, истражујући постанак географског појма Далмације и политичко питање њеног сједињавања са Хрватском, показао је да ни Дубровник ни Котор нису припадали Далмацији. Он каже: "Док је Котор већ у 11. вијеку припао српско-дукљанској држави, Дубровник, који никад није припадао ни Хрватској ни Србији, умрио се уздићи до особите области." (стр. 24.) Двор дукљанског владара Михаила био је у Котору, а тај приморски град се сасвим поуздано налазио и у држави Михаиловог оца Стефана Војислава. И византијски извори недвосмислено ту говоре о српским крајевима, српским местима и српској области. "Византинци су звали владара на приморју најчешће хотон Србон архон, а то значи кнез Срба, или првак Срба или нешто слично. Бока је била под приморским српским владарима док рашки нису стасали; после је била под њима." (стр. 24.)

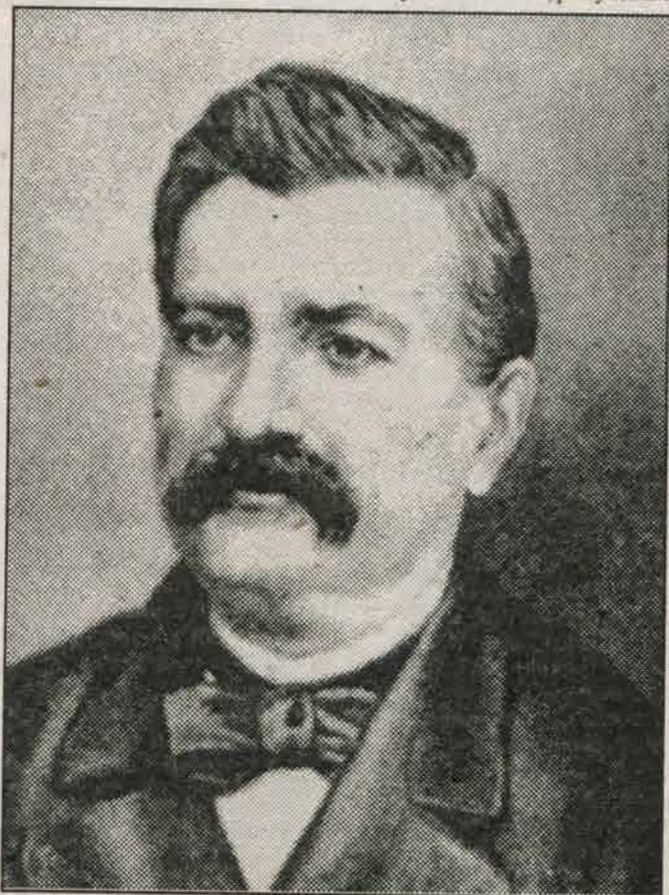
У време Немањића Котором је управљао кнез Трифун, али је централна власт великог жупана Стефана Немање била несумњива, па је истицана у свим званичним актима које оне општине. Немањин син Вукан је од папе добио титулу краља Приморја. И српска краљевска титула је гласила: "Краљ све српске земље и поморске." По сачуваним писаним документима краљ Милутин се називао господарем области од Јадранског залива до Великог Дунава. И титула архиепископа српских и патријарха садржала је ознаку свих српских и поморских земаља, која се није под турским ропством мењала. Костић даље наводи: "Котор, а с њим и већи део Боке, имали су три консолидоване периоде: српску под Немањићима, млетачку и аустријску. Прва је трајала скоро два века, друга скоро четири, трећа више од једног. Пре прелаза у консолидоване периоде, Бока је мењала господара сваке године - две." (стр. 26.)

Илија Синдик је у својој студији о средњовековном уређењу Котора дао сажет преглед которске историје од кад се дефинитивно отргао од византијске власти: "Позитивно је да од 1186. Котор припада средњовековној Србији, под чијом је влашћу остао све до 1369. или 1370. Септембра 1369. године цар Урош назива Котор својим градом, међутим у јуну 1371. био је Котор под влашћу угарског краља. Котор је изашао из склопа српске државе својевољно. Расуло у Србији после смрти Душанове осећало се у непосредној близини Котора нарочито забринути због појаве Балшића, који су се отимали о њихов град. Которани су тражили јаког заштитника, и мислим да су га нашли у Људевиту, краљу угарскоме. Године 1378. Млечани су заузели Котор, али су га миром у Торину (1381.) опет вратили Угарској... Кад су после смрти Људевита (1382.) настала мутна времена у Мађарској, Которани затражише заштиту босанског краља Твртка. Тако у Котору почиње 1385. босански период. Котор је остао под Твртковом влашћу до његове смрти 1391. ... После Тврткове смрти Котор је био потпуно самосталан све до 1420., када је дошао под млетачку власт. Ово доба которске самосталности представља врло велику борбу против суседних српских династија Балшића, Сандаља Хранића и Црнојевића; сви су се они отимали за Котор. Поред тога, политичке прилике су се, услед продирања Турака, измениле биле из основа, не само у Србији него и на читавом Балканском полуострву. Стога су Которани тражили опет заштиту неке моћне државе, овога пута изабрали су Венецију (1420.)." (стр. 26-27.)

Пре Србије, Котор је био под влашћу Византије. Дакле, нема ни помена ни о каквим Хрватима. Његово првобитно становништво је романско, а онда су га Срби асимиловали. Средином XI века, Котор се као типичан средњовековни град, са властитом аутономном структуром власти, ставио под заштиту српске државе, постајући њен део и задржавши унутрашњу аутономију. Проучавајући и систематизујући подат-

ке Ди Канжа, Шлица, Дукљанина и Рафаслија, Јосиф Белчић је крајем XIX века у студији на италијанском језику тај преломни историјски моменат представио на следећи начин: "Византијска војска се још једанпут сукоби са српском фалангом недалеко од Котора, али то је било последњи пут: победа коју су Срби изнели, славна у анализима тога доба, баши прву светлост о ваљаности српске нације. Тога дана достојног памћења (1043.) нађоше смрт 40 хиљада Византинана, међу њима седам војсковођа. Тако бучан успех подиже понос Срба. Которани, увидевши да на тај начин Царство стреми великим корацима пропасти, а да се моћ суседних Срба све више шири на њихов (византијски) рачун и да постаје далеко опаснија (за Которане), помислише да је главна ствар избећи опасност капитулације тражећи њихову заштиту. И постигоше је стварно, продужујући да се управљају сопственим законима, независним од ма кога страног утицаја и, што је још важније, екзимирани (ослобођени) оних пореза и оних данака који су представљали тежак терет највећег дела муниципија. Историчари, од Рафаила на овамо, тврде да је град Котор био Србима подчињен и да су га ови сматрали као поданика. Али протекција (заштита) није у то време била синоним власти, нити је такав био дух оног времена да би га Срби тако разумели, као што су то после разумевали Кромвел и Наполеон. Чињенице могу то да докажу." (стр. 27.)

У својој обилној књизи о турском делу Европе француски географ Ами Буе писао је 1840. године: "Већ у IX или X веку је Котор независна република. 1115. Борђе, краљ Србије, поклања му Шкољ, Луштицу, Кртоле и равницу Грбља... Радослав потврђује 1250. те дарове... После тога република прима у више махова од српског краља Уроша и краљице Јелене пола Горњег и Доњег Грбља, Мирац, Доброту, Леленице и Бијелу, као и Крушевице до Фијумере... 1361. потврди цар Душан ове дарове... Тако је Котор био република под српским протекторатом и становнике села је држао као своје поданике. Имао је законе грађанске и кривичне... Кад је Србија 1368. подљена у четири области неједнаке снаге, република

Стјепан Митров Љубиша (1824-1878), књижевник: Бока је била Немањића и Балшића, послје млетачка, више или мање независна, својевољно аустријска, дакле хрватска никад

стресе српски протекторат и повеза се за Лајоша I мађарског. Тада насташе и велике борбе и Бока спада час тамо а час овамо: под Мађарску Босну, Балшу, док Венеција не заузе територију дефинитивно и задржа до 1797." (стр. 28.)

3. Бока Которска у српским државама

Што се тиче других бокелских градова Франческо Мадираса је 1911. године писао за Рисан: "У 9. веку потпаде под српску господу и у 14. веку пређе под државу Босну. - Године 1451. уступио га је краљ Стефан Томаша Дубровачкој републици. - 1539. заузеше га Турци, 1648. Млечани, који разорише утврђење, али су га морали после повратити Турцима. - 1687. пређе дефинитивно под Млетке." (стр. 29.) У студији "Бока и Зета", објављеној у Гласнику Друштва српске словесности 1875. године, Нићифор Дучић, познати историчар и један од најумнијих Херцеговаца свог времена, наводи како су "Рисан, Херцегови, Кривошије и између њих вас простор до мора били под влашћу травуниских или херцеговачких владалаца, док нијесу Турци 1484. освојили Требиње, Рисан и Херцегови. Па су тек дошнје и те двије српске вароши потпале под млетачку власт. Рисан 1649., а Херцегови 1687., и то што су Млечани помоћу мјеснијех и на властито црногорских Срба истјерали Турке из Боке." (стр. 29.) Јосиф Белчић је писао и о Будви: "Будва и Паштровићи образоваху, попут Котора, две аутономне засебне општине, али малог простора и не толико старе колико Котор, а Будва не увек ни апсолутно независна... Будва је после пада Византијског царства потпала под власт Рашана, а затим Срба... Пераштани је предају 1367. године господарима Зете. Балша је уступи Венецији 1398.

Франческо Мадираса је писао и о Будви: "Сигурно је да је Будву посетио српски краљ Душан, који је ту, у цркви Св. Госпође, ратифицирао границе између територија Котора и Будве, које су се сустизале у ували Трашга... Дана 10. марта 1420. Венеција обећа Будву Борђу и Љешу Бурашевићу, зетским баронима. Али Борђе Бранковић заузе Боку Которску и направи уговор са Млечима (11. децембра 1425), према коме Бурађ добива Будву и ту утврђује свој боравак, мада за кратко време. Стефан, нећак и наследник Сањалев, подиже се са старим прохтевима, али ипак пристаде на мир 23. августа 1443. - И тако Венеција, са дефинитивном окупацијом Будве, доврши освајање Боке Которске." (стр. 29-30.)

И Белчић и Мадираса пишу да су Паштровићи били под директном заштитом српских краљева и деспота од Стефана Немање до Стефана Црнојевића. А чак и кад је Котор дошао у руке Млетака, архимандрит Нићифор Дучић каже да је "Грбаљ и после тога остао под влашћу не само Балшића него и Црнојевића... Тек у другој половини 15. века, од прилике 1456. године, уступио га Иван Црнојевић Млечанима за неку новчану накнаду. Остале приморске општине између Котора, Грбља и Будве: Маине, Побори и Брајићи биле су под влашћу како зетских владалаца, тако и црногорских владика једнако до 1718. А тада су уступљене Млетачкој републици... Најпослије два манастира: Стањевићи и Побори били су властито црногорских владика до 1838. године." (стр. 30-31.)

У расправи "Душаново законодавство" у Паштровићима и Грбљу, Илија Синдик је писао 1951. године: "Грбаљ је до 1307. био у склопу Немањинке државе, а тада га је краљ Милутин дао Котору. Године 1420, заједно са Котором, дошао је Грбаљ под власт млетачку. После доста бурног 15. столећа, када су буне у Грбљу биле праћене привременом окупацијом од стране Баошића и других српских великаша из которског залеђа, Грбаљ су године 1497. заузели Турци и задржали га 150 година. 1647. је Грбаљ опет потпао под млетачку власт, али не више у склопу Которске општине, него је био непосредно потчињен млетачким властима. 1702. Турци су били окупирали Грбаљ по други пут, али овога пута само до 1715, кад је по трећи пут потчињен Млечима. Такво је стање остало до 1797." (стр. 31.)

Како наводи Костић, Синдик је на следећи начин прецизирао стање Боке Которске у време млетачке и турске превласти: "Северозападни део Босне (од Рисна до Херцеговог) држали су Турци, средишњи део Боке са Котором признавао

Бока под јурисдикцијом српских краљева: Душан (1308-1355), краљ 1331-1345, цар 1345-1955. године, у Будви у цркви Св. Госпође, ратификовао је границе између територија Котора и Будве

је млетачку власт, Грбаљ је био у турским рукама, а Будва и Паштровићи у млетачким док су Бар и Приморје јужно од њега припадали Турцима. Према овоме, обала, дугачка нешто више од 100 километара, била је политички исецкани на пет одвојених делова, од којих су три припадале Турцима а два Млечанима." (стр. 32.)

У постнемањинком периоду Твртко је добио Котор као српски краљ јер "је он као такав поставио претензију на Котор, само као такав сматрао да му Котор припада." (стр. 32.) Иначе, Константин Јиричек у својој "Историји Срба" посебно наглашава: "Босански су владари носили српску краљевску титулу све до пропасти босанске државе." (стр. 32.) Чак и хрватски историчар Никола Ђорић, 1925. године, просто јадиккује што је српски краљ Твртко Први бацио "свој похлепни поглед и на друго знаменито приморско пристаниште (поред Дубровника), на град Котор. Имајући на уму да је ово мјесто још прије неколико година било најљепши бисер у круни његових предшасника и најзнатније поморско тржиште у држави Немањина, а поставши и главном задањом сва права српских владара, као што сам каже: "Падшаја се vzdигнути а разоршаја се укрепити", даде се живо на то да оживотвори своје снове и град Котор да притегне по своју власт." (стр. 32-33.)

Ђорића још више боли што је сачуван оригинални документ у коме Твртко каже да је Котор град његових предака, дакле ранијих српских владара, а да га је добио за вечна времена, захваљујући својој сестри која је постала угарска краљица. "Котор је пре био српски, и сад има да буде српски, резонувао је Твртко. Српски ће бити преко њега и кроз њега. - На страни 15. истога дела, Ђорић наводи један нешто ранији акт Дубровника којим Дубровчани моле мађарског краља Лајоша "да се заузме за њих код краља српског (Твртка) да забрани увоз хране у Котор." (стр. 33.) Попут Твртка, и Балшићи су се позивали на српске владаре претходнике и поносили сродничким везама са Немањинима. Бурађ Стратимировић Балшић године 1386. истиче како га је благодат бојја узвисила у

роду његовом "молитвама и мољенијем светих мојих прародитеља Симеона, Немање, првога миротворца српскога, и светитеља Саве." (стр. 33.)

Деспот Стефан Лазаревић, чим се ослободио турске преласти након битке код Ангоре у којој је турски султан поражен и заробљен, а он као његов вазал и савезник стекао могућност да се осамостали, настоји да се врати на Јадранско море и у целости обнови српску државу. "Балша је одредио за свога наследника деспота Стефана Лазаревића и овај је послао војску да његову земљу узме у посед. Млечани су се одупрли, али су ипак били принуђени да велики део данашње Боке предају деспоту (на основу уговора о миру из 1423. и 1426.)." (стр. 34.) О томе говори Константин Јиречек: "Срби задржаше Дривост, Бар и Будву... Србима је припала јужна страна Бококоторског залива с крајевима Лиштица и Боглашићи, као и Жупа Св. Михаила. Ну, жупа Грбаљ, као област Котора, враћена беше Млечићима. Србија је, дакле, опет стекла комад Приморја од которског залива до Бојане, које су једино прекидале мале области Паштровића и града Улциња." (стр. 34.)

И деспот Ђурађ Бранковић, чија је званична титула гласила "господар Србљем и Поморју и Подунавију", ратовао је са Млечанима да би сачувао српско море. Како даље наводи Јиречек, "ратовање са Млечићима трајало је, међутим, непрестано. Ђурђева војска, под заповедништвом војводе Алтамана, пустошила је куће и винограде све до испод которских улаза у град. Уз српску војску беху још и Црнојевићи, Паштровићи, становници грбаљске жупе и сељаци из околине Котора... Деспотови заступници у Приморју код Душтице, преко пута од Новог, беху Вук Биомужевић и зетски српски митрополит." (стр. 34.) И кад је први пут пало Смедерево под Турке, Ново брдо и Зетско приморје су наставили да одолевају турској сили, и то као саставни делови Деспотовине.

По паду српске државе у турско ропство, пало је и српско приморје, а Бока је ослобођена тек на крају Првог светског рата. "1918. године долази у Боку српска војска, која је дочекана неописаним одушевљењем. После равно пет векова Бока постаје поново српска. И да је до самих Бокела стајало, она би вечно остала само српска, ја не знам Србина Бокела који је био за Југославију." (стр. 38.)

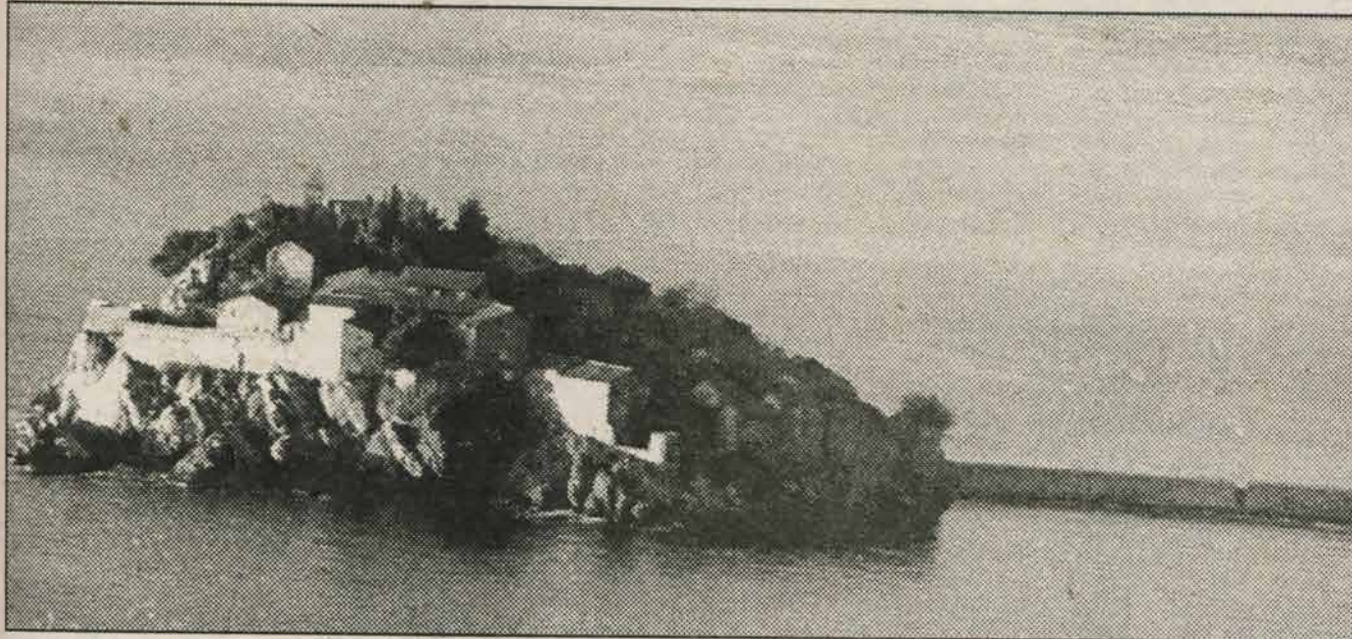
4. Промене етничке структуре становништва

Срби су, како то наводи најпознатији бокелски историчар Јосиф Ђелчић, у Боку дошли 638. године. До тада су ту живели романизовани прастановници Балкана који су Србе постепено асимилovali. Сходно најрелевантнијим истори-

ографским подацима из дела Константина Порфирогенита, из његовог фундаменталног дела "О управљању царством", "за јадранску обалу и њено прво залеђе, он је више него јасан: на северу до Цетине, населили су се били Хрвати, а на југу од Цетине, Срби. Али та српска племена нису била сасвим исте деноминације: четири групе се ту дистингуирају: Неретљани, Захумци, Требињани и Дукљани." (стр. 39.) О томе је писао и један од најзначајнијих хрватских научника Томислав Маретић у књизи "Словени у давнини", објављеној у Загребу 1889. године у издању "Матице хрватске": "Порфирогенит о Захумљанима, Требињанима (с Конављанима) и Неретљанима изријеком вели да су српске народности, о Дукљанима не вели (ваљда је заборавио забиљежити или није знао) ништа које су народности, да ли хрватске или српске. Али, ако помислимо да су Дукљани најјужнији од ова четири племена и да су прави Хрвати досезали до ријеке Цетине, онда ће нам бити веома вјероватно да су и Дукљани били исте народности које и Срби." (стр. 39-40.)

Каспар Цајо, кога Костић сматра једним од највећих немачких лингвиста прве половине 19. века, штампао је 1837. године књигу "Немци и суседни народи", у којој, између осталог пише: "Срби су заузели веома знатан простор: они су се раширили од мезијских Словена (Бугара) на запад све до Хрвата, и на јужној страни ових (Хрвата) заузели преко планина још и дуг комад Приморског појаса. Србима су припадали и они Словена земље која је по имену реке Босине названа Босна (цитира дословце на грчком Порфирогенита). Да су Словени приморског појаса јужно од Цетине били Срби, који су са севера дошли за време цара Ираклија, Константин понавља више пута, и то Паганици, који се и Неретљани зову, настањени око реке Неретве, Захумљани око Дубровника (Константин их зове Захумски Срби: Захумоци Серблои), Травуњани, Конављани, Дукљани, становници Травуније, Конавала, Дукље све до предела где данас Црногорци представљају крајњи словенски народ према Арбанасима. Да су ту Срби седели, чули су били и Франци." (стр. 40.) И аустријски историчар Вилхелм Томашек у једној расправи из 1886. године каже: "Исклавонија, Славонија, звала се тада обала од Боке до Улциња, настањена углавном Србима." (стр. 41.)

Сви историчари, који су у научном смислу нешто знали, сматрали су да је бокелско становништво од VII века претежно српско, али се разликују само у процени да ли је у Котору и даље доминирао несловенски елемент, који су Срби затекли долазећи на Балкан. О јасном разграничењу Срба и Хрвата у времену доласка на Балканско полуострво пише и Јосиф Ђелчић: "Хераклије, немоћан да сам обузда Аваре, упути Хрвате и Србе на Далмацију; ови, поставши

Свети Стефан: Паштровићи су били под директном заштитом српских краљева и деспота, од Стефана Немање до Стефана Црнојевића

победници, поделише је. Срби заузеше Далмацију Ултрамонтану (с оне стране брда), која се после назвала Рашка и Босна, и Горњу Мезију, која се по њима назва Србија. У подели писмонгане Далмације (с оне стране гора), јужни део допаде Србе и би подељен у четири жупаније: Нарона (Паганија), која се простирала од Неретве до Цетине; Захумље од територије Дубровника до Неретве; Дукља од Драча до Котора; Травунија од Котора до Дубровника и према брдским пределима." (стр. 41.)

Немачки научник и језуитски теолог Ратингер 1898. године је изашао са тврдњом да су Срби првобитно били католичке вере, да је Котор насељавало српско становништво јер тај град није морао да плаћа трибут српским владарима као градови са несумњивим старороманским становништвом, а такође наводи реку Цетину као линију стриктног српско-хрватског разграничења и прихвата регионализацију српских приморских области према претходним научницима, с тим што целу област назива Српска Далмација.

Затечени Романи у српским приморским градовима били су малобројни и постепено су асимиловани у велику српску етничку масу, али су првих деценија и векова имали изражену социјалну превагу а и у много дужем временском периоду остваривали су пресудан утицај својом државно-правном традицијом. Историчар Илија Синдик је, проучавајући цели которски дистрикт дошао до података да су "средњом XV века Романи у Котору сачињавали само једну деветину становништва, и то, ако се претпостави да су сто властоских породица, колико их је тада живело у Котору, све биле чисто романског порекла." (стр. 43.) Како наводи Јиречек, "експанзија горштака кретала се у ранијем средњем веку највише према јадранској обали, а од XI века више на исток, док најзад нису велики успеси према Грцима изазвали нову струју у правцу југа. Овај развој заустављен је био од 1371. турским освајачким походима. После тога започиње одступање становништва на север и запад, на Дунав и Јадранско море." (стр. 43-44.)

У неколико наврата приморски градови су разарени земљотресима, а епидемије куге су изазивале прави помор њиховог становништва. Прилив свежје крви увек је потицао из њиховог српског окружења, тако да се промена етничке структуре становништва вршила једним дуготрајним и неизбежним процесом. Неке елементе тог процеса детаљно излаже Константин Јиречек: "Под притиском многих терета и дужности, људи су се иселјавали на запад у даламатинске градове, где су нове насељенике примали радо. На дубровачком земљишту нико није плаћао порез. У Котору је био дужан нови варошки становник само уписати се код нотара. Селјаци су се слободно могли настанити у граду, и нико није имао право да из града одведе у неко село варошке области. У 14. веку живели су у Котору досељеници из Брскова, Подгорице итд. У околним селима помиње се око 1330. нпр. неки насељеник из Гацка... Одлазак у приморске градове појачан је био и тим, што је млад свет оба пола привремено живео у овим варошима као послуга... У Котору су слушкиње биле највише из планине салашње Црне Горе... Слично (као у Дубровнику) беху уређени еснафи у Котору. У оба града помињу се многи шегрти у XIV веку из суседних земаља. У Котору су млади Словени код златара и обућара... У приморским градовима живели су и многи страни мајстори, преко којих се тамоњи свет познао са занатством далеких земаља." (стр. 44.) Турски историчар и географ Хаци Халфа (Њатиб - Челебија) забележио је 1650. године да су становници Подгорице, Скадра и Котора били Срби и Арбанаси.

Коментарисући Јиречекове наводе, Лаза Костић закључује: "Ниједном речју не спомену ни Јиречек бар појединог Хрвата на Српском приморју; било их је од свакуда, али не из Хрватске. На селима су доминантан елемент сачињавали Срби, у два града Романи, али са сталним прираштајем и примесама Срба. При томе се врши један неминован процес асимилације, апсорбације. У селима је то вршено брзо и лако; Словени (Срби) навалили су необуздано, са елементарном силом, као бујица, и кога су поштедели, тога су претопили. У градовима било је много другчије: романски елемент није се дао лако истиснути а још мање претопити;

Деспот Ђурађ Бранковић (1375-1456), "господар Србљем и Поморју и Подунавију": ратовао са Млечанима да би сачувао српско море

њега су спасавала техничка средства (нарочито лађе), новац (богатство), култура и власт." (стр. 45.) Како је писао и Чедомиљ Мијатовић у студији о Балшићима, "на самом Приморју... по градовима какву су били Бар, Улцињ и Будва... становници су били већином Латинјани, нешто потомци старих римских колонија, нешто досељеници из Италије." (стр. 45.)

Постепено је број Срба у градовима све више растао, па Јаков Колети, 1817. године, у књизи "Илирикум сакрум" пише "да је Будва била пуна Срба, по ролу додуше Словена, али присталица догмата и обреда грчкога, који се такође назива и рашким (српским)." (стр. 45.) Јиречек наводи следеће податке о предсрпском становништву приморских градова: "Сасвим различити од ових румунских планинских пастира беху романски варошани у Приморју на Адрији, највише занатлије, трговци, рибари и поморци, названи Романи или Латини, српски још и Власи. У Котору и у Дубровнику навлдавао је од краја Средњег века српски говор, и то због изумирања старих варошких породица и пријема многобројних нових, због територијалног повећања и јаког трговачког саобраћаја са унутрашњошћу. У северној Далмацији, пак, за владе Републике Св. Марка, потиснуло је млетачко наречје стари романски дијалекат, чији су се последњи трагови изгубили на острву Кркушу у 19. веку." (стр. 46.)

Србин католик, бокељски историчар и српски академик Илија Синдик је још прецизнији у описивању овог процеса, као и Јован Вукмановић и Петар Шеровић. О томе пише и Јован Цвијић у књизи "Балканско полуострво и јужнословенске земље. Основи антропогеографије": "У Боки су се у турска времена и доцније у таквој маси населили Херцеговци и Црногорци да су потпуно асимилovali старо зетско становништво, многе Арбанасе и, истина ретко, млетачко становништво по градовима." (стр. 47-48.) Томе и Костић додаје следећи податак: "Мора се признати да млетачке власти нису правиле скоро никакву сметњу досељавању новог српског елемента у Боку. Оне су тиме јачале своју привредну снагу и повећавале број својих поданика." (стр. 48.) Сава

Накићеновић и Јован Ердџановић су такве тврдње поткрепили и веома убедљивим бројним подацима, а сам Цвијић недвосмислено тврди да је Бока чисто српска област.

И досељеници из Албаније су чисто српског порекла, православци који имају крсну славу и говоре српски са извесним арбанашким акцентом. Вршећи антропогеографска и етнолошка истраживања Паштровића, Јован Вукмановић истиче: "Многи старосједилачки родови су се коначно иселили у разним правцима, а на њиховим мјестима су дошли досељеници већином поријеклом из Старе Србије, који су разлијели српску традицију и у новој Србији ојачали националну свијест." (стр. 49.) Костић га допуњава следећим речима: "Српство миграцијама није губило од свог састава. Срби су долазили Србима" (стр. 49.) Од свих делова Боке, Грбаљ је био "највећа, најчистија и најкомпактнија српска општина... Грбаљ је кроз историју био најбунтовнији, најправославнији и најсрпскији." (стр. 50.)

У време аустроугарске окупације у Боку долази изван број странаца разних националности, а насељава се и нешто ислужених официра и подофицира. Како су махом били католичке вероисповести, једино је код њих, под утицајем римокатоличког клера, био могућ процес вештачког похравања. Али, пошто код пописа становништва није било означавања етничке припадности него само говорног језика, сачувани су службени подаци да су ти насељеници навели да им је матерњи језик немачки, чешки, словачки, пољски, украјински, словеначки, италијански, румунски. Углавном је реч о војним лицима и аустројским држављанима. После Првог светског рата нико од њих није протеран из Боке, али су временом они или њихови потомци, "скоро без изузетка, постали Хрвати." (стр. 53.)

5. Верско питање

У науци скоро нико не оспорава да је српско становништво Боке, а и осталих приморских крајева, све до Светог Саве било католичко. Млечанин Марино Торзелло, као савременик Стефана Дечанског, написао је књигу "Историја Романске државе" и у њој изнео податке о краљу Србије који "држи под својом влашћу приморје Јадранског залива које се простира до око 250 миља, и чије је становништво потчињено

Римској цркви; али сви други народи на континенту који се још чвршће држе уз поменутог краља следећу секту и обред грчки." (стр. 53.) И загребачки српски митрополит Дамаскин Грданички у својој докторској дисертацији, коју је 1924. године одбранио на Фрибуршком универзитету у Швајцарској, писао је: "Становништво јужног приморја Немањине државе продужило је да обавља латински обред... Српске јужне покрајине су стварно зависиле од Рима." (стр. 53.)

Костић указује да је такво стање веома кратко трајало јер је до дефинитивног хришћанског раскола дошло тек половином XI века, а почетком XIII века добија Свети Сава признање аутокефалности Српске православне цркве и оснива једну од првих епархија на Превлаци у Боки. Тада се све оно што је српски осећало вратило матери цркви, а српски је осећала већина Боке, углавном сеоска. Она се канда одмах определила за православље и остала му верна до дана данашњег. Католицизам Котора био је ограничен на град и најближу околину. Свуда већ у мало даљој околини били су православни. То доказује и једно папско писмо од новембра 1367. Он пише у исти мах Дубровчанима, Задранима, Напуљцима и Драчанима и упозорава их на прекоран положај которских католика. Препоруча им "епархију которског епископа, која несигурно лежи усред јеретичких Срба и Арбанаса." (стр. 54.)

Миодраг Пурковић је, 1934. године, у Пожаревцу објавио историјску студију "Авињонске папе и српске земље", на основу чијих података Костић закључује да је српско католичко становништво било привржено својој држави упркос чињеници да су у том времену српски владари били у веома лошим односима са папом. "Которани су били највећим делом католици и то добри католици. Но ипак, у колизији интереса српске државе и католичке цркве, они су махом давали предност држави и краљу свом српском. Они су били понекад и у резистенцији према самој Курији, па и у сукобу са њом. Забележено је како су се Которани опирали да приме за епископа Серђа Болину јер је именовање било противно статутима града Котора. Они су апелирали на краља Стефана Дечанског (то је било 1328.), коме су упутили и брата епископовог, познатог властелина Марина, ради казне. Папа је тада екскомуницирао и анатемисао Котор. Но Котор није попустио. Тако је премештен и епископ у Пуљу замолио

Град Котор није морао да плаћа трибут српским владарима, као градови настањени старороманским становништвом, што доказује да га је насељавао српски живаљ

Јован Цвијић (1865-1927) је недвосмислено тврдио да је Бока чисто српска област

Папу да Котор ослободи проклетства јер му и он прашта... Ни сами католички извори не спомињу да су се Которани имали поколебати услед екскомуникације. Они су сматрали оданост својој држави и послушност својим законима важнијим од припадности вери и лојалности Папи." (стр. 54.)

И у свим другим српским приморским градовима била је слична ситуација и англирско расположење. "Тако нпр. чули су се у Бару, у мају 1247. године, ови узвици: "Шта је папа? Господин наш краљ Урош је нама папа." А у доба његове управе над барском надбискупијом краљ Урош је изјављивао да "господин папа и црква римска немају никакве власти у његовом краљевству". Краљев брат, бивши краљ Владислав, који је тада управљао Зетом и Требињем, говорио је "ружне и нечувене речи", називајући цсима папу и све кардинале редом." (стр. 54-55.)

Тек у време млетачке управе дошло је до интензификација и систематског спровођења агресивног католичког прозелитизма, који је постојао све безобзирнији и подмуклији: "Од крајева уже Боке, који су били стално под Млечима, само полуострво Луштица (општине Кртоли и Луштица) нису подлегле том прозелитизму, као ни Паштровићи у Иванбеговини. Иначе сви предели у непосредној околини Котора и с обе стране Врмца још у почетку су преобращени у католицизам. У првом реду Доброта са Перастом (већ Ораховач мџу њима није преобращен јер је био под Турцима), затим Прчањ и Столив, Муо и Шкаљари, Ластва и Тиват са торњим селима Богданшића и Мрчевац. Више него сигурно да су све старе породице у тим пределима биле православне. Али предели под Турцима нису уопште ни натруњени били католицизмом, тако да је поново сједињена Бока имала опет сасвим надмоћно православно обележје." (стр. 55.) Да би бројчано смањили српско становништво, Млечани су бројне српске православне породице организовано усељавали у друге делове своје државе, па Јован Радонић у студији "Римска курија и јужнословенске земље од XVI до XIX века" наводи податке о наредби млетачке владе од 29. маја 1671. године да се већи број Срба пресели у Истру.

Па ипак, католичене је врло тешко спровођено, тако да су сачувана многа писма католичких свештеника који се жале на стално јачање православног и смањивање католичког становништва у српском приморју. Бројчани однос пред саму аустријску окупацију указивао је на чиненици да у Боки живи две трећине православаца и једна трећина католика. Вук Караџић је 1836. године писао: "У цијелој Боки има око 33 хиљада душа, све правијех Срба какви игдје бити могу; једна четврт од овога биће закона римскога, а остало је све грчкога." (стр. 60.) Сличне податке даје и Сима Матавуљ, мада аустријске статистике, које су вероватно релевантније јер почивају на периодичним пописима становништва углавном говоре о односу два напрема један у корист православних. Међутим, увек се и војни фактор ту мора узети у обзир јер је Бока као највећа аустроугарска поморска база у сваком тренутку имала 10-20% становништва официра, подофицира и војника.

Бока је препуна српских православних храмова. Сачуван је извештај которског провидура из 1768. године који се жали на цркву Светог Луке у Котору у којој се служба врши на српском језику, па каже: "Четири су татора речене српске цркве: два из града а два из Грбља... Због потребе црква сазива и српски збор обично у овој цркви без пријаве и дозволе старије власти." (стр. 69.) Како препричава Лаза Костић, "провидур моли да се то убудуће осујећава, јер ти зборови могу реметити јавни мир, становништво је "бунтовничко и највећи непријатељ закона латинског." (стр. 70.) Немачки путописац Кол сведочи о православним манастирима у Боки као чуварима традиције и успомена на Стефана Немању и друге знамените српске царе и краљеве. Он говори и о надгробном камену око манастира и цркава, на коме су грбови читавог низа одличних српских породица и кнезова.

Док су у католичким црквама присутна само романска, односно латинска обележја, "српске богослужбене књиге које су сачуване у још понекој православној цркви Боке, потврђују њихов исконски српски карактер. Нарочито у манастиру Савини, који има и познату Савинску крмију, којој се диве научници, и у Цркви Покрова Богородице у Бијелој. Има и доста Србуља... Чак и на књигама стране провенијенције, руским нпр., налазе се многи српски записи." (стр. 71.) И сви свештеници су били Срби. Нићифор Дучић о томе 1894. године пише у својој "Историји српске православне цркве": како се "Зетска епископија, позније митрополија, одржала са својом српском јерархијом непрекидно од свога постанка 1219., тј. од Саве Српског до наших дана, што је једини пример у српској православној црквеној историји." (стр. 72.) Костић томе додаје: "Никад на влашчанску столицу Зете није ступио један странац, најмање Фанариот. Српско је било не само мирско свештенство већ и калуђери, од најмањег до највећег. Сви су то били домаћи синови; сви, са минималним изузетцима, Бокељи, а Срби без изузетка. И протопопи, и игумани, и архимандрити. Свештеници су били, као и другде у српском народу, по правилу из истих породица свештеничких династија, "поповских кућа." (стр. 72.)

Божићар Петриновић је у књизи "Богумили" 1867. године писао да су сви Срби католици у Боки Которској преобращени из православља у 15. и 16. веку. А Србин католик Ђелчић хвали верски мир и толеранцију који су владали под Немањинима. Костић то питање резимира: "Без обзира на унутрашњости Србије, једно се може тврдити сигурно: да на Српском приморју није било за време Немањиних покушаја православног прозелитизма, најмање принуђавања приморских католика да приме православље (а пре Немањиних српског православља није ни било)." (стр. 73) А под млетачком влашћу почела је дуготрајна, упорна и систематска акција покатоличавања.

6. Католички прозелитизам у време млетачке власти

Како показује Јиречек, "кад су Срби потиснути били са Приморја, постадоше Млечићи непријатељи српског клира. Већ 1446. добио је бискуп которски награду да протера словенске свештенике (прети скијава) и да их замени латинским, само притом да поступа полако, на згодан начин, али ни-

како одлучно и отсечно." (стр. 75.) И другим поводом у својој "Историји Срба" он износи сличне податке: "притисак на православне опажа се (не само у Дубровнику), него и у околини Котора. Јула 1446. писала је Которска општина у Млетке како у њеној области има српских свештеника, који су против наше вере и шизматизи. Моле стога Републику да которски ректор и тамошњи бискуп протерају православне, па да на њихова места доведу латинске свештенике. Млетачки сенат беше одлучио да се поверљиво поручи ректору которском и бискупу како пристају да се шизматизи замене са латинским свештеницима, али постепено и веома опрезно на начин како они то за најбоље буду нашли." (стр. 75.)

И млетачки дужд у свом дукалу од 22. маја 1455. године изриче похвале которском бискупу Бернарду који је такву част задужио "враћајући на стотине у католичку веру ивматичко и неверно људство, које се обратило и покрестило, и његовим (бискуповим) сопственим рукама било кризмано, а највише у месту Св. Петра на Градцу испод Мрчешца которске дијецезе." (стр. 75-76.) Из новембра 1453. године сачувано је писмо Стефана Црнојевића властима Млетачке Републике у коме је тражена заштита српских цркви од Котора до Љеша, па је власт упозорила которске и арбанашке ректоре да се уздрже од пакости српским црквама и свештеницима. На другом месту говори се како су Паштровићи одбијали унијаћење па их Конгрегација за ширење вере назива охолом народом српске секте којим влада црногорски владика.

Слична збивања детаљно описује Јован Радонић на основу проучавања великог броја докумената из ватиканских архива. "Рад на унији Паштровића није напуштен ни после неуспешне акције надбискупа барског Марина Бошија... Конгрегација је рад на унији у Паштровићима и Боки Которској поверила способном мисионару дон Ђорђу Вушковичу, каноник у Светојеронимског завода. Он је имао споразумно да ради са которским бискупом Вићентијем Бућом... Поред Вушковича деловао је онда, од 1629., као мисионар и фра Серафин Мисеричић и он у споразуму са которским бискупом. Фра Серафин радио је на унији у Луштици, Љешевичима и Кртолима. Испрва са вољом и с привидним успехом, али је убрзо почео малаксавати у раду... Бискуп Бућа, међутим, радио је својски и предано да спроведе унију код православних... Он признаје да са унијом не иде лако, али ипак мисли да се могу постићи извесни резултати." (стр. 77.)

Насупрот латентној агресивности католичких црквених кругова, млетачка власт је водила рачуна да се директно много не замери православним Србима јер је на њихово савезништво морала рачунати у многобројним сударима са Турцима. Ватикански архиви препуни су и жалби бококотворских католичких свештеника на млетачке власти у периодима кад су оне биле врло толерантне према православнима, кад су уз српску помоћ шириле венецијанску државу и повећавале број српских грађана у њој. "У једном промеморију млетачком сенату писао је надбискуп Змајевић 1722. како Срби свуда и "свом снагом нападају католичку веру, говорећи "прљава Латини, прљава вера." Чак је и Мухамед имао лепше мишљење о латинској вери него Срби, па зар онда да се не назову јеретичима. Још су живе жене у Боки које могу посведочити да су се, пошавши за Србе, морале покрестити, и зар се то сме дешавати у држави једног принципа побожног и религиозног." (стр. 81.)

Како наводи Радонић, "надбискуп Вићентије Змајевић пратио је с бригом снажење православних у Боки Которској. 23. августа 1723. писао је он из Задра секретару Конгрегације, сликајући живо стање католика у Луштици и Кртолима... где су шизматизи с успехом били потиснути. Али, у ратовима пред крај 17. и на почетку 18. века населили су та места многи православни из горњих крајева и бројно надјачали католике, те грозе њиховом вечитом спасењу." (стр. 82.) Да је ситуација у 18. веку била слична у целој Далмацији показује Никодим Милаш, цитирајући задарског католичког надбискупа Матију Каромана који се, 1750. године, у опширном извештају млетачким властима жали на српски православни верски ентузијазам и духовни развој који угрожава католичке амбиције, па на крају препоручу-

је строге мере како би се провела верска конверзија Срба и обраћа се Богу "да нас ослободи српске опасности, да се не би наши потомци враћали као шизматизи у српској Далмацији, него као католици у млетачкој Далмацији." (стр. 83.)

Међутим, далматински млетачки провидур прилично објективно извештава своју вишу власт наводећи да све оно што су учинили латински бискупи од пре пола века (а то значи од почетка 18. века, ЛПК) да би увели у живот своју јурисдикцију према грчким Србима, није служило ничему другом него да код ових умножи незадовољство према њима: показале се некорисним јавне терминације, некорисним чак и казне затвором, везивање ланцима и изгон из земље, које су практиковали да би се светили за непослушности и омаловажавања показана према бискупима. Овима је било главно да штите своју свету личност и да одрже епископска права... Далматински бискупи говоре да би било велико дело кад би се цела покрајина очистила од ових грчких Срба, или бар да се избаци њихови калуђери, и да се замене са опима францисканима... а као модел таквог поступка наводи се пример польске и аустријске куће. Али овај предлог се не може сматрати

У извештају из 1768. године которски провидур се жали на цркву Светог Луке у којој се служба врши на српском језику

друкчије него као плод апостолске ревности која нема ништа заједничко са људском мудрошћу." (стр. 84.)

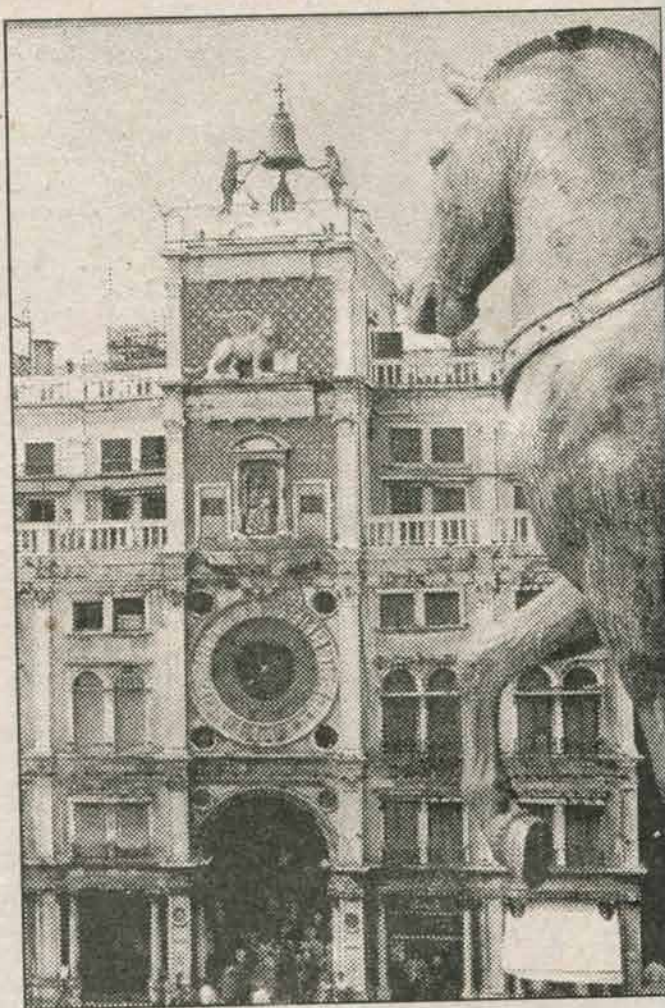
Млечани су много деликатније и делотворније поступали него насртљиви бискупи. Они су конвертитима давали државну службу и привилегије, а у гладним годинама испорукама хране подстицали конверзију. Истина, било је забрањено подизање нових православних цркви уз саму морску обалу, и организовање литија, ван цркве. У неким фазама и млечачки службеници су наступали брутално као и католички свештеници. "Разуме се да су у шиканима предњачили нови конвертити: потурице горе од Турчина!" (стр. 87.) Костић то поткрепљује описним текстовима француског свештеника Пизанија, немачких писана Геллиха и Штиглица, као и француског научника Ами Буеа."

7. Непоколебљиво српство Бокела

Читавом гомилом конкретних примера Костић доказује да "у актима Ватикана ниједан крај где живе Срби није тако остентивно означаван српским као Бока Которска. За ознаку вере не каже се никад православна, некад само шизматичка или грчка, а најчешће српска или србијанска. Да се у Боки српски дисало и српски осећало види се из сваког акта Ватикана. И да се жели њихова десрбизација, једнако као католическе, постаје евидентно свакоме ко те акте чита." (стр. 88-89.) Тако он опширно цитира которског племића Марина Болшу, писмо Урбана Ђерија папи Инокентију 11, извештај задарског надбискупа Матије Карамана, дело Марка Антонија Пигафета. Све су то најверодостојнији историјски документи из 16. 17. и 18. века. У 19. веку таквих сведочанстава има још више. Немачки путописац Кол каже да је јужна Далмација потпуно српска, аустријски етнограф барон Черинг да су Бокели Срби, француски публициста Жан Убићини да је територија Боке Которске потпуно српска, немачки путописац Пасерж да је Бока предео грчко-католичких Срба итд. Немачки путописац Хајнрих Ное, 1870. године, описујући Далмацију и Црну Гору каже да у Боки "одјекују најдивљији тонови српског ратног поклика", свуда се запажају успомене мржње и боја, крви и ватре, "херојског огорчења Срба и рушничког беса Османлија", изнад ове морске дивљине лети огромни орао, који се, као што српске песме причају о црном гаврану, храни очима и утробом палих бораца." (стр. 90-91.)

Италијански књижевник Антонио Балдахи образлаже и оправдава аустријску изградњу бројних утврђења у Боки Которској, "јер кад би руска флота ушла у Боку, околне српске области Херцеговине, Црне Горе и самих Бокела, који су толико наклоњени Црногорцима, ујединили би се лако са заједничком и моћном мајком Срба." (стр. 91.) Француски путописац Пјер Марк 1912. у Паризу је објавио књигу "Путовање по Далмацији, Босни и Херцеговини и Црној Гори" и у њој навео: "Ови Словени Боке, ови Срби, остали су више Срби него и где друго; то је особено становништво које више држи до Црногораца него Далматинаца." (стр. 91.) И француски биограф Емил Оман писао је 1915. године да је целокупно становништво Боке српско. Како закључује Костић, "јасна је ствар да не би странци у туђини Бокеле назвали Србима да се нису они сами тако означавали." (стр. 92.)

Бокели су увек себе сматрали Србима и тако се декларисали у приватном животу и у свим званичним актима. Костић се и ту позива на импозантан број историјских докумената, првенствено из млечачких архива, који обухватају векове српског битисања на том простору. Из свих тих извора се врло јасно види "да се Бокели нису никада одрицали српства нити хтели са тиме чинити неки компромис." (стр. 96) Сви научници и етнологи су Србима сматрали и православне и католике. "Код православних је заиста била јако развијена национална свест, док код католика није било ни помена, ни трукне хрватске свести. Није је било тада ни у Далмацији, а камоли у Боки." (стр. 96-97.) Војвођански Србин Арса Пајевић је крајем прошлог века описивао своје путовање по Боки па истакао: "Ерцег Нови вазда беше челенка којом се Бокели тако радо поносе, јер онде се рађаху прави српски соколови, који своје порекло потезаху још из времена старе српске славе и војводства Св. Саве у овом крају." (стр. 97.)

Република Светог Марка: насупрот агресивности католичких црквених кругова, млечачка власт је водила рачуна да се много не замери православним Србима, јер је на њих морала рачунати у многобројним сударима са Турцима

И Јован Цвијић је писао: "Бокели су високо развијене националне свести, која је ојачана богатством српских историјских традиција." (стр. 97.) Црногорски краљ Никола је у огромном броју својих песама, изјава и текстова наглашавао веома изражено српство Боке и Бокела.

На основу тако детаљне анализе и бројних аргумената Костић конституише основни закључак: "Нису само православни Срби у Боки били увек свесни своје народности и духовне припадности српству, већ је то донекле био случај и са католицима старинцима Боке. Пре Првог светског рата велики део елите католичке у Боки осећао се и опредељивао као Србин. Нарочито је предњачила у томе акадemsка омладина. Изгледало је да ће бити свеоопшти, да ће сви католици Боке увидети и признати да су Срби. Захваљујући декретираном југословенству прве Југославије и још жешће декретираном црногорству друге Југославије настала је пометња, при којој смо смеата изгубили Србе католике (са нешто мало изузетака)." (стр. 98.)

У прошлом веку, заложени српским национализмом, Бокели су три пута дизали устанак против аустријске власти. "На хиљаде начина се манифестовало то српство Боке. Нпр. кад би прошао црногорски књаз, оди. краљ, он је био олушевљено дочекиван и поздрављан само зато што је био Србин и српски владалац. А кад је крајем прошлог века посетио Боку аустријски престолонаследник Франц Фердинанд он се сам жалио на необично хладан дочек." (стр. 98-99.) Аустријски публициста Леополд фон Флумецки је оставио крајње упечатљиво сведочанство политичких прилика 1908. године, описујући непријатности аустријског шпијуна Настаиша кога су Срби презрели и омрзли због његових идеолошких и пропагандних подметања.

Како каже Флуменски, "далматински Срби су се још једанпут, приликом пропутовања Настића, показали у свом правом светлу као присташе сваког покрета који иде за одшпељење Далмације од Аустрије. Настић, који је у својој брошури "Финале" разоткрио револуционарне тенденције српске пропаганде која из Србије проистиче, био је на свом путу од Херцег-Новога до Мостара на многим станицама предмет неописивих инсулта од стране становништва подстакнутог великосрпским агитаторима; оно је у Настићу видело "шпијуна" и "издајника." Колико је много морала да поткопа земљиште великосрпска пропаганда, која се већ више од једне деценије некажњиво и несметано проводи по Јужној Далмацији, и колико је она морала да утиче на начин мишљења становништва кад се оно идентифицира са интересима српске династије и револуционарног великосрпског покрета у тој мери, да се онај жигосе као шпијун и издајник, који је открио један део револуционарних великосрпских смутња." (стр. 99.)

Бокељи су аустријској власти пркосили и честом употребом националних симбола. "Скоро свако место је имало српску читаоницу, српску земљорадничку задругу итд. Многи су имали српска певачка друштва; најстарије канда у српству јесте српско певачко друштво "Јединство". У већем делу места пред Први светски рат постојале су српске соколке друштине "Душан Силић." Постојала је Српска гарда у Котору итд." (стр. 99-100.) Годинишњак Поморског музеја у Котору, за 1953. годину, описује стрељање поморског капетана Милана Срзентића 1914. године у тврђави Шпањоли изнад Херцегновог: "На губилишту је скинуо мараму са завезаних очију и узвикнуо непосредно прије него га је плотун покоио: Пуцајте крволочи, живјела Србија." (стр. 100.)

Костић даје податке и о ситуацији у току Другог светског рата, па каже: "И за време последњег рата су се бокељски Срби ванредно држали, и они који су остали били у Боки и они ван Боке. Нико од Срба није никад своје српство затајио. Нарочито мени није познат ни један случај да је неки Бокељ заробљен од Немаца или Италијана, казао да није Србин да би био ослобођен ропства. То су чинили други, али не Срби Бокељи. У самој Боки било је и националиста и комуниста; ови први су били далеко многобројнији. Али ни један ни други нису се никад ни у каквој прилици одрицали од српства, нити су тражили ма какве државне формације независне од српства... После рата им је натура једна до тада непозната народност, али је нико интимно и добровољно не прима." (стр. 100.)

Слично је и у српској емиграцији. Бокељи не одустају од српског национализма и патриотизма. "Срби Бокељи у емиграцији држе чисту и нефалсификовану српску линију; не само да их нема ван те линије, већ их једва има индиферентних. Све је то Србин, ватра жива! Зато ја писам, срећом запазио да је и један једини учествовао у некој манифестацији којом би се огрешио о српство. Напротив, у свакој српској манифестацији чују се, и виде се, и дејствују и раде. Мало је међу њима печалбара, мање него из иједног другог краја српства. Неки су успели да се подигну до водећих положаја српске емиграције. Ниједан Бокељ није променио веру у емиграцији; тј. има католика који су постали православни, али нема обрнутих случајева. Они чувају и веру и народност отаца као ниједна друга група српства. Нисам нашао ниједну другу област из које потиче српска емиграција да је толико верна српском писму као што су Бокељи." (стр. 100-101.)

8. Српска национална обележја Боке Которске

Одељак о чувању српских националних обележја у Боки Которској Костић почиње цитирањем Симе Матављева који каже да је Вук Караџић у "својим делима прославио то чисто српско гнездо, где се у највећој чистоти сачуваше: језик, ношња и обичаји." (стр. 101.) Бокељи су, истина преузели извесне италијанизме, али у много мањој мери него што су Србија и Босна прихватиле турцизме. Језичка лексика и синтакса остали су потпуно сачувани. "Свакако у Боки има доста дијалеката, више него игде у српству на тако малом простору. Доказ аутономије и посебности бокељских опш-

тина. Негде су се очували најпрвобитнији облици старог српског језика, (као нпр. у Кртолима мукло а), док се у новској и рисанској крајини и дан-дан њи говори чисто херцеговачки. Разлике између дијалеката нису у томе што би један био чистије а други слабије српски, већ у изговарању (ингтонирању и наглашавању) појединих речи." (стр. 102.)

То истиче и немачки барон Ото Рајнсберг 1864. године, - па додаје: "Италијански се говори само у већим местима међу образованим лицима; у кућној употреби искључиво се српски језик јавља, јер су становници, са малим делом католика, сви словенског порекла. Уопште за српски језик није ниједан предео толико важан и значајан као Бока, јер се тамо налази маса старословенских речи које нигде више нису уобичајене, а изговор, који у Славонији, Далмацији и Босни дозвољава да се одмах разазна припадник римске и источне цркве, у Боки је једнак код Грка и католика." (стр. 102.)

Костић даје и читав низ илустрација за чињеницу да "језик којим говоре Бокељи сви писци називају српским, и стари и нови, и домаћи и страни, и Бокељи и небокељи." (стр. 103.) У обиљу домаћих и страних аутора посебно нам се чини интересантним писање хрватског књижевника Шиме Љубића који наводи да су "дјела најстаријих списатеља дубровачких и которских родом српским или бар одгојених под утицајем српског наричја, како на примјер Шишка Менчетића, Боре Држића итд." (стр. 103.)

Бокељи се никада нису одрицали српства: сви научници и етнологзи су Србима сматрали и православне и католике

Бокељски Срби се од Немањинског времена па до данас служе искључиво ћирилицом и ћирилични натписи су једини трагови српске писмености, с обзиром да из преднемањичких времена нема ту никаквих сачуваних текстова. Католички свештеници су се трудили, где год им је то било надхват шака, да се униште, да нестану сви српски културни споменици, али тога је било толико много да им је подухват у крајњој инстанци морао бити неуспешан. Чак су у католичким црквама, на скоро откривеним фрескама, сви текстови на српском језику исписани ћирилицом, а латиницом само они на италијанском језику. "Православни Срби писали су само ћирилицом и на српском језику (нешто славно-српско, а нешто измешано са народним). Изузетак није било нити га је могло бити; онај који би написао нешто друкчије, сматрао би се као да се одрекао и вере своје и народности. И турске власти, једнако као и народ под Турцима у Боки пишу српски ћирилицом... Па и Латини су штампали српске књиге ако је то одговарало њиховим трговачким калкулацијама." (стр. 106-107.) Наравно и Срби католици су све текстове на српском језику писали искључиво ћирилицом.

Врло је упечатљиво сведочанство податак да је истакнути Пераптанац и барски надбискуп Андрија Змајевић написао "још 1675. године једну расправу (књигу) под насловом:

"Даржава света, славна и крјепосна царковног летописа" и то хиридином. Змајевић је писао и латински и италијански, но кад је писао српски, писао је хиридином." (стр. 107-108.) Што је најважније, Змајевић је и својим списима изричито истицао да пише на српском језику и српским писмом.

Када је, по укуцању Млетачке републике, Аустрија преузела контролу над Бокотом Которском у свим службеним списима њени генерали државни чиновници говоре о српском језику као језику народа који је дошао под њихову власт. "Трамата аустријског цара Франца Јосипа I о установљењу Бокототорске епархије и именовању новог епископа (Герасима Петрановића) од 1874, опширна и дугачка, "написана на пергамени српским језиком и хиридским словима, а тако је превелике потписана. Чува се у епископији." Ствар једва чувена: Бечки ћесар доноси званичан акт из своје компетенције на српском језику и српски се потписује. Јер би иначе вређао Бокељце. Колика разлика према србомрцу који се зове Јосип Броз Тито!" (стр. 111.)

Након што је у свим српским земљама прихваћена српска застава, по узору на руску, али са обрнутим редоследом боја, "верујем да нећу претерати ако утврдим да нигде друго у српству нису у другој половини 19. века и у почетку овога толико виориле српске заставе као у Боки. Вијале су се при црквама и у приватним домовима, на свадбама, на школским празницима (Свети Сава), а нарочито на многобројним "фештама" које су наизменично по цјелој приморској Боки слављене. Свака се прилика искоришћавала: и смрт, и рођење, и венчање, и слава да се српска застава понери."

Овде и Лаза Костић прави дигресију, вероватно због тога што је претражујући документацију и литературу која се односи на главну тему, наишао на веома интересантан податак код немачког географа Хасингера у раду из 1928. године. Хасингер на прецизан начин излаже историјску ретроспективу етничког развоја Далмације, а вредном Костићу је и ова прилика драгоцене да поткрепи тезе и аргументе које је већ објавио у другим својим делима. У емигрантским условима, своје књиге је заправо штампао као лични часопис и с нередовном динамиком излажена, па зато сва грађа коју је прибавио није ни могла бити до краја систематизирана.

Хасингер је, између осталог, писао у својој студији о Далмацији, објављеној у реномираном географском часопису Универзитета у Фрајбургу: "Многоструки ситуациони односи далматинске земље утицали су и на образовање њене народности. Илирска племена образују најстарију историјски познату подлогу. Келтска крв се ту мешала, грчки колонисти су се населили у приморским градовима, римски освајачи донеше свој језик и културу, походи Германа и Авара су вршени кроз ту земљу. Млечани се населише по обалским градовима, Турци наваливаху тамо из позадине, али најпостојаније је ипак деловало словенско насељавање у 9. веку, на северу Хрватске, а на југу српско. Оно је пресудно за данашњи јужнословенски језички и народносни карактер земље... Са свим тим, у јужној Далмацији се стоји тачно на граници западног и источно-европејског културног бића, данас једнако као у доба Западног и Источног римског царства. Претежна већина Далматинаца је дуго живела са Западом, пише латиницом и католичка је. Но ипак на крајњем југу се појављују куполе православних цркава и почиње власт хириловског писма." (стр. 111-112.)

9. Континуитет српске правне свести

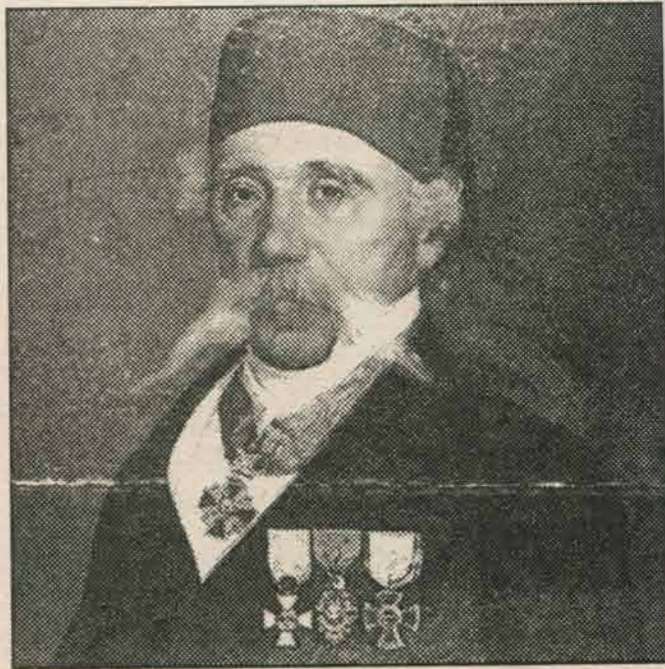
Своју анализу српског карактера Боке Которске, Костић поткрепљује у одржању староримских државно-правних традиција, правних облика и правних обичаја, као и у континуитету правне свести у српском народу. Он српски правни континуитет бокељски сагледава са организацијског, нормативног и институционалног аспекта. "Организаторни се испољава у задржавању старих облика друштвеног уређења (жупа, кнежини, општина и сл.), и њиховом функционисању на стародревни начин. Нормативни или реплементарни континуитет се одржава у ослањању на једнак или сличан текст правних прописа у прошлости и садашњости, одржавању истог објективног права, истих норми, чак и фор-

мално позивање на те норме (цароставнике, староставнике итд.) да би се тај континуитет јасније испољио. Под институционалним континуитетом разумемо истоветност правних установа одн. правних институција (института) старог српског права и обичајног права Боке. Та истоветност не мора да потиче из истих норми, негде јој се чак порекло и не зна (као нпр. код задруге). Можда су неке установе настале у постнемањинско доба, али су ипак древне и изразито српске. (стр. 113-114.)

Основа которског правног живота вековима је био статут који је овај град добио 1301. године под владавином Немањина, а у коме стоји да се градски кнез поставља указом рашког краља. Будвански статут је донешен у време цара Душана. У својој "Карактерологији Југословена" Дворниковић пише да су "и после Немањина преостале, као правни и државни рудименти неког прастарог стања, разне мале аутономне јединице, жупе или "кнежине" као нпр. Паштровићи код Будве, Грбаљ у Боки и др. Ти жупски атаризми, не само на немањинском него и на другом југословенском подручју, доживели су понегде и почетак 19. века!" (стр. 115.)

Франћеско Мадираци је писао да "и по престанку млетачке власти задржаше Паштровићи старо општинско устројство и народни грађански суд који им је још 1266. одобрио Стефан српски." (стр. 115.) С друге стране, барон Рајнсферг-Дирингсфелд пише да обичаји Паштровића, "а то су обичаји старих Срба, нису се сачували, упркос разних владавина, ништа мање чисти и нефалсификовани него њихова национална независност и њихови сопствени закони. Они су задржали свој посебан суд који им је био зајамчен 1266. од српског краља Стефана и у који нико није смео да се меша." (стр. 116.)

Француски католички свештеник Пол Пизани писао је 1893. године да "Бокељи, снабдевени привилегијама, које су им признавале готово апсолутну независност, нису никад хтели видети у Млечићима господаре већ заштитнике... Близина Црне Горе дозвољавала им је да су могли чинити притисак на млетачки сенат, да добију из страха што нису могли добити средством наговарања... Користећи млетачке сукобе, Бокељи су добили најшире слободе као награду њихове верности (нарочито због "руске утваре која је у 18. веку стајала иза Црне Горе)... Млечима је Бока била потребна као зимско пристаниште њихове левантинске флоте: право да држе војнике у тврђавама, провентура и понеког млетачког магистрата, то је све што је тражио Сенат млетач-

Вук Караџић (1787-1864) у свом делу "Црна Гора и Бока Которска", прославио је чисто српско гнездо где су се у највећој чистоти сачували језик, ношња, и обичаји

Ришњанин у народној ношњи: језик којим говоре Бокељи сви писци називају српским и стари и нови, и домаћи и страни, и Бокељи и небокељи

ки, а за све остало препустио је био Бокељима скоро апсолутну аутономију." (стр. 117.)

Француски књижевик и дипломата Адолф д'Аврил 1876. године даје још прецизније податке: "Млетачка република није никад тражила да наметне своју администрацију Словенима Боке: она се обично задовољавала тиме, да заузме Котор и Будву, где је држала провентуре (потчињене задарским). Становници Боке су задржали своје законе, своје обичаје. Грађански и кривични процеси су вођени у језику земље. Магистрати су били домаћи, које је народ бирао сваке године, наследни су остали они (магистрати) који су постојали у време Срба. Ови главари беху слободни и горди, понашали су се као велике личности (спомине грбальске кнезове). Далеко од тога да траже паре од својих поданика, Млечи су их чак давали. Многе угледне личности примаху пензију. Млечи су само захтевали да бране границу од Турака, што су Бокељи радо чинили." (стр. 117.)

Паштровићи су 1423. године потписали уговор са млетачким адмиралом Франћеском Бембом о условима под којима су прихватили венецијанску заштиту и задржали најширу унутрашњу аутономију. Стари српски закони, статuti и обичајно право на овај начин су постали легални правни извори млетачке државе за један део њене територије. Паштровићи су, заправо, у свему били потпуно самостални с тим што је млетачки дужд потврђивао избор њиховог кнеза, кога су иначе сами бирали. Грбаль је, поред тога, и у периодима млетачке и турске превласти задржавао своју локалну

самоуправу. И Прчањ и Пераст и сва остала места имала су више или мање сличне самоуправне облике. Српски сабори или зборови држали су се у свим српским насељима и то је у вајкадашњој српској традицији. Тек под аустријском влашћу српска локална аутономија је систематски сужавана.

10. Српско родовско-племенско уређење

Поред територијалног облика самоорганизовања, Срби су дуго задржали персоналне, а то је врло присутно међу Бокељима. То је Јован Ерделјановић у студији "Неске црте у формирању племена код Срба" из 1921. године резимирао на следећи начин: "У пределима динарских племена од Скадарског језера и Которског залива има четири српске области, у којима је доскора, а делом и сада, још једино у словенству одржан племенски живот. Те четири области су ове: 1) Источна Херцеговина од реке Неретве до близу Которског залива... 2) Бока Которска, око Которског залива и југоисточно од њега, 3) Стара Црна Гора, између Херцеговине, Боке, Скадарског језера и долине реке Зете (уз њу, само малим делом, и Црногорска крајина, између Скадарског језера и Јадранског мора), и 4) Брда... Тако су се потпуно, у току векова, делом од старих српских племенских целина а делом... од нових заматака формирала јака племена и створила јасно развијена племенска организација у овим пределима динарских Срба. У њима се од разгранатих српских родова и братстава, а негде и од његових спајања и мешања са посрбљеним староседеоцима, створио први, најстарији слој српског становништва, који је, живећи кроз толике векове стално племенским животом стекао јако укоренење навике оваквог начина живота." (стр. 126.)

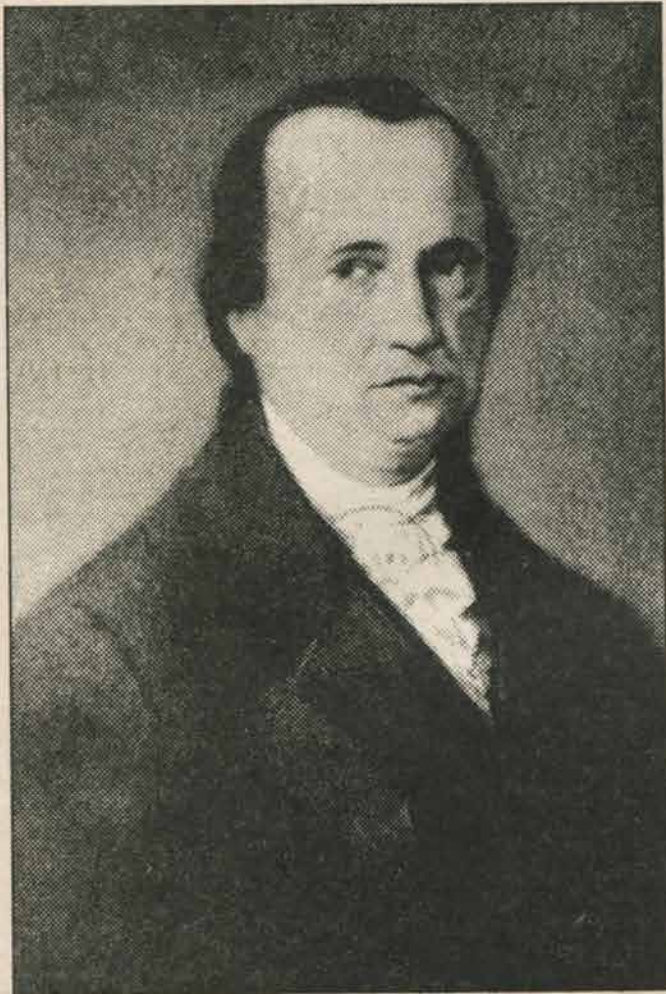
Тим питањима се бавио и Константин Јиречек, објашњавајући друштвену и правну природу племена. "Према суседству чинило је племе једну политичку целину (члан се звао племеник). Оно је имало своје сопствене власти. Плем је своје скупштине и судске састанке држало под ведрим небом на одређеним местима... Плем је имало заједничке пријатеље и непријатеље и своју сопствену војску. У војсци су ратници распоредени по братствима... Плем изводи своје порекло од једне породице или једног човека. Па и свако братство (члан братства се зове братственик), које се дели на породице или куће, а заузима једно или више села, има свога родоначелника, по чијем се имену презивају братственици... С множењем становништва одваја се ново братство од старог." (стр. 125-126.)

Чувени слависта Франц Миклошич из сазнања оваквог родовско-племенског уређења извлачи и много далекосежне закључке. "Установе које налазимо код црногорских племена добивају тим једно веће, опште значење, што ми у њима распознајемо првобитно устројство словенске општине, словенске државе. У Црној Гори су сви једнаки: најсиромашнији може свакоме да одговори: "Нисам ја гори од тебе ниги слабијег порекла." И у ношњи, и у начину живота, главари се ништа не разликују од осталих Црногораца... У овом устројству привредно је од особитог значаја патријархална задруга... Ништа мање значајна није ни крвна освета, која чува тело и живот у замену кад држава ову заштиту не признаје као своју задаћу... Народ се дели на племена, племена на братства, на челу племена је наследни кнез." (стр. 126-127.)

Валтазар Божић је 1906. године писао да обичајно право Грбља и Паштровића није локалног карактера него да корене вуче из правног система средњовековне српске државе. Александар Соловјев је установио да се у Српском приморју под млетачком и аустријском влашћу судило по Законику цара Душана. Перашки "Проглас против црковке", од 25. августа 1624, изричито прописује да судско веће треба да изрекне казну по "законима краља Стефана." За Боку је карактеристично и све друго што спада у значајне српске институте обичајног права као што су задруге, патријархални облик наслеђивања, побратимство, кумство итд. Народни судови су у српској правној свести увек били важнији од државних. Ту су и крвна освета, миренење, каменовање као облик кажњавања.

11. Српски народни обичаји и културне традиције

Марко Цар је писао, 1924. године, да је Бока "крај и да је српски народ можда најбоље чувао своја предања и своје обичаје, и где је "сваки трећи човек од природе пјесник и говорница" (стр. 138.) О суштини српских народних обичаја на упечатљив начин је писао Стјепан Митров Љубиша: "Код Срба најлипши дио народних обичаја стоје у тијесној свези и с вјерским обичајем, тако да је тешко вјеровати да је добар Србин онај који те обичаје презире или ладнокрвно гнује, па био он турске, католичке или православне вјере. Ти су обичаји спасили код Срба народну свијест, они ће је и гојити." (стр. 139.) Те старе српске обичаје најупорније је управо Бока чувала и неговала, па Костић каже: "Обичаји Боке, то су обичаји Срба и српства, и то махом стародревни амети. Они су српски или зато што су у истом облику били неговани од

Доситеј Обрадовић (1742–1811): "Код Срба има дух слободе. Ко хоће да се увери нека оде у Црну Гору, Паштровиће, Рисан и Кривошије"

старих Срба, или што је општим хришћанским оди балканским обичајима дата једна српска нота која их чини специфичним, или што је општим обичајима народа исте цивилизације утиснут српски национални карактер." (стр. 139-140.)

Крсну славу, као обичај који постоји само у српском народу, у Боки славе и православци и католици. Љубиша у једној од својих приповедака коментарише понашање бокељских Срба католика на следећи начин: "Забораве на сој и поријекло, од свог се јата личе и стиде, мрзе му језик, старину и обичаја, само још шарају јаја, славе крсно име и налагају бадњаке, или да нас боље варају или што им није мило с Богом ратовати." (стр. 145.) Велики Србин и католички свештеник из Дубровника Иван Стојановић писао је у књизи "Дубровачка књижевност", која је штампана у Дубровнику 1900. године: "Јужни Словени дијеле се на различита пле-

мена... словеначка, хрватска, српска и бугарска. Сви су имали мање или више исте обичаје, али, како згодно примјети Богишић, крсно име карактеристика је српског племена. У данашње доба гледа се на сваки начин, с изворне стране, утаманити тај српски обичај, а највише у Коначлима." (стр. 143.) И свадбарске свечаности и тужбалице, а поготово народне песме и гусларска традиција, црногорска народна ношња и обичаји ношења оружја у српској Боки су пажљивије неговани него у многим другим српским крајевима

12. Непобитност српског карактера Боке Которске

У Виндзору, у канадској држави Онтарио, Лаза Костић је, 1975. године, у шапирографисаном издању објавио брошуру "Још о српском карактеру Боке Которске. Додаци и допуне." Ту је јавности презентовао податке до којих је дошао накнадним научним истраживањима, који су Србима досад често били непознати, а у сваком случају нико их још пре Костића није сакупио и систематизовао на једном месту. Аутор наглашава да је нарочито био мотивисан жељом да његова дела Србима буду од користи, а њиховим непријатељима на штету, имајући, пре свега, у виду хрватску халапљивост и покушаје да се отме све што је српско, многе земље, култура, традиција, историја, па и Бока Которска.

Костић је дошао и до књиге француског публицисте Ксавијеа Мармијеа "Писма са Јадрана и из Црне Горе", из 1853. године, у којој, између осталог стоји: "Прве сигурне белешке које имамо о настањену Срба у Европи не датирају даље него од половине VII века. У тој епохи они стижу до обале Дунава и шире се сасвим брзо кроз кнежевину која је сачувала њихово име (Србију, ЈПК), кроз Босну и до залива Котора" (стр. 8.)

Следе затим новопронађени подаци из млетачких архива у којима се потврђује да су Млечани непрекидно сматрали Бокеље Србима. Ту су извештаји провидура Винћенца Доне из 1736. године, Марка Кверинија из 1742., акта дужда Алојзија Моћенига из 1776. итд. Сви ти историјски документи сведоче о српству Боке, али Хрвате то једноставно не интересује. Они једноставно своје измишљотине, досетке и изјаве политичких манипулатора сматрају научним чињеницама.

Бока је своју чисто српску душу исказала и у време краткотрајне руске управе, у периоду наполеоновских ратова, о чему сведоче Пјотр Андрејевич Толстој и Шарл Ираијарт. Бокељи нису прихватили ни Његошево инсистирање из 1848. године да се удруже са Хрватима и Јелачићем, јер су њихове жеље да се уједине са "свијема државама Славено-сербскијема кад оне буду самосталне и без туђег уплива под ћесарском круном." (стр. 19.) И которски архив поседује много докумената који сведоче о српству, српској вери и српској нацији Бокеља. И старим "српским" календаром су се служили све до Првог светског рата.

Вук Караџић је у Боки Которској имао вредног сарадника и агилног скупљача народних умотворина Вука Врчевића, који је сакупио бокељске народне загонетке и објавио их 1857. године у Задру под насловом "Морално-забавне и шаливо-поучитељне српске загонетке", а после је сабрао и "Српске народне питалице." Још је Константин Јиречек установио да су бугарштице српске народне песме, иако је било доста јавно изнетих тврдњи да су хрватске. Јиречек је писао: "У 16. и 17. веку говорило се за песме у петнаестерцу да су певане "српским начином." Овакав израз налазимо у Хекторовића (српски начин) и у Крижанића (моди ет стилии сербски)... Пошто су претходно Гилфердинг и Миклошич објавили неколико огледа ових песама, изашло је 1878. издање Богишића, у коме има 76 песама, од којих су 36 из крајева око Котора и Дубровника. Ова је поезија почела да опада већ у 17. веку; тада је она таворила само у Приморју, особито у Перасту код Котора... Историјска садржина ових песама почиње са царом Стефаном Душаном и допире до млетачког освајања Херцег-Новог... Верске представе, хваљење и истицање калуђера и лепе Свете горе упућује јасно на област православне цркве." (стр. 34.)

Доситеј Обрадовић је, 1784. године, писао да "код Срба има дух слободе. Ко хоће да се увери нека оде у Црну Гору,

Паштровиће, Рисан и Кривошије." (стр. 45.) Није случајно митрополит Стратимировић писао руском министру иностраних послова Адаму Чарторијском "молећи га да се заузме да Србија постане слободна под турским сизеренством, и да јој се придруже Срем и Котор!" (стр. 45.)

13. Први кривошијски устанак као највећи историјски подвиг Бокелја

Лаза Костић је у Хамилтону, 1959. године, објавио брошуру "Кривошијски устанак 1869. године", али је то питање проучавао и наредних десет година, па је тај првобитни омањи рад развио у обимну студију "Стогодишњица првог кривошијског устанка" и штампао у Минхену 1970. године. Повод за кривошијске устанке углавном су били покушаји аустријских власти да укину старе бокелјске привилегије и аутономије. Те привилегије и аутономије нису биле исте, али су свуда постојале још од средњовековне српске државе и увек су трн у оку млетачких и аустријских власти, али често и ватиканских великодостојника.

Стојан Новаковић је, 1912. године, у књизи "Законски споменици српских држава средњег века" објаснио правну природу тих аутономија, наводећи да је "у Србији средњег века било и правих, потпуно аутономних области које су, стојећи само пред врховном краљевском влашћу из Србије, потпуно самоуправом владале. То су били градови у Зети и Приморју, као Котор, Будва, Бар, Улцињ, Скадар, Дриваст, који су сви имали своје статуте. Власт је градска по тим статутима ишла често веома далеко, а те су статуте, порекла домаћег или старијег, српски владари признавали уговором или другом каквом погодбом онда када су примали врховну власт над тим градовима. Уз те градове ишла је увек њихова област, већа или мања, која се држала с градом и у којој је владала градска управа. Па не само то, него су у Приморју и поједина племена или жупе, као Грбаљ, Паштровићи, Крајина и др. имали своје аутономне уредбе, по којима су се на дому своме управљали... Има и реч, позније изгубљена у језику, правина, којим су се та локална права, која су и самим селима припадала, обележавала. Као што су села и селишта имали своје правине, тако су их могле имати и племена, и области, и манастири и градови." (стр. 15.)

Новаковић указује да је оваква ситуација спречила и у континенталној Србији успостављање апсолутистичког и аутократског поретка, што значи да је фактички оплемењивала правну свест и усавршавала правни поредак. Видели смо већ да су скоро сва та аутономна права у основи сачувана и под млетачком влашћу, која, ако би неко и настојала да укине, у принципу је избегавала да то чини насилно или брутално, него само подвалама, преварама и поткупљивањем. С обзиром да није цела Бока у сваком тренутку била под млетачком влашћу, како је који крај потпао тако је углавном добијао и нове привилегије правним актима Венеције.

Народ је аутономна права и привилегије сматрао најважнијим у сфери судства и у избору локалних поглавара. Млетчани су избегавали да врше и било какву територијалну реорганизацију. Аутономије су биле толико развијене да су их неки мештани, а и странци на пропутовању, називали државама. У неким италијанским изворима тај термин држава заправо се означава као државина, што у праву има другачији смисао. И турска држава је хришћанском становништву омогућавала формирање кнежевина као најнижих органа неформалне локалне власти, јер јој је то појединостављивало функционисање територијалног државног апарата. Лакше јој је било да се директно не меша у друштвени живот села, само ако се тиме поштују пореске обавезе према држави и локалним феудалцима.

На Бечком конгресу, Аустрија се изричито обавезала да ће сачувати локална права и привилегије на млетачким територијама које су јој припојене, али у пракси их је толерисала само тамо где их није могла одмах искоренити. С обзиром да је то ипак била солидно правно уређена држава она је на целој територији покушавала инсталирати сопствен систем локалне самоуправе. Надлежности градова су значајно смањене, али сеоске општине су задржале значајан статус и на подручју Боке су правно изједначене са осталима на територији царевине. Костић каже да је у

Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца локална самоуправа сужена више него што је требало, у Краљевини Југославији још више, да би под комунистичким режимом била сасвим укинута.

Комунисти су локалну самоуправу "потпуно забатали-ли и запоставили, никаква рачуна о њој нису водили. Они су из Титограда све регулисали. У самим местима су, као и свуда друго, али ови још са мржњом на приморје, поставили за вође личности најгору сеоску багру, лумпен-пролетере и криминалше, не обазирајући се ни најмање на законе, на морал, на старе обичаје, на утврђену праксу... Мешају се у веру, у народност итд. Све сами регулишу. Ниједан Бокелј, бар од православних родитеља, не сме сам да се определи које је народности. То му ђетићи из "Титограда" опредељују. У цркву не сме да иде. Не стоји нико пред црквеном портом да га спречи, али му се то бележи и крваво свети. Разуме се, само православнима, само Србима којима они српство не признају... Црногорски комунисти ће славити стогодишњицу Кривошијског устанка, пошто му одузму свако српско обељење, али неће признати да је стање слободе и старинских правина данас сто пута горе него пре сто година. Никад у познатој историји, никад откад су Боку Срби населили нису били више обесправљени него данас!" (стр. 44-45.)

У верском погледу Срби су у Боки вековима уживали извесну персоналну аутономију. "Прва два века млетачке управе владала је страшан прозелитизам у Боки, и тада је мноштво народа прешло у католичку веру. Али неки крајеви нису се дали и њихово становништво је остало верно православлу." (стр. 45.) Како је то некада трагикомично изгледало показује и следећи податак: "Которски бискуп, помогнути од млетачке власти, нису овај народ ни његове свештенике признавали православнима, већ су католички бискупи вршили визитације православних епархија, принуђивали свештенике да признају католички симбол вере итд. Но чим су они напустили парохију, и свештенство и народ нису уопште фермали те латинске визитације и њихова упутства." (стр. 45.)

Правно, Венеција је 1718. године признала формалну јурисдикцију цетињских владика над Бокотом Которском. Та спиритуална власт све више је попримала одлике и световне, јер народ заправо није знао да прави разлику између духовне и световне, која у Црној Гори није дуго времена ни постојала. У свести народној то је још више слабило везу са централном млетачком влашћу, а у пракси је неретко изазивало сукоб надлежности. Тако се 15. септембра 1740. године которски провидур жалио на непокорност Грбљана за које је ауторитет само црногорски владика "пошто су они из истог српског обреда... настоје да се отргну од (млетачког) грађанског и кривичног судовања, и хтели би да њихов владика, сем питања савести, одлучује о животу или имањима свих једноверника који су му потчињени." (стр. 48.)

Да у таквој ситуацији није било нимало лако ни Млетчанима ни Аустријанцима може се закључити и на основу записа епископског викара Герасима Зелића, који се и сам чудно изгледу и понашању српских православних свештеника које је затекао почетком 19. века: "Бе је рат или каква ларма, ту је први војвода поп; ако се ће скупштине сваде и потуку, ту је први поп; ако је који на рату из пушке своје и кога убио, то је њему ништа; савијест га не обличује, него он попује и служи свету литургију као и досад. Нити ту помажу свеје светије апостола и светије седам сабора канонони, а камоли митрополити и јепископи и њихови намјесници... Ни споменути црногорски митрополити нијесу могли поставити самовољни они клир у народ у црквено благочиније... Ако се свади једно општество с другим, ту поп ваља да буде најпрви војвода, да се пред њима бије. Ако би који мирјанин другоме коју горку ријеч рекао, или би га опсовао, онда се зову на мејдан, ту ваља да поп пред њима буде... Већи чест лирскије попова у Боки брије браду, брке и косе на глави... Ниједан поп не излази из своје куће, ни у цркву без дугачке пушке, а за пасом по двије... и јатаган... Тако се многи попови од мирског човјека ни у чему не разликују, већ ако је у цркви, када обуче на се одожде црквене." (стр. 51.)

Аустрија је гарантовала и Русији да ће приликом окупације поштовати сва бокелјска права, а посебно да неће

уводити порезе на војну обавезу, да ће учествовати само у одбрани својих граница и да ће моћи слободно да носи оружје. С тешком муком се Беч мирио с таквим одредбама, а још више муке је имао у пракси. Оно што ипак аустријски званичници нису могли да схвате је затечено стање у Кривошијама, брдској области изнад Рисна. Кривошије су имале потпуну слободу понашања и готово апсолутну независност. Никакву власт изнад себе нису признавали нити било чије одлуке извршавали. Понгтовали су само оно што је исконски било њихово, и друштвене односе и правила понашања, све у складу са српским обичајним правом. С Кривошијама ни цетињске владике нису лако излазиле на крај.

Пред Други светски рат, судија Ђура Суботић је описивао начин живота Кривошија следећим речима: "Некада, у доба Првог бокелског устанка (1869.) постојао је само један стари рђав турски друм од Рисна према Грахову, а кроз остале крајеве Кривошија водиле су тек козје стазе и путеви за мазге. Испод камена и шума ослобођено земљиште није могло преко године да исхрани становништво, па је готово најглавније занимање сељака било сточарство, којим

Боке. "Овај устанак је био кратак по свом трајању, узак по простору где се збио, сићушан по броју инсургената. Па ипак, по свом домашају и свом историјском значају он спада у велике догађаје српске историје, међу најславније подвиге Срба у целој њиховој прошлости." (стр. 122.) У устанку су учествовали Кривошије, Грбаљ као и Маине, Побори и Брајићи из которске општине. Војној обавези су се супротивљивали и православци и католици, али су у устанку само православци учествовали. Додатни мотив за дизање на оружје била је аустријска забрана употребе ћирилице у бокелским школама.

Статистичким прорачунима, Костић је доказао да устаника укупно није могло бити више од две хиљаде, а против њих се дигла сила од 22 хиљаде аустријских војника са тадашњим најмодернијим наоружањем. Пораз аустријски силно је одјекнуо читавом Европом, изазвао запрепаштење и дивљење бокелским Србима, а Кривошијама и Грбљу обезбедио место у светским енциклопедијама. Српска победа је била толико убедљива да су аустријанци морали да прихвате све устаничке захтеве онако како су их Кривошије форму-

Устаници из 1869. године: повод за кривошијске устанке углавном су били покушаји аустријских власти да укину старе бокелске привилегије

су се бавили највише депа и жене, а људи су четовали по тада турској Херцеговини, ударали на куле, торове и катуње ага и бегова, доносили плен, главе и оружје. Намета и дажбина никаквих нису имали, изузев поповског бира, јер им је поп требао за крштење, венчање, крсно име и за остале верске обреде, а и као писмен човек да прочита и напише писмо, било да траже оружје и фишека за борбу с Турцима, било да шаљу поруке и одговоре властима у Котору. Сеоски кнез, с изабраним виђенијим људима, решавао је и пресуђивао мање спорове, а за значајније би се образовао "суд добрих људи", у коме је обично учествовао и свештеник, чија је дужност била да напише "сентенцију" у смислу пресуде. Најближа организована власт био је у Рисну "капетан", у Котору за време Млетака провидур, чија се власт над Кривошијанима простирала само на папиру; а за време Аустрије циркуо, окружни начелник." (стр. 86-87.)

И таквим поносним и слободарски настројеним људима Аустријанци су покушали да одузму оружје и наметну војну обавезу. Тако су 1869. године изазвали Први кривошијски устанак који је убрзо прерастао у устанак других делова

лисале: "Да Кривошијани и остали Бокелци не служе у аустријској војсци; 2) да им Аустрија погореле куће сазида; 3) да слободно носе оружје; 4) да им се загарантује потпуна амнестија." (стр. 202.) Била је то светска сензација, да моћна империја практично капитулира пред шаком српских устаника. Рудолф Кислинг је после писао да је Кнежлашки мир "показао срамну неспособност једне велике силе да при- сили шачицу устаника да поштују закон." (стр. 209.)

Пишући историју бокелског устанка руска научница Кондратјева је 1938. указала на последнице које је пораз имао по аустријску војску: "Аустријска армија је била потпуно деморализована. Војска је духом пала. Официри су јављали да војници болују од "кривошијске страве." Официри аустријских пукова су молили да их преместе у друге пукове." (стр. 211.) У целом српском народу, како истиче Костић, "победа је примљена као онштесрпска и идентификована са највећим и најзначајнијим победама српске историје." (стр. 214.) Кнежлаз је одједном постао чувени географски појам. "До 1870. нико у српству није знао за Кнежлаз, није то нико ни у Боки знао. Нити је то град, нити село, нити

неко насеље, нити река или каква планина. То је безначајан локалитет у Кривошијама, у пустари, која има један храст под којим је склопљен мир. Аустријски виши официри, на челу са намесником Далмације генералом Родием, морали су се полети на Кривошије да ту под ведрим небом де факто приме све услове побуњеника. Кнез Јазовина мора да уђе у све српске историје и енциклопедије. Он је понос Кривошија, понос Бокеља, понос свих Срба." (стр. 214.)

14. Завршна студија о Боки и Бокељима

Костићева књига "Бока и Бокељи, нарочито према описима странаца" изашла је постхумно 1979. године у Детроиту. Аутор је у њој објавио прикупљену грађу и сопствена разматрања, скоро све што му је преостало након штампања претходних књига с тематиком Српског приморја. Студију почиње објашњењем да сам назив Бока потиче из италијанског језика и да значи ушће, па се онда упушта у детаљан географски опис целог подручја. Назив је устален у првим деценијама млетачке власти, а у време средњовековне српске државе постојала је искључиво ознака Српско приморје, углавном обухватајући обалски појас од Драча до Неретве, у нешто ранијем времену, а периодично и касније, све до Цетине.

После детаљне лингвистичке анализе Костић закључује да је назив Бока, иако првобитно неадекватан и страног порекла, временом постао омиљен у српском народу. "Етнички Бока спада у Српско приморје, географски у Јадранско приморје, Источни Јадран. Што је некад присилно била укључена у Далмацију, а данас у Црну Гору, ми то номенклатурно не признајемо. Нарочито не признајемо, што се са та оба израза хтео негирати српски карактер Боке. А она је само српска и ништа друго. Интересантно да јој се увек са исте стране оспорава и посебност Боке и њен српски карактер. Раније Јужна Далмација, а сад Црногорско приморје. Оно прво се није одржало, неће ни ово друго." (стр. 20.) Наравно да Костић не сматра да за ово најновије својатање носе "одговорност сви Црногорци, већ само Црногорци комунисти. Краљ Никола је певао славопојке српској Боки." (стр. 21.)

Црногорски комунисти и титоистички режим из Београда су после Другог светског рата све виђеније Бокеље, и живе и мртве, покушавали бескрупулозно уклопити у вештачку црногорску нацију. Остао је записан случај чувеног сликара Петра Лубарде који је оштро реаговао и јавно забранио да га приказују као црногорског уметника изричито се декларисао да је он по народности Србин. Нема код Бокеља одиозности према Црногорцима. Напротив, они су веома сродни, али нису нека измишљена нација. "Бока је несумњиво, и етнички и географски, најближа Црној Гори и она не жели да се од ње одваја, већ да се с њом заједно, чак кроз њу, опет врати српству. Црна Гора ју је одвојила од српства, она треба да је српству врати. То је гледиште скоро свих Бокеља." (стр. 46.)

Константин Јиречек се у својој знаменитој "Историји Срба" позивао на Марину Сануда Торзела који је био изричит по питању величине Српског приморја: "Краљ Србије, који држи земљу на приморју јадранског гольфа која се простире на око 250 миља." (стр. 54.) Како је прорачунао Костић, "то би значило да је српска обала на почетку 14. века била дуга око 463 километра. То је било скоро у правој линији, јер је српски Јадран имао врло мало острва, па да се обала рачуна у целом кругу острва." (стр. 55.)

Поводом прославе педесетогодишњине краља Николе, председник тадашње црногорске владе, др Лазар Томановић, одржао је упечатљив говор у коме је, између осталог, истакао: "И Ваше Величанство одмах је наставило ту свету борбу у два велика осветничка рата за слободу српског народа. У потону сте ви лично предводили храбру војску Вашу до Велеша и преко Сутормана до мора српскога и до Бојане по свим бојиштима, генијалним полетом, у легендарним биткама, са сјајним победама, проширивши Црну Гору дијелом Захумља и дијелом Рашке; на равном Зетом, колијевком Немањином и милом "дједином" свих Немањића; па приморјем српским, отворивши Црној Гори слободне путеве, по Српском мору, са осталим свијетом." (стр. 56.) Овај говор је објављен у најзваничнијем државном листу "Гласу Црногорца" од 19. августа 1910. године.

Костић даље показује да су сви значајнији српски државници 19. века чезнули да се Србија врати на море. У балканским ратовима српска војска се преко северноалбанских гудура пробила до Јадрана и Црне Горе, уз њену помоћ ослободила Скадар, али су европске велике силе вештачки конституисале државу Албанију, која никада раније нигде није постојала, да би српске намере осујетиле. "Када је ступио Први светски рат, сви су савезници одреда признали Србији право изласка на море. Једни су јој признавали мање, други више територија до мора, али излаз на море признали су сви. Чак је и председник САД Вилсон у својим чувеним Тачкама (тзв. 14 тачака) од 8. јануара 1918, казао дословно у тачки 11: "Србији треба признати слободан и сигуран приступ к мору." (стр. 60.) То право је Србији било признато и Лондонским пактом од 26. фебруара 1915. године, и то сва обала од Сплита, укључујући и сам Сплит.

Лазу Костића је много обрадовала изградња пруге Београд-Бар после стогодишњег пројектовања, дугог оклевања и упркос хрватским смишљенима и ометањима. Убеђен је да ће "добро доћи укупном српству и да ће реализовати вековну тежњу изласка Србије на море. Оно етнички јесте своје: и Бар и Бока су подједнако српски, али нису државно-правно. То ми желимо да буду. Морамо признати да од свих

Вудро Вилсон (1856-1924), председник САД: "Србији треба признати слободан и сигуран приступ ка мору"

варијанти пруге ниједна није била чистије српска од ове, јер пролази кроз пределе само Србије и Црне Горе, кроз чисто српске пределе. Треба јој сад дати и формално српско обележје, да пролази само кроз Србију, кроз српску државу. То ће бити онда кад Србија и Црна Гора буду поново исте државе. Тада ће се и сва Бока приљубити више Црној Гори, јер ће кроз њу постати поново део Србије, што више од свега на свету желим." (стр. 64.)

У осталим деловима књиге Костић шитира велики број путописа немачких, француских, италијанских, руских и српских аутора који су се на изванредан литерални начин дивили лепоти Боке Которске. Прештампава и неколико најлепших песама, посебно Дучићевих и Шантићевих, посвећених овом јадранском драгуљу, али и елементе карактерологије Бокеља на основу списа француских, немачких и других аутора. Књигу завршава есејом о породици Ђеловић из Рисна, одузујући се на тај начин свом дугогодишњем пријатељу и спонзору Видаку Ђеловићу из Детроита.

Актуелне научне и стручне анализе

Проф. др ВОЈИСЛАВ ШЕШЕЉ
Емигрантски опус професора Лазе М. Костића (5)

НАЦИОНАЛНЕ МАЊИНЕ И ВЕШТАЧКЕ НАЦИЈЕ У СРПСКИМ ЗЕМЉАМА

Лазо Костић на крајње благонаклон начин третира питање националних мањина у српским земљама и, истовремено се, аргументовано обрачунава с комунистичким пројектом нових вештачких нација

1. Општи приступ питању националних мањина

У неколико студија Лазо Костић је обрадио питање националних мањина у српским земљама, питање вештачких, измишљених нација, односа Срба са Мађарима и Јеврејима, као и коментар фалсификованих комунистичких пописа становништва и покушаја цепања Српске православне цркве, уз сузбијање националних карактеристика српског културног живота. Највећи број брошура на ту тему штампао је Српски културни клуб "Свети Сава" за Канаду у едицији "Српски проблеми - серија националних списа."

У Торонту 1961. године изашла је Костићева демографско-етнографска студија "Националне мањине у српским пределима." Костићев приступ је, како сам наглашава, заснован на статистичком методу јер тај метод сматра најпоузданијим и најприкладнијим за проучавање односне врсте друштвених појава. Обновљање српске државе, почетком XIX века, изведено је у условима готово катастрофалне демографске ситуације. Од густо насељене земље из предтурског времена, услед бројних ратова, турског насиља и епидемија заразних болештина, Србија је сведена на релативно слабо насељену територију. И велике сеобе српског народа и процес турчења погубно су деловали на српски национални супстрат.

Како је то застрашујуће изгледало сведоче аустријски поласи о попису становништва у српским областима од Београда до западне Мораве које су почетком XVIII века биле под њеном контролом. Тада је установљено да на тако широком подручју живи свега 100.000 становника, или 2456 породица, 412 села је било настањено, а 342 напуштено. Након што су Турци поново преузели контролу над том територијом, дошло је до масовнијих пресељавања Срба из других подручја у ове крајеве, тако да је број становника почетком XIX века већ достигао 500.000. По слому Првог српског устанка опет је наступило масовно расељавање. Тек у време Милошеве владавине дошло је до извесне стабилизације демографских прилика и до отварања процеса сталног раста броја становника. Раст се заснива паралелно на природном прираштају и сталном додавању новоослобођених територија.

У периоду турске окупације православни Срби су живели углавном у селима, док су у градовима били махом Турци и потурци, али и изван број Грка, Цинцара, Бугара итд. По ослобођењу Турци и потурци су систематски напуштали Србију, а масовније су се усељавали Срби из свих још неослобођених српских подручја. "У Србији је већина, огромна већина становништва ван те области. Наука сматра да старинци не чине ни 10% српског становништва." (стр.14.)

О томе је писао и Јован Цвијић: "Ма одакле долазили, ови досељеници нису груписали према области одакле су дошли, осим у неким деловима Западне Србије. Њихово мешање и стапање са старим становништвом било је утолико теже... У Шумадији је згуснута снага свих српских земаља, како динарских тако и косовско-варлараских." (стр. 14.) Костић томе додаје: "Србија је, заиста, и етнички као и духовно представљала целокупно српство." (стр. 14.)

Милош Обреновић (1780–1860): за време његове владавине дошло је до стабилизације демографских прилика и до отварања процеса сталног раста броја становника Србије

Затечене мањине су врло брзо апсорбоване. "Прво су, сасвим природно, асимилирани Бугари. Они су по језику били Србима најближи, по вери истоветни. Сем тога нису имали још ни свести о својој националној посебности." (стр. 14.) У том процесу није било никакве принуде ни административних интервенција. Историчар Феликс Каниц је тврдио да се "ниједна народност тако лако не стана са српском као бугарска, што објашњава сродност језика и вере." (стр. 15.) После Бугара најлакше су по градовима асимиловани Грци и Цинцари за које Костић каже да их је укупно било свега око 1% становништва, али су имали велику финансијску моћ и значајан утицај на јавни живот. "Мада су Грци и Цинцари два особена народа, у нашим градовима нису представљали два света, већ један једини. И Цинцари су говорили грчки или бар покушавали да говоре грчки, узимали су се између себе и заједно иступали политички и финансијски. Вере су биле православне, и једна и друга, а пошто грчког богослужења и грчке јерархије није више било, они су такође добровољно и спонтано напустили сваку особеност и изједначили се са Србима. Асимилација је била потпуна и брза, без икаквих потреса." (стр. 15.)

У процес националног прилагођавања ушли су и Јевреји. "Код њих је извршена национализација, али не и асимилација. Они су се у многим виду разликовали од Срба: у вери, у раси, у предању, у језику (већина је код куће говорила шпански). Процес национализације трајао је дуго, али је био такође спонтан и по резултату потпуни. Ови Јевреји су сами говорили да су Срби "Мојсијеве вере", и вређали би се кад би им то неко оспоравао. Ни њих није било много више него Грка - Цинцара." (стр. 15.)

Цела територија Србије у прошлом веку била је етнички врло компактна и то јој је омогућавало да настави ослободилачке ратове. Међутим, када су 1912. године ослобођене Стара Србија и Македонија појавили су се велики проблеми јер "Срби су ту били јако проређени, местимично чак потпуно истиснути из својих старих постојбина. Наишли смо на огромне националне (етничке) мањине, које се нису могле лако асимиловати. Несумњиво би се у много чему успело да је остала Србија, било она до 1918., било повећана. Али ови крајеви нису ни три године били под чистом влашћу Срба; онда су били окупирани од непријатеља који је мањине повлађивао (као што је све повлађивао на штету Срба), и напослетку се нађоше у Југославији, која је донела собом још читаве милионске мањине. Тада су Париски уговори о миру (Сен-Жерменски и Трианонски) предвидели међународне гаранције за заштиту мањина (иако не директно оних у Јужној Србији)." (стр. 16.)

2. Власи у српским крајевима

Посебну пажњу Лаза Костић посвећује питању Влах у српским крајевима. Њихов број се по пописима становништва непрекидно смањује, што говори да је све снажнија идентификација њихових потомака са српством. Једино се тако могу објаснити фрапантне диспропорције у статистичким показатељима. Костић напомиње да су поред национално-политичке преоријентације статистичке диспропорције и методолошког карактера, "утолико што пређашње статистике и Србије и Југославије нису питале ко је какве народности, већ којег је језика. Сви који су рекли да код куће говоре влашки, да им је то матерњи језик, сматрани су за Влахе. То је тзв. објективни критеријум, одн. утврђивање симптома места саме појаве. У комунистичкој Југославији је усвојен субјективни критериј: свако може да означи своју народност како хоће без обзира на језик који говори. И Власи су то канда користили у највећем опсегу да се обележе као Срби. Сад кад им је први пут признат статус мањине, кад су добили право на своје школе итд., сад одједном неће да су Власи већ Срби." (стр. 19.) Да би парадокс био већи, тај процес се одвија под комунистичким режимом изразито антисрпске оријентације. "Данашњи режим смањује број Срба гдегод је то могуће и парадира са мањинским правима које тобоже он први признаје. Одједном, сваки нови попис преполовљује број Влах у Србији. Једна појава која заиста даје на размисање. Један доказ да Срби нису национални поробљивачи каквим их пред-

стављају. Док су они стварно владали, Власи су били Власи; Кад су престали да владају Срби, Власи постају Срби. Невероватна ствар, па опет истинита!" (стр. 19.)

Прве озбиљније податке о броју Влах у Србији Костић је нашао у тексту Јована Гавриловића који је објављен у "Гласнику друштва" српске словесности" и односи се на 1850. годину. Гавриловић је утврдио да у Србији живи 105.000 Влах. Пруски гардиски официр Ото фон Туих, у свом путопису објављеном 1830. године у Берлину, наводи: "Власи су дошли у Србију по позиву српске владе, да би се источни предели населили и обрадили." (стр. 18.) И Француз Ами Бује у својој "Европској Турској" 1840. године пише: "У Крајини има око 50 влашких насеља, а у области Кључа око 30 села готово искључиво влашких који су ту (Власи) постепено надоместили Словене, као што доказују имена заселака." (стр. 18.) Попис становништва из 1953. године утврдио је да у Србији живи само 28.022 Влах.

Костић указује и на објективне историјске разлоге такве појаве: "Неоспорно да је, поред субјективних разлога и жеље Влах за изједначавање са околином, много допринела нагла

Власи су етничка група која је са Србима делила и добро и зло

индустријализација земље која је захватала с једне стране и влашке крајеве, а с друге стране извукла влашко становништво из првобитних насеља и помешала га са Србима. Ако се та тенденција и даље буде развијала у истом правцу (мада не истим темпом), није далеко дан кад ће егзистенција Влах у Србији бити само историјска реминисценција. Колико је та појава чудна, толико нам може бити само пријатна. То није неки нови популациони елемент, нама непознат, с којим можемо да се разочарамо. То је група становништва која је са Србима и међу Србима живела бар један век, чак и век и по, делила формално с њима и зло и добро, заједно ратовала, заједно патила, заједно кликовала. Територијално и судбински нераздрживи, сад су они и идејно, ментално, национално, једно." (стр. 21.) У књизи "Краљевина Србија и српски народ" аустроугарски историчар Феликс Филип Каниц, који је имао извесних предрасуда према Власима, као да невољно признаје: "Заштитен једнаким правима и освелошеном слободом свих српских грађана, поправно се у знатној мери карактер Влах у српским низијама." (стр. 21.)

За разлику од Каница чије мишљење цитира, Костић је пун поштовања и уважавања према Власима. Из његових речи просто навиру позитивне емоције. "Власи су један веома ваљан и држави одан елемент, који је овога рата показао највидније своју лојалност. Покушај неколико ренегата склоњених у Турн-Северину 1941. године да ствара међу српским Власима иреденту у корист Румуније, остао је потпуно без успеха. Никаквог одјека није нашао међу српским Власима,

Извиђачка патрола Млавског корпуса: покрет Драже Михаиловића наишао је на пун одзив међу влашким становништвом

мала би му несумњиво окупаторске власти биле наклоњене. Покрет генерала Михаиловића наишао је опет на пун одзив међу влашким становништвом. Нигде у Србији нису се установице безбедније осећали него међу Власима. Ни за живу главу не би их они издали. Дирљиво је било видети како су и људи, којима је иначе хајдучија импонирала, присно сарађивали са подземним покретом генерала Михаиловића." (стр. 21.)

Власи Србији никада никакав проблем нису представљали. Срби су их одувек сматрали као најрођеније, као неразлучиви део сопственог народа. "И данашњи очигледни покушаји српских Влаха да се потпуно изједначе са већином становништва, да се од њих ни у чему не разликују, ми можемо искрено да поздравимо. Ми то нисмо форсирали (доказ је да су преко сто година изоловани од матице, задржали свој језик и своју посебност), али ми то нећемо ни да спречавамо. Они су у најтежим моментима по српство доказали да нам духовно присно припадају. Нека су нам добро дошли. У моментима кад се много тога дробило од српске националне зграде и отпадало од српског националног тела, овај прираст Влаха и њихов приступ српству, који је изгледа погун и незадржив, ми искрено поздрављамо." (стр. 21-22.)

Ту Костић посебно инсистира на чињеници која проистиче из дефинитивних података пописа становништва из 1953. године, а из које се види да се 200.000 становника изјаснило да им је влашки језик матерњи, али и да се уједно 170.000 од њих декларисало да су Срби по националној припадности. Како Костић закључује, то је "доказ више да им је језик слободан и да је њихово опредељење без жртава. Ово је такође доказ да тај свет није физички пропао нити нестао без трага, као што би српски непријатељи могли да изводе из досадашњих статистика. Они су остали Власи по језику, Срби по осећањима." (стр. 22.)

3. Цинцари

Посебан феномен представљају Куцовласи или Цинцари којих је у време турске окупације било у свим деловима Србије, а у слободној српској држави њихов број се непрекидно повећавао територијалним ширењем у јужном правцу. Куцовласи се поприлично разликују од Влаха, али су у основи истог порекла и језика. У Македонији су их још називали Арнаутима или Арванитовласима. Назив Куцовласи је грчког порекла. О њима пише и Константин Јиричек: "Данаш-

њи Македорулуми називају себе Араман. Словени су их као и Италијане, називали свагда Власима." (стр. 22.)

Цинцара је, како пише Лаза Костић, "било и у првобитној Србији, али само у градовима, где су се мешали са Грцима, тако да их је местимично тешко издвојити. Било их је и у Војводини, можда процентуално више него у Србији. Чак и у Босни (Петракис, Хаши-Костић, Јеремић итд.) Али су они сви посрбљени. Чак су давали Србији деценијама државнике и дипломате највећег ломета. О њима детаљно пише бивши професор историје и социологије на Београдском универзитету др Душан Ј. Поповић у књизи "О Цинцарима" (два издања између ратова)." (стр. 22-23.)

Данас Цинцара, јасно идентификованих, има само у јужним српским земљама и зато их Костић назива Јужним Власима. Иако су званичне југословенске статистике све Влахе укључивале у једну категорију, Костић инсистира да су се Цинцари по језику "доста разликовали од српских Влаха, по националној свести још више. Не може бити говора о некој заједничкој националној кохезији, о осећању етничког јединства. Никад у историју није међу њима постојала никаква повезаност, најмање етничка." (стр. 24.) По свим пописима становништва у XX веку, број грађана који се изјашњавао да говори влашки језик у Јужној Србији износио је до 10.000.

О њиховом етничком супстрату, пореклу и називу Костић даје један врло прегледан и јасан резиме: "Јужни Власи су свуда у свету познати или под именом Влаха са неким адјективом, или под именом Румун, опет са ближом ознаком. Куцовлах значи Влаха који храмље, који се клати, а друге се речи већ лакше разумеју. Цинцарима, пак, тај свет зову само Срби (неки суседи су то од Срба преузели). Вероватно то долази од броја цинц тј. пет, који се тако често од њих чује, а који српском уху необично звучи. Тако Италијане у Немачкој Швајцарској зову хинкели ("мали хинкве"), јер тај исти број пет (ит. хинкве) тако често чују од њих. Цинцари су остаци старих римских колониста и има их спорадично по целом Балкану. Али груписани су били највише у оном делу Турске који сада чини тромеђу Српске Македоније, Грчке Македоније и арбанашког Епира (Битољ, Струга, Корча, Костур, Волен). Одатле су се селили махом у градове и ту брзо денационализовали (постајући Грци у Турској и Грчкој, а Срби и Бугари у слободним државама Србије и Бугарске). Практично, њих више нема у тим градовима. Али у неким насељима Македоније они су се задржали у првобитном облику, груписани. Доскора је било и номада Цинцара у самој српској Македони-

ји. То су тзв. Громочлије (досељени са Громоча у јужној Албанији). Живели су у нашој источној Македонији, бавећи се углавном сточарством. Нису имали никакве везе са својим суграђанима у западној Македонији. Југословенске власти су их после оба рата трајно населиле по западној Македонији. Сви се ти Цинцари званично, тј. статистички означају као Власи." (стр. 23.)

Лингвистичком анализом Костић долази до закључка да "не само да се цинцарски или "јужнорумунски" језик знатно разликује од лако-румунског који се говори у Румунији, него и тај јужнорумунски се рачва на два доста различита дијалекта (једнако као њима сродни Ретромани у Швајцарској). Тај језик се дели на два дијалекта: аромунски, чији припадници живе у Македонији, Бугарској и Албанији, и магленорумунски, чији су припадници живели у Грчкој све до после Првог светског рата, када их је румунска влада преселила у Добруцу." (стр. 24.) Цинцари су "подељени и живе у свим балканским државама, свуда као "ишчезавајућа мањина", без везе између једних и других." (стр. 24.)

Јован Цвијић се позива на веродостојне путописце који су тврдили да их је у прошлом веку било око пола милиона, а у његовом времену су се свели на око 150.000. Он каже да се Цинцари јављају "као етнографска острва у основној словенској и грчкој маси становништва и то највише у југозападном делу Полуострва, поглавито у Македонији, Епиру и Тесалији." (стр. 24.) Све донедавно их је било највише у Албанији, а у Бугарској су, на исти начин, као у Србији у јавном и друштвеном животу напредовали до највиших положаја и стицали велике заслуге и почести.

У студији "С ове и с оне стране Дунава", 1885. године, о Цинцарима је писао и белгијски научник Лавлеј: "Ван њихове земље порекла има их свуда по Оријенту. Нигде нису толико јаки да образују групу за себе, сем у селу Словик код Тузле, у Истри код Монте Мајоре и језера Чеспитал, и понегде друго. Каква штета да их нема у Босни неколико хиљада? Они више него Јевреји доприносе повећању богатства, јер су не само фини трговци, већ и изванредни радници." (стр. 24-25.) Међу Цинцарима је било и много печалбара и запажено је од стране њихових савременика да

са лакоћом савлађују језике народа у чијој средини раде и зарађују. Неки су донедавно живели номадским животом. Сви покушаји румунске владе да им образују румунску националну свест били су неуспешни, а примећено је да их најлакше асимилирају Грци, а уосталом у Грчкој их је највише и било.

У Македонији су их после Другог светског рата насилно денационализовали као и Србе. На њихову посебну везу са Грцима указивао је 1921. године Јован Цвијић: "Аромунске оазе Балканског полуострва могу имати изванредно национално политички значај само ако остану у вези са Грцима, у чијој су близини и под чијим су културним утицајем. Румунска пропаганда није направила великих успеха, али је ипак грчки утицај њоме унеколико ослабљен. Поред ње и против ње Аромунци се ипак у Македонији претапају у Грке. Осим тога има у последњим деценијама случајева да Аромунци и у Македонији губе своју народност прелазећи у Словене. Међутим, последњи је редован случај са оним Аромунима, који остану дуго година у губертлуку или се стално настану у Србији и Бугарској. Нарочито их нестаје мешовитим женидбама. Напоследку, Цинцари су често без деце или с мало деце." (стр. 25.)

Многи аутори тврде да су Цинцари некада представљали најкултурнији етнички елемент Балкана, мада никада нису имали неку своју посебну културу. Цвијић каже да су они у неким деловима Балкана били главни носиоци византијске културе, дајући јој и свој сопствени печат. За њих Костић закључује: "Уопште је то један јако позитиван народ, коме ми имамо много шта да захвалимо. Велики део наших књижевника је цинцарског порекла и цинцарске крви, међу њима сви наши сатиричари (Стерија, Нушић итд.). Да о дипломатама и политичарима не говоримо. Било је и ванредних јунака међу њима. Доста је споменути Јанка од Охрида, који "свијетом иде, свуђе кавгу тражи, ће кавге да се онђе нађе." Зове се још и Цинцар-Јанко. Није се склањао од кавге и мејдана." (стр. 26.)

Интересантно је да у српском народу само неки левицари и касније комунисти нису били наклоњени Цинцарима. Поједини левицарски књижевници су чак према њима показивали велику нетрпељивост, попут др Мирка Косића чију је студију "Јужнословенско питање", штампану 1918. године у Цириху на немачком језику, пронашао Лаза Костић претражујући швајцарске библиотеке. У својој идеолошкој заслепљености, робујући марксистичком погледу на свет и комунистичким предрасудама, Костић је писао да балканска буржоазија "има један знатан део цинцарске крви", оне мештарске и зеленашке класе која је у виду градских Куцо-влаха или Аромуна заразила готово читаву балканску буржоазију. Она носи и тако многобројне пословне политичаре и пирате који су се окомили на концесије балканских парламената. Таква буржоазија, жељна пљачке налази се у највећем делу балканских држава." (стр. 26.) Веће пљачке од левицарске ипак балкански народи ни под Турцима нису доживели.

4. Румунска национална мањина

У Банату живи румунска национална мањина и Лаза Костић каже да се њен језик разликује од изворног језика источно-србијанских Влаха, као српски од словеначког. Они имају и високо развијену румунску националну свест. У Српској Војводини их је 1921. године било укупно 74.000 и њихов број се наредних година и деценија постепено смањивао. Костић каже да отприлике толики број Срба живи у румунском делу Баната, па наводи податке немачког геополитичара Карла Брауниаса, објављене у "Часопису за геополитику" 1926. године, који је тврдио да у Румунији живи 52.570 Срба. У ту бројку, која је делимично умањена, нису урачунати ни румунски Срби католици, такозвани Крашовани. Костић ту у облику дигресије наводи да је он "деценијама упозоравао да треба извршити размену становништва, први пут у часопису "Нови живот" за 1923. (Наша национална политика). Тиме би Банат постао један од најчистијих српских предела уопште, а становништво Војводине било би за три и по процента мање туђе, а за толико процената више српско. То

Бранислав Нушић (1864-1938): велики број наших књижевника је цинцарског порекла и цинцарске крви

питање је од огромног значаја, тим пре што постоји опасност потпуне денационализације Срба у Румунији... Треба се сетити како су Срби из румунског Баната били деложирани за време свађе Југославије са Коминформом и премештени далеко од границе. Живели су под најнеповољнијим условима, и многи заглавили. Антисрпска клика која влада у Београду мало се за њих интересује." (стр. 27-28.)

При томе се Костић позива на ставове Јована Цвијића, изражене у студији "Северна граница Јужних Словена." Цвијић ту, поред осталог каже: "Да би се олакшало стварање националних држава, што је могуће истијих у етнографском погледу, треба можда приступити размени становништва с једне и друге стране границе, помажући добровољно иселљавање, па чак може бити и размену земаља. Тако би се извршило политичко груписање становништва у пределима где је оно етнографски врло измешано." (стр. 28.)

Ми сматрамо да је таква идеја, што се Румуна тиче, данас крајње нереална и непотребна. Банатски Румуни не желе да се селе у Румунију јер у Србији много боље живе него што би живели у матичној држави, а ни ми Срби немамо никаквог разлога да прижељкујемо њихов одлазак, јер су Румуни веома лојални грађани Србије и с њима заиста наша држава никада никаквих проблема није имала. Уосталом, Румуни се веома лепо слажу са Србима с којима живе, а веома су чести, заправо све су чешћи мешовити бракови. Што се тиче Срба у Румунији, посебно у Темишварском Банату, српска влада би требала да подстиче и помаже њихово пресељење у Србију. По билатералним споразумима са румунском владом требало би им омогућити да у Румунији на адекватан начин продају своју имовину, а у Србији им обезбедити услове за нормалан живот и рад. Нажалост, Србија још није у стању да дефинитивно збрине ни западне Србе, избегле пред хрватским ножем. Највећи проблем је у бирократској индолентности и неодговорности.

Позивајући се на универзитетског професора из Минхена Георга Штатмилера и његову студију са југоистично-европском историјском тематиком из 1950. године, Костић укра-

тко резимира порекло свих варијанти влашког балканског становништва: "Стари Римљани су по освајању Балканског полуострва извршили романизацију највећег дела домородних Илира и Трачана... Доласком на Балкан у VII веку Словени су наишли на умногоне романизоване Илире и Трачане. Под латинским језиком балканског типа подразумева се језик којим је говорило некадашње романско, односно поромањено становништво у балканским земљама. Из њега се развио такозвани дакорумунски, којим се говори на територији данашње Румуније, истарски румунски (говори се у неколико села у Истри), мегленитски (говори се у брдима Каранове, северно од Солуна), аромунски (говори се у разним крајевима Македоније и Албаније) и најзад такозвани далматски, данас већ мртав језик којим је говорило романско становништво у нашем приморју, између осталог и у Дубровнику, и који би, да га није потиснуо српски, представљао у неку руку спојну карику између данашњег румунског и италијанског." (стр. 28-29.)

Нама је овде врло интересантан далматски језик јер је он био присутан у скоро свим градовима Српског приморја и развио се пре доласка Срба и Хрвата. "Пре него што су освојили приморје и острва, код приморског и острвског романског становништва развио се посебан језик, такозвани далматски, један од једанаест романских језика. Њиме се говорило одприлике од Ријеке, па до Котора и Бара, а судећи по топонимистици све до данашње југословенско-албанске границе, разумљиво и на свим острвима. Словенски језик унесен је у ово подручје тек касније. Исто важи и за млетачки дијалекат, с којим далматски не стоји ни у каквој директној вези. Када се далматски као језик развио и када је почео да се гаси? Први помен о њему јавља се код крсташа у 12. веку. Али под утицајем прилива словенског становништва с Балкана као и италијанских досељеника, он је рано почео да се гаси. Изгледа да се постепено своди на оазе. Несумњиво је да су га Млечани у Задру истиснули доста рано; у Дубровнику се задржао све до XV века, док је најдуже остао на острву Крку, где је 1898. године умро Антоније Удина, звани Бурбур, последњи човек коме је далматски био матерњи језик. Његовом смрћу далматски је ишчекао, остављајући трагове једино у нашој топонимистици на приморју, као и у позајмицама наших дијалеката." (стр. 29.)

5. Српска асимилација романских прастановника Балкана

У Далматинском загорју су живели Морлаци који су се прилично разликовали од Далмата. Њих на сличан начин дефинишу Константин Јиречек и Владимир Ђоровић. Јиречек каже: "Византинци су по оделу називали иланинске пастире прним Власима или Мавровласима, код Дукљанина у XII веку Моровласи или Нигри Латинци, а тако исто и у дубровачким архивским књигама Моровлахи, Моролаки, од 1420. кратко Морлаки." Ђоровић је писао у "Историји Босне": "За разлику од приморских "градских" Влаха, звали су (у Далмацији) брђанске Влахе из унутрашњости, по оделу и по мркој боји лица, "црногуњима", "Црновласима", "Мауровласима", "Морласима", "Морлацима." (стр. 30.)

Очигледно је да су на свим данашњим српским просторима некада живели Власи. Срби их нису побили, нису их поробили ни прогонили. У прво време су те народне заједнице живеле одвојено, а онда су се интензивно мешале. Срби су као неупоредиво бројнији и виталнији асимилovali Влахе, па тако преузели и њихове етничке одлике. Не треба се уопште чудити што су многи кроз историју све нас Србе назвали Власима. Ми и јесмо Власи. У нашим венама тече и влашка крв, крв прастановника Балкана. Али, смо пре свега Срби јер је српска етничка маса у том стапању народа била изразито доминантна.

За сам влашки назив Шафарик је писао у својим "Словенским старожитностима", објављеним у Лајпцигу 1843. године: "Назив Влах је код Словена не само старији него народ Влаха, који је настао тек у V или VI веку као мешавина Гота, Римљана и Словена, него је (тај назив) далеко општији и раширенији, јер је одвајкада употребљаван за ознаку Италијана и народа који ту живе, а такође за келтске и галске на-

Румуни су веома лојални грађани Србије која са њима никада никаквих проблема није имала

роде." (стр. 31.) И Јиречек износи: "Средњовековни Срби звани су и потомке подунавских Римљана увек Власима, који беху највише пастири... Сасвим различито од свих романских планинских пастира беху романски варошани у приморју Јадрана, највише занатлије, трговци, рибари и поморци званани Романи или Латини, српски још и Власи." (стр. 32.)

У писму Јернеју Копитару и Добровски истиче: "Тоти, Трачани, Гали, Италијани итд., сви су чисти Власи, Влахен; тј. генус Влах обухвата многе народе чији се језик односи према латинском као ујук према леди." (стр. 33.) После су се код Срба сви сточари планински називали Власима. У време турске окупације израз Власи постаје општи за све православне хришћане. Јиречек наводи и како су се Власи повлачили пред Турцима на север и северозапад, па како су сви били православци, тако су Хрвати уобичајили да сваког православца, нарочито Србина, зову Влахом.

Аустријски етнограф Черник је запажао да су у Хрватској и Славонији, у време насељавања ускоцима, Власима називани "само народи српског племена; Босанци, Србијанци, Рашијанци, итд., али увек грчке вере." (стр. 37.) Хрвати су, како износи Костић, "и званично (на пр. на "Велесизлајничком процесу" 1908.) и приватно, и понекад и данас, увек и свагда, из тога изводили и изводе да су сви православни који су доселили у Хрватску Власи. То је општа верзија целог хрватског народа, који се и данас предаје у школама Хрватске, (види нпр. Повјест за III разред гимназије од Олге Салпер, Загреб 1953.); ово што тврди Мачек у својој Аутобиографији; о томе излаже књигу фра Доминик Мандић у Буенос Аиресу 1956. (Постанак Влаха) итд." (стр. 37.)

6. Исламизација и арбанашење Срба

Процесом ослобађања српских територија и ширењем српске државе повлачило се турско и муслиманско становништво. Али то је изазивало нове проблеме у неослобођеним српским земљама, поготово у Босни, Старој Србији и Македонији. "Велики део "Турака", међу којима је било доста поисламљених Срба, преселио се у Босну, и тиме је појачан број муслимана. Ови муслимани су били према Србима нарочито рђаво расположени, а и без обзира на њих Србија је магнетски привлачила у своја недра обесправљене и кметовске Србе из Босне. Тако је етничко чишћење Србије донело са собом и грдне наше етничке минусе у Босни и Херцеговини. Од земаља са сигурном апсолутном већином српског православног становништва постале су земље са њиховом релативном већином; од неспорних српских земаља, постале су спорне." (стр. 49.) Са сличним се проблемом суочавала Црна Гора. После балканских ратова ипак је у српским државама остало много турског и муслиманског становништва, а поготову после Првог светског рата.

Сви муслимани на подручју турске државе сматрали су се Турцима све негде до пред крај XIX века. И други су их тако третирали, и они су себе видели искључиво у том светлу. Код босанских муслимана процес буђења српске националне свести почео је тек првих година двадесетог века. Костић, кад је реч о официјелним пописима становништва, указује на један, на први поглед невероватан парадокс. По попису из 1921. године било је у Југославији 150.000 Турака, а по попису из 1953. године 239.000, иако су се Турци у међувремену поприлично иселјавали. Он показује да је то зато што су се и многи муслимани и Албанци декларисали као Турци да би стекли право на иселјење у Турску. Али, и ту је третман неједнак, и мотивисан изразито антисрпском политиком централне власти. "Иако свака власт мора респектовати вољу декларанта и примити као Турчина чак и онога ко није Турчин, не мора свака власт да му изда пасош. И имамо две сасвим различите праксе. У Македонији дају свакоме без изузетка пасош, чак и препоручују свакоме, ко може, да се сели. На тај начин постижу националну чистоћу Македоније. На Косову, пак, и Метохији, власт не даје пасош онима који изјаве да су Турци. Јер је власт у шиптарским, тј. арбанашким рукама, а она не дозвољава да позиција несрба слаби." (стр. 56.)

Овде је потребно истидати да су се под категоријом Турака сматрали и сви досељеници које је турска власт векови-

ма насељавала. Они су изворно разних националности, али редовно муслимани, па и претпање у Турке није тешко падало. Неки други су и даље чували извесни посебни идентитет, попут Черкеза. Арбанаси су масовно насељавани на подручју Старе Србије после велике сеобе из 1690. године. До тада их ту уопште није ни било, а онда су дошли у бујини. "Етнички чисто српска територија, прасрпска, постајала је и све више арбанашка. Остали су и многи Срби, али је њихова бројна снага била све слабија, они су гоњени, малтретирани, национално нису смели долазити до изражаја. Онда су се почели селити. Док није дошло до васкрса Србије, сеобе су биле сасвим индивидуалне и једва приметне. Тада постају масовне. Стара Србија се денационализује; српско подручје се све више сужује, арбанашко све више шири. Турцима је било стало да од Арбанаса направе природну брану даљем српском надирању на југ и природни плот српског утицаја. Зато су их све више насељавали на границама Србије." (стр. 63.)

Костић наводи и примере поарбанашења Срба које је стотинама година било веома интензивно, па је и у данашњем времену било много Арбанаса који говоре српски, а то се и у расном погледу може закључити када се види колико им се дече рађа с плавом косом. "Кад се пита за језик, они се уврштавају у рубрику српског језика; кад се пита за народност, они се уврштавају међу Шиптаре (Арбанасе), какви се и осећају (јер су вере муслиманске и живе у заједници са арбанашким муслиманима)." (стр. 64.)

Лаза Костић наводи и један интересантан податак који до сада није био познат у нашој широкој јавности. У време велике сеобе "са Србима је побегло нешто католичких Арбанаса и населило се на нашој области у Срему, где је денационализовано (похраћено). У Хртковцима, Никинцима и Јарку - селима у Срему - населило се 1737. године око 500 породица арбанашког племена Климента, католичке вере. Клименти су се, као и остали хришћани, били придружили аустријској војсци кад је ова, у походу против Турака, допрла до Новог Пазара, па кад је тај поход пропао - одступили су и они за аустријском војском. Током времена, претопили су се у Хрвате, тако да 1910. године од 2.565 становника села Хртковаца знало је арбанашки само 37 лица, а у Никинцима од 1.776 становника само око 18 лица." (стр. 67-68.)

На феномен арбанашења Срба указивали су Ами Буе и Јован Цвијић. Буе је писао 1840. године: "У суштини ови Арбанаси нису ништа друго него раса бастарда помешана много са српском крвљу, као што су помешани Грчко-Арбанаси у Епиру. Они су дошли на места која су емигрирани Срби напустили 1690. и 1737. Њихови фисови или племена... многобројна су... и сва потичу од мешаних алијанса албано-српских." (стр. 68.) Цвијић детаљно објашњава сам процес арбанашења кроз мимикрију православних Срба: "Први је знак мимикрије у овим областима био примање арбанашког одела. Затим је дошло усвајање њихових покрета, понашања и самог језика, тако да се на путу и тргу нису могли разликовати Срби од Арбанаса... Овом спољном мимикријом становништво се чувало од мучења и насиља. Али је она волила непосредно примање ислама и поарбанашавању. Има породица које су само у пола поисламљене (у околини Пећи, у Гори код Призрена), где је мушкиње примило ислам а женскиње остало православно... Само се по себи разуме да, чим Србин постане муслиман, престаје потреба за мимикријом, штавише... он постаје најљући насилник према својој браћи." (стр. 68.)

Даље Костић разматра тај проблем. "Грдно много има поарбанашених Срба; било их је доста, кад је тај део територије ослободила српска војска, који још нису сав процес асимилације потпуно били ни завршили, а ипак нико није, по мом сазнању, вратио се ни вери делова ни својој старој нацији. Асимилација је била комплетна као ретко где. На тој бази ми не можемо много више рачунати: да се данашњи Арбанаси, оди један њихов део, врати српству, мени изгледа немогуће. То би могло бити само кад би се они иселили из арнаутлука, што они не желе, а не би било право присиљавати их. Тамо, пак, они су се сасвим интегрисали и сваки покушај националног диференцирања довео би не само до њихове изолованости, већ веома вероватно и до физичке пропасти." (стр. 68.)

Арбанашким насртајима треба се систематски супротставити, а Костић посебно инсистира на насељавању Црногораца и Личана, као поузданом методу. "Само су Црногорци у стању да на терор Арбанаса одговоре равном мером, и само од њих је Арбанас имао респекте." (стр. 69.)

7. Српска Војводина

Демографско-етнографска студија "Српска Војводина и њене мањине" изашла је 1962. године у Торонту и представља директни наставак претходне монографије. Костић нема амбиција да пише историју Војводине, него да јавности саопшти оно што се на другом месту не може наћи или оно што режим у отаџбини забрањује. Он тако пред себе поставља експлицитне и конкретне задатке: "Давати ствари сасвим непознате или недовољно познате оди, недоступне српској читалачкој публици; пружати по могућности ствари уопште нове за нашу националну науку, нарочито оне које нико други или не уме или не сме да пише. То посебно важи за објављивање и тумачење статистичких података до којих други једва могу да дођу, јер не знају ни где се налазе, а још теже их могу експлицитирати." (стр. 6.)

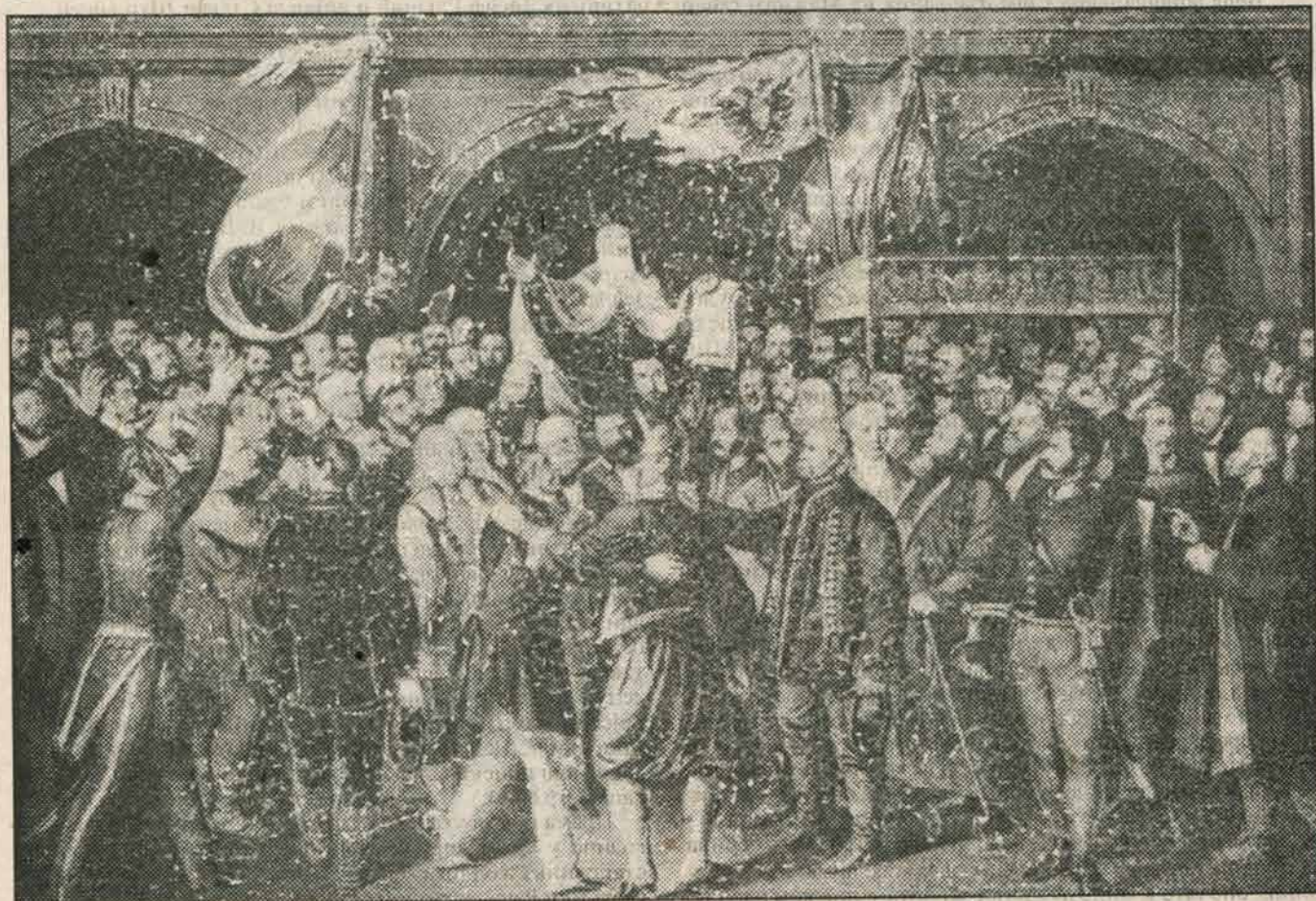
Српска Војводина је створена 1. маја 1848. године на скупштини српског народа. Ова одлука има значај конститутивног акта који је, 18. новембра 1849, потврдио краљев декрет. На скупштини је митрополит Рајачић проглашен за патријарха, а Стеван Шупљикац изабран за српског војводу. Скупштина је одржана у Сремским Карловцима. Након што је издао краљевски декрет аустријски цар је себи додао нову титулу - великог војводе Српског војводства. Званични назив је био Војводина Србија и Тамишки Банат", а територија је била тако одређена да се нигде не граничи са кнежевинама Србијом. Између њих је била војна граница. Српска Војводина је у тренутку формирања имала око милион и по становника. Хрватска и Славонија су тада имале 865.000, а Далмација са Боком и Дубровником 405.000. Целокупна војна граница је имала око милион становника. Српска Војводина није дуго траја-

ла. Царским указом од 27. децембра 1860. године поново је припојена Мађарској, али је на полет националне свести српског народа имала огроман утицај.

Нова шанса, и то овог пута за потпуно отцепљење, указала се српском народу тек крајем Првог светског рата. Велика народна скупштина Срба, Буњевца и осталих Словена у Банату, Бачкој и Барањи донела је, 25. новембра 1918. године, одлуку о прикључењу Краљевини Србији. Срби некадашње Српске Војводине хтели су потпуну интеграцију у Србији без икаквог издвајања или посебности. Две недеље пре тога Срем је самостално донео сличну одлуку јер је у Аустро-Угарској имао другачији правни статус. Одлука је донешена на Конференцији изасланика разних одбора народних већа у Срему 11. новембра 1918. године, у Руми.

Инсистирање на непосредном прикључењу Србији прашено је и наглашавањем свих ових покрајина да их Српска влада заступа на Конференцији мира у Паризу. Тек су комунисти, после Другог светског рата, кренули да поново отму Војводину од Србије, вршећи и разграничење на републике и покрајине. Гал је и Војводина окрњена јер су јој отели Барању и Западни Срем, па их припојили Хрватској, мада никадранје нису били у њеном саставу, нити су Хрвати ту представљали већинско становништво. "Чак није дато ни име Српска Војводина, који је Беч био званично установио. Каже се само Војводина, што би било исто као кад би се Хрватска назвала Бановина!" (стр. 31.)

Срби су живели у Војводини од доласка на Балкан, највише у Срему. Остало је записано да је и Свети Сава, кад је одлучио да се одрекне архиепископског положаја, за свог наследника предложио Арсенија из Срема. И српски лесноти су, према Јиречековом сведочењу, имали огромне поседе у Јужној Угарској. У неколико историјских фаза српска етничка маса је допуњавана. Мада су процеси унијателна на територији под мађарском контролом били веома агресивни, Срби су имали шансе да се очувају тамо где је њихово становништво било компактно, највише у Срему.

Српска Војводина створена је 1. маја 1848. године, на Сабору српског народа у Сремским Карловцима

Вође војвођанских Срба изабраних на Мајском сабору: патријарх Јосиф Рајачић и војвода Стеван Шупликач

Аустријски државник барон фон Бартенштајн је у Проморијалу Јосифу II писао да су се Срби усељавали као организован народ: "Није се радило о томе да се приме растерани бегунци или да се њима дају нека пушта земљишта, већ се радило о томе да се чврсто насељени и имућни људи, који нису били ометани у вршењу својих верских обреда, подстакну да пређу из турског суверенитета у овдашње, и то ризикујући тело и живот, имање и добра. Ови Срби су још испочетка означавани као нација са својим духовним и световним сталежима, која се пер модум пакти, путем уговора, овамо упутила." (стр. 40.) С друге стране, Аустрија се трудила да досели што више припадника других националности како Срби не би представљали већинско становништво. "Никад област садашње Војводине, од које историја памти, није била без Срба и то без знатног броја Срба који јој је давао национално обележје. Све што је у њој било од вредности било је српско." (стр. 41.)

Немачки слависта Герхард Геземан, који је интензивно проучавао српску литературу, писао је 1930. године о српском насељавању Славоније и Војводине: "Велики ројеви из Македоније и Старе Србије прешли су највећим делом у аустријске и угарске јужне граничне пределе и као земљорадници, трговци и славна гранична војска србизирали Славонију и Војводину... Колонисти у Угарској испремешани су са сународницима из Македоније. Ова мешавина, којој никако не недостају и динарске примесе, мешавина старосрпског националног романтизма, византијске похлепности за зарадом и македонске радљивости, мешавина живавости, животне препредености и опортунистичке, инстинктивне способности прилагођавања, извукла је за мало генерација српски народ из духовног средњег века, балканизма и патријархализма и превела у средњеевропску културу." (стр. 44.)

Док је Србија пустошена а Црна Гора се грчевито борила за голи опстанак до краја XVIII века, како је писао Јован Скерлић, "оно што је било духовног живота у српском народу,

то је било код оно неколико стотина хиљада бегунаца, који су се настанили у пустим равницама Јужне Угарске. Ти су Срби почели живети новим културним животом и неких сто и педесет година ту се мислило и писало за цео српски народ." (стр. 45.) Како додаје Лаза Костић "Војводина и Нови Сад су се сматрале још крајем прошлог века као главни и интрасигентни представници и браниоци српства. Иако су имали две српске слободне државе, из Војводине је проистекло духовно струјање српства... Али највеће чудо је у томе, што су угарски Срби образовали и потпуно исти, свуда једнак језик српски. Несумњиво је да су собом донели разне дијалекте, који су се после спојили у један јединствен изговор." (стр. 45.)

8. Буњевци и Шокици

Буњевци и Шокици су две посебне етничке групе, међусобно врло сличне, али ипак свака од њих љуборно истиче своју посебност. Буњевци живе у Бачкој, а Шокици на нешто ширем подручју Војводине, Славоније и Барање. Костић њихов територијални размештај овако прецизира: "Буњевци живе само у Бачкој, и то северној; у Суботици (која је њихова метропола), јужно и северно од ње. Севернији Буњевци живе у тзв. Бајском троуглу, у оном делу Бачке који је остао под Мађарском. Шокици живе претежно у Барањи али такође и у јужној Бачкој (уз Дунав). И њих има у мађарском делу Барање можда више него у нашем (док је Буњеваца у Бајском троуглу мање него код нас). Шокаца је раније било много више. Цела католичка Славонија се звала Шокадија. И данас још понеки Славонац католичке вере каже да је Шокац." (стр.60-61.)

Према првом угарском статистичком прегледу, из 1840. године, у Хрватској и Славонији је живело укупно 1.605.730 становника, а од тога 777.880 Хрвата, 297.747 Шокаца и 504.179 Срба или Раца, како су их још увек називали. Из табеле се

Буњевци су се доселили у Бачку 1687. године, као Срби католици. Аустријске власти су их називале Раши католици

види да у Пожешкој и Вировитичкој жупанији није било ниједног Хрвата. Ту су живели само Срби и Шокци, као и у сремском делу Војне крајине. Забележено је да су Шокци живели и у неким деловима Босне, а Буњевци у северној Далмацији, што указује на чињеницу да је то првобитни назив за покатоличене Србе, поготово што је у Срему и Славонији све до данашњег времена за Србина који би се покатолично уобичајено говорено да се пошкочио. Римокатоличка свештеничка хијерархија није према Шокцима никада показивала неки виши степен поверења. Углавном су их презирали, а остало је забележено да је католички каноник мађарске националности Шандор Ронај у једном пештанском часопису о Шокцима писао на следећи начин: "Шокац је савршени контраст Буњевцу. Шокац је европски Индијанац који живи поред Дунава у неколико села, по вери и језику не обазревши се на различите акценте, једно је са Буњевцима. Шокци су богобојажљиви људи, али без морала." (стр. 60.)

Писаних трагова о Буњевцима и Шокцима има при крају 17. века, а како Костић наводи, позивајући се највише на истраживања Алексе Ивића, 1687. године у Бачкој је живело пет хиљада Буњевца. "Они су од аустријских власти називани искључиво као "Раши католици", било у немачком или латинском језику." (стр. 62.) Немачки публициста Паул Флеш, родом из Бачке, објавио је 1953. године у Немачкој књигу "Златна Бачка", у којој је истицао "да је из 88 латинских, немачких и аустро-угарских монографија и историјских докумената утврдио да су се Буњевци доселили у Бачку 1687. као католички Срби." (стр. 62.) То исто тврди и најистакнутији српски историчари који су проучавали историју Војводине, а пре свега Алекса Шић, Јован Радонић и Душан Поповић.

Поповић је у књизи "Велика сеоба Срба" из 1954. године наводи да је католички надбискуп Имре Чаки, 1718. године, у писму цару Карлу III тврдио да "Срба има и римокатоличких и православних, ових првих мање; они су јако сиромашни." (стр. 62.) Буњевци су се држали прилично компактно, добро су се међусобно организовали. "Вође ових рацких Срба су тражили да их населе у Суботици, Баји и Сегедину, све важним местима са одличном земљом. Изгледа да су скоро сви насељени у Бачкој, јер се срећу после у Суботици, Сомбору, Сегти и Баји, и још у близини Бачке, у Калошу. У Сегедину их нема. Тамо где су се населили, остали су до наших дана." (стр. 62.)

Оно што је неспорно је чињеница да "сви етнографи и аустријски и мађарски сматрају Буњевце и Шокце католичким Србима. Посебно то важи за бечке етнографе Чернига и Фикера, мађарске Хунфалвија, Калетија и Шикера. Најпознатији њихов етнограф Хунфалвија каже да је око 1870. било у целој Угарској (тј. са Хрватском и Славонијом) "Србо-

Хрвате" 2.405.700 од чега отпала "на прави српски народ 942.923 грчко-источних и око 70.000 католичких Срба (Шокаца и Буњевца), дакле укупно 1.012.923." Тако изречно стоји код Хунфалвија" (стр. 62-63.) Немачки путописац Гринхолд је 1847. године у часопису "Иностранство" писао: "Слободни краљевски град настањен је највећим делом од Раца католичке и православне религије, броји 25.000 становника" (стр. 63.) Исти аутор наводи за Бају: "Пространи и слабо изграђени део вароши назван "На песку", настањен је готово само од Буњевца, које обично називају Раши, Рајиши." (стр. 63.)

Немачки географски часопис "Глобус" је крајем прошлог века, у неколико наврата, објављивао податке да су Буњевци и Шокци Срби католичке конфесије. 1875. године у њему је објављен текст под насловом "Шокци и Буњевци у Угарској" у коме је, између осталог, стајало: "У јужнословенска племена која обитавају Угарску, спадају и Буњевци и Шокци. Они су досад по свим пописима навођени као Мађари иако им је матерњи језик словенски и то управо српски; има их врло мало који поред овог језика говоре и неки други. Оба та племена су веома запуштена и крајње бигодна. Буњевци се разликују од Шокаца само по одећи, они су (Буњевци) уопште живљи (отреситији) од ових и много лепши сој људи. Њихов спољни тип (изглед) је изразито српски." (стр. 63.)

Француски публициста Анри Гедо писао је 1876. године: "Словени Далмације и Истре често се класирају као Хрвати. Разлика између Срба и Хрвата је историјска, а не етничка. Обично се Србима називају православни који се служе ћирилицом, а Хрватима католици који употребљавају латиницу. Па ипак извесни научници, међу њима Пико, уврштају у Србе Словене католичко-латинске Далмације и Истре, јер се они својим дијалектом придружују правим Србима, једнако као и Шокци и Буњевци Мађарске (приближно око 60.000) иако су они латински католици и пишу у свом језику латинском азбуком." (стр. 64.)

Још је изричито један од најавторитативнијих немачких етнографа 19. века, Лорен Дифанбах, у својој књизи "Етнографија Балкана", објављеној у Дармштату 1880. године у којој недвосмислено тврди да у Угарској живи око 200.000 Буњевца и 50.000 Шокаца, оба племена говоре српски. Први се одликују чишћим и лепшим српским типом, духовном борашћу, ношњом, и треба да су се почетком 18. века доселили из Далмације; њихово главно место је Суботица." (стр. 64.) Чешки етнограф Лубор Нидерле 1911. пише у својој књизи "Словенска раса" на француском језику: "Вера је једно од главних знамења за диференцирање Хрвата од Срба: Хрвати су католици, Срби православни и муслимани. Ипак, ово обележје није апсолутно... има бројних католика који се сматрају Србима и које Срби сматрају својима. То су нпр. католици Дубровника и Боке Которске; или Шокци, Буњевци и Крашовани Мађарске." (стр. 64-65.)

Немачки публициста Албрехт Вирт у књизи "Балкан" из 1914. године каже да се "у Мађарској католички Срби називају Буњевци и Шокци." (стр. 65.) Енглески политичар и географ Артур Еванс у предавању које је 1916. године одржао у Краљевском географском друштву у Лондону, говори да "у Суботици и њеној околини има око 70.000 Срба католика (Буњевца), који су дошли тамо из Херцеговине." (стр. 65.) Немачки етнограф Хуго Берналинг 1954. године у својој књизи "Етнографија" објавио је велику фотографију с потписом: "Шокци и Шокише у свечаној ношњи. То су католички Срби, који обитавају делове Бачке и Баната." (стр. 65.) Никада ни један страни аутор од науке или струке нигде није написао да су Буњевци или Шокци Хрвати. Такву тврдњу изнети било би једноставно крајње необично.

Мора се признати да се српска национална свест код Буњевца и Шокаца постепено гасила, али то није никако утицало на појаву хрватске свести, него на истицање сопствене посебности. Хрвати су Буњевцима и Шокцима били апсолутно стран етнички елемент. "И Буњевци и Шокци су фанатични католици, много одани својој вери и своје свештенству, које је опет изразито ултрамонтанско. То је највише одвајало (православне) Србе од Буњевца од Шокаца. То је ометало мешане бракове. Али један случај који се десио на крају прошлог века (1899.) не може се ни овде мимоћи.

Тада је прешло у православну веру велико село Сантово у Бајском троуглу, више стотина душа. Прешли су, истина, више из љутње према католичком клиру и из ината, него из наклоности према православљу. Али је случај јако симптоматичан. У Мађарској је било веома много протестаната (скоро сва центрија била је калвинска), па ипак Сантовци нису прешли у привилегирану евангелистичку веру већ у прокажену православну, управо српско-православну (јер је било још и румунско-православне). Доказ ипак да аверзија према православљу није била тако дубока." (стр. 66.)

Буњевци су живели са православним Србима и међу њима. Сарађивали су по свим питањима. И политички су заједно наступали на локалном суботичком, жупанијском бачком и државном пештанском нивоу. О томе је највише писао Васа Стајић, бавећи се и питањем мађаризације Буњеваца. И сами Буњевци су и у XIX веку свој језик називали рацким, о чему сведочи и њихов главни народни предводник из тог времена, католички бискуп Иван Ангуновић, у "Расправи подунавских и потисанских Буњевцих и Шокцих у погледу народном, вјерском, умном, грађанском и господарском", објављеној у Бечу 1882. године: "У оно време кад сам у Алмашу жупничком био, где је реч Божја у три језика навештавана била, те се на једној над проповедаоницом стојећој табли означавао језик. На овој буњевачкој бијаше великим писмени исписани "рачки", што се није допадало тадашњем кнезу, иначе веома поштеном и богату мужу, Андрији Јагићу, па ме умолио да тај надпис с оним "буњевачки" изменити дадем. У то ја нисам ради тога приволио што сам знао да и Буњевац о народном говору вели: "диванили смо рачки." (стр. 66.)

У тој истој књизи бискуп Иван Ангуновић се обраћа српском народу најлепшим речима: "Будите, дакле, срдачно поздрављени, браћо Срби. Та ме свист што говорио и писао, никада неће продрати моје најчистије увјерење да смо једним отцем од једне те исте матере рођени, крв од крви, кост од кости. О том сведочи слог и труп тијела, маст, лик и облик, нарав, обичај и адет у радости и жалости, у јелу и питју, у обислу и обитељском животу; у начину газдовања, мислења и осиећања у миру и рату, под једним те истим именом и презименом." (стр. 67.)

Када је 1918. године Српска војводина јавно прокламовала своју вољу и одлуку да се директно припоји Краљев-

Никада ниједан страни аутор од науке или струке нигде није написао да су Буњевци или Шокци Хрвати

вини Србији, "Буњевци су у том акту играли знатну улогу. Велика народна скупштина која је то решила звала се "ВНСК. Срба, Буњеваца и осталих Словена у Банату, Бачкој и Барањи." Она је имала неколико председника; као први је међу њима означен др Бабијан Малагурски, Буњевац из Суботице. Од 757 посланика било је Срба 578, Буњеваца 84, Шокаца 3 (они уопште нису имали интелигенцију), 62 Словака, 21 Русин, 6 Немаца и 1 Мађар. (стр. 67.) Остало је запамћено да је један од највећих пропагатора прикључења Србији био суботички католички жупник Блашко Рајић, који је на Великој народној скупштини одржао величанствен говор у коме је, између осталог, изрекао: "Нећу овде разглабати шта је Србија урадила, јер о томе говори данас сав велики свет, него ћу у име мојега потлаченог, притиснутог, досада на уништене осуђеног народа (аплауз: "Живела наша браћа Буњевци!!!) јавно пред скупштином да захвалим Србији што нас је својом неприступивом војском ослободила јарма и смрти." (стр. 67.)

На основу свих ових и бројних других података Лаза Костић извлачи следећи закључак: "Ако се Буњевци и Шокци нису могли сасвим идентификовати са Србима, ни говора ни могло бити, све до Југославије, о њиховом хрватству. Хрвата међу Буњевцима није уопште никад било, ни од које, све до једињења у Југославију. Мало пред Први светски рат појавило се неколико њихових школованих људи (да се на прсте наброје), који су почели пропагирати хрватство, али ни тада никако искључиво већ у вези са српством." (стр. 67.)

На првим парламентарним изборима Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца појавила се Буњевачко-шокачка странка која је у Народној скупштини освојила неколико посланичких мандата и формирала посланички клуб. Буњевац је био и у српским странкама, али не и у хрватским. Најзначајнија буњевачка књижевница Мара Малагурска, позната по роману "Вита Банина", јавно се декларисала као Српкиња, као и истакнута сликарка Ана Бешлић. Како резонује Костић "да је остала Србија, а не Југославија, сумње не може бити да би Буњевци и Шокци, до тада национално неизграђени, чак неопредељени, постали Срби, као што би остали Срби и католици Боке и Дубровника, којима би се придружили многи Далматинци. Конкордат Ватикана са Србијом из 1914. давао је чак и легитимацију највиших католичких верских кругова за то." (стр. 68.)

Пре Првог светског рата провођен је процес мађаризације Буњеваца, а после рата, поготово после Другог светског рата, на делу је био процес интензивног похрваћења. Како се својевремено жалио бискуп Ангуновић, однорађавали су се махом образовани људи док су буњевачку свест и специфичност чували пољопривредници. Процес мађаризације Буњеваца у Мађарској скоро да је у потпуности завршен. Костић професионалном статистичком анализом долази до податка да је после Другог светског рата у Бачкој и Барањи било укупно око сто хиљада Буњеваца. Официјелно похрваћење је ту бројку преполовило, а многи Буњевци, не приставши да се изјасне као Хрвати, бежали су у категорију национално неопредељених Југословена.

9. Остале словенске народности

У Војводини живе припадници свих словенских народа осим Белоруса и Лужичких Срба. Хрвата је било најмање. Како каже Костић, њих "у данашњој Војводини није скоро ни било. Практично их уопште није било у Банату и Бачкој. У Барањи, која, нажалост, не сачињава део Српске Војводине, било их је, али углавном у оном делу који је остао мађарски, док у оном делу Барање који се присајединио са Србијом било је Шокаца а не Хрвата. У Срему је било нешто мало Хрвата и то махом похрваћених странаца, али зато у оном делу Срема који су диктатори садашње Југославије дали Србима има неколико пута више Срба." (стр. 73-74) Кад се изузму колонизовани Хрвати после светских ратова, сви други који се тако изјашњавају сигурно су буњевачког, шокачког, немачког, словачког, мађарског, чешког или шиптарског порекла, а основ кроатизације редовно је била католичка вероисповест.

Руси су углавном потомци избеглица после октобарске револуције и они се најлакше уклапају у српски национални корпус. После Другог светског рата у Војводини је живело

Време ратова и сеоба: по Јовану Скерлићу, оно што је било духовног живота у српском народу, то је било код оно неколико стотина хиљада бегунаца, који су се настанили у пустим равницама јужне Угарске

око три и по хиљаде Бугара и они се убрзано интегришу са Србима. Пољака је био изврстан број у Босни. И Чеха има око три и по хиљаде и досељени су у другој половини 18. века. И они се убрзано мешају са другим народима јер су разасути по целој територији углавном као градско становништво, па ће им трагови ускоро остати у карактеристичним презименима и породичним успоменама. Украјинаца и Русина има већи број, имају и неколико компактних насеља, своје школе и учитеље, па тиме и шансу да сачувају своју етничку посебност.

Од свих словенских националних мањина у Војводини живи највише Словака, између шездесет и седамдесет хиљада, највише у Бачком Петровцу, Ковачици, Бачкој Паланци, Старој Пазови и Земуну. Углавном су концентрисани у компактним насељима и имају изражену националну самосвест. Имају школе на свом језику, гимназију, новине, радио и телевизију. У огромној већини су протестанти - евангелисти. Са Србима су традиционално у изразито пријатељским односима. Кроз историју су често подвргавани процесима мађаризације, чак и на територији Војводине.

Мађари су најбројнија национална мањина Војводине, али их у почетку није било много. Највише су насељавани после Аустро-угарске нагодбе из 1867. године. Према подацима Душана Поповића у Банату их уопште није било у првој половини XVIII века. У Бачкој су нешто масовније насељавани по градовима око 1730. године. Лазар Стипић, Буњевач и библиотекар Суботичке општине говорио је: "Погледајте, најбољу земљу у Војводину имају Срби, онда Немци, а најгору Мађари. Ко је први дошао, узео је и бољу земљу." (стр. 81.)

После Првог светског рата затечено је у Југославији око пола милиона Немаца. Скоро сви су протерани после Другог светског рата. Остало их је неколико десетина хиљада, углавном по градовима, где се мешовитим браковима асимилују. Неки су се изјашњавали као Хрвати или као Мађари.

10. Срби и Мађари

Однос Срба и Мађара Лаза Костић је обрадио у посебној књизи, коју је исти издавач штампao у Торонту 1975. године, и било је замишљено да "Срби и Мађари" буде нова студија у збирци "Срби и околни народи", али је, нажалост, остала и

последња. Костић је мотивисан убеђењем да Србија не може остати ограничена на тадашњу "Социјалистичку Републику Србију", да ће морати да се прошири на целокупан српски национални простор, али да ће и тада један део Срба остати ван своје матичне државе. То отвара потребу развијања пријатељских односа са околним народима, учвршћивањем таквих односа тамо где они већ постоје и по могућности преобраћањем непријатеља у пријатеље, како би се број непријатеља свео на што мању меру.

Костић каже да Срби међу својим суседима имају два искрена и сигурна пријатеља: Румуне и Грке. С Румунијом никада кроз историју нисмо ратовали, а с Грцима смо ратовали само у средњем веку док је Грчка била у саставу Византије. С њима нас веже и заједничка вероисповест, заједнички непријатељи и истоветна историјска судбина. У последњих 120 година наши односи са Бугарском били су веома лоши, али је потребно максимално радити на њиховом побољшању. За учешће у Другом балканском и два светска рата на погрешној страни Бугарска је кажњена територијалним губицима и било би погрешно показивати било какву даљу осветољубивост, а македонско питање би се по Костићевом мишљењу могло и компромисно решити.

Костић сматра да треба уложити напоре да се поправе односи са Албанцима, сматрајући то могућим, с обзиром да су албанске војводе чувале вековима српске манастире и друге светиње. Они мисле да јесто могуће, али није стигао да објасни како па му је мисао остала само на нивоу пуне жеље. С друге стране, Костић је потпуно у праву кад инсистира на пријатељству са Италијанима, с обзиром да с њима нема никаквих нерашчишћених рачуна, а имамо заједничке непријатеље. И историјски имамо разгранате многоструке везе, а у Другом светском рату, иако су били окупатори, спасили су више од пола милиона Срба од злочиначке хрватске руке. Геополитички положаји, економски и политички интереси упућују нас на свеобухватну сарадњу. "Уколико они опет буду показивали апетите на десну обалу Јадрана, што није искључено при каквој новој констелацији, ми смо последњи на које би они аспирисали. Ту би били у првом реду Хрвати и Арбанаси, а после и Словенци." (стр. 9.) Наша национална и државна политика треба да се базира на чврстом пријатељству са Италијом. Хрвати су, како истиче Ко-

стић као најнекултурнији и најдивљији народ Европе, наши вековни и непоправљиви непријатељи.

С Мађарима смо историјски имали и савезе и сукобе. Заједно смо ратовали против Турака и измешани живели на једној територији. Најтежа хипотека су злочини мађарских окупатора у Другом светском рату. Костић сматра да и са Мађарима треба развијати што ближе пријатељске односе. Што се тиче Словенаца, он још робује заблудама да су нам пријатељи. Наравно, половином седамдесетих година Костић није могао предвидети како ће се Словенци непријатељски понети према Србима почетком деведесетих.

Оно што је сасвим несумњиво је чињеница да нам Хрвати никада не могу бити пријатељи. "Они неће никад имати мира док иједан Србин живи. Само је губљење времена и снага ма шта покушавати у том правцу. Напротив, наша основна брига треба да буде - а то је и главни циљ ових излагања, да се обезбеди са других страна кад до сукоба са Хрватима дође. Да ми сами са њима можемо да изађемо на крај, то нико нормалан не може да сумња. Ми смо бројно двоструко и више него двоструко јачи од њих, а нису могли дохакати Србима ни уз помоћ Хитлера кад пред њим није стајала српска оружана снага, већ пар стотина, после можда хиљада ребела без оружја и припреме. Не бојимо се ми њих никад ни у ма којој прилици ако бисмо били сами конфронтирани једни према другима. Али се морамо обезбеђивати да не будемо нападнути и са других страна." (стр. 13.) Костић наводи и закључке прохрватски оријентисаног немачког геополитичара Флорисана Лихтрегера, који је анализирао крајње лош геостратешки положај Хрватске, у уклетшеној Србији, Мађарске и Италије, што је велика предност за Србе.

Оно што је нама Србима најзначајније кад је реч о Мађарима је мађарска исконска жеља за изласком на Јадранско море. Ми Срби морамо учинити све што је у нашој моћи да им помогнемо да поврате Ријеку као највећу мађарску поморску луку. Мађарска политика једноставно кад тал мора да се врати на чувену изјаву Лајоша Кошута да он на географској карти нигде не види Хрватску. Онда су Мађари у Х веку дошли на Балкан, судбине су нам историјски испреплетане. Наши и њихови краљеви су се свађали и мирили, сукобљавали и родбинске везе успостављали. Немачки историчар Елгар Хеш у Штутгарту је 1968. објавио "Историју балканских земаља" и у њој навео да су још у самим почетима рашке државности, српске жупе нашле природног савезника у пограничној Угарској, и тај ослонац је учинио да су се многобројне византијске експедиције могле да издрже без штете." (стр. 38.)

Он даље пише како је и Српска Деспотовина опстајала ослањајући се на Угарску. И у Мохачкој бици 1526. године ратовали су заједно Мађари и Срби против Турака. И Београд је први пут ушао у састав српске државе у време краља Драгутина, тако што га је мађарски краљ поклонио у мизануз мађарску принцезу Катарину која је тада постала српска краљица. Касније је било и више ратних судара између Срба и Мађара поводом Београда и Мачве. После свих тих ратова, поново је, 1425. Стефан Лазаревић од угарског краља Сигисмунда добио Београд на поклон, да би га Срби опет предали Мађарима, да би Мађари, заузврат, признали Ђурђа Бранковића, као Стефановог сестрића, за легитимног владара Србије.

Београд је скоро сто година био готово неосвојива мађарска тврђава према Турцима. Око њега су се водили многи крвави ратови у којима је српски народ славио и у песмама опевао мађарске јунаке као своје сопствене, попут Јаноша Хуњадија, односно Сибињанин Јанка. По паду српске државе у турско ропство, велика маса Срба се преселила у Јужну Угарску, прикључила тамошњим српским староседеоцима и ступила првенствено у мађарску војну службу. Мађарски владари су та српска насељавања здушно подстицали јер су тако јачале јужне границе. Већ у 15. веку Срби су чинили претежно становништво Срема и Баната. Срби су као угарски поданици добијали значајне привилегије за своје ратне заслуге. Такав статус Србима је омогућавао очување националних традиција и културно уздизање, али и економско јачање, што ће све касније бити веома значајно у време буђења националне свести.

Национална симбиоза Срба и Мађара довела је до тога да су Срби преузели многе мађарске, а Мађари српске речи.

"Овај међусобни и узајамни утицај језика ретка је појава, код нас позната донекле, само између Срба и Арнаута. Ми имамо можда хиљаде турских речи у Босни, а не много мање и у Србији и Старој Србији. Али Турци немају наших речи; нису их позајмљивали од нас. Ми имамо на Приморју једва мање италијанских речи, али Италијани (Млечани, од којих смо их преузели и под чијом смо владавином били, немају српских речи). У северним границама српског живљења ми смо преузели масу немачких израза, специјално за ознаку техничких предмета, оруђа, домаћинског прибора итд. Али Немци немају ниједне српске речи... Јер су припадници свих тих народа били само освајачи који нису масовно живели међу нама. Ми смо са Мађарима били испремешани. Најбољи је доказ да смо ми примали од њих многе изразе, а и они од нас. Нека језична међузависност, ингерденденција. Последњи доказ узајамне непотчињености." (стр. 51.)

У новије доба, до озбиљнијих сукоба између Срба и Мађара дошло је 1848. године, у време мађарске буне Лајоша Кошута. Ту су нам једноставно национални интереси били супротстављени. Међутим, у својим "Емигрантским списима" Лајош Кошут је оставио сведочанство о овом сусрету и разговору са српским кнезом Михаилом, 1859. године, у коме је Михаило отворено изразио симпатије за мађарску борбу против Аустријанаца, сматрајући Аустријанце опасношћу по Србију. Изражавао је жељу да Мађарска избори своју независност и да са Србијом има што боље политичке односе.

На Берлинском конгресу, 1878. године, аустроугарски министар иностраних послова и мађарски гроф Ђула Андраши пружио је Србима драгоцену и вероватну пресудну помоћ да задрже Ниш, Лесковац, Прокупље, Пирот и друга места. Претила је опасност да ти српски предели припадну Бугарској. И други аустроугарски министар спољних послова и мађарски гроф Густав Колнок помогао је Србима да избегну територијалне губитке после срамног пораза у рату са Бугарском 1885. године.

У прошлом веку, Срби су систематски прогоњени у Хрватској погођено у време бана Ивана Мажуранића који је Његошу украо спев "Смрт Смаил-аге Ченгића." Тек кад је за хрватског бана именован мађарски гроф Куен-Хедервари "Србима је лакнуло: то је први пут да су се они осећали као у свом дому. Куен је, кажу, преко њих добио већину у "Хрватско-славонско-далматинском сабору", што свакако одговара истини. Али, било због тога или нечега другог, он је био

Мађарска исконска жеља је излазак на Јадранско море: Срби морају све учинити да им помогну да поврате Ријеку као највећу мађарску луку

благонаклоњен Србима и признао њихову посебност: њихово писмо, њихову заставу и само српско име. Срби нису никад тамо уживали сва ова права и били равноправни грађани као под њим." (стр. 68-69.) То је био најлакши период у животу Срба Славоније и Хрватске.

Брат Стјепана Радића Анте, који је и основао Хрватску сељачку странку, писао је 1901. године у тексту "Хрватски Срби": "Српска господа - каква су, таква су - биесни су на Хрвате, па држе са Машаронима, а данашњи им Машарони признају и у закону њихово српско име." Другим речима, Анте Радић бар разуме српско држање. Не кажем да га оправдава, али га не и осуђује. Зашто би Срби били са онима који им негирају име и народност, а против оних који им то признају, мисли - врло вероватно Анте Радић." (стр. 69.) Димитрије Руварац је, 1895. године, у књизи "Ево шта сте нам криви", штампаној у Земуну, хвалио Куена-Хедерварија што је дозволио "да Срби на својим црквама и у свечаним приликама истичу заставу Српске Карловачке митрополије и српског патријарха, односно српску заставу." (стр. 69.)

Десило се да је оно што је Куен-Хедервари увео као обавезу у школама српских већинских општина - српски језик и ћирилицу, по његовом одласку проглашено као антидржавни злочин, и то је била једна од тачака оптужнице на загребачком велеиздајничком процесу против истакнутих Срба 1908. године. И министар финансија и поглавар Босне и Херцеговине Бењамин Колај је, бар у једној фази, био изразито наклоњен Србима, па је чак 1877. године издао сопствену "Историју Срба." После је био окупиран мишљу да створи бошњачки народ и бошњачки језик. И професор Стефан Буријан је био српски пријатељ, као министар финансија и аутоматски босански поглавар, како је то правно било повезано од 1903. до 1912. године. "Он је водио чисту србофилску политику: ослањао се углавном на Србе и ове је највише ценио. То он отворено признаје у својим мемоарима, а на то се јако жале Хрвати." (стр. 74.)

У време Кајлајевог и Буријановог управе у Босни српство је било слободније и заштићеније далеко више него данас за владавине Јосипа Броза и Бранка Микулића, оба Хрвата, у тобожњој својој држави. За време Буријана шетала је и бујала "Млада Босна" и српски национализам горео до пароксизма. Босна је постала била ковница и место српског екстремног национализма уопште. Све је то Буријан у најмању руку толеришао." (стр. 74.)

Мађарски политичари и дипломате су у неколико наврата знатно отупили и ублажили аустријске агресивне претензије и намере према Србији, па како сведоче неки актери догађаја, два пута су навели државни врх на одустајање од већ намераваног војног напада. Поготово је истакнути пријатељ Срба био гроф Тиса, један од водећих мађарских политичара двадесетог века. Али и Тисин политички противник и ривал гроф Теодор Баћани је такође био просрпски настројен. Он у својим мемоарима саопштава поруку Николе Пашића да "његов циљ у будућности није ни у једном случају "Југославија", већ "Велика Србија." Та Велика Србија би обухватала само оне пределе чије је претежно становништво српског језика и православне вере. Не пада му на крај памети да пријемом бројних страних делова народа створи једну српску Аустро-Угарску, у којој би се у сваком граду и сваком селу поједине народности и вере за перчин хватале." (стр. 79-80.)

У току Првог светског рата било је више него очигледне разлике у аустријском и мађарском третману српског народа. Председник мађарске владе гроф Иштван Тиса супротстављао се 1914. године објави рата Србији, а кад је рат већ био неизбежан и отпочео, залагао се против било какве анексије и угрожавања српске територијалне целовитости после рата. Аустроугарски генерал Алфред Краус у Минхену је, 1923. године, објавио књигу о узроцима пораза у Првом светском рату и у њој се жалио на грофа Тису јер се он није могао "задобити за то да би се нешто предузело против угарских Срба, и ако се сумња у њихову сагласност са непријатељем граничила са извесношћу." (стр. 94.) Уз то је оштро осуђивао хрватску мржњу и прогоне Срба на територији Бановине Хрватске. Адам Прибићевић је сматрао да је Тисино држање превасходно спречило Хрвате да већ у Првом светском

Приликом сусрета са Лајошем Кошутом (1859) кнез Михаило је изразио отворене симпатије за мађарску борбу против Аустријанаца, сматрајући Аустрију опасномћу за Србију

рату ураде Србима оно што су учинили у Другом. Поред Тисе, српски пријатељи су били принц Лудвиг Виндишгрец, гроф Теодор Баћани и гроф Михаљ Кораљи.

После Првог светског рата, званични односи Југославије и Мађарске били су прилично лоши, а Мађарска је уз то била веома фрустрирана ратним поразом и губитком националне територије. Да би се, између осталог, предупредио мађарски реваншизам Југославија, Румунија и Чехословачка су створиле Малу антанту, а Регент Хорти је усташама дао базу у Јанка Пусти, тако да се неповерење непрекидно продубљивало. 12. децембра 1940. године у Београду је закључен Југословенско-мађарски уговор о трајном миру и вечитом пријатељству.

Кад је донесена одлука да Мађарска прекрши тај пакт и учествује у немачкој агесији на Југославију, мађарски председник владе гроф Паул Телеки је, 3. априла 1941. године, извршио самоубиство и оставио за собом вечити пример бескрајне части и поштења, поноса и достојанства. Пред смрт Телеки је државном поглавару регенту Миклошу Хортију упутио писмо следеће садржине: "Прекирили смо реч дату пактом вечитог пријатељства једном подлошћу. Нација је свесна тога и ми смо изгубили њену част. Ми смо стали на страну разбојника, јер су тобожња зверства измишљена од почетка до краја, било да се тиче зверства против Мађара, било против Немаца. Ми ћемо постати пљачкашки леина, нација која је спала на последњи ниво понижења. Ја то нисам задржао. Ја сам кривац." (стр. 117.)

Мађари су учествовали у немачкој агесији и окупирали део Југославије, Бачку и Барању. Србе су прогнали, протеривали и убијали. У јануару 1942. та убиства су била масовна, највише у Новом Саду. Према неким подацима убијено је око 10.000 Срба и непознат број Јевреја и Цигана. Централне власти су накнадно кривину пребацивале на локалне Ма-

ђаре. Злочини су обустављени кад је оштро реаговао Мађарски парламент. Вођена је истрага и неки починиоци су кажњени. Осуђеним на смрт омогућено је да побегну и прикључе се немачким есесовцима.

После Другог светског рата, односи Срба и Мађара су веома добри, ако се изузму спорадичне трзавице ранијих комунистичких режима и некритичко стајање на хрватску страну првог мађарског посткомунистичког режима. У Србији мађарска национална мањина ужива максимална грађанска и етничка права, као уосталом и српска у Мађарско.

11. Срби и Јевреји

У Саутпорту, у аустралијској држави Квинсленд, у издању "Српског препорода" изашла је, 1988. године, постхумно Костићева књига "Срби и Јевреји." У предговору аутор је своје мотиве за писање једног оваквог рада објаснио следећим речима: "Ми морамо и сами себи и нашим Јеврејима, Јеврејима целог света показати да смо за њих заинтересовани, да их третирамо са разумевањем и са наклоношћу, да смо увек били њихови пријатељи и да то желимо остати. Срби су један од ретких народа света који је са Јеврејима живео у миру, и уколико се то може рећи, љубави, кроз целу историју од досељавања Јевреја у наше крајеве." (стр. 8-9.)

Спорадичног помињања Јевреја у Србији било је још у средњем веку, на пример у хрисовуљама царева Душана и Уроша, али у већем броју они се појављују тек у XVI веку, по протеривању из Шпаније. Насељавали су се по градовима под турском окупацијом, док је српско хришћанско становништво живело по селима, па неког значајнијег додира међу њима није било све до ослобођења Србије од турске власти. У слободној српској држави односи су били непомућени, не памти се никакав облик дискриминације; антисемитског иступа или погрома. Толерантност и коректност у српско-јеврејским односима и одсуство било какве мржње ситуацију су чинили битно другачијом у поређењу са трагичним европским искуствима. "Јевреји из Србије су се поносили да су "Срби Мојсијеве вере", њихови књижевници и уметници су били изразити Срби. Било је дошло до заиста искрене симбиозе између Срба и Јевреја око њих и у њима." (стр. 14.) Чак се и истакнути комуниста Моша Пијаде, 1931. године, приликом пописа становништва изјаснио као Србин, што је било крајње непожељно под диктатуром краља Александра који је озваничио идеологију интегралног југословенства.

Негативну сенку на такво историјско искуство бацио је др Јозуа Франк, хрватски политичар родом из Осјека, покрштени славонски Јеврејин који је следио Анту Старчевића и његов шовинизам, организујући прогоне Србе и формирајући франковачке легције које су биле претече каснијих усташких боја. Али, он је заиста био изузетак, а и готово сви следбеници су му били Хрвати. Јеврејства се и сам одрицао, а од онога ко замрзи сопствени народ не може се ништа добро очекивати у односу према другим нацијама. "Зато ни реакција Срба на франковљук није била упућена против Јевреја, већ против хрватских екстремиста, "заникача" Срба. Због тога није ниједнога Јеврејина глава заболела. Срби су умели да виновнике тачно разазнају." (стр. 15.)

Осим свог сина Ивана, Франк ни међу Јеврејима у Хрватској није имао ниједног следбеника. Ни Јеврејин Хајнрих Фридрих, који је 1909. године у Бечу организовао чувени Фридрихов англисрпски процес, није код Срба могао представљати повод за стицање било каквих предрасуда према јеврејском народу. Насупрот томе, хрватска историја је препуна излива антисемитизма. О томе је сведочила и енглеска књижевница и политичарка Елизабет Дискеман, иако је иначе преферисала Хрвате и ниподаштавала Србе. У успоменама из Загреба тридесетих година бележи: "Овде се већ осећа дах антисемитизма који је у Београду потпуно недостајао. Тамо се сефардијски Јевреј високо цени." (стр. 17-18.)

Слично је писао немачки публициста Јохан Георг Рајс-милер: "Религиозна мржња није никад у Србији имала погодно тле. Турке су мрзели као подјармљиваче, али не као религију. Најбоље илуструје толеранцију Срба да они никад нису имали неки антисемитизам достојан помена. Ништа

Милан Недић (1877-1946): не само да српска управа у окупираној Србији није хтела да донесе закон против Јевреја, него није учествовала ни у једној мери њиховог истребљења

их у тридесетим годинама није довело до тако јаког огорчења против Хитлерове Немачке као прогон Јевреја." (стр. 18.) И енглески публициста Џорџ Мајк наводи: "Срби немају обичај да прогоне мањине. Ни антисемитизам нису познавали (док Хрвати јесу)." (стр. 18.) Давичо је то објашњавао следећим речима: То је зато "јер Срби нису покварени и нису, брате, "антисемити"!" (стр. 19.)

Код Срба, за разлику од свих других европских народа, не постоји ни другачији назив за Јевреје, а у српској држави они су увек били равноправни грађани, уживали верске слободе, политичка и културна права. За Краљевине Југославије; краљ је редовно једног Јевреја именовао за сенатора, и то главног рабина. "У срцу Европе, у најслободнијој земљи њеној, у Швајцарској, нису Јевреји до половине 19. века имали слободу занимања, а до 1874. године, слободу кретања и настањивања по свој земљи. И у другим земљама Европе било је слично ако не и горе. Србија прве половине XIX века сматрала се као Елдорато Јевреја, као што је и иначе била "Србија-Слободија". (стр. 30.)

У Другом светском рату Немци и Хрвати су и Србе и Јевреје ставили ван закона. И Ахимовићева комесарска управа и Недићева влада под окупацијом одбијале су да учествују у прогону Јевреја, па су чак на директно немачко инсистирање одбацили сваку могућност да донесу антијеврејске законе. "Не само да српска управа у окупираној Србији није хтела да донесе закон против Јевреја, него није учествовала ни у једној мери њиховог истребљења. Све су то радили сами Немци на своју руку и преко својих органа." (стр. 32.) Многи су Срби уз огроман лични и породични ризик спасавали угрожене Јевреје, скривали их, хранили и примали као рођаке у своја домаћинства.

Лично је Милан Недић омогућавао да већи број Јевреја избегне у италијанску окупациону зону где антисемитских прогона није било. Тако су се спасили, између осталих, трговац Габај, инжењер Самоило Јаковљевић, Ребека Амолај, др Ана Алашић, др Марија Ишах, Јаков Алмули, Оскар Давичо итд. Препутно је генерал Недић дозволио и да се извештај

број Јевреја прикључи четничком покрету генерала Драже Михаиловића, као на пример, адвокат Аврам Меворак, Ото Коморник, инжењер Јосиф Шлезингер, Љилана Флам итд. Четнички одреди су свуда спаљивали Јевреје где им се пружила прилика, а исто тако и Српска православна црква организовано им издајуну лажна документа о пореклу, како би избегли окупаторске рашије.

Лично је генерал Милан Недић спасао председника београдске јеврејске општине др Фридриха Попеса и његовог секретара Мориса Абинуна, који је иначе директно сарађивао са комунистима. Недићеве службеници су били покровитељи Злате Кикел, Аврама Баруха, инжењера Станислава Јосифовића итд. Многи су Јевреји Недићевом заслужом спашени и из бањичког логора. С друге стране, не зна се ни за један случај да четнички одреди Драже Михаиловића нису прихватили било ког Јеврејина који би им се обратио. И Михаиловићев лични лекар био је Јевреј др Тибор Голдвајн.

Како је писао познати српски емигрантски публициста Вукашин Перовић, "зна се колики број Јевреја спасише партизанске јединице током рата, а колики број четничке. Није било четничке команде "од Авале до јадранске плаже" да у њима нису напали уочиште грађани јеврејског рода, чак их је било у команди херцеговачких четника, којој сам лично припадао, али су ови носили "србизирани" имена, да би тако исто оперисали они Јевреји у комунистичким редовима, узимајући врло звучна "великосрпска" имена. Дobar део тих људи заузео је касније уносна места у комунистичкој Југославији, било као највиши војни команданти, директори моћних предузећа или дипломатски представници на страни." (стр. 43-44.)

За разлику од Срба, који су се крајње хумано и пријатељски односили према Јеврејима у временима великих историјских катаклизми и трагедија, "Хрвати су поступали сасвим супротно: они су се такмичили са Немцима ко ће више зверстава према Јеврејима да покаже и хвалили се да су надмашили Немце." (стр. 55.) Како је сведочио случајно преживели јасеновачки логораш Јозеф Конфорти, "нико о окупационој и раскомаданој Југославији није тако здружно и савјесно извршавао наређење о потпуном уништењу Јевреја као што су то чиниле вјерне слуге злог господара Хитлера, усташе, на челу са својим поглавником Антом Павелићем." (стр. 58) У хрватском народу и у круговима римокатоличке цркве у Хрватској никада никаквих протеста и супротстављања није било поводом злочиначке политике према Јеврејима, као уосталом ни због геноцида над Србима. Хрватски народ и католичка црква до последњег момента су здружно подржавали Павелића.

Оно на шта српски народ може бити посебно поносан је чињеница да ниједан Србин у Србији није убио ниједног Јевреја нити учествовао у немачким погромима. То потврђују многи историчари, као и службена архивска документа. Костић се позива и на књигу Цералда Рајтлингера "Коначно решење. Покушај истребљења Јевреја Европе 1939-1945. па и етиче: "У одељку о Србији спомиње сва лица и наредбодавце и извршиоце плана истребљења. Међу њима нема ниједног Србина, ни један једини: све су то страна лица која су била главни кривци за убиства Јевреја у Србији. Извршиоци су такође били Немци, ниједног Србина међу њима нема и није било. Писац је поштено приказао ствари; тешко би било измишљати имена све да је то и хтео." (стр. 65.)

Насупрот томе, "у Хрватској је било све сасвим другачије: тамо су све злочине према Јеврејима извршиле домаће власти и домаћи органи и то најважнији међу њима у сродству са Јеврејима (да иронија судбине буде еклатантнија!)" (стр.65.) Да би то илустровао, Лаза Костић цитира Рајтлингера: "Павелић, који је на савести имао убојство краља Александра октобра 1934., беше један безобзиран човек највеће енергије, коме нису могли да дохакају ни Немци ни Италијани. Антисемитизам кога је он проповедао не беше друго него мамац за национал-социјалисте, јер је и он сам био ожењен са ћерком Јеврејина Лоренчевића; маршал Кватерник, који је усташки терор организовао, беше ожењен са ћерком ранијег хрватског националистичког вође у Хабзбуршкој монархији, Јосина Франка." (стр. 65.)

Костић, поред онога што је Србима и Јеврејима било заједничко, што их је историјски зближавало, пише и о неким негативним појавама и њиховим актерима који су бацили тамну мрљу на српско-јеврејске односе. Прво, он указује да српски народ нема ништа заједничко са Титовом противизраелском политиком, а онда се посвећује анализи лошег понашања два истакнута јеврејска интелектуалца који су се дубоко огрешили о понос и достојанство српског народа. Реч је о Елију Финију и Оскару Давичу.

Фини је чак у изразито стручним и културолошким расправама избегавао и српско име да помене, негирајући српске карактеристике неким највећим уметничким и културним достигнућима нашег народа или их омаловажавајући и вређајући. Предратну српску књижевност подругљиво је називао "кајмакчаланском." Давно се обрушавао на интелектуалце и издаваче који су објављивали студије о српским иконама, фрескама, манастирима, свецима и династији Немањића. И један и други су вређали и понижавали српски народ, имајући пуну подршку антисрпске политичке врхушке. Сам Давичо је више пута изазивао јавне скандале, полемичке бујице и негодовања.

Истакнути интелектуалци су га аргументима урнисали, а онда су се појављивали партијски комитети да пресуде у корист људске беде и крајњег неморала, у ком светлу се Давичо најчешће појављивао. Бескрајна је била Давичова "мржња према српству, мржња црва према орлу, мржња буњишта према небу, мржња лажног љубитеља човечанства и универзализма којима крије своју моралну празнину и културну голоштињу, пред величанством српске културе." (стр. 140.)

Ели Фини се посебно обрушио на Јована Дучића после првог послератног објављивања његових сабраних дела у отаџбини. Чак се отворено залагао за њихово редиговање и фалсификовање да би се елиминисала "Дучићева шовинистичка расположења, у којима он отворено заступа назадна друштва и политичка схватања." (стр. 151.) Чак отворено признаје да га је највише заболело Дучићево питање: "Где ли ће наћи свој довољно велик зид плача моја православна браћа Руси да се исплачу за оним што су и у земљи и у душама - потпуно недужним - порушили војници Карла Маркса, мало страшнији него легионари цара Титуса, рушитеља Јерусалима." (стр. 152.)

Анте Павелић (1889-1959): нико није тако здружно и савесно извршавао наређење о потпуном уништењу Јевреја као усташе, верне слуге злог господара Хитлера

Лазо Костић никада није понашања Оскара Давича и Елија Финија, који су се иначе декларисали као српски писци, изједначаво са јеврејским народом нити дозвољавао да то поремети српско-јеврејске односе. У критици таквих појединачних и њихових недела он је био крање прецизан. "Свега два-три ниткова из ранијих јеврејских породица сматрају за свој главни животни задатак да обезвредују, ниподаштавају и срамоте Србе и све њихове културне тековине, и то као "Срби" - мада они то избегавају да кажу. Они су "Срби" само кад треба Србе грдити. Зато што је то у курсу, што то хоће диктатор Југославије Броз. Интересантно је да ти неваљалци, колико је мени познато, ниједном речју нису напали нешто хрватско, па чак ни "ушашка" злодела над Јеврејима и Србима, јер би се и тиме замјерили "другу Титу". Они су сав свој бес бљували на Србе и српску културу, на оно што је Србима најдраже и чиме се поносе пред целим светом." (стр. 170.)

Да не би било никакве сумње, Костић наглашава: "То су појединци, ми понављамо и нећемо дозволити да наше трајне и традиционалне везе са Јеврејима отупе, а камоли да се изгубе. Ми смо, ин екстензо, навели све изјаве Давича и Финија не да би утицали на друге Србе против њих, већ да бисмо дали повода и материјала сународницима ових недостојних лица да се њих одрекну и да се од њих дистанцирају. Ја остајем, као и досад, поуздани пријатељ и удивитељ Јевреја." (стр. 171.)

Костић се даље бави статистичким разматрањем, па показује да је пред Други светски рат у Југославији живело око 75.000 Јевреја. Једанаест хиљада је преживело рат, што значи да су Немци и Хрвати побили приближно 60.000, ако се има у виду да је приближно 4.000 уточиште потражило у другим државама. Студију завршава општом оценом улоге Јевреја у историји човечанства, истичући да нема области људског деловања у којој јеврејски научници, уметници и стручњаци других профила нису пружали врхунске резултате.

12. Комунистичко кривирање вештачких народности

Демографско-етнографска студија "Нове југословенске народности" изашла је 1965. године у Торонту, као четврта свеска серије "Српски проблеми." Студија почиње разматрањем разних значења појма југословенства, која је Костић груписао у четири основне категорије. Прво значење је чисто политичко и оно, пре свега, обухвата Србе који су искрено желели Југославију као заједничку државу Срба, Хрвата и Словенаца. Залагање за југословенство углавном није умањивало њихов српски патриотизам јер су они сматрали да су југословенски оквири најбоља заштита српства, његово обезбеђивање пред разним спољашњим опасностима и јачање у интеграцији са етнички најближим народима. Међусобно су се разликовали на оне који су били за југословенство по сваку цену, оне који су га прихватили ако је подразумевао испуњавање српских националних очекивања и оне који су га прихватили под условом да га једнако здушно прихвате Хрвати и Словенци.

Друго значење је државноправно и међународноправно и подразумева југословенско држављанство које имају сви грађани Југославије без обзира на националност и оно је највише распрострањено у страним земљама које овако поједностављено третирају све наше држављане. Треће значење је етничко и оно обухвата припаднике југословенских народа, али тада у ту категорију спадају и Бугари, мада никада нису као народ живели у југословенској државној заједници. Зато је овде примеренији назив Јужни Словени а не Југословени јер је постојање државе с таквим називом његово практично значење било сузито. Четврто значење обухвата оне који се декларирну као припадници југословенског народа и нације и за њих је то једино национално одређење и идентификација. Ова варијанта представља радикално одбацивање српства, Срби су били лажно оптуживани да њоме проводе сопствену хегемонију, Костић сматра да је инсистирање на интегралном југословенству један од основних узрока пропасти југословенске државе.

Костић жестоким речима политички осуђује Србе који су се за љубав југословенства одрекли сопствене националности, поготово оне који су таквим заблудама робовали и у емиграцији. Каже да се та категорија заступника интегралног југословенства "састоји од отпадника, ренегата, од издајника, од националних дезертера... Треба да има и таквих. Било их је у целој историји, било их је код свих народа. Али су свуда били презрени и прокажени. Као што и заслужују. Али наши Југословени, искључиви Југословени, постали су у последње време дрски, и нека ми је дозвољено рећи, безобзирни. Они са поносом истичу како нису "шовинисти", јер тај израз резервишу само за оне који су остали Срби, који су остали верни светосављу и својим прецима. Ко су ти људи који себе уздижу а нас Србе ниподаштавају? Уздижу себе што су променили народност и постали ренегати, а нас верне прецима и историји жигосу тобоже срамним именима." (стр.9.)

13. Измишљање црногорске народности

Комунисти су црногорску нацију измислили да би смањили укупни статистички број Срба у Југославији, однећили значајан део српске територије од матице и дефинитивно Србе одбацили од Јадранског мора. Главни протагонисти те идеолошке креације били су Милован Ђилас, Радован Зоговић и Јагош Јовановић. "Једна је ствар несумњива: црногорска народност је прокламована по жељи и по тражењу самих црногорских комуниста. Није им наметнута са стране већ по сопственом прохтеву." (стр. 18.) Тим поводом Костић цитира Радоја Кнежевића: "Ђилас је током прошлога рата био један од најпознатијих партизанских вођа. Кад се 1945. године почела у Југославији да изграђује комунистичка држава, Ђилас је био један од оних који су се највише истицали својим фанатизмом и оснионим држањем према свакој врсти критике. Он је тај који је, у складу са смерницама Коминтерне о федералистичком преуређењу Југославије као многонационалне државе измислио дефиницију о посебној црногорској народности, као нечем одвојеним од српства." (стр. 19.)

Сам Ђилас је писао: "По племенској традицији (тј. поријеклу) Црногорци се осећају... као Срби... али су они у националном погледу дали и нешто посебно своје, црногорско. Зато осећају као правично и природно кад их се назива црногорским народом (нашијом)." (стр. 19.) Остало је упамћено с колико се жештине Ђилас својевремено обрушио на Исидору Секулић зато што је Његоша сматрала Србином. Робујући марксистичкој догми да се нација као етничка категорија појављује тек у капиталистичкој епохи, кад је заправо код многих европских народа долазило до буђења националне свести, Ђилас је признао да у Његошево време "стварно није било разлике између Срба и Црногораца. Нације и национална (буржоаска) свест је каснија појава, бар у Црној Гори, а и у Србији је тек могла бити на почетку." (стр. 19.)

Али он тврди да је формирање црногорске нације започело много раније, а да је црногорска комунистичка интелигенција уобличио и привела крају. "Тлаварски слој и монархија, којима су сада остале биле само традиције Рољеновића, кочили су својим привилегијама друштвени развитак. А како су били против уједињења... дошли су у историјски комичан положај да ради... својих кастинских пољудеудалних привилегија развију националну свијест, свијест о посебности црногорске нације, ствар која а priori припада капитализму и буржоазији... Но домаћа буржоазија није била кадра да изврши ту улогу. Тако се црногорска нација није формирала с буржоазијом на челу, него - баш због закашњелог развитака - у борби против ње... Тако је главна снага комунистичког и радничког покрета Југославије у Црној Гори лежала у тој новој интелигенцији, која је нишала из објективних црногорских (и југословенских) услова, образовала се једним дијелом у крилу револуционарног радничког покрета других наших земаља (претежно Београд), преносила у Црну Гору нове идеје, будила на челу црногорску националну свијест." (стр. 20.)

Ђилас је тврдио да црногорска буржоазија није била у стању да формира посебну црногорску нацију, јер је имала исту свест као буржоазија у Србији. На то Костић констатује:

"Смешно је и говорити да је у Србији и Црној Гори била иста буржоазија и иста буржоаска свест. Али да је свуда где је иста буржоазија и такође иста нација, то не би ни аналфабета могао да тврди: у Мађарској и Хрватској било је потпуно иста, па ипак нису створили исту нацију, ни Чеси ни Аустријанци." (стр. 20.) Ђилас је сматрао да "српска буржоаска свијест није могла а да у трећој завршној фази развитка капитализма не буде и објективно и субјективно шовинистичка и угњетачка, да буде таква чак и у својим "поетским", "филозофским" итд. идеолошким облицима. (стр. 20.) Таквом идеолошком аргументацијом он се обрушава на Исидору: "сасвим је разумљиво што је српска буржоазија и сви њени интелектуалци и политички представници сматрали Црну Гору не само за српску, него и за "класичну" српску земљу... Читава Исидорина књига о Његошу први - кад се ради о Црној Гори (Македонију и Босну она не помиње, па се и не види трапа ли и њих у традиционални назив "српске земље") - изразима који потврђују и који у данашњој стварности изгледају као авети." (стр. 21.)

Зоговић је био још грђи од Ђиласа. Писао је о Његошу и измишљеној црногорској нацији на следећи начин: "Његош је био владар Црне Горе, творац централизоване, по суштини грађанске црногорске државе, први пјесник с црногорског тла. Он је живио у времену кад се так започињао процес формирања црногорске нације и кад су се црногорска племена по традицији по "српској вјери", па и по поријеклу осјећала као српска и црногорска истовремено, - но и она су касније, услед свог посебног државног, друштвеног и културног живота прерасла у посебну црногорску нацију, и све што се до тада, на њиховом терену стварало у историји и култури, прешло је сасвим природно у директно наслеђе црногорске нације, ушло је у њену друштвену и културну историју. И Његош је не само најбогатије наслеђе црногорске нације и културе, него и до сада најјачи књижевни израз посебне националне психологије Црногораца, свега онога што једну нацију чини нацијом и што је Његош осјетио и одразио док је још било у снажним замесима. Најзад, Његошево књижевно дело је по својој форми, дакле по ономе што једно књижевно дело чини изразито националним, дубоко и свестрано црногорско. Све су то такође непобитне чињенице и све оне чине Његоша црногорским писцем, у ствари зачетником посебне црногорске књижевности, њеним почетним и до сада најсјајнијим поглављем." (стр. 22.)

Трећи експонирани актер и извршилац тог псеудоисторијског инжењеринга, Јагош Јовановић, био је најбескру-

пулознији. С обзиром да у нацији и књижевности његово име буквално ништа није представљало, није морао ни да брине о било каквом моралном или интелектуалном релативу. Могао је крајње брутално да извршава издајничке налоге централног комитета своје партије. Кренуо је са тезом да је цела историја Црне Горе ишла у правцу уобичавања црногорске посебности и стварања црногорске народности. И пошто није имао никаквих научних аргумената, преостали су му само голи фалсификати. Као званичном црногорском историографу било му је поверено да 1948. године под својим именом на Цетињу објави најгору томилу глупости под називом "Стварање црногорске државе и развој црногорске народности" и поднасловом "Историја Црне Горе од почетка 8. вијека до 1918. године."

Да би доказао да цела историја почива на развоју црногорске националности, Јовановић говори о Зетским Словенима, зетским словенским племенима, док се Срби нигде не помињу, па чак ни за Немањине не каже да су српска династија. Он јадикuje како је развој црногорске нације био спорији од развоја српске, а као крунски доказ о постојању црногорске наводи писмо ражалованог и разочараног бившег црногорског министра Нике Хајдуковића, који никако није могао да прежали губитак министарских привилегија. Иначе је била одлика свих недоказаних интелектуалаца, који нису успели у Београду да се пробију у естаблишмент, да се врате у Црну Гору и инсистирају на етничкој посебности. Пошто у дубокој води нису у стању да изигравају велику рибу, праћакају се у барици и глуме ајкулу. Ајкулу која режи. Нису ли због тога режања ајкуле прозване морским псима или је можда лајање било у питању.

Тај Нико Хајдуковић је, смешан и јадан, по енглеским новинама "доказивао да су Црногорци и Срби два народа, па због тога да један од њих нема права наметати своју вољу другом, него се морају споразумјети о свим међусобним питањима." Наравно, не би тако говорили да је успело династији Петровића да се поине на владарски положај целог српства, да је краљ Никола успео да запоседне свепрпски престо. Из тога се види колико су нам династичке борбе и прегањања јада залавали. Други један комунистички фалсификатор, Родољуб Чолаковић, пишући о Трећем конгресу Комунистичке партије Југославије износио је да тада "о црногорској народности још није било ни речи, јер су црногорски комунисти били тада слаби и квантитативно и квалитативно да тако нешто натури. Чим су добили важ-

Комунисти су измислили црногорску нацију да би смањили укупан статистички број Срба, отцепили значајан део српске територије од матице и дефинитивно Србе одбацили од Јадранског мора. На слици десно Милован Ђилас

ност, ако не можда и премоћ у Комунистичкој странци, они су захтевали национално и државно правно отцепљење од Срба." (стр. 23-24.)

Најистакнутији српски црквени историчар, Ђоко Слијепчевић, писао је и о покушају групе црногорских православних свештеника из 1945. године, сигурно под директним комунистичким утицајем, да се одвоје од Српске православне цркве. Како наводи Слијепчевић, "једна група свештеника са Петром Капичићем на челу, који је испустио као "председник свештеничког удружења" одржала је 14. и 15. јуна 1945. године скупштину у Никшићу и са ње упутила Светом синоду једну резолуцију у којој се захтева да се православна црква у Југославији организује тако да "буду равноправни сви православни без обзира на националну припадност." (стр. 24.) Како им ипак то није подало за руком, како је српска црква остала одана српству, у немоћном бесу црногорски комунисти су црногорског митрополита Арсенија осудили на шеснаест година затвора.

Костић се осврће посебно на тезу да се црногорство брани вековном посебношћу, па узвраћа: "Тиме се може бранити једна државноправна или административна форма, но не једна народност. Јер би Срби онда заиста морали бити подељени на десетак народности, и оно морално јединство Срба подељених у толико држава, које је представљало етнички уникум у Европи морало би бити демантовано." (стр. 24-25.) Ни традиција ту ништа не значи јер је она прекинута 1918. године и ништа се од те традиције не враћа осим одвајања од Србије. "Црногорске су традиције српство врх свега и пре свега, а оно је забрањено у "НРЦ", затим православље што је тако далеко ишло да се највишем представнику православља, цетињском владници, признавао карактер поглавара земље; најчешћи симбол је био крст (о томе безброј доказа пружа Његош); затим је било гентилитичко (братственичко) друштвено уређење и сл." (стр. 25.) И облик владавине је промењен, и административна подела и главни град, па чак и назив тог града. "Нема, дакле, нигде одржања неке традиције и оданости прошлости; све то био је претекст да се Црна Гора одвоји од Србије и десрбизира да би се тако у федеративној заједници вршила шестина власти од земље која нема ни двадесети део опсега." (стр. 25.)

Костић иде даље у анализу логичке недоследности ове антирпске удлурме. "На прошлости би се у Црној Гори могло много шта базирати, на њеној славној прошлости. Али њихове вође и "руководиоци" све то пренебрегавају, а само конструишу тобоже на прошлости црногорску етничку посебност, фалсификат коме се равнати не може наћи. У историјама је црногорска народност добила ретроактивну егзистенцију. Да би се избегла реч Србин, свуда се и у историји спомињу Црногорци, иако и сам географски назив Црне Горе није старији од четири века." (стр. 25-26.) То некада поприма трагикомичне форме. "Одвојили су црногорску историју од српске историје и напоследку ће довести до тога да Црногорци неће сметати да партиципирају у српској прошлости. Ето до чега доводе фалсификати. Циљ образовања црногорске народности је био: дељење и слабење српства. Ту се доста и постигло. Али, једновремено, дошло је и долазиће све више до цепања и дељења Црногораца. Већ су сад неки Срби а неки "Црногорци" и у земљи и у емиграцији. То значи да је разбијено и њихово етничко јединство." (стр. 26.)

Док је Црна Гора била самостална држава нема ни помена о црногорској националности. Тек кад је краљ Никола увидео да дефинитивно губи престо ударио је у тамбуре црногорске посебности и чак изазвао познату Божићну побуну својих присталица. О његовим трагикомичним покушајима после Првог светског рата писао је Херман Венцел у књизи "Господар", објављеној у Берлину 1922. године: "Додуше, покушао је Никола, који је одржавао двор у Нејн-ју код Париза, да спаси што се спасити може. Обратио се Видсону у име права самоопредељења "црногорске народности" - није то шала!, имао је у утицајним политичким круговима Лондона понеког заштитника, удавио је Европу дажма о насилној "анексији" његове земље од стране Срба, наоружао је у Гаети једну црногорску легију, уледио је нападе банди на Црну Гору, па ипак је био само краљ пик у игри коју је Италија играла на јадранској обали против Југо-

славије... Сама по себи била би "самостална" Црна Гора, једна кутија државних игара са бројем становништва једног немачког средњег града, а уз то настањена најчистијим Србима, била би смејурја." (стр. 27.)

У књизи "Црногорско питање" објављеној такође у Берлину 1926. године истиче да и они који сумњају у национално јединство Срба, Хрвата и Словенаца "признају без оклевања да су становници Црне Горе по пореклу, језику, вери и насељу најчистији Срби; говори о "црногорској народности" или о "народу Црногораца" исто је толико паметно као кад би се објавила "народност липе-делимбитека" или "народ саксонско-алтенбушки" и кад би се они ставили у противност Немцима. Вековима, док је српску масу притискивао јаром турске власти, соколови овог беспутног и неприступачног соколовог гнезда чине чак предстражу целокупног српства, и Ловћен је у песми опеан као бедем српске слободе." (стр. 27.) Други немачки научник Герхард Гезман пише о у Берлину 1928. године: "Владике црногорске су морале годинама крваво на томе да раде да својим племенима и главарима усаде црногорско осећање државе, док је у њима било потпуно развијено опште српско народно и заједничко осећање." (стр. 28.) Национално српско осећање је, према томе, било изнад државног.

Сами Хрвати одушевљено прихватају тезу да Црногорци нису Срби, али се ту деле на оне који тврде да су Црногорци посебна нација и оне које их својатају као Хрвате. Овим другим подлогу су стварале црногорске усташе Секула Дрљевић и Саво Штедимлија. Сарајевски историчар Хамдија Капић нашао је у једном броју новосадске Заставе, из прошлог века, допис са Цетиња од 20. јуна 1866. године, што га је посебно заинтересовало јер се с презиром односио на хрватске претензије на Босну и Херцеговину, па га је пренео у својој књизи, 1953. године. У извештају се, између осталог, каже: "Шта више, неки су се Хрвати одважили да доказују да и у Црној Гори нема Србљах, него да су и тамо листом Хрвати! О чуднијех делија, чуднијех повјесничара, чуднијех доказа, а још чудније занешености, лудости и смијелости. - Ко би могао онаку неистину и управ глупост казати, као што ју је казао г. Курелац у књизи "Флумини-сиенција." Нема те историје која може посвједочити или казати да је икад у Црној Гори и једног циглога Хрвата било. Та Црна Гора, чувајући своје од памтвијека српско мило име, своју слободу и самосталност провила је кроз пет стољећа крви толико, колико је сад сви Хрвати имају." (стр. 30.)

Таквих Хрвата, који су својатали Црну Гору, првобитно није било много. "Радије су то били спорадични усамљени гласови, нарочито фантаста "Црне Хрватске", која није никада постојала. Слободна црногорска држава је водила такав српски правац и имала такву српску сунстанцију, па чак и државну максиму (резон свога постојања), да су се и најгори Хрвати устручавали да јој оспоре чист српски карактер... Све се, разуме се, изменило, кад су сами Црногорци, с једне стране сепаратисти Дрљевића и комп., а с друге комунисти Биласа и комп., ставили на тапет питање црногорске народности: као да она није сигурна, као да није јасна, као да је сумњива, као да је досада погрешно приказивана итд. Сваки такав покрет, свако отварање дискусије по стварима светим и индискутабил, доводи најзад до неочекиваних и немилних последица." (стр. 30.)

Усташки идеолог Керубин Шегвић хвалишао се у једној књизи, објављеној у Загребу 1944. године, како је 12. септембра 1941. године убеђивао италијанског престолонаследника Умберта да су Црногорци Хрвати, па да му је у том смислу говорио да се "криво пише о Црногорцима у етничком погледу. Данас их сматрају Србима јер су православне вјере. Али пред два-три века они су били католици и Хрвати, признавали примат римског бискупа, њихов клер је стајао под јурисдикцију барског, католичког надбискупа. Сербизам као етничка идеја почела се инфилтрирати у Црну Гору тек пред 80-90 година под утицајем Русије и православља руског. Једина ознака тог национализма је православље. Ну, још Црногорци, у својој цјелини, нису прихватили српску народну мисао." (стр. 31.) Изјављивао је Шегвић да се радује што је и италијански престолонаслед-

ник хрватске крви с обзиром да му је мајка Јелена црногорска принцеза, "јер је и Црна Гора дио Хрватске, ако не политички а сигурно етнички... Они (Црногорци) су били и Хрвати и католици до пред пар вјекова. Гледе сербства, то је политичка творевина Руса... У Црну Гору почело се ширити сербство тек од 1852, када је дошао неки православац Милутиновић, дворски учитељ... Ну, ни данас прости пук у Црној Гори не зове ни себе ни свој језик сербски." (стр. 31.) Чак и у Крлежиној "Енциклопедији Југославије" Иво Франгеш за украдени Његошев спев "Смрт Смаил-аге Ченгића" каже да је у њему Иван Мажуранић дао синтезу крваве прошлости Хрвата и осталих Јужних Словена у вишестолетној борби против Турака." (стр. 31.)

О Црној Гори, као "Црвеној Хрватској", писали су Савић Марковић Штедимлија и усташки емигрантски писац Доминик Мандић. И један и други су тврдили да је хрватски идентитет неспоран у црногорским географским називима, народним обичајима и традицији: Мандић још додаје да сами Црногорци свој језик називају хрватским, као и да се поглавар Црногораца у Цариграду зове "Хрват-баша." Мандић своје невероватне небулосе завршава закључком да се "широки народни слојеви у Црној Гори, услијед своје повјесне подвјести, трајно опиру србизирању и траже да им се призна име и држава црногорска... А данашње Црногорце, у којима тече крв старих Хрвата, ваља да Хрвати са симпатијама сусрећу, и помажу њихову борбу за неовисношћу и самосталношћу." (стр. 32.)

Једну ствар ипак Хрвати не могу да схвате. Њихов највећи песник, прогонитељ Срба и лопов, Иван Мажуранић, кад је преварио Његоша, узео његов спев и објавио га под сопственим именом, није се чак сетио ни да неке исправке у њега унесе како би био погоднији и прикладнији хрватским мегаломанским претензијама. И у том украденом спеву је остала Његошева јасна дистинкција између Црногораца и Брђана, која је остала све до модерног времена, јер је Црна Гора географски обухватала само четири нахије. Седам брда су љубоморно чували своју посебност и код њих црногорска свест једноставно ни у каквом виду није постојала. Реч је о Бјелопавлићима, Пиперима, Ровчанима, Морачанима, Васојевићима, Кучима, Братоножићима. Остало је записано да је велики кучки јунак поп Спахо Божов Поповић - Дрекаловић проклињао своје саплеменике следећим речима: "Браћа Кучи, не будите отпадници и издајници рода српскога, но се с Црном Гором сједините." (стр. 36.)

Дрбњаци и Никшићани су Херцеговци, а Јован Цвијић је писао: "Првобитна црногорска држава била је најпре састављена од црногорских племена удружених под династијом Његуша, увећане у 19. веку, нарочито 1878. године, захватала је све више племена Брда и Херцеговине, која смо назвали рашким племенима, иако подељени на племена, ти су се нови поданици, по свом менталитету, јасно разликовали од првобитне групе... По свом менталитету били су ближи Шумадинцима: Желели су да се уједине са Србијом. Првобитно морално јединство Црне Горе било је раскинуто." (стр. 37.) Даље Цвијић каже: "Иако су данашњи Бокељи већим делом досељеници из Црне Горе, и према томе су са Црногорцима врло сродни, ипак они нису потпуно иста група са Црногорцима." (стр. 38.)

Лаза Костић у овој студији разматрања проблема вештачке црногорске националности у основи закључује следећим речима: "Ако Милован Ђилас образлаже стварање црногорске народности шта су Црногорци према осталим Србима "и нешто посебно, своје црногорско", онда би тај исти приговор према Црногорцима могли Бокељи да поставе; још жељши, још јачи. Зато и кажу при попису многи Бокељи, да су по народности Бокељи, кад не смеју рећи да су Срби, али их државна статистика враћа у "Црногорце." Разумљива је ствар да би тако нешто, оди слично, одговорили, кад би смели и кад се то не би кажњавало, такође припадници осталих компоненти "Црногорства", и црногорство би се претворило у сапунске мехуриће, из којих је стварно и састављено. Зато се оно одржава најгорим терором, који чак не преза ни од осуђивања српских преосвештеника на 16 година робије зато што су покушали да афирмишу или бар наговештавају српство тих крајева." (стр. 38.)

14. Вештачка конструкција македонске нације

Комунистички режим је декретом прокламовао и у пракси санкционисао македонску нацију. Она је тада постала и категорија званичних статистичких извештаја, мада у славистичким научним круговима није могао да се устоличи њен октроисани језик. Како каже Костић, "о некој консолидацији ове народности не може бити ни речи, ни споља ни у земљи. Не иде то тако лако: не може се чаробним штапићем створити једна народност. Многи су реквизити ту потребни, у првом реду традиција." (стр. 42.) И кад је први пут почетком овог века, још у време турске окупације, лансирана идеја да се створи македонски језик, реаговао је истакнути слависта Ватрослав Јагић у књизи "Словенски језици", објављеној 1909. године следећим речима: "У ново доба учињен предлог да се један дијалекат Македоније начини писменим језиком земље, чак и кад би поштено био замишљен, мора се одлучно одбацити као сувишно цепкање духовних снага." (стр. 42.) И Александар Белић је сматрао да постоје само три јужнословенска језика: српскохрватски, бугарски и словеначки, док је старословенски ишчезао, а македонски није никад ни постојао.

Јеврем Грујић је у својству заступника министра иностраних послова, 1878. године, писао Јовану Ристићу као незваничном српском представнику на Берлинском конгресу: "Становници Велеса написали су и са стотинама потписали једну петицију, у којој моле да се присаједине Србији, јер су "одвајкада били Срби." (стр. 43.) У Македонији је живео и већи број босанских и србијанских Муслимана, који су се повлачили из северних крајева упоредо са повлачењем турске власти. О томе је писао Јован Цвијић: "Нема скоро вароши и варошице у Старој Србији и Македонији у којима нема нарочито махала са насељеним босанским мухапирима... За ове се не може рећи да су премештени у сасвим страну и природи битно друкчије земље." (стр. 43.) Сви су они под комунистичком страховладом насилно прекомпоновани у нову вештачку нацију. Да парадокс буде већи, бо-

Комунистички режим је декретом прокламовао и у пракси промовисао македонску нацију

Момчило Настасијевић (1894-1938): многе личности из Македоније су вишеструко задужиле српску културу и знатно допринеле очувању српске националне свести

сански муслимани су такође проглашени посебном нацијом, али није дозвољено да тој нацији припадну и македонски муслимани, потпуно идентичног језика, порекла и традиција као и босански.

Не само Јован Цвијић, него и многи други научници, одавно су доказали да подручја Скопља, Кратова и Тетова не спадају ни у "географски појам Македоније него Србије". И у "Историјско-географском лексикону", штампаном у Базелу 1727. године, за Скопље се каже да је у Србији, а Македонија је јужно од њега, док "Универзални лексикон" издат у Лајпцигу 1742. године прецизира територијални опсег Србије према устаљеном схватању ондашње науке: "Србија, латински Сервија, или према некима Серблија, једна велика плодна покрајина у Европи, коју су Римљани звали Горња Мезија, граничи према истоку са Бугарском према западу са Босном и Далмацијом, према југу са Арбанијом и Македонијом, према северу пак са Дунавом и Савом који их деле од Ердеља и Влашке. Она је канда своје име добила од Срба... Подељена је у четири сандака или посебна гувернмана, наиме београдски, смедеревски, скопски и кратовски, и има лепе златне и сребрне руднике... Земља Србија узима се и у ширем смислу и она се дели онда у Приморску и у Средоземну Србију. Она се прво раније звала Хум а данас Херцеговина и допирала је до Далмације и Арбаније. Ова друга (сувоземна ЛПК) делила се у два дела. Један је на истоку реке Дрима и зове се Рашка или земља Рашана; други је на западној страни реке Дрима и има на западу Хрватску као граничну земљу и зове се Босна." (стр. 46.)

Да је Скопље неспорно сматрано делом Србије сведоче и официјелне титуле католичких великодостојника. Тако и најистанутији хрватски историчар и доказани српски непријатељ, Вјекослав Клајић, на једном месту пише о доласку у Беч неких православних свештеника из области под турском окупацијом, па каже: "Међу свима био је и тадањи католички надбискуп у Скопљу и "управитељ читаве Србије" по имену Петар Богдан. Родом из Македоније изучио је

науке у Риму као питомац дружине за ширење католичке вере. Поставши ондје доктором филозофије и богословије био је последије бискуп у Скадру и администратор барске надбискупије, а године 1677. постао је надбискупом "Читаве Србије" са столицом у Скопљу." (стр. 40.)

И кад је Пехка патријаршија имала најужи територијални опсег њој су припадале епархије скопска и штипска, док су Охридској архиепископији припадале само територије јужно од Тетова, Скопља, Велеса и Штипа. Наш познати експерт за античку историју, Никола Вулић, установио је "да северни део Јужне Србије, од Врања до Велеса, ни у античко доба није никад припадао Македонији. Та се област звала Дарданија, која је чинила државу за себе." (стр. 49.) Слично пише и немачки научник Герхард Геземан у зборнику расправа "Македонија", чији су аутори водећи немачки научни ауторитети: "Северни делови данашње јужне Србије (баш тако он пише) не припадаху држави старих Македона, ни првобитној римској провинцији Македонија (146. пре Христа). Они су били запоседнути од ратоборних Дарданаца, једног од многобројних илирских племена, и према њима су носили назив Дарданија. Њихово главно место беше Скупи, у близини данашњег Скопља, које је добило име од тог старог насеља." (стр. 49.)

Костић томе додаје и сопствено сазнање: "И топономастика је оставила траг српства ових области. Тако се нпр. у северозападном делу данашње Македоније налазе села Србиново, Србица и Србјани, за које је утврђено да потичу из средњег века. Србиново је недалеко од Гостивара, у долини Лакавишке реке, док се Србица и Србјани налазе у околнини Кичева. Србиново данас има 120, Србица 170 и Србјани 100 домаћинстава. У Србинову и Србици сада живи шиптарско становништво, а у Србјанима македонско и шиптарско." (стр. 50.) Костић је свестан да процес националне идентификације у Македонији још није решен, те да је то питање веома компликовано. У српском делу Македоније деценијама се већ врши насилна десербизација, али у бугарском или грчком делу једноставно нема присталица концепта посебне македонске националности. Научници и стручњаци су македонско становништво означавали као српско или као бугарско али нико озбиљан га није сматрао посебним народом.

Званичне бугарске и грчке власти такође не признају постојање македонске нације. Бугари тврде да је ту реч искључиво о њиховим сународницима. "Македонску народност је створила Југославија, једна клика антисрпски расположена. Држање Грчке и Бугарске показује да Србија, кад би постојала, па чак кад би и комунистичка била, никад не би дошло до тога да призна неку засебну македонску нацију. То је само кадра била Југославија и антиерби на њеном челу да изводу." (стр. 59.) Највише Македонаца је исељено у Бугарску, било из српског или још више из грчког дела Македоније. Сви су се потпуно интегрисали и данас су несумњиво Бугари. "Они који су се раније исељили из српске земље, такође су већим делом интегрисани. Задржавају и српска презимена кад год могу и опредељују се као Срби ако је то икако могуће. Нови исељеници задржавају и своја македонска имена и свој национални став. Али не задуго. То би било противно социолошким законима кад би се они могли одржати без дискриминације у мору језично блиских, верски истоветних, по обичајима неразличитих лица. Они ће се изјаснити као Срби чим им се пружи прилика." (стр. 61.)

Посебно је интересантна ситуација у емиграцији. "Код старе емиграције није уопште било Македонаца по народности, већ су сви изјашњавали или као Срби или као Бугари. Вероватно је било више Бугара, али цела македонска емиграција у прекоокеанским земљама била је доста слаба. Сад се убацују агенти Македонаца од стране југословенских власти, па чак и попови, шаљу у политичку мисију саме владике (нпр. у Аустралију). У Шведској су излазиле неке шаширографисане новине као "Слободна Македонија", и упућени мисле да су то били прикривени агенти македонских дејака из Југославије." (стр. 61.) И у земљи и у иностранству на мети је увек српски национализам, док комунисти све остале подстичу. По њиховој изобличеној свести шовинизам је кад се каже да су Скопље и Куманово српски, да

су македонске цркве и манастири задужбине српских владара итд. Али, македонске претензије на делове бугарске или грчке територије нису шовинистичке, иако редовно на тим просторима живи много више припадника матичних нација него оних који би се можда изјаснили као Македонци.

Значајан део српског становништва Војводине пореклом је из Македоније. А многе личности из Македоније више-струко су задужиле српску културу и знатно допринеле очувању српске националне свести. Међу њима Костић наводи истакнутог хералдичара из XVIII века Христифора Жефаровића, родом из Охрида, Анастаса Јовановића, великог сликара родом из Враце, социјалног лирика Косту Абрашевића из Охрида, истакнутог приповедача Анђелка Крстића из Струге, великог књижевника Момчила Настасијевића, књижевног критичара Петра Пашића из Битоља итд. Иако му је постојбина околина Преспанског језера Бранислав Нушић је говорио да у себи има и српске и влашке и арнаутске крви, али да је ипак највише Србин. Нигде не помену да је можда Македонац. И родољубиви српски песник Владислав Петковић Дис је пореклом из Куманова. Јован Јовановић Змај се дичио чињеницом да му се прадеда доселио из Македоније. И Никола Пашић, Бранко Радичевић и Јован Стерија Поповић су пореклом из македонских крајева.

15. Комунистички пројекат успостављања муслиманске нације

Југословенске етничке статистике садрже категорију национално неопређених муслимана или национално неопређених Југословена која је у већини обухватала муслимане. Код њих очигледно није била присутна и изражена национална свест па су се изјашњавали по верској припадности. Иако су комунисти формирали шест република, октроисали македонску и црногорску вештачку нацију, нису се усудили да инаугуришу и босанску. Истина, у 19. веку забележен је био покушај врховног аустроугарског администратора Бенамина Калаја да успостави босанску нацију. Владимир Ђоровић наводи да је Калајев циљ био "стварање посебног босанског патриотизма да би се тим сузбиле везе становништва БиХ са слободним српским државама." (стр. 70.) Између два светска рата немачки аутор Ернест Аурих је писао: "Барон Калај је покушао да спољно жигосање посебно Босне оформи и унутра, и да настоји образовати једно свесно бошњаштво насупрот етничким чињеницама тројако састављеног становништва Босне... Његова државничка идеја је била да Хрвате, мухамеданце и Србе стоји у јединственој целини, па онда, ако то успе, да Хрватима и муслиманима повери водећу улогу." (стр. 71.) И надвојвода Франц Фердинанд је заступао сличне идеје: "Најпре све бацити у исти лонац, а онда пустити на површину Хрвате." (стр. 71.)

Како наводи Костић, "реакција целокупног српског народа била је страшна. Са Калајевим "бошњаштвом" и "бошњачким језиком" прављене су спрдње у српској штампи: цео народ се дигао као један човек у одбрану српства. Било је и код Хрвата критичких гласова, док су муслимани углавном ћутали и кадла били задовољни са том комбинацијом. Кад је пао Калај, пала је у воду и та омрзнута и исмејана идеја." (стр. 71.) У босанско-хрцеговачким партизанима било је око 90% Срба и код њих није могла да се пробије идеја о стварању босанске нације. "Хрвати, који су, на челу са диктатором Брозом, водили главну реч при формирању нове државе и који су јој суверено одрађивали националне и државно правне компоненте, одтрали су поуздано да ће и муслимани већим делом прећи у Хрвате и да ће се на тај начин добити с временом, без нарочитих напора, једна нова хрватска јединица. Зато су им оставили слободу националног опредељења муслимана." (стр. 71.)

Међутим, процес националног освешћивања муслимана ишао је у супротном правцу од онога који је титоистичка клика предвиђала. Све се више муслимана изјашњавало да су Срби по националности. Титоисти су били запрепашћени и веома забринуте већ након пописа становништва из 1961. го-

дине. Почели су да смишљају варијанту у којој ће спречити даље српско национално освешћивање муслимана. С друге стране, упорно се смањивао број муслимана који су се изјашњавали као Хрвати. Чак и истакнути муслимански интелектуалци, који су оптирали за хрватство, јавно изражавају разочарање. Они не постају Срби, али се враћају муслиманству и поново идентификују с њим. Комунисти тада започињу трагање за идеолошком подлогом на којој би конституисали муслиманску етничку посебност.

Један од првих који се јавно огласио у том смислу био је истакнути комунистички функционер Енвер Реџић у "Прилозима о националном питању" објављеном у Сарајеву 1963. године. "На основу досадашњих етнографских испитивања, као и на темељу историјског развитка мислим да се може правити теза да муслимани у БиХ представљају специфичну етничку целину, која се од Срба и Хрвата довољно разликује да с њима није истоветна, и која такође показује веома много особина због чега се може говорити о њиховој етничкој осрдности." (стр. 84.) И лично је Тито, у неколико говора, већ крајем педесетих година изражавао жељу да се више ради на јачању елемената босанске посебности, па је њена подлога требало да буде нешто затим новопрокламована муслиманска нација. Почела је после тога и све се више захуктавала кампања конституисања по сваку цену босанскохрцеговачке културне посебности која се највише читовала у сфери књижевности.

16. Комунистичко разарање Српске православне цркве

У Чикагу је 1963. године српски културни клуб "Свети Сава" објавио књигу Лазе Костића "Систематско расрбљивање светосавске цркве. Правна и политичка разматрања." У њој аутор наставља анализу деловања титоистичког режима на плану разарања српског националног бића. На његовом улазу је непрекидно и Српска православна црква, без обзира на државне границе, док би режим најрадије да је сатера у октроисане границе србијанске републике. Радикалним револуционарним превратом комунисти су уништили многе традиционалне српске институције, без оклевања и икаквог обзира, али су цркву постепено поткопавали, потискивали више настојећи да је инструментализују, јер се нису усуђивали да је једним декретом униште. Удар на њену хијерархију вешто је смишљан, многи свештеници су стрељани, један број сушен и отеран на дугогодишњу робију, а неки су врбовани да служе комунистима против интереса српског народа и своје цркве. Чак су организовали и под принудом извели отцепљене њеног македонског крила, а планирали су да тако поступе и са црногорским.

Док је патријарх Гаврило био у емиграцији, Српском православном црквом је управљао митрополит Јосиф Цвијовић и одолевао свим комунистичким притисцима и искушењима. Комунисти су против њега организовали демонстрације и физичке нападе, али митрополит није попустио њиховим захтевима и увек је имао драгоцен изговор да се далекосежније одлуке у врху црквене хијерархије не могу доносити у одсуству највишег црквеног поглавара. Режим је настојао да што пре приволи патријарха да се врати у земљу. Пошто је то била жеља свих црквених кругова и целог српског народа, патријарх се ускоро вратио, али ни он није значајније попустио комунистима и упорно је чувао светосавске традиције, канонско јединство цркве и њено унутрашње устројство. Гаврило, као истакнути патриота и немачки заточеник за комунисте је био сувише тврд орах, а ускоро је дошло и до Титовог разлаза са Стаљином, кад се југословенски диктатор морао подворавати западним силама и глумити да у држави гарантује слободу вероисповести.

Међутим, 1950. године "Гаврило је умро не поклекнувши; он није издао српску заветну мисао, он није изневерио свој народ и поверену му цркву. Гаврило је постао патријарх пре режима комунистичког и овај режим га је морао да прими и прати. Али после његове смрти режим је сматрао да је кудицама лакше и опортунije утицати да на чело цркве дође њему одано лице, него вршити притисак на поглавара цркве који је априори против режима. И он је

Патријарх Герман Ђорић (1899-1991): Македонска православна црква, којој се српска јерархија опирала више од 13 година, спроведена је у дело за мање од 13 недеља Германове владавине на "древном трону српских патријарха"

чинио страхан притисак на Изборни сабор да се изабере њему одани патријарх." (стр. 10.) Комунистима је изгледало да им на том месту највише одговара епископ Викентије, али су се грдно преварили. "Можда је, заиста, био нешто попустљивији од Гаврила, али, истини за вољу, ваља рећи да се и он добро држао у главним и основним питањима цркве... Смрт патријарха Викентија показала је, и доказала да је он чврсто стајао на бранику српске цркве, њених канона и њене историјске мисије. Умро је баш у моменту кад је на њега чинио највећи покушај да попусти у питању "Македонске цркве." Свиснуо је, али се није дао. Заиста, за његовог управљања Српском православном црквом није сломљен ниједан битни стуб њене егзистенције." (стр.10-11.)

Костић каже да су комунисти своје намере могли проводити тек по избору њиховог фаворита Германа Ђорића. "Режим је тријумфовао после избора патријарха Германа, и по његовом непосредном и допнијем држању кад се режим није преварио. Он је дао сувише доказа лојалности (мислим на патријарха) и наклоности режиму. "Македонска православна црква", којој се толико опирала српска јерархија више од 13 година, спроведена је у дело за мање од 13 недеља владавине Германове на "древном трону српских патријарха... Истина, рука патријарха Германа није се видела у целој тој акцији, али његово накнадно држање и неке друге околности скоро без сумње указују на његово саучесништво." (стр. 11.) Костић је уверен да у целој историји Српске православне цркве нема никога ко је у тој мери повредио њене интересе и светосавску заветну мисао као патријарх Герман. "Сваки његов нови акт потврђивао је гледиште да патријарху није основна максима, највиши закон, добро и јединство цркве. Он је имао неке друге циљеве, неке друге мисли, неке друге важније светиње. Он је идентификовао себе са режимом. Шта више, идентификовао је српски народ са комунистичком хордом; светосавску заветну мисао са не-

булозним и антинационалним Марксовим доктринама. Има цео низ доказа о томе." (стр. 11-12.)

Кад је цркви било најтеже, првих послератних година, патријарси су се савршено држали. Кад су притисци комунистичког режима већ увелико попустили, Герман је душно испуњавао режимске захтеве, иако је он имао много више услова и могућности за успешан отпор него његови претходници. Пошто су добили патријарха у складу са својим жељама, комунисти су кренули да ломе верску, националну и моралну чврстину архијерејског кора. "Режим је увидео да га мора или савити или ломити ако жели успех у својој замисли. Он онда није више презао ни од чега; употребљавао је сва средства која су му у даној ситуацији изгледала погодна да утиче на поједине архијереје и да их посуврати на свој демонски пут." (стр. 13.)

Тајна полиција је прикупљала претходна обавештења, испитивала карактерне особине појединих владика, тражила слабе тачке и основ придобијања под уценама, обећањима или привилегијама. Најтеже су страдали епископ Варнава Настих, митрополит Арсеније Брадаревић и епископ Василије Костић јер су против њих примењена најрепресивнија средства одмазде. Прва двојица су осуђена на вишегодишњу робију због вербалног деликта, а трећи је био умало линчован на улицама бањалучким. "Свим овим насиљима, и судским и руље, био је циљ да се преостали архијереји уплаше и постану прилагодљивији. Али тај циљ није био ни најмање испуњен све док није на трон пећких патријарха засео Герман. Тад је режим постигао све што је желео." (стр. 15.) Пригисци и застрашивања, прогони и одмазде учинили су своје и једноставно општа отпорност Архијерејског сабора је битно опала, а било је појединача који су директно радили за политичку полицију.

Режим се досетио да формира и свештеничка удружења унутар Социјалистичког савеза као трансмисије Комунистичке партије. То удружење чак није имало ни српски атрибут у свом називу и окупљало је оне свештенике који су се отворено приклонили комунистима. Они су, заузврат, добили разне привилегије, пре свега новац и станове. Већина архијереја није признавала то удружење, неки су себи потчињеним свештеницима забрањивали да се учлањују, а било је епископа који су ишли на његове седнице. Архијерејски сабор је упорно одбијао да званично призна то удружење с формалним аргументима да нема српску одредницу у називу и да није организовано по епархијама него по социјалистичким републикама. "То Удружење православних свештеника имало је несумњиво у свим републикама по неког фанатичног пристапу, који је био или комуниста или њихов трабант. Али је маса свештенства била скептична према Удружењу. Но кад је режим све социјалне повластице свештенству повезао за чланство у Удружењу, мноштво свештеника му је пришло. Али, више форме ради и сасвим млако. Само они чеони су се даље истicali, међу њима највише прота Милан Смиљанић, један од најодвратнијих издајника Српске цркве." (стр. 16.)

Герман је противно одредбама Устава Српске православне цркве Милану Смиљанићу доделио звање протојереја ставрофора, највишу почит коју може имати мирски свештеник. "Нигде није саопштено да су та удружења и под патријархом Германом призната. Али их и сам Герман признаје ван сваке сумње: он шаље своје представнике на седнице удружења, одговара им на поздраве, води собом стално приликом сваког пута у иностранство проту Смиљанића. Одржава са удружењем, непрописним и неканонским, недисциплинованим и одметнутим од редовног црквеног поретка, најинтимније везе. Још један доказ више његовог веома сумњивог држања и његове суспектозне лојалности према цркви којој је он на челу." (стр. 17.)

Сви покушаји да комунисти формирају Црногорску православну цркву убрзо су пропали, упркос жестоком режимским репресалијама. Зато су се ускоро концентрисали на оснивање македонске. У току Другог светског рата бугарски окупатори су протерали све српске владике, а послератни комунистички режим забрањивао им је повратак. Вођени су годинама мукотрпни преговори да се нађе неко компромисно решење, па је почетком 1957. године изгледало да је оно

постигнуто. Договорено је између патријарха Викентија и македонског Иницијативног одбора да црквена управа и даље буде по Уставу Српске православне цркве, али да се македонски језик користи у црквеној администрацији, да се изабере домаћи епископи, родом из Македоније. Али су одмах затим за епископе предложена лица која нису испуњавала елементарне услове, а уз то су били и ожењени. Архијерејски сабор је, упркос показаној доброј вољи, морао одбити таква именована. "Несумњиво су "Македонци" са тим рачунали, али су хтели да после имају аргумент како "Београд" неће да прими њихове кандидате и уопште "Македонце." А кад су после сами узурпаторно одабрали архијерејске кандидате нису инсистирали на тим лицима већ су "изабрали" ипак нежењене људе, али неквалификоване, без богословске спреме, чиме су били повређени канони, а Устав Српске православне цркве прогласили су били за себе неважним." (стр. 23.)

Пошто није било никаквих могућности да комунисти приволе архијерејски сабор на капитулацију, кренули су са отвореном узурпацијом и организовали заседање "Македонског црквено-народног сабора" у Охриду у октобру 1958. године. Како је 5. октобра инструментализовано извештавала београдска "Политика": "Сабору присуствују 208 делегата православних свештеника, монаха и верника изабраних редовним путем од стране црквених тела и организација." (стр. 23.) И издајнички прота Милан Смиљанић је присуствовао. Извршен је својерсни црквени удар на скупу који је неодољиво подсећао на седнице комунистичких централних комитета. "Акламацијом је усвојена одлука о обнављању Охридске архиепископије, затим одлука о избору митрополита православне цркве и одлука да Македонска православна црква буде у канонском јединству са српском православном црквом преко њеног поглавара патријарха." (стр. 24.) Патријарх Герман нигде ниједне речи јавне против тога није проговорио. "Напротив он је непосредно затим и после читаво време до данас извршавао одлуке тог узурпаторског "сабора", почевши од посвећења тамо изабраних епископа, па до довођења свога патријарха московског и све Русије Алексеја у Охрид на конфирмацију те одлуке." (стр. 24.) Уз то, није сазивао ниједно колегијално црквено тело да би се расправила новонастала ситуација.

Скопска епархија је у време цара Душана проглашена за митрополију уз атрибут "првопрестоне", што значи да је по праву првенства испред свих осталих у Српској православној цркви. Охридски архиепископ Никола учествовао је 136. године у Душановом крунисању за цара. Кроз бурну историју Скопска митрополија била је под влашћу Пећи, Охрида или Цариграда, али кад год је постојала српска патријаршија била је у њеном саставу. Охридска архиепископија и Цариградска патријаршија увек су биле грчке. Пре него је проглашена за митрополију, Скопска епархија у различитим историјским периодима била је бугарска или византијска. Никада није била македонска, нити је икада кроз историју постојала нека македонска црква. "А Српска православна црква није никад престајала да постоји откад ју је основао Свети Сава 1219. године. Постојала је увек и без прекида. Мењао јој се опсег, мењало јој се седиште, од седиште, мењале су се државе у којима је била организована, али је увек бар негде илегално постојала и дала сведочанство своје историјске и правне егзистенције." (стр. 27.) Сеобом под патријархом Чарнојевићем она се распрострла и по Аустрији и Угарској, а коначно се консолидовала 1921. године, образовањем Треће српске патријаршије.

Оно што је најважније, Српска православна црква је увек била изразито национална. "Персонални састав те цркве није требало декретима одређивати: њу су сачињавали сви Срби и само Срби. Она је била толико национална, да никакве државне границе, и никаква именована области нису могли утицати на њену дејеминуацију. Она је била српска не само у Србији већ и у Гурској, и у Угарској, и у Црној Гори, и на Приморју. Њу су сачињавали Срби без обзира чији су поданици били." (стр. 28.) С друге стране, не само да "Македонска црква" није у прошлости постојала, већ није никад ни чињен покушај њеног формирања. Не може се тврдити да је то неко спречавао. Јер нико није ни предузимао

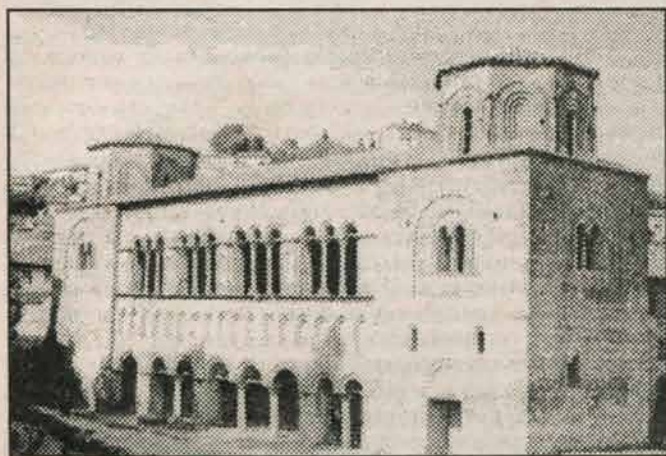
ништа да се то реализује, нико није пледирао за тако нешто, нико није ни најмањи предлог у том смислу постављао, ни сама идеја није била набачена. "Македонци" су искористили тренутну слабост Срба да ту своју "цркву" неканонски и неправно прокламују. Но нико и не помишља да јој припоји епархије ван Југославије, као што нпр. Српска православна црква има епархије у Мађарској, Румунији, Арбанији, Америци итд. Као "Македонска нација" тако се и "Македонска црква" простира само толико колико допиру бајонети југословенске милиције." (стр.28.)

Интересантно је да су се хрватски политичари готово редовно појављивали као пионири све новијих и све свежијих идеја растурања српства, па су нудили и своје решење за Српску православну цркву: "Било би решење ако би се активност Српске православне цркве ограничила на републику Србију, која је, у ствари, црква Србије, док би свака федерална република требала да организује своју властиту цркву. Недавно организовање аутокефалне македонске цркве чини нам се да би био први корак ка правом решњу." (стр. 29.) На сличан начин је раније наступао бивши усташки министар Ивица Фрковић: "Срби не могу имати свога вјерског поглавицу изван територије хрватске државе. Српска православна црква мора имати своју врховну управу у хрватској држави и њезин поглавар мора у њој имати своје сједиште и бити неовисан о патријарху Српске православне цркве у Србији." (стр. 29.) Павелић је и покушавао да формира Хрватску православну цркву.

С обзиром да је и црква једна врста људске заједнице, и она подлеже неком облику правног регулисања, како би деловала на основу правних норми и у оквиру извесног правног поретка. На основу правних начела и института црквених заједница конституисана је аутономна грана права - црквено право. Оно проучава традиционалне принципе који и данас обавезују црквену структуру и хијерархију, а називају се у свом систему канонско право. Начином на који је формирана "Македонска православна црква" погажени су сви ти принципи и начела, канонско право у целисти, па такозвани "Охридски сабор" представља у правном смислу деструктивни акт узурпације, који се у канонском праву назива расколом и оштро санкционише. "Јасна је ствар да је раскол противправан, јер никакав правни поредак њега не предвиђа и не регулише. Ниједна црква не сматра тако нешто могућим и не пада јој на памет да евентуално предвођеном процедуром још њега легитимише. Са гледишта сваке црквене организације он је немогућ." (стр. 36.) То је отворен напад на саму егзистенцију Српске православне цркве. Дошло је до крађе и отимања надлежности. Акт "Охридског сабора" у правном смислу је једноставно непостојећи.

Како објашњава епископ Никодим Милаш у свом системском делу "Православно црквено право", немогуће је оснивање нове црквене области, или подизање постојаће на виши степен, без одговарајуће одлуке саборног органа цркве у којој се то дешава. Сваки акт те врсте мора имати легитимацију у некој већ постојећој вишој норми. "Јасно је, онда, да не може правно важити ништа што је предузето или дошито произишло из одлуке тога Охридског сабора, што извире из одлуке и догађаја на том сабору, што му правно следеће: Никаква посвета, никакво одликовање, никаква одлука те "цркве" нема правне важности, јер су јој основе правно неважеће, узурпаторне... Ако је нешто само ништавно не може никакво ваљано правно дејство да произведе." (стр. 39.)

Тако ни наводни архиепископ Доситеј и епископ Климент и Наум "нису изабрани од јерархије, како то обавезно наређују црквени прописи, јер црква се из себе обнавља, рачва, наслеђује, продужује. Не сме бити никаквог уметања са стране. А баш се "македонским владицима" то десило. Они су "изабрани" одн. натурени од цивилних власти Македоније у сагласности са врховним органима Југославије. Ниједна православна црква није претходно имала појма о томе, чак ни српска. Стављене су пред готов чин." (стр. 40.) Црквено право је и по том питању крајње јасно, прецизно и недвосмислено: "Епископ кога државна власт мимо црквене постави за епископа и да му дијездезу, не сматра се легалним епископом нити се црквено-правно признаје. Ако се мора толерисати док је под заштитом власти, он има с места да

Катедрална црква Света Софија у Охриду: Македонска православна црква настала је тајно, силом и заобилажењем свих црквених компетентних кругова и она је школски пример узурпаторског акта

се збаци па чак и екскомуницира чим се та могућност пружи, чим црква добије своју слободу одлучивања." (стр. 40.) Овај црквени пропис је тако прешизан и апсолутан да никакво накнадно признање избора од стране надлежне црквене власти тај избор не може учинити валидним. "И према општим правним принципима и према начелима јавног права и посебним правилима канонског (црквеног) права, све што је у Охриду решено, и све што је дошито одлучено са позивом и као консенквенције решења Охридског сабора, све је то правно равно нули." (стр. 41.)

Први и неопходни услов за признање нове црквене формације унутар православља је сагласност "мајке цркве", дакле цркве од које се та нова заједница одваја, осамосталје. У случају "Македонске православне цркве" то може да буде само Српска православна црква, односно њен Свети архијерејски сабор. Ту је и Милош категоричан: "Надлежност у признању самосталности једној или другој помесној цркви припада саборној власти, а посебно сабору оне цркве чији је саставни део била једна обласна црква, која има да се прогласи самосталном или самоуправном." (стр. 42.) Такав акт мора бити и објављен у службеном гласнику односно цркве. То Костић посебно напомиње јер се очигледно прибојавао да би Архијерејски сабор под принудом комунистичког режима такву одлуку могао тајно донети. Посебно је било проблематично и сумњиво понашање патријарха Германа који је прећутно прихватио све те противправне радње и правно се да га уопште не тангирају.

По првом члану свог устава "Српска православна црква је једна, недељива и аутокефална." Цариградска патријаршија јој је својим томосом од 30. марта 1922. године препустила своје дотадашње канонске епархије Скопску, Рашко-призренску, Велешко-дебарску, Преспанско-охридску и део Воленске митрополије, као и Полијанску епископију по Букурештанском уговору из 1913., Струмичку митрополију по Нејском уговору из 1919. године. Ту Костић поставља ново питање: "Да ли сад сме Српска црква да даје другоме оно што је изречно њој дато, да даје ономе коме Васељенска патријаршија то јамачно не би дала? Није ли то подвала која чини све правне акте њом извршене сумњивим или чак ништавним?" (стр. 53.)

Чак да је отцепљење било потпуно легално и регуларно, потребно је да ту нову црквену организацију признају све већ постојеће православне цркве. "Кад та црква не би имала православно обележје, онда јој не би било потребно никакво признање. Али она хоће да остане правоверна, православна, једнака као и друге православне цркве, њима равна и у њиховом склопу. Постоји једна заједница православних цркава, чија је организација, истина, дабава, али ипак дејствителна и видна. Она строго пази на легалност, и догматску и организаторну. Не може се нико ушунјати у ту организацију и тиме добити равноправан положај. Морају све те помесне цркве да се сагласе са тим да се прими неки нови члан, па чак да му се правна обележја признају: да ли је

он аутокефалан или аутономан, ко му је на челу (је ли патријаршија, митрополија, архиепископија итд.). Ту нема узурпације, нема препада, нема насиља, нема претњи, нема комунистичке државне власти која прикрива правне неваљаности. Ту су ситуације чисте и све се обавља изразитим актима на начин вековима утврђен. Ако то није испуњено никакви унутрашњи акти не могу да замене ова признања: таква "црква" не припада православној заједници, она је споља, са међународног гледишта, непостојећа. Друге цркве, праве цркве, игноришу њено постојање." (стр. 55.)

Васељански патријарх је, 1219. године, издао грамату којом је Саву Немањића освестио за архиепископа све српске земље и дао му право да сам освешује епископе, попове и ђаконе. Уз то је добио писмени благослов да Срби сами себи именују и посвећују архиепископа. Све касније аутокефалне и аутономне српске цркве су признаване према пуној прописаној форми од мајке цркве. Карловачка митрополија је на пример призната од Пећке патријаршије, од које се и отцепила 1710. године граматом пећког патријарха Калиника. Када је после укинута Пећка патријаршија, самосталност Карловачке митрополије признала је Цариградска патријаршија; као и самосталност Цетињске митрополије. До признања пуне самосталности српске државе, 1878. године, православна црква у Србији је била аутономна у оквиру Цариградске патријаршије. 1879. године Патријаршија је прогласила самосталном и равноправном са осталим помесним црквама. Из ова три дела се, 1922. поново ујединила српска православна црква, што су све остале православне цркве појединачно и писмено признале.

Оно што отпочетка правно не постоји као што је случај са самопрокламованом "Македонском православном црквом" не може током времена правно да се уобличи и успостави. Та је "црква настала и тајно, и силом и заобилажењем свих црквених компетентних кругова. Она је школски пример узурпаторског и непостојећег акта. Никад се неће моћи позвати наследници садашње македонске јерархије да је њихова црква створена bona fides, тј. не знајући за препреке, у пуној уверењу да је све то било дозвољено и правилно." (стр. 75.) Њој ништа не помаже ако је подупиру "Танјуг" и београдска "Политика" тако што је политикантски изједначују са српском црквом у статусу, па чак Германа називају патријархом Српске и Македонске православне цркве, ако га већ не ословљавају као патријарха православне цркве у Југославији. Комунисти су увек своје незнање и глупост надокнађивали дрскошћу и насртљивошћу. Костић детаљно разлаже таква идеолошка настојања људи којима је вера само средство манипулације, па сматрају да црквену организацију могу несметано свести на ниво инструменталне дневне политике.

17. Национални аспекти пописа становништва

У сопственом издању, Лаза Костић је, у Минхену 1973. године, објавио статистичко-методолошку, демографску и политичку студију "Осврт на попис народности у Југославији." Повод су му била пристрасна и нестручна тумачења, анализе и интерпретације, управо одржаног пописа становништва у отаџбини, који одишу антирпским националистичким претензијама и уобичајеним комунистичким злоупотребама. Костић се прихватио непристрасног научног разматрања по свим правилима статистичког метода. У уводним напомена он дефинише свој основни научни принцип непристрасности: "Разуме се да ја посматрам ствари као Србин, али нећу зато нигде ни једну реченицу рећи у корист Срба ако то не произилази из мојих објективних испитивања. Ја ћу можда више бити погођен да су неправде учињене Србима, јер ћу пре да се посветим томе питању него неком другом, али изврвати бројеве и њихов смисао ја нећу никад, па макар то ишло на уштрб српства. Извртањем и лажима се може постићи само моменталан успех, али не трајан ни ефикасан." (стр. 3.)

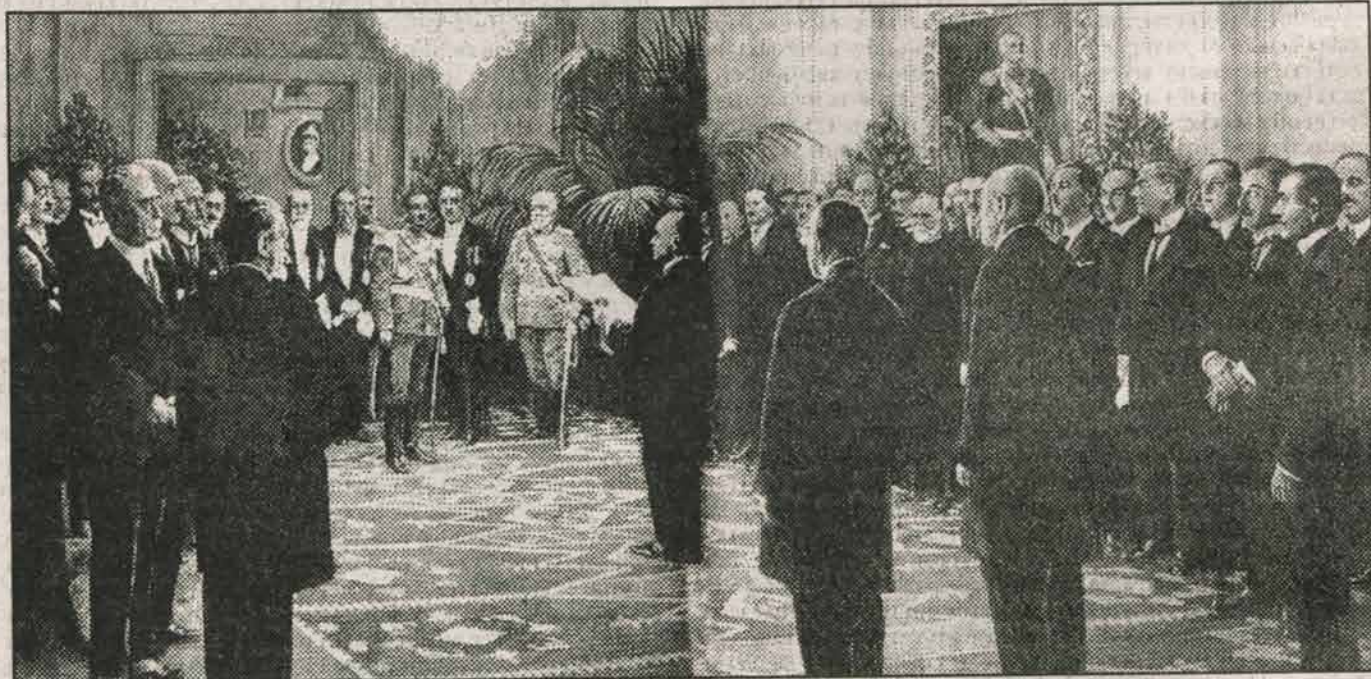
Анализу почиње методолошким замеркама на поступке који доводе до материјалних неправилности и лажних бројева. И формулари за попуњавање и упутства за попис

били су засновани на принципима статистичке методологије и демографске статистике у њиховом првобитном облику. Али, кад је све то објављено, дошло је до политичких притисака да се направе измене које нису биле у складу са основним научним поставкама и устаљеном праксом пописа у међународним размерама. "Из Загреба су стално чињени предлози измена, вршен гадни, досад невидени притисак у историји пописа становништва да се ово или оно име да прилагодити њиховим политичким циљевима. Тако је цела зграда, пројектована правилно и целисходно, са овим пољуљана и такорећи срушена. Захваљујући таквој околности, последњи попис становништва у Југославији подлеже оштрој критици и може се већ унапред окарактерисати као неуспео." (стр. 6-7.)

Прво је право интерпретирања и допуњавања инструкција пренесено са савезног на републичке заводе за статистику и тиме нарушено начело једнаког поступања и истоветне методологије. Ономогућена је елементарна упоредивост података јер она има смисла само ако се до бројки које се упоређују долази на исти начин, идентичном методологијом. Подаци су према томе неупотребљиви не само зато што нису примењени основни међународни методолошки принципи, већ и због тога што су они варирали од републике до републике. Спровођење пописа на терену није било јединстве-

сврху прављења регистра становништва, иако је по основним принципима статистичке науке строго забрањено да се тако добијени подаци користе у административне и фискалне сврхе. Укупни пописни материјал се "претвара у бројеве и само у виду бројева презентује. Материјал мора служити само статистичким циљевима. Зато се и код раније, ручне обраде материјала у многим државама целао први ред који је означавао личност (пописну јединицу). Јер ти подаци представљају статистичку тајну." (стр. 10.)

Проблем се појављивао и у личности пописивача који иду од куће до куће, носе пописне формуларе, објашњавају како се попуњавају, неписменим лицима сами попуње и онда попуњене формуларе односе у сабирни центар. Они су готово редовно у неким федералним јединицама били национално пристрасни, а и имали су стриктна упутства да вештачки повећавају број грађана који су се изјаснили да припадају одређеној националности, а и у кућама су грађанима сугерисали како да се одреде. Пописивачи су се у Хрватској, Босни, Црној Гори, Македонији и на Косову понашали као национални агитатори. Костић врло пластично и иронично приказује учестале примере вештог манипулисања одговорима на тенденциозна питања "Тешко би и пола становништва Југославије одговорило на питање: Које сте народности? Или ваша народност? Пописивач мора да питање

Основна српска грешка је било уједињење са Хрватима, из које су проистекле све остале грешке

но и одвијало се у условима националистичке хистерије и жеље да се резултати надувају толико колико је довољно да се постигну сопствене националне и републичке аспирације.

Подаци о квантификацији појединих националности су надувани бескрупулозним притисцима и отвореним фалсификатима. Само Србија и Војводина нису постављале никаква питања око методологије пописа нити су издавале посебна упутства пописивачима, а нису се трудиле ни да утичу на национално изјашњавање грађана. У свету је пракса сасвим другачија. И најдецентрализоване државе имају централизовано утврђивање методологије, формулара и обраде пописа. Код нас се десило и нешто невероватно, да су аутономне покрајине Косово и Војводина резултате пописа националности објавиле много пре других федералних јединица. Тиме је дезавуисана и прејудицирана централна обрада података. Без јединственог вођења поступка пописа било је немогуће изражавати званичну сумњу, вршити провере тачности података или наложити да се негде пописне радње понове због утврђених неправилности.

Да невоља буде већа, Словенија је ометала дефинитивно објављивање укупних резултата јер су њени државни органи отворено наговештавали да ће податке користити у

упрости и прилагоди интелектуалном нивоу лица које се пописује. У Босни напр. каже ако му је стало до одређеног одговора: "Јеси ли ти, ало, муслиман?" Он обавезно одговара: "Безбеди, ја шта сам?" У Црној Гори опет пита пописивач: "Бело, јеси ли ти Црногорац?" Он одговара: "А да шта сам?" И онда, разуме се, онога уведу као муслимана, овога као Црногорца. А могла би Црногорац друкчије одговорио да су га питали да ли је Србин или Црногорац?" (стр. 11.)

Костић истиче да "свакако има случајева кад пописивач и не пита пописана лица о народности, као што га не пита о полу, о томе да ли је женен или неженен, одакле је, и сл. То пописивач види и уписује сам. Тако често и народност, ако је за њега "јасно." (стр. 12.) У осталом, пописивач "може да напише и други одговор него што је добио одпитаног лица. Негде је то могуће, а негде није; могуће контролисати." (стр. 12.) На Косову и Метохији је огроман број Турака, Рома (Цигана) и муслимана српског језика био принуђен да се изјасни, или је једноставно за њих и без питања уписано, да су албанске народности. То је била тако драстична и масовна појава да је у ублаженом облику и јавно признавана.

Да би отунио оштрицу приговора и непобитне доказе, разводнио критику и релативизовао сам проблем као поја-

ву, тадашњи главни вођа шиптарских сепаратиста комунистичке провинијенције Вели Дева је на седници Покрајинског комитета Савеза комуниста Косова, чији је председник био, изјавио, према извештају који је објавила "Политика" од 24. јуна 1971. године: "Говорећи о попису становништва Вели Дева је рекао да је попис, у целини, веома успео али да је било и појединих притисака да се муслимани, Горанци, Турци и Роми уписују као Албанци. Вели Дева је при томе додао да су сличне притиске свакако чинили и појединци из других националности." (стр. 13.) Костић ту износи "читав низ других примера да је и у ондашњој јавности било много реаговања на очигледне нерегуларности и фалсификате пописа становништва на Косову и Метохији. Али су резултати пописа остали на снази и званично су били недодирљиви.

Допунска упутства федералних јединица битно су се разликовала и по третману случајева у којима се грађани изјасне у смислу регионалне припадности уместо националне. У Хрватској су сви они уврштани у Хрвате, без обзира да ли су се изјаснили као Далматинци, Славонци, Барањци, Личани, Кордунаши, Банијци, итд., а у Босни и Херцеговини таква лица су сврставана у муслимане ако би се по њиховом имену могло закључити да су исламске вероисповести, а у рубрику "нису се изјаснили" ако су им имена недвосмислено хришћанска. И категорија Југословена је различито третирана. Негде је подстицано такво изјашњавање ако се унапред могло са сигурношћу рачунати да ће бити на српску штету, а негде је сузбијано ако је постојала бојазан да би могло угрозити прижељкивану квантификацију новоконцованих вештачких нација. Сопственим проценама Костић је дошао до закључка да званичне југословенске статистике приказују два милиона Срба мање него што их реално има.

Компјутерска обрада података даје много веће могућности за успешне фалсификате. Док се грешке код ручне обраде некако и могу установити и исправити, машинска то онемогућава. Зато савременији поступак подразумева стручније и моралније, савесније особље. Компјутер се може програмирати да на пример сваког десетог Србина рачуна као Хрвата и када се обрада заврши укљони се то упутство из меморије. Чињеница да су у попис уврштена и лица на привременом раду у иностранству, до крајности је тај подухват компромитовала, јер се у цивилизованим земљама и по међународним принципима "код пописа становништва узима за подлогу тзв. присутно становништво. Уписује се сваки онај који се критичног дана (дана пописа), критичног сата и минута нашао на територији те општине, без обзира где он иначе живи и где има грађанска права. То је утврђено већ стотину година у свим цивилизованим земљама и тај принцип, колико ја знам, није повредно ниједан модерни попис. Јер крупни разлози говоре за то да се он одржава. Први и најглавнији је да би се избегао дуплицитет, да једно лице не буде на два места уписано. То се мора строго избегавати. Зато се уписује гост у хотелу, случајни путник у месту где се затекао и томе слично, а не неки десетијама живећи у том месту ако се критичног дана није ту бавио." (стр. 6.)

Југословенски попис је обухватао чак и одсељена лица ако је то могло бити у функцији политичког задатка који се пописом настојао постићи. Десиле су се и тако парадоксалне ствари да општине које имају драстично смањење становништва прикажу убрзан раст и својеврсни статистички вишак. "Ако су пописана лица" на привременом раду у иностранству", још пре би требало да су уписана лица која се налазе на ферџама, на путовању, у посети ван места сталног боравка итд.. Лица на одсуству су уписана тада у општини где стално живе као и оној где су се приликом пописа затекла. Ко зна колико је тих дуплих уношења! Онда може укупан број становника да буде приказан за неколико милиона већи него што је." (стр. 29.) На страну то што на пример мало ко ће се вратити одсто хиљада уписаних грађана који су навели да привремено живе у Аустралији. Пописи свих европских земаља укључују и наше гастарбајтере који су се тамо затекли, па се онда због оваквог понашања југословенских статистичара преувеличавају подаци на европском нивоу. "Наче-

ло је да се одговори добијају у принципу од самог пописног објекта. Упутства предвиђају ко ће дати одговоре за децу, малоумне итд. Али упутства не кажу ко ће дати одговоре за "привремено одсутна лица." То је остављено на самовољу пописивача. Ко гарантује да ће се дати тачни подаци?" (стр. 29.)

Костић каже да су резултати пописа становништва у Босни и Херцеговини сензационални. По попису из 1931. Срба је било 44,3%, а 1948. 41,6%. Пошто је ту 72 хиљаде Срба муслиманске вероисповести или 3%, Срба православца је било 38,5% шест процената мање него на претходном попису од пре седамнаест година. То сведочи о размерама геноцида који су Хрвати над њима проводили. "Свако померање квоте и за један проценат у деценији је неприродна појава." (стр. 35.) Пописом од 1871. године утврђено је 37,2% Срба. Њихов број је према 1961. години опао и у апсолутном износу за скоро тринаест хиљада, док су све друге етничке групе расле. Бројчани показатељи Хрвата показују да они у Босни у току Другог светског рата уопште нису страдали. Сензацију, о којој Костић говори, произвели су "бројни резултати муслиманске етничке групе, где је њихов пораст енорман, управо експлозиван, до крајности невероватан." (стр. 36.) При првом попису који су вршиле аустроугарске власти након окупације Босне и Херцеговине, муслимана је било 38,8%, али је због систематског исељавања њихов број непрекидно опадао да би 1910. године износио 32,3%. У Југославији их је било 1921. године 31%, а 1931. 30,9%.

Ови су подаци, пре свега, базирани на вероисповести, пошто ником нормалном никада није падало на памет да их сматра посебном нацијом. Ипак, Костић каже да му је лакнуло кад је видео да су комунисти муслимане прогласили за посебну нацију јер се бојао да би се могли латити формирања нечега што би за Србе било неупоредиво опасније и погубније-босанске националности. Ту су нас заправо спасле околности у којима се Хрвати у Босни нису хтели одрећи око 700 хиљада својих сународника који би се такође укључили у вештачки босански етнички пројекат. "Тако са овим поступком, ми смо сачували више од милион и по Срба. Они који виде јасно ситуацију у земљи, осетиће такође олакшање као ја. Идеално би било све муслимане имати као Србе, чак и један овешти део њих. Али власт није на томе радила, већ да их што више удаљи од Срба." (стр. 39.)

У време аустроугарске владавине српско становништво Босне и Херцеговине углавном је било стабилно. Муслимани су се исељавали, а католици масовно досељавали из свих делова царства. Међутим, у комунистичкој Југославији број муслимана почиње нагло да расте и убрзо су избили на прво место по бројности. Озбиљним статистичарима и демографима то је невероватно и необјашњиво. У сваком случају, није се могло заснивати на природном прираштају или досељавању из Санџака, јер је укупни падатитет Босне и Херцеговине од 34,1 промила 1960. године спао на 20,9 промила 1971. због мањег рађања и повећане миграције младих људи. Послератно смањивање Срба је било јасно, пре свега због геноцида, али и колонизације у Војводину, а бројчани показатељи говоре да ни муслимани скоро да нису страдали у ратном пожару. Пошто је међу пописаним гастарбајтерима далеко више Хрвата а најмање муслимана, и кад се ти подаци од стране нагли скок муслиманске популације постаје још фрапантнији, поготово податак да их бројчано има више него Срба

У Црној Гори је број декларисаних Срба за 22 године шест пута порастао, што само говори да је раније било много више фалсификата. 1948. године је приказано 91% Црногораца, а 1971. 67%. Ипак у Хрватској "су сумње највеће, ту је разлика ненормалан, ту се политичка и страначка власт мешала мимо мере (више него у ма којој републици), ту је вршено и званично и приватно изопачавање података... Хрватска их је надувала далеко више него што је ико очекивао, него се то уопште могло замислити." (стр. 56.-57.) Вештачки је преувеличан број грађана хрватске националности. Тамо као да су пописивачи радили по норми ко ће више Хрвата уписати, са задатком да тако назначе, "и све друге особе које су њима изгледале да су Хрвати, а које нису хтеле да се тако изјасне. То је случај и са регионалним изјашњавањем: свако такво лице је знало да се може декларисати као Хрват, али

оно то није хтелo." (стр. 63.) Хтели не хтели, тако је уписивано. Ниједан грађанин више није имао никаквих могућности да провери веродостојност података који су о њему унешени у формулар. Бескрупулозно се поступало по принципу "да је свак рођен у Хрватској самим тим постао Хрват, чак и од она Албанца и мајке Мађарице, а нарочито ако је само један родитељ Хрват." (стр. 64.)

На територији хрватске федералне јединице рат је преживело око пола милиона Срба, а онда се њихов број непрекидно повећавао. Од 1949. до 1953. године порастао је за 444.616 лица упркос масовној колонизацији у Војводини. Од 1953. до 1961. порастао је за 36.575 лица. Иако тада није било никаквог масовног исељавања, попис је констатовао да се наводно од 1961. до 1971. године број Срба у Хрватској повећао за свега 1.735 лица, а у истом временском периоду да је број декларисаних Хрвата повећан за 173.370 лица, што је тачно сто пута више. И то у националној структури у којој укупно Хрвата има пет до шест пута више него Срба управо по хрватским званичним статистикама. И што је још интересантније, у условима у којима је фертилитет српских жена много већи него хрватских. Укупан проценат Срба тако је смањен са 15 на 14%. Прави статистички помор су Хрвати направили кад је реч о националним мањинама.

Невероватно бројно је статистички растао и број Македонаца. У периоду од 1953. до 1961. године са 66% порасли су на 71,2% становништва Македоније. "Да за осам година једна народност партиципира са изнад 5%, то је начелно немогуће. Још немогућније је кад се узме у обзир да се међу мањинама налазе оне са још већим прираштајем него га показују Македонци. Из ових бројева су манипулације и малверзације неискрене. Уколико се тиче манипулација, биле су сасвим незграпне; и манипулације се морају вршити тако да бар изгледају вероватне. Ове неочекиване и немогуће осцилације намећу неверицу." (стр. 72.)

Најфрантанији је ипак раст арбанашког становништва на Косову и Метохији према званичним статистикама. 1948. их је било 498.242, 1953. године 524.559, 1961. године 646.605., а 1971. године 916.767. Чињеница је да је тамо владао страхан терор према Србима, да Арбанаси имају највећи наталитет, али су цифре и поред тога фангастичне. Костићу је посебно интересантно што су "пожурили на Косову да први од свих република и покрајина Југославије објаве резултате. Они, који несумњиво имају најнеспособнији калар статистичара, најмање машина за рачунање и обраду, тамо где су пописивачи имали најтежи посао (због највећег броја неписмених, где је поштанска мрежа најмање густа, тамо се публикују први подаци! Зашто? То је очигледно: да нико више не може ништа да исправља, да се из примарних података склопи свако упориште примедба и жалби. Они би сад као увреду сматрали сваки приговор исправности." (стр. 96.)

Оно што су хтели, то су Албанци врло брзо постигли. Задруго, "њихове лажи и фалсификати остају као формална истина, на којој ће они даље базирати своје прохтеве и пропорције у власти, па чак и разграничење ако до њега дође. За Србе је ситуација ужасна, каква није била ни издалека 1912. Она је чак таква да се излаз иоле повољан и не назире." (стр. 96.) Колико су фалсификати били безочни, сведочи пример Турака чији је број од 1961. до 1971. године буквално преполовљен иако у том периоду није било никаквих њихових озбиљнијих исељавања. Цигана је пописано само 14.593, иако су и домаћи и страни објективнији посматрачи препењивали, још у то време, да их има више од двеста хиљада.

18. Костићеве видовданске беседе

Од усмених јавних наступа професора Лазе Костића није много сачувано. Он лично је у издању "Канадског Србобрана" у Хамилтону, 1958. године, објавио брошуру "Видовданске беседе у Канади и Америци" из те године. Први, канадски говор одржао је 22. јуна, под радним насловом "Српство је у опасности." После Првог светског рата, на врхунцу славе, моћи самопоуздања изгубљен је осећај за реалност и пренебрегнуте су унутрашње и спољне опасности што нам се гално осветило. Србе је тако изненадила 1941. година и

довела на руб уништења. Наступио је период сталног падања и Костић се нада да је педесетих година већ достигнуто дно, те да би могло почети поновно тихо и постепено уздицање.

Највећу опасност Костић види у Хрватима који су међусобно поделили улоге. Једни се спремају да наставе физичко истребљење Срба, а умеренији се баве негирањем српских етноса у појединим подручјима, фалсификовањем историјских чињеница. А наивни српски Југословени им и даље повлађују и гледају кроз прсте. "Хрватска недела из најскорије прошлости настоје наши Југословени у најмању руку да забашуре, да их не спомињу, да их предају заборава. Не љуте се на Хрвате што су их потчинили него на нас што их спомињемо. Чак нас и демантују: да није све баш тако како смо говорили. Сву кривицу хоће да баце на једну шаку усташа. Чак и појединци чије су породице биле жртве хрватских злочина говоре само о усташама, које обележавају великим словом." (стр.5.)

Костић је увек био резолутан у оцени коју је сасвим исправно постављао да је за усташка зверства над Србима крив целокупан хрватски народ. Наравно, правна наука инсистира на строгој индивидуализацији одговорности, али овде није реч о кривичној одговорности, него о грађанској, политичкој, моралној и историјској. Кривично су одговорни само извршиоци дела, у које спадају починитељи, подстрекачи и помагачи. Али, комунистички режим је углавном избегавао њихово кривично гоњење и омогућио главним злочинцима да се несметано склоне у иностранство. Комунисти су волели да се само са Србима обрачунавају репресивним мерама за махом измишљене кривиче. Грађанска одговорност би подразумевала накнаду материјалне штете за све оно што су Хрвати Србима уништили. Морална одговорност обухвата сва лица која су створила услове у којима су почињени злочини или су злочине мирно посматрали, а многи и одобравали. А цели хрватски народ је између два светска рата стварао атмосферу мржње и освете.

Основну српску грешку Костић види у уједињењу са Хрватима у заједничку државу, из које су проистекле све остале. "Али све те грешке заједно не могу ни најмање да оправдају Хрвате за зверства којих би се стидео најгори народ света. Они су могли да се одвоје ако су сматрали да је наишао погодан час, али не да убијају и мршваре читаве стотине хиљаде потпуно недужних (старици, жене и деца)." (стр.9.) У својој бескрупулозности Хрвати чак и режим хрватског комунистичког диктатора Тита у емиграцији називају великосрпским. "А нема на свету нечега што Јосип Броз више мрзи од Срба и српства. И окружио се био највећим непријатељима Срба одасвуда, сакупљених само како би што више напакусти Србима. Ако неки тобожни Србин и рали с њим, мора се унапред одрећи српства и српских светиња." (стр.10.)

Чак је и амерички часопис "Католички свет", 1953. године, оптуживао цели хрватски народ за злочине у Другом светском рату, али је покушао да брани римокатоличког надбискупа Алојзија Степинца који је по неспорним историјским чињеницама био Павелићев сарадник. У том католичком часопису стоји, између осталог, и следеће: "На несрећу, Хрвати су одбили да забораве прошлост и почели су са масакром стотина хиљада Срба... Укратко, ови злочини су били злочини хрватског народа, вођени од Анте Павелића, и Степинца је чинио све што је могао да их обустави." (стр. 11.) Када је један калифорнијски Хрват покушао да се супротстави оваквом генерализању уредник часописа му је одговорио: "Нирнбергер није решио проблем колективне кривиче немачког народа, нити ја тврдим да су сви Хрвати индивидуално криви због злочина почињених од Павелићевог режима. Међутим, ми можемо да кажемо да један народ као колективна личност јесте одговоран због прихватања једне владе и злочина почињених у његово име." (стр. 12.)

И Хитлеров великодостојник Херман Нојбахер, 1950. године, објавио је у својим мемоарима: "После распада Југославије букнуо је хрватски ратни поход освете и уништења православног српства, који спада у најсирепије акције масовног убиства целе историје." (стр. 12.) Следеће Костићеве речи несумњиво су биле пророчке: "Усташе се неће више појавити, то је несумњиво. Они су под тим именом сувише компромитовани у целом свету, да би се на њему инсистирало.

Али сад може доћи неко ново име, а сви припадници и присташе његове биће од истог народа од кога су биле и усташе. Усташтво је само једна од манифестација његових у борби против српства." (стр. 12.)

После Хрвата, српски Југословени су, по Костићевом мишљењу, највећа опасност за српство. Да није било Југославије Хрвати не би имали историјске шансе да толики злочин почине, не би било измишљања вештачких нација, а вероватно се ни комунисти не би дочепали власти. "Ми имамо као противност српству једновремено један надинтегрирајући и један дезинтегрирајући процес. Ми морамо да будемо нешто више него Срби, а у исти мах читави делови српства морају да се српства одрекну и да своје српство негирају. Зашто, ако се иде ка суперинтеграцији, ако се иде ка југословенству? Зашто не могу те групе кроз српство постати југословенске? Не, јер увек прети опасност да српство дође себи и да прекине процес расрбљивања. Да се то не би десило, и да би југословенску пилулу што лакше прогутали, мора му се презентовати његова слабост, његово распарчавање, његова трошност." (стр. 17.)

Костић у говору изриче многе прекоре својим сународницима. "Уопште се са српске стране југословенство свих видова пропагира на недоступан начин: прећуткивањем истине, обманама, лажју. И надасве улагивањем Хрватима. Зато што су Хрвати против Југославије жели им се ова учинити приступачном и прихватљивом. Највећим делом на штету српских националних интереса, чак и српских животних интереса." (стр. 19.)

У говору који је истим поводом одржао у Чикагу, 29. јуна 1958. године, Костић је лирским стилем изразио сву величину косовског мита и његов значај за српску националну традицију. Мноштвом аргумената је доказао да је већ у средњем веку формиран српски народ у модерном смислу речи и на видовданском савету развијена српска национална свест. "Српска прошлост најтеже достојна не почиње са Видовданом, већ се њиме у неку руку завршава. Али је Видовдан учинио да се та прошлост не заборави, да се очува у нашим духовним очима, у нашој интимној унутрашњости. Он ју је изазвао у памћењу, он ју је конзервирао. Требало је да наиђе јад и чемер као последица Видовдана, па да светли дани наше прошлости засијају у нашим очима као контраст бедне тадашњости. Све што је пре тога било лепо и велико,

све је тад нашим прецима, па и нама самима, изгледало још далеко светлије и сјајније." (стр. 28.)

Цели Костићев говор је пул емотивног набоја, епског величања српства и пронативног излагања историјске сузбине српског народа. Свој наступ пред прекоморским Србима спремао је у жеку рада на проучавању српског карактера Боке Которске, па се то може осетити из низа података којима барата у објашњавању основних националних вредности, косовског мита и култа жртвовања за отаџбину. Костићеве речи су одјекивале као драматично упозорење свим Србима да се што пре морају ослободити две страшне овековне заблуде, југословенства и комунизма и спремати за дефинитивно суочавање са Хрватима као народом који комплетно своју егзистенцију заснива на антисрпској мржњи, лажима и отимачини.

Иначе, књигу "О српском карактеру Боке Которске" коју ћемо на другом месту подробије проучити, Лаза Костић је објавио у Цириху 1961. године, посебно мотивисан опасностима које су Српској Боки претиле од систематског својатања Хрвата и настојања црногорских комуниста да у њој затру сваки траг српства. Једини старији текст којим Хрвати настоје поткрепити своја историјска права на Боку је стих Андрије Качића Миошића, католичког фратра, према коме је "Бука од Котора - дика од Рвата", што је аргумент којим се заносио Вјекослав Клаић. Али и сам Костић у другим својим списима износи да су се Хрвати насељавали само до реке Цетине. У прошлом веку, након Наполеоновог слома, Аустрија је преузела све раније млетачке територије, а Далмацију је припојила и Дубровник и Боку. Хрвати су водили жестоку политичку борбу да Далмацију, као аустријску покрајину припоје такозваној тројединици, Краљевини Хрватске и Словеније под мађарском круном Светог Стефана.

После Првог светског рата хрватска својатања попримају другачији карактер и у функцији су њихови захтеви за федералним преуређењем државе, па како Боку нису добили ни Споразумом Цветковић-Мачек, наставили су са јавним потраживањима кроз емоцијама набијену штампу и еуфорично расположење због невероватне попустљивости тадашњих српских политичара. После Другог светског рата, под комунистичким режимом хрватски идеолози нису отворено постављали територијалне захтеве према Боки, али су перфидним и подмуклим методама постепено кроз официјелне публикације развијали тезу о идентификацији католича-

Радо иде Србин у војнике: Срби су тврди на муци, трезвени, скромни, несаломљиви, слободни, горди на своје порекло и господари својих њива

нства и хрватства. У емиграцији је ситуација била другачија. Хрвати су увек били боље организовани, потпомагани су од владе западних земаља и католичких црквених кругова, а располагали су и с много више новца за пропагандно деловање него Срби. Тамо се посебно расписао извесни фратар Доминик Мандић, који никада није ни покушавао да своје тезе поткрепи било каквом релевантном научном аргументацијом. Рачунао је да је Клајићева бајка о "Црвеној Хрватској" довољан оквир за сва даља својатања, као и да непрекидно понављање лажи доводи до њеног општег прихватања. Нажалост, у политичким приликама комунистичке Југославије видело се да лажи могу деценијама држати у оковима свест великог броја људи.

Хрватске идеологе никада нису интересовали морал и истина. "При томе највише рачунају са слабошћу "Србијанаца" и осталих Срба, којима је главно сачувати Југославију, и који ће пристати да слабе српску позицију без обзира на величину жртве." (стр. 20.) Професор Костић се одлучно упустио у бројне полемике и српска емигрантска штампа педесетих и шездесетих година препуна је његових текстова којима је раскринкавао, темељито, аргументовано и уверљиво, хрватске лажи и фалсификате.

19. Српски национални завет патриотизма

Као специјално издање билтена Српског национално-културног клуба у Швајцарској, Лаза Костић је, 1962. године, у шапирографисаном облику објавио своју расправу "Страна мишљења о Србима за ослобођење и уједињење 1912-1918." Он је направио избор најупечатљивијих и најозбиљнијих сведочења о величанственој српској епопеји, која сигурно имају трајну вредност. Француски историчар Ернест Дени је, 1915. године, објавио књигу "Велика Србија" у којој је о балканским ратовима рекао следеће: "Српски успеси се објашњавају научном надмоћношћу њихових виших официра и моралном вредношћу њихових војника." (стр. 1.) Нешто даље каже: "Оно што сачињава величину овог народа - писао је из Београда један немачки болничар (26. новембра 1912.) то је да је сваки становник родољуб. Кад се мобилизација изведе са тако чудном брзином, кад трупе пређу без приговора и без мрмљања најтеже етапе, преко непроходних путева, преко поплавлених пољана, кроз кланце који су раније сматрани неприступачним, кад рањени подносе своје болове са лепим хумором и постојаношћу која је страним лекарима извлачила крике чуђења, то је стога што сви, од најобичнијег војника до генерала и команданта, знају за шта се боре." (стр. 1.)

Немачки публициста Албрет Вирт о балканским ратовима 1914. године, писао је у обимној књизи "Балкан": "Победа код Куманова је највећа победа коју су Срби извојевали за скоро шесто година. Она је заиста била у стању да трајно подигне самопоуздање једног народа који је толико тешких удараца судбине доживео... Непријатељ се ваљано бранио; није то никако била лака ствар да се он сузбије. С правом, дакле, имају Срби да буду поносни на овај њихов први и одлучни подвиг." (стр. 3.) Норвешки пуковник Антел је истицао: "Дошли смо с мало поштовања за њих, а враћамо се пуни дивљења. Видели смо народ миран, самопоуздан, родољубив. Нашли смо најбоље војнике на свету, храбре, послушне, трезвене, издржљиве, вољно жртвујући живот за земљу и националну идеју." (стр. 4.)

Адолф Фишер, 1913. године, запажа један интересантан детаљ о природи српске војске: "Официрски кор и војници нису раздвојени друкчијим начином живота и навикама. Нема између њих јаза. Ми смо, не баш ретко, могли запазити како у гостионицама седе официри и војници за истим столом... Србија не зна за класну борбу, која дели народе Средње Европе у одељене лагере. Србија је земља малих сељака, демократија упркос своје монархистичке државне форме." (стр. 4.) И лекар Ханс Фогел се искрено чуђу "У сваком рату и у свакој војсци има забушаната, а у част српске војске морам рећи да у њој кукавичлук и дезертација на фронту пред непријатељем беху потпуно непознати." (стр. 5.)

О првој српској победи у првом светском рату француски публициста Огист Говен запажа: "Срби, према којима су људи Беча и Пеште показивали само презир пун омаловажавања, они ништавни људи, за које су се спремали да их у прах и пепео разнесу, учинише да беже пред њима заставе Франца Јосифа I. Ми присуствујемо ускренућу велике Србије на хришћанском истоку." (стр. 7.) Говен је иначе пун дивљења и с одушевљењем велича српски народ и његову војску. Други француски публициста Едуард Шире писао је 1917. године: "Својим херојством у последњем рату, својим чудним одржањем дате речи, својим узвишеним мучеништвом, које је потврдило њену неразрушљиву моралну снагу и своју скору ренесансу, Србија је скоком ушла у први ранг солидарности народа који се боре против тевтонске хегемоније, а за слободу света. Племенитошћу свога држања и етничком храброшћу у патњи, она привлачи... општу симпатију и дивљење. Отада, човек се пита каквим је чудом унутрашњег живота ова нација, увек гоњена и тлачена од својих суседа, умела да одржи интегритет своје савести и да проследи свој идеал упркос противних околности. То је један проблем народне психологије јединственог карактера. Уосталом, велики генији су образовали нације за њихове специјалне мисије, са најразноврснијим етничким елементима. Ми овде видимо како подвесно народна душа следује без увијања свом идеалу са етничким елементима хомогеним и да натерају целу нацију, као своје хероје, да то реализује." (стр. 9-10.)

Француски маршал и српски војвода Франше д'Епере је свакако био најквалификованији да пружи комплетну оцелу српске војске: "Ко су ти јунаци који могу да се подиче да су заслужили једно од највећих одликовања у свету? То су сељаци, скоро сви, то су Срби, тврди на муци, трезвени, скромни, несаломљиви, то су људи слободни, горди на своју расу и господари својих њива. Окупљени око свога краља и своје заставе за слободу земље; ти сељаци без напора, претворили су се у војнике најхрабрије, најистрајније, најбоље од свих." (стр. 11-12.) Костић излаже и велики број немачких мишљења, од којих нам се чини најупечатљивије Франца Тирфалдера из 1935. године: "Много пута су ми учесници у тамошњем рату саопштили колико су их дубоко дирнули храброст Срба, њихово витешко понашање према победницима и према побеђенима, њихова издржљивост и војничко држање. Њихов патриотизам, њихово херојско држање ми смо већ и за време самог рата пратили: у сваком случају, за време целог рата није извршено никакво повлачење војске које би показало тако мало карактер пораза као што је био марш српске војске на Јадран." (стр. 17.)

Руски књижевник Леонид Андрејев је, у новембру 1914. године, у штампи објавио апел "Реч о Србији" у коме је, између осталог, стајало: "Рат је започео у Србији: прве жртве ове велике борбе народа били су Срби; то историја неће заборавити, то ће она забележити. И од тога Србина, који је пао као прва жртва рата па до онога ког су убили јуче - њих убијају сваког дана, свакога часа још и сада - већ четри пуна месеца бори се тај мали, усамљени, јуначки народ... Нечувено! Свесно, са голим цинизмом коме нема равнога, пред очима читавог цивилизованог света, објављујући ту скоро плакатима - Аустријанци хоће да читаву једну земљу претворе у једно једино бескрајно губилиште од хиљаду квадратних километара, хоће од свакога дрвета да направе вешала за по једнога Србина, хоће сваку главу да предају у руке целлатима. Нечувено!... Читав његов историјски живот - то је живот сурових мука, радника-паћеника, који у једној руци држи лопату а другу је дигао да њоме чува главу; његов живот је непрекидан мартиролог мученика за слободу, бескрајна поворка распетих, распетих, распетих. Он вековима није имао ни тренутка одмора, није познао срећу најобичније безбедности - па зар је могао имати времена да стиче богатства, асфалтиране улице, да створи готски Вертхајн и Алеју победе? Јест, он је сиромашан и бос, жуљевите су његове руке, тело му је пуно ожињака, а душа до врха наливена непресушивим чемером - он Србину чија деца уместо да иду у школу, морају да се боре за своју слободу, за свој живот. Њему се мора помоћи, мора!... Помозите Србима, који немо проливају своју крв." (стр. 20.)

ЕКСКЛУЗИВНО

**ПОСЛЕДЊИ ЈАВНИ ПОЗИВ ЗА КУПОВИНУ
НАЈЈЕФТИНИЈИХ ПЛАЦЕВА У СРБИЈИ**

ИЗВРШНИ ОДБОР
СКУПШТИНЕ ОПШТИНЕ ЗЕМУН
РАСПИСУЈЕ

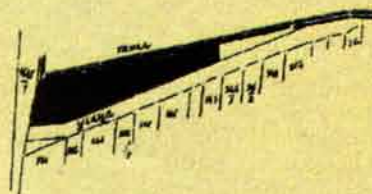
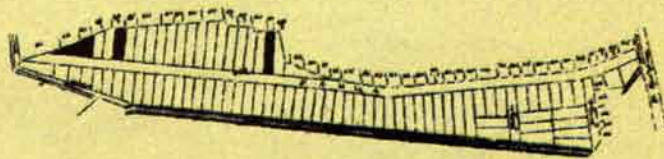
ЈАВНИ КОНКУРС

За доделу плацева у Петровчићу и на две
локације у Јакову

- Плацеви се уступају уз накнаду наведену поред скица
- Право учешћа на конкурс имају сва правна и физичка лица
- Сваки учесник конкурса дужан је да на име оглашавања уплати 50,00 динара на жиро рачун „Земунских новина“, број: 40805-637-5-6006714
- Пријаве на конкурс достављају се Одељењу за имовинско-правне послове Општине Земун, Трг победе 1, други спрат - соба број 60
- Све информације на телефон 011/198-323 локал 36

ПЕТРОВЧИЋ

**15
din/m²**

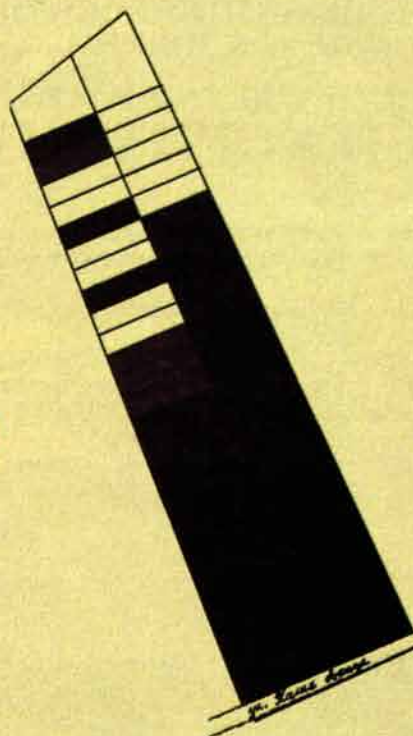
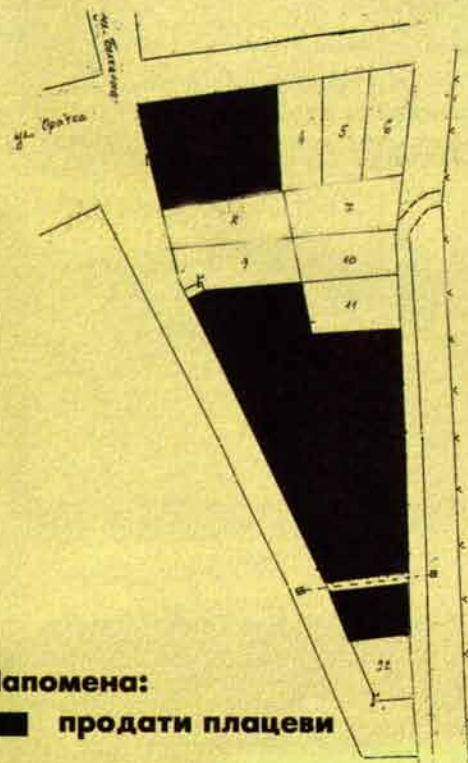

СВИ ПЛАЦЕВИ СУ ВЕЛИЧИНЕ ОД 4 ДО 7 АРИ

**50
din/m²**

**30
din/m²**

ЈАКОВО

Напомена:

■ продати плацеви

**ЦЕНЕ ПЛАЦЕВА ВАЖЕ
ДО 28. ФЕБРУАРА 1999. ГОДИНЕ**

ПЛАВИ ХОРИЗОНТ

**У НАЈСУНЧАНИЈЕМ ДЕЛУ ЗЕМУНА
НАЈМЛАЂЕ ОПШТИНСКО НАСЕЉЕ**

- НАСЕЉЕ ОД БЛИЗУ 900 ПАРЦЕЛА
ВЕЛИЧИНЕ ОД 5 ДО 8 АРИ
- ИДЕАЛНА САОБРАЋАЈНА ВЕЗА
- ИНФРАСТРУКТУРА ВЕЋ НА ОБОДУ НАСЕЉА

**ИЗВРШНИ ОДБОР
СКУПШТИНЕ ОПШТИНЕ ЗЕМУН
РАСПИСУЈЕ КОНКУРС**

**ЗА ДОДЕЛУ ПАРЦЕЛА У НАСЕЉУ
ПЛАВИ ХОРИЗОНТ**

- Парцеле се налазе у продужетку насеља „Алатина”, са леве стране пруге Београд-Батајница, од Добановачког пута до насеља Земун поље.
- Право учешћа на конкурсима имају сва правна и физичка лица.
- Парцеле се додељују уз надокнаду од 100 динара/м².
- Сваки учесник конкурса дужан је да на име трошкова уплати износ од 100 динара на жиро-рачун бр. 40805-637-5-6006714 „Земунске новине”.
- Пријаве се подносе у Одељењу за имовинско-правне и стамбене послове, соба 65, а информације на телефон 198-323/36

У непосредној близини Беовоза, са излазом на два аутопута. Уређен је пут до насеља, а завршава се и главна улица

